001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:42 π.μ. Page 1

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:42 π.μ. Page 2

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:42 π.μ. Page 3

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΛΕΟΝΤΙΟΣ

*

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:42 π.μ. Page 4

† ὁ Κύπρου Λέοντιος

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:42 π.μ. Page 5

Κωστής Κοκκινόφτας

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Λευκωσία * 2015

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 6

Χορηγοί έκδοσης:
Χρίστος Γ. Ηλιάδης - Μάριος Γ. Ηλιάδης
Έφη Ηλιάδου-Παπαδοπούλου - Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου
© 2015 Κωστής Κοκκινόφτας, Τ.Θ. 26717, 1647 Λευκωσία
ISBN: 978-9963-2144-1-9

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 7

Στη μνήμη των γονιών μας
Γεωργίου Χρ. Ηλιάδη από τη Λεμεσό,
ανιψιού του Αρχιεπισκόπου Λεοντίου,
και
Ευανθίας Παπαγιώργη-Ηλιάδη,
δασκάλας από την Κυθρέα.

Χρίστος Γ. Ηλιάδης
Μάριος Γ. Ηλιάδης
Έφη Ηλιάδου-Παπαδοπούλου

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 8

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄..... 11
Χαιρετισμός κ. Μάριου Γ. Ηλιάδη 19

Πρόλογος του συγγραφέα 21

Νεανικά χρόνια 25-50
Χειροτονία σε Ιεροδιάκονο και σπουδές
στη Θεολογική Σχολή Αθηνών (1919-1923) 34
Ιεροδιάκονος στη Μητρόπολη Κιτίου (1923-1926)
και Ιεροκήρυκας στη Μητρόπολη Πάφου (1926-1928)..... 37
Σπουδές στην Αμερική (1928-1930)..... 45

Μητροπολίτης Πάφου (1930-1947)..... 51-88
Η εκλογή και η ενθρόνισή του 51
Η πνευματική και η ποιμαντική του δράση 55
Η μέριμνά του για τη διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων
και την προστασία Ναών και Μονών..... 65
Το κίνημα των Οκτωβριανών 75

Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου (1933-1947) 89-172
Η περίοδος της Τοποτηρητείας..... 89
Οι αγώνες του για την Παιδεία 92
Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα κατά τη δεκαετία του 1930..... 102
Οι εναντίον του διώξεις 120
Η στάση του κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο 130

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 10

Η προσπάθειά του για διακομματική συνεργασία 141
Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα κατά τη δεκαετία του 1940 150
Η αποστολή Πρεσβείας στο Λονδίνο 157

Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (Ιούνιος - Ιούλιος 1947) 173-193
Η εκλογή και η ενθρόνισή του 173
Η στάση του έναντι της Διασκεπτικής 184
Ο θάνατός του 190

Παράρτημα 195-234
Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως Πρόεδρος παντός Ελλησπόντου 195
Ηθική κατάστασις των Κοινοτήτων ημών 210
Ο Ενθρονιστικός Λόγος του Μητροπολίτου Πάφου 225

Αρχειακές πηγές 235
Βιβλιογραφία 237
Ευρετήριο 247

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 11

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β΄

Η ΕΜΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου δημιουργεί στην ψυχοσύνθεσή μας αισθήματα εσωτερικής εγκαύχησης και μας περιποιεί τιμή για τα όσα με τόση αυταπάρνηση και αυτοθυσία προσέφερε στην εθναρχούσα Εκκλησία μας και στην πολύπαθη πατρίδα μας κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας.

Για τον λόγο αυτό με αισθήματα βαθύτατης συγκίνησης χαιρετίζουμε την έκδοση του βιβλίου «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος» από τον λαμπρό ερευνητή κ. Κωστή Κοκκινόφτα και απονέμουμε έπαινο στον εμπνευστή και χορηγό της έκδοσης πρώην Υπουργό κ. Μάριο Γ. Ηλιάδη.

Όταν η ιστορική μας μνήμη ανατρέχει στο παρελθόν για να αντλήσει διδάγματα εκκλησιαστικού ήθους, εθνικής αξιοπρέπειας και αγωνιστικού φρονήματος για τα μεγάλα ιδανικά της πίστεως και της πατρίδας, τότε σταματά με αίσθημα θαυμασμού και δέους απέναντι στην υψηλόφρονα, μεγαλόπνοη, μαχητική και οτρηρή μορφή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου.

Οι μεγάλοι του εθνικοθρησκευτικοί οραματισμοί εμφαίνονται στον ενθρονιστήριο λόγο του, τον οποίο εξεφώνησε ως Μητροπολίτης Πάφου «ἐν τῷ Ἀρχιεπισκοπικῷ Ναῷ», για τον οποίο ο τότε Έλληνας Πρόξενος της Ελλάδας και λόγιος Αλέξης Κύρου έγραψε, σαράντα χρόνια αργότερα, ότι διαπνεόταν από «συγκινητικότατον πατριωτικόν παλμόν».

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 12

Και όντως, ο νεαρότατος Μητροπολίτης Πάφου —ήταν μόλις τριάντα τεσσάρων ετών— υπεγράμμισε, πέραν των εκκλησιαστικών του καθηκόντων, όλως ιδιαιτέρως τον εθναρχικό ρόλο της Εκκλησίας και το χρέος του να αγωνιστεί για την Ένωση της Κύπρου μετά της Μητρός Πατρίδος. Δήλωσε δε ότι κατά την επιτέλεση των καθηκόντων του θα έχει ως πρότυπο τον εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Πάφου Χρύσανθο.

Ως Μητροπολίτης Πάφου επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο για τη μόρφωση και την πνευματική καλλιέργεια του κλήρου και του ποιμνίου του. Ιδιαίτερη φροντίδα επέδειξε και για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων. Προς επιτυχία του στόχου αυτού εξήγγειλε το 1935 την ίδρυση της «Λεοντείου Βιβλιοθήκης», η οποία μέχρι σήμερα προσφέρει τις πολυτιμότατες υπηρεσίες της στο φιλομαθές κοινό της Πάφου και αποτελεί εστία πνευματικής τρυφής και μόρφωσης.

Φρόντισε, επίσης, για όλα τα εκκλησιαστικά μνημεία της Πάφου. Ιδιαιτέρως, όμως, μερίμνησε για τις ιερές Μονές της Χρυσορογιάτισσας και της Τροοδίτισσας, οι οποίες ταλανίζονταν από διάφορα προβλήματα, και τις οποίες στήριξε παντοιοτρόπως, ώστε να συνεχίσουν τη μοναστική τους αποστολή.

Τα «Οκτωβριανά» τον βρίσκουν στην Αθήνα. Ο τότε κυβερνήτης Ronald Storrs απαγορεύει στον «μεγάλο ταραχοποιό» την επάνοδό του στο νησί. Τελικά επιστρέφει στο νησί στις 23 Ιουνίου 1932, οκτώ μήνες μετά από υποχρεωτική παραμονή του στο εξωτερικό, και αφού θεσπίστηκε νομοθεσία ότι αποτελεί ποινικό αδίκημα οιαδήποτε αναφορά στο αίτημα της Ενώσεως. Έκτοτε ο Λεόντιος βρισκόταν υπό παρακολούθηση και πολύ γρήγορα οδηγήθηκε στο κακουργιοδικείο της Λεμεσού, λόγω της γνωστής εθνικής του δράσης.

Τελικά το κακουργιοδικείο τον δέσμευσε με εγγύηση διακόσιων πενήντα λιρών για περίοδο τριών χρόνων. Ο Γενικός Εισαγγελέας τόνισε ότι οφείλουν όλοι οι Κύπριοι να συνειδητοποιήσουν ότι κάθε αναφορά στην Ένωση αποτελεί στασιαστική ενέργεια και θα επέφερε την άμεση καταδίκη τους.

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 13

Η ισχυρή και δυναμική προσωπικότητα του Λεοντίου αναδύεται κατά την περίοδο της τοποτηρητείας του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Ο Κύριλλος Γ΄ πεθαίνει στις 16 Νοεμβρίου 1933 και ο Λεόντιος αναλαμβάνει την τοποτηρητεία του Θρόνου για δέκα τέσσερα σχεδόν χρόνια. Παράλληλα έχει και την εποπτεία των δύο άλλων ακεφάλων Μητροπόλεων. Το 1937 πεθαίνει στην εξορία και ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, οπότε αναλαμβάνει και την τοποτηρητεία της Μητροπόλεως Κιτίου.

Το χρέος προς την Εκκλησία και την Πατρίδα είναι βαρύ, βαρύτατο. Ο Λεόντιος ήταν όντως «ὁ πάσης Κύπρου», μόνος, μονότατος Ιεράρχης, «ἐν μέσῳ λύκων» (*Ματθ.* 10,16). Τα προβλήματα της Εκκλησίας αναρίθμητα και δυσεπίλυτα. Ο κλήρος στερείτο στοιχειώδους μορφώσεως. Το ποίμνιό του ομοίαζε όντως «ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα» (*Ματθ.* 9,36). Και τα βλέμματα πάντων ήταν στραμμένα προς τον έναν και μοναδικό πνευματικό και εθνικό Ηγέτη: τον Τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου, Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο.

Ιδιαίτερα προβλήματα αντιμετώπιζε και ως προς την εθναρχική του ιδιότητα γιατί ο λαός ήταν διαιρεμένος σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα, τη Δεξιά και την Αριστερά, και έπρεπε ως πνευματικός ταγός να συμβιβάζει τις αντιμαχόμενες ροπές. Επιπρόσθετα, τα αυστηρότατα μέτρα της αποικιοκρατίας συνεχίζονταν αμείωτα και τον εμπόδιζαν, εν πολλοίς, στην άσκηση των καθηκόντων του. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι παρέμενε κενός ο Αρχιεπισκοπικός Θρόνος καθιστούσε αδύνατη την ενθρόνιση νέων Ηγουμένων στις Σταυροπηγιακές Μονές Κύκκου και Μαχαιρά.

Γνωστοί και πολύ συγκινητικοί ήταν οι αγώνες του για την Παιδεία. Η λεγόμενη Παλμεροκρατία —από το όνομα του Άγγλου Κυβερνήτη Richmond Palmer— επεδίωκε πάση θυσία την αγγλοποίηση της παιδείας και, μέσω αυτής, των συνειδήσεων των μαθητών και τη δημιουργία «ελληνοφώνων Βρεττανών». Η ανύψωση της ελληνικής σημαίας απαγορευόταν καθώς και η ανάρτηση των ηρώων του 1821 στα σχολεία. Το μάθημα των Αγγλικών στις τε-

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 14

λευταίες τάξεις του Δημοτικού ήταν υποχρεωτικό. Οι μαθητές διδάσκονταν τον αγγλικό εθνικό ύμνο και όχι τον ελληνικό. Για να προσληφθεί κανείς στη δημόσια υπηρεσία έπρεπε να είχε πολύ καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας. Το μάθημα της ελληνικής ιστορίας περιορίστηκε αισθητά. Το προνόμιο του Αρχιεπισκόπου και των Μητροπολιτών να είναι πρόεδροι των σχολικών επιτροπών των πόλεων αφαιρέθηκε.

Η εκπαίδευση των δασκάλων περιήλθε υπό την εποπτεία της αποικιακής κυβέρνησης, η οποία ίδρυσε το Διδασκαλικό Κολλέγιο Μόρφου, το οποίο λειτουργούσε σύμφωνα με τα αγγλικά πρότυπα, εξαναγκάζοντας το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο το 1932, το Παγκύπριο Διδασκαλείο το 1935 και το Διδασκαλείο Θηλέων το 1937 να κλείσουν. Παράλληλα θεσπίζεται «Ο περί Μέσης Παιδείας Νόμος» με τον οποίο η αποικιοκρατία επιδιώκει να ελέγξει πλήρως και τη Μέση Εκπαίδευση· προσπάθησε, επίσης, τα Γυμνάσια να λειτουργούν κατά το πρότυπο των αγγλικών και όχι σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα των Γυμνασίων του ελληνικού κράτους.

Η Κυπριακή Εκκλησία με επικεφαλής τον θαρραλέο πνευματικό της ταγό Τοποτηρητή Λεόντιο αντέδρασε εντονότατα. Με εμπεριστατωμένα υπομνήματα και διαμαρτυρίες προς τον κυβερνήτη προσπαθούσε να σώσει τους θεσμούς μας και τις αξίες της ελληνικής μας Παιδείας. Τόνιζε ότι για την Εκκλησία οι έννοιες της Θρησκείας, της Πατρίδας και της Παιδείας ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες και η μία δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς την άλλη. Φυσικά, η απάντηση του κυβερνήτη ήταν απορριπτική και χαρακτήρισε το ύφος του Τοποτηρητή ως απρεπές.

Ο Λεόντιος επανέρχεται με νέο, πιο αγωνιστικό, υπόμνημα, υπερασπιζόμενος τα εθναρχικά δικαιώματα των εκκλησιαστικών ηγετών. Πλην εις μάτην. Οι Άγγλοι προχωρούν με συγκεκριμένο πρόγραμμα εξαγγλισμού και της Μέσης Παιδείας, αποκόπτοντας κάθε κυβερνητική χορηγία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Γυμνασίου Πάφου, του οποίου η Σχολική Επιτροπή αποφά-

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 15

σισε να συνεχίσει με το ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα και να μη δεχτεί την αγγλική επιχορήγηση των πεντακοσίων λιρών, ανταποκρινόμενη στο πνεύμα και τις νουθεσίες του Μητροπολίτη Πάφου και Τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Λεοντίου. Το ίδιο συνέβη και με το Παγκύπριο Γυμνάσιο, το οποίο επίσης απέρριψε την κυβερνητική επιχορήγηση, προκειμένου να διατηρήσει την πνευματική του αυτοτέλεια και να παρέχει στους μαθητές του ελληνοχριστιανική παιδεία.

Το ήθος και η προσήλωση του Τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου προς τους εκκλησιαστικούς νόμους εμφαίνεται, επίσης, από τη στάση που τήρησε στο λεγόμενο Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα για τη διαδικασία εκλογής νέου Αρχιεπισκόπου. Αφού όλοι οι θρόνοι εχήρευαν, πρακτικά ήταν αδύνατο να προκηρυχθούν εκλογές. Γι' αυτό και ό,τι έπραξε ήταν σύμφωνο με τα εκκλησιαστικά θέσμια. Φρόντισε δε να διορίσει σε κάθε μία από τις τέσσερις αρχιερατικές περιφέρειες εκπροσώπους του για την καλύτερη διοίκηση και ευταξία της Εκκλησίας.

Στο μεταξύ οι έντονοι εθνικοί του αγώνες συνεχίζονται. Η ρητορική του δεινότητα ελκύει τους πάντες και ενθουσιάζει τα πλήθη. Παραμένει απτόητος από τα αυστηρά μέτρα της Παλμεροκρατίας. Γι' αυτό και πάλι σύρεται στο δικαστήριο τη Μεγάλη Τετάρτη, 20 Απριλίου 1938, με την κατηγορία ότι με τις ομιλίες του μπορούσε να προκαλέσει εκδηλώσεις εναντίον της κυβέρνησης, ότι υποστήριζε απροκάλυπτα την αναγκαιότητα αλλαγής του καθεστώτος και επεδίωκε πάση θυσία να εξευτελίσει την κυβέρνηση.

Το δικαστήριο του επιβάλλει και πάλι την ποινή του εντοπισμού στην Πάφο για περίοδο ενός έτους και τον κάλεσε «να διορθώσει την συμπεριφορά του». Στις 15 Μαΐου 1939 καλείται και πάλι σε νέα δίκη γιατί οι λόγοι του θεωρούνταν στασιαστικοί. Κατηγορείτο, επίσης, ότι επεδίωκε «να διαταράξει την ησυχία και να διαφθείρει τη νεολαία». Στη δίκη αυτή επιτράπηκε αυτή τη φορά στον Λεόντιο να απολογηθεί. Ευθαρσώς δε διακήρυξε ότι θα συ-

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 16

νεχίσει να αγωνίζεται για την Εκκλησία, την Παιδεία και τα εθνικά του ιδεώδη. Η απολογία του εξέπληξε και αυτόν ακόμη τον Άγγλο δικαστή, ο οποίος μίλησε για τη ρητορική δεινότητα του Λεοντίου, την οποία όμως θεώρησε ως προσόν το οποίο μπορούσε να οδηγήσει τα πλήθη σε ανταρσία. Τελικά του επεβλήθη η ίδια ποινή, δηλαδή ο περιορισμός του για ένα χρόνο στην Πάφο.

Ακολουθεί η έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η Ελλάδα τάσσεται στο πλευρό των Συμμάχων. Ο αγνός αγωνιστής της Ελευθερίας και ελληνολάτρης Λεόντιος εφαρμόζει την προτροπή του Αποστόλου Παύλου «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος» (*Φιλ.* 3,14). Λησμονεί όλα όσα του έκαναν οι Άγγλοι και καλεί τον λαό σε συστράτευση με τον ελληνικό λαό και την «κραταιάν» Μεγάλη Βρετανία. Διοργανώνει παλλαϊκές συγκεντρώσεις και καλεί τον λαό να στηρίξει τον αγώνα της Αγγλίας εναντίον των Γερμανών. Προχωρεί μάλιστα και στην εγγραφή εθελοντών για τον ελληνικό στρατό και συναντάται με τον Άγγλο κυβερνήτη για στενότερη συνεργασία. Καλεί τους νέους να προσέλθουν στην Αρχιεπισκοπή για να εγγραφούν ως εθελοντές και τις νέες να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. Ήταν μια έκκληση που φανερώνει το μεγαλείο της ψυχής του, το πάθος του για την ελευθερία και τις άλλες αξίες της ζωής. Τελικά κατατάγηκαν 12,188 εθελοντές, οι οποίοι τέθηκαν υπό τις διαταγές των Άγγλων και υπηρέτησαν σε διάφορα μέτωπα.

Οι αγώνες του για σύμπνοια του ποιμνίου του συνεχίζονται και μετά τον πόλεμο. Προς τούτο ιδρύει το 1945 επταμελές Γραφείο Εθναρχίας υπό την προεδρία του, για προώθηση του εθνικού ζητήματος και με σαφή δήλωση ότι αυτό «θα ίστατο υπεράνω κομμάτων, οργανώσεων και παρατάξεων».

Τελικά, μετά από μία περίοδο εσωτερικών αντεγκλήσεων η αγάπη του λαού αναδεικνύει στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο, στις 20 Ιουνίου 1947, τον από Πάφου Λεόντιο, ο οποίος αποδέχεται την εκλογή του μετά από μεγάλες πιέσεις, τόσο του εκπροσώπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Δέρκων Ιωακείμ, όσο, και ιδιαιτέρως,

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 17

των εκπροσώπων του λαού.

Χαρακτηριστικό του ήθους, της εκκλησιαστικής και εθνικής αξιοπρέπειας του νέου Αρχιεπισκόπου Λεοντίου ήταν το εξής γεγονός: άγραφος νόμος όριζε όπως ο εκλεγείς Αρχιεπίσκοπος μεταβαίνει στο κυβερνείο καθήμενος επί λευκού αλόγου για να υποβάλει τα σέβη του στον Άγγλο Κυβερνήτη. Ο Λεόντιος αρνήθηκε επίμονα να πράξει κάτι τέτοιο. «Η αγάπη του λαού», είπε, «με εξέλεξε στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο και σ' αυτόν μόνο έχω υποχρεώσεις. Η Εκκλησία της Κύπρου είναι Αυτοκέφαλη».

Ατυχώς, μετά από τριάντα έξι μόνο μέρες ο εμβληματικός Αρχιερεύς, ο αγωνιστής της Ελευθερίας και των αξιών της ζωής, το πρόσωπο που κατ' εξοχήν αγωνίστηκε και διέσωσε την εθναρχική ιδιότητα του Αρχιεπισκόπου, «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ἔθηκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του» (*Ιω.* 10,14), σε ηλικία μόλις πενήντα ενός ετών. Οι πολυχρόνιοι αγώνες του, οι αγωνίες του για τη Μητέρα Εκκλησία και τη δικαίωση των εθνικών του οραματισμών έφθειραν την ήδη κλονισμένη από τον διαβήτη και την πυώδη αμυγδαλίτιδα υγεία του και τον οδήγησαν σ' έναν πρόωρο θάνατο, ο οποίος κατέθλιψε τον κυπριακό λαό.

Όλοι εμείς σήμερα, που μελετούμε την παλμώδη και αγωνιστική του ζωή, την προσήλωσή του προς τα λυτρωτικά μηνύματα της Εκκλησίας και τους εθνικούς του αγώνες για την Ένωση της Κύπρου μετά της Ελλάδος, μέσα μας αισθανόμεθα τη δέουσα ευγνωμοσύνη και τον πρέποντα θαυμασμό, για τα όσα υπέρ της Εκκλησίας και της Πατρίδος, με τόση αγνότητα και μαχητικότητα έπραξε. Αναδείχτηκε όντως μία λαμπρή ιστορική φυσιογνωμία. Η ευκλεής εκκλησιαστική και εθνική του σταδιοδρομία και το λαμπρό εκκλησιαστικό του ήθος αναμένουν μιμητές. Ας είναι αιωνία η μνήμη του.

Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου
10 Μαρτίου 2015

Ὁ Κύπρου Χρυσόστομος

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 19

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΜΑΡΙΟΥ Γ. ΗΛΙΑΔΗ

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΗΓΕτική προσωπικότητα της σύγχρονης κυπριακής ιστορίας. Σε χαλεπούς καιρούς για την Κύπρο, όταν απειλείτο με αφανισμό η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της νήσου, ο Λεόντιος υπηρέτησε πολυμερώς και πολυτρόπως την κοινωνική ενότητα, τη συλλογική ταυτότητα, αναγκαία προϋπόθεση για την εθνική και φυσική επιβίωση του τόπου. Η καλλιέργεια συνεκτικών δεσμών, η ανάδειξη της ομογνωμίας και της αλληλεγγύης, είναι ό,τι καλύτερο μπορεί να προσφέρει κάποιος στην πατρίδα του. Ο Λεόντιος, από όποια έπαλξη τον έταξε ο λαός του, ανάλωσε τον εαυτό του βοηθώντας τους ανθρώπους να κατανοήσουν ότι ο συνάνθρωπος είναι η ιδρυτική πράξη της ζωής. Αγωνίστηκε έτσι τον αγώνα τον καλό για μια κοινωνία της οποίας καίρια γνωρίσματα θα είναι η ελευθερία και η αγάπη, η ειρήνη και η δικαιοσύνη, η συναδέλφωση και η συνεργασία. Όραμά του υπήρξε μια πολιτεία όπου ο καθένας είναι έτοιμος να θυσιασθεί για τους άλλους, μια κοινωνία που ο καθένας ό,τι έχει αλλά προπάντων ό,τι είναι το δωρίζει στους άλλους. Πιστός στη χριστιανική αποστολή του, ο Λεόντιος, με λόγο και πράξη, πάλαιψε για την αξιοπρέπεια κάθε προσώπου, τον αλληλοσεβασμό των εθνών, την οικουμενική συνύπαρξη.

Για την πραγμάτωση αυτής της κοινωνίας απαιτείται ανάλογη αγωγή, παιδεία που δημιουργεί άγρυπνες συνειδήσεις, παίδευση που προτρέπει σταθερά τον άνθρωπο να μεταβαίνει από το εγώ

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 20

στο εμείς, από το άτομο στον κοινό λόγο. Ως εκ τούτου ο Λεόντιος, καθόλου τυχαία, εργάσθηκε με αληθινό πάθος για την άνθηση των ελληνικών γραμμάτων στο νησί. Γνώριζε καλώς ότι ένας τόπος προοδεύει όταν αναδεικνύει τη συλλογική του μνήμη, φανερώνει την πολιτισμική του ιδιοπροσωπία, σπουδάζει την ιστορία του και αρδεύει υπαρξιακά νάματα από την παράδοσή του. Μόνο ένας λαός που θεωρεί την παιδεία ως μόρφωση του ανθρώπου και μεταμόρφωση της κοινωνίας διέρχεται αλώβητος τις συμπληγάδες δύσκολων καιρών.

Πέραν της προσφοράς του στην ελληνική παιδεία της Κύπρου, ο Λεόντιος συνέβαλε αποφασιστικά στον ορθό υπαρξιακό προσανατολισμό της πατρίδας του. Έδειξε ότι στην ιστορία επιβιώνουν οι λαοί με αδούλωτη ψυχή, που γνωρίζουν ότι κανένας δεν μπορεί να τους αποξενώσει από την ταυτότητά τους. Μια ταυτότητα όχι κλειστή στον εαυτό της ή εχθρική προς τον έτερο· αλλά μια ταυτότητα διαλογική, οικουμενική, που ανοίγεται για να καταθέσει τη δική της πρόταση ζωής ενώπιον της ελευθερίας των άλλων.

Εκ μέρους της οικογένειάς μου, της οικογένειας του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου, ευχαριστώ ολόψυχα τον ακαταπόνητο μελετητή κ. Κωστή Κοκκινόφτα, που τόσο πρόθυμα και με τόση επιτυχία ανταποκρίθηκε στην πρόσκλησή μας να συγγράψει το παρόν βιβλίο για τον πάππο μας μακαριστό Λέοντιο. Ευχαριστίες, ωσαύτως, εκφράζω στους Καθηγητές του Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Σταύρο Σ. Φωτίου και κ. Πέτρο Παπαπολυβίου για τη συμβολή τους στην έκδοση του έργου. Τέλος, ευχαριστώ θερμά τον Μακαριότατο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο Β΄ για την ηθική πρωτίστως και υλική υποστήριξή του που κατέστησαν δυνατή την ανάδειξη της διαχρονικής προσφοράς της Εκκλησίας της Κύπρου στην ιστορική διαδρομή της πατρίδας μας.

Η οικογένειά μας, με κάθε ταπεινότητα, αισθάνεται περήφανη που με την έκδοση του παρόντος έργου αξιώνεται να εκπληρώσει έτσι ένα τάμα ζωής.

Λευκωσία, Μάρτιος 2015 Μάριος Γ. Ηλιάδης

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 21

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΦΟΥ (1930-1947) ΚΑΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΑΡΧΙΕΠΙσκοπος Κύπρου (Ιούνιος-Ιούλιος 1947) Λεόντιος υπήρξε μία από τις σημαντικότερες εκκλησιαστικές φυσιογνωμίες της Κύπρου των νεότερων χρόνων. Ανήλθε στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου το 1930, σε ηλικία μόλις τριάντα τεσσάρων ετών, σε μια εποχή ιδιαίτερα σημαντική για την πορεία του εθνικού ζητήματος, που καθορίστηκε από το κίνημα των Οκτωβριανών του 1931 και την εξορία από την αποικιακή Κυβέρνηση των δύο εκ των τεσσάρων Αρχιερέων της Κυπριακής Εκκλησίας, Μητροπολιτών Κιτίου (1918-1937) Νικόδημου Μυλωνά και Κυρηνείας (1917-1947) Μακάριου Μυριανθέα. Ο θάνατος στη συνέχεια του Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1916-1933) Κυρίλλου Γ΄, το 1933, και ακολούθως του Νικόδημου Μυλωνά στην εξορία, το 1937, επιφόρτωσαν τον Λεόντιο με επιπρόσθετες ευθύνες στα ήδη αυξημένα καθήκοντά του στον τομέα της εκκλησιαστικής διοίκησης, αφού ανέλαβε διαδοχικά την τοποτηρητεία του αρχιεπισκοπικού θρόνου και του μητροπολιτικού θρόνου Κιτίου. Λόγω δε της ταραγμένης πολιτικής κατάστασης και των ανελεύθερων εκλογικών νόμων του 1937, που θέσπισαν οι Κυβερνώντες, οι θρόνοι αυτοί παρέμειναν κενοί, για να πληρωθεί πολύ αργότερα ο αρχιεπισκοπικός, τον Ιούνιο του 1947, με την εκλογή σε αυτόν του Λεοντίου. Απεβίωσε, όμως, τριάντα έξι μέρες αργότερα, σε ηλικία μόλις πενήντα ενός ετών, χωρίς να προλάβει να θέσει σε εφαρμογή τον μεγαλόπνοο σχεδιασμό του για την αναγέννηση της Κυπριακής

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 22

Εκκλησίας και τη συνακόλουθη συμβολή στην ευρύτερη διάδοση και ενίσχυση των ελληνικών γραμμάτων στο νησί.

Καθόλο το χρονικό διάστημα της αρχιερατείας του, ο Λεόντιος τέθηκε επικεφαλής του κινήματος των κατοίκων για εθνική δικαίωση, και ηγήθηκε τετραμελούς αντιπροσωπείας, η οποία μετέβη στην Αθήνα και στο Λονδίνο, στα τέλη του 1946 - αρχές του 1947, για να προωθήσει το ενωτικό αίτημα. Επίσης, αγωνίστηκε δυναμικά για να διατηρήσει το κύρος της Εκκλησίας και να αποτρέψει τον επιχειρούμενο κυβερνητικό παρεμβατισμό, γεγονός που συνέτεινε ώστε να εντοπιστεί με δικαστικά διατάγματα, τις περιόδους 1938-1939 και 1939-1940, εντός των δημοτικών ορίων της Πάφου. Υπήρξε διαπρεπής ρήτορας, από τους σημαντικότερους της πρόσφατης κυπριακής ιστορίας, και είχε το χάρισμα να συνεπαίρνει τον λαό, με αποτέλεσμα οι ομιλίες και τα διαγγέλματά του να συμβάλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση των λαϊκών αντιλήψεων για ποικίλα ζητήματα και ειδικότερα του εθνικού.

Ο Λεόντιος εκπροσώπησε, επίσης, την Κυπριακή Εκκλησία στο Συνέδριο του Λάμπεθ στη βρετανική πρωτεύουσα (1930), στη Δογματική Επιτροπεία των Εκκλησιών, που συνήλθε ξανά στο Λάμπεθ (1931), και στο Συνέδριο των Παλαιοκαθολικών στη Βόννη (1931). Ακόμη, έγραψε σημαντικά κείμενα για ιστορικά και άλλα θέματα, ορισμένα από τα οποία αναδημοσιεύονται στο Παράρτημα, ως ενδεικτικά της επιστημονικής του συγκρότησης και των αντιλήψεών του, και εξέδωσε μεγάλο αριθμό εγκυκλίων, που αναφέρονται, τόσο σε εκκλησιαστικά ζητήματα, όσο και σε πολλά άλλα, που απέρρεαν από τα δραματικά γεγονότα της εποχής, όπως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης κυκλοφόρησε διαγγέλματα και πραγματοποίησε μεγάλο αριθμό ομιλιών, με τις οποίες παρενέβαινε στη δημόσια και στην εκκλησιαστική ζωή[1].

Όπως συμπεραίνεται από τα ανωτέρω, η μελέτη της εκκλησιαστικής, εθνικής και κοινωνικής δράσης του Λεοντίου έχει ξε-

---

1. Για τα κείμενα του Λεοντίου από την περίοδο που διετέλεσε Μητροπολίτης Πάφου και Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, βλ. Ανδρέα Βίττη, *Κλεις «Αποστόλου Βαρνάβα»*. (*Επισήμου Περιοδικού της Εκκλησίας της Κύπρου*), Λευκωσία 1998, σ. 439-440.

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 23

χωριστή σημασία για την κατανόηση των εξελίξεων της νεότερης κυπριακής ιστορίας. Για τον σκοπό αυτό κρίθηκε αναγκαία η συγγραφή μονογραφίας για τη ζωή του και μελετήθηκαν αρχειακές πηγές, καθώς και οι σημαντικότερες εφημερίδες και τα κύρια περιοδικά της εποχής, ώστε να εντοπιστούν οι σχετικές αναφορές για τις ποικίλες δραστηριότητές του[2].

Ευχαριστώ θερμά τον έγκριτο νομικό και πρώην Υπουργό Συγκοινωνιών και Έργων κ. Μάριο Ηλιάδη, τον ιατρό κ. Χρίστο Ηλιάδη, καθώς και την πρώην δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου Κύπρου κυρία Έφη Ηλιάδη-Παπαδοπούλου, απογόνους της οικογένειας του αείμνηστου Αρχιεπισκόπου, για την πρωτοβουλία τους για τη συγγραφή του ανά χείρας έργου. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον κ. Μάριο Ηλιάδη και για την αμέριστη υποστήριξη και συνεργασία του σε όλα τα στάδια της έρευνας και εκπόνησης του παρόντος τόμου. Θερμές, επίσης, ευχαριστίες εκφράζω και προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο Β΄ για την οικονομική συνδρομή του και για τον χαιρετισμό του. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω, ακόμη, στον Καθηγητή στο Τμήμα Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Σταύρο Σ. Φωτίου και στον Καθηγητή στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ιδίου Πανεπιστημίου κ. Πέτρο Παπαπολυβίου για την πολύτιμη συμβολή τους στην ολοκλήρωση της συγγραφής. Ευχαριστώ, τέλος, τον Αρχειοφύλακα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου κ. Κώστα Θεοδότου, για τη βοήθειά του κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Κ.Κ.

---

2. Για τον βίο του Λεοντίου δημοσιεύτηκαν κατά καιρούς διάφορα βιογραφικά σημειώματα. Για παράδειγμα βλ. P. M. Stephanides, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κύπρου - Cyprus who's who*, Nicosia 1940, σ. 65· «Λεόντιος, Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης Κύπρου», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 3ος (συμπλήρωμα), Αθήνα χ.χ., σ. 532· Ανδρέα Μιτσίδη, «Λεόντιος», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8ος, Αθήνα 1966, σ. 236· Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 106-109· Άντρου Παυλίδη, «Λεόντιος Αρχιεπίσκοπος», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 9ος, Λευκωσία 1988, σ. 21-28· Χρύσανθου Χρυσάνθου, *Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος Α΄*, Εκδόσεις «Ο Φιλελεύθερος», Λευκωσία 2003· Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία [6]2010, σ. 303-304· «Λεόντιος, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 11ος, Αθήνα 2013, σ. 74. Για αρκετά άλλα θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.

001-024 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:43 π.μ. Page 24

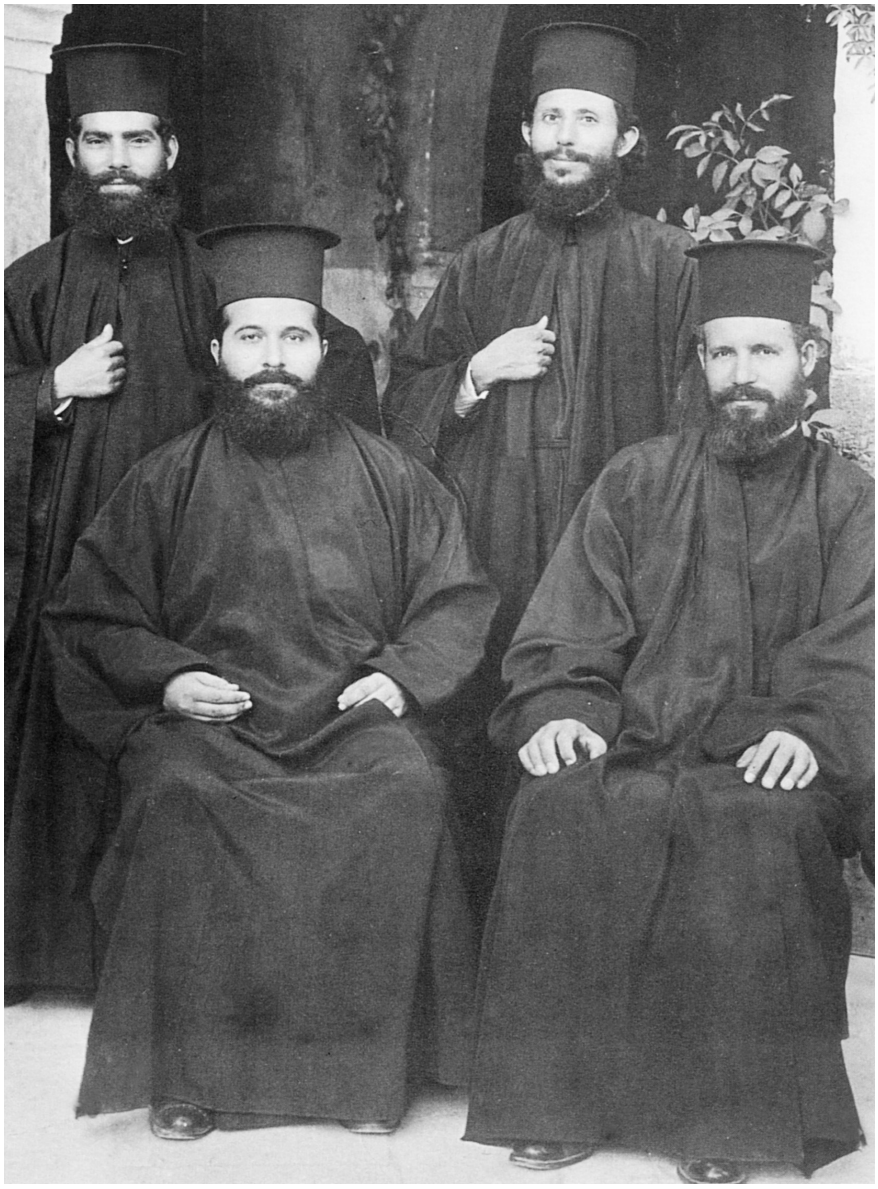

Ο Λεόντιος ως Ιεροδιάκονος
(1927, καθήμενος πρώτος από αριστερά).

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 25

ΝΕΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ, ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΕπειτα Μητροπολίτη Πάφου και Αρχιεπισκόπου Κύπρου, γεννήθηκε την 9η Μαρτίου 1896 στη Λεμεσό[1], στην οδό Βασιλείου Μακεδόνος, μια από τις πιο φημισμένες της πόλης, την οποία οι παλαιοί Λεμεσιανοί αποκαλούσαν με την ονομασία «Καρτιέ Λατέν»[2]. Σε αντιδιαστολή προς τους περισσότερους σημαίνοντες Κύπριους κληρικούς των νεότερων χρόνων, για τη νεανική ζωή των οποίων δεν είναι γνωστές πολλές πληροφορίες, αφού οι περισσότερες μελέτες για τον βίο τους επικεντρώνονται στα χρόνια κατά τα οποία υπηρέτησαν στις ανώτερες βαθμίδες της Κυπριακής Εκκλησίας, για τον Λεόντιο έχουν διασωθεί αρκετές σκόρπιες αναφορές, που καθιστούν δυνατή τη διερεύνηση των περισσοτέρων πτυχών της. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς επιτρέπει να μελετηθούν οι πνευματικές του αναζητήσεις και οι συνθήκες, που συνέτειναν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Ανάμεσα στις πηγές αυτές περιλαμβάνεται ένα σύντομο αυτοβιογραφικό σημείωμά του, που χρονολο-

1. Σε αυτοβιογραφικό του σημείωμα αναφέρει επιγραμματικά: «Γενέθλια 1896. Μαρτίου 9». Βλ. Μακάριου Τηλλυρίδη, Μητροπολίτη Κένυας, «Ανέκδοτα κείμενα για τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Λεόντιο Λεοντίου», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 9(2010)222.

2. Κίμωνος Χαραλαμπίδη, *Αυτοί που έκτισαν το χτες*, Λεμεσός 2000, σ. 143.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 26

γείται στα τέλη της δεκαετίας του 1920[3], καθώς και ένα ανυπόγραφο κείμενο, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της Λεμεσού «Ανατολή», το 1930, από αρθρογράφο, ο οποίος προφανώς γνώριζε πολύ καλά την οικογένεια του Λεοντίου[4].

Ο πατέρας του, Σάββας Λεοντίου, σιδηρουργός στο επάγγελμα, καταγόταν από το χωριό Άγιος Δημητριανός της Πάφου, η δε μητέρα του, Ελένη Χατζηαντώνη, γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Λεμεσό[5]. Οι γονείς του είχαν ακόμη ένα μεγαλύτερο γιο, τον Χριστόδουλο, ο οποίος παρέμεινε άγαμος και έζησε όλη τη ζωή του στη Λεμεσό, όπου άσκησε το επάγγελμα του εμπόρου. Απεβίωσε από ανακοπή καρδίας, τον Μάιο του 1942, αφήνοντας φήμη τίμιου και φιλάνθρωπου πολίτη[6]. Μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου διέμενε, επίσης, η αδελφή της μητέρας του, γνωστή ανάμεσα στους κατοίκους της πόλης ως «Καπετάν Κοντοβράκη», η οποία συμμετείχε στην ανατροφή των δύο αγοριών[7].

Αρχικά ο Λεόντιος φοίτησε σε Δημοτικό Σχολείο της Λεμεσού, όπου διακρίθηκε για την επιμέλεια και τις επιδόσεις του, και στη συνέχεια γράφτηκε στο Ημιγυμνάσιο της πόλης[8]. Κατά τη διάρκεια

---

3. Μ. Τηλλυρίδη, Μητροπολίτη Κένυας, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222-223.

4. «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

5. «Ὁ Λεόντιος Λεοντίου ἐγεννήθη κατά τήν 9ην Μαρτίου 1896 ἐν τῇ κατά τήν ὁδόν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐν Λεμεσῷ πατρογονικῇ του οἰκίᾳ, ἐκ πατρός μέν τοῦ σιδηρουργοῦ Σάββα Λεοντίου ἐξ Ἁγίου Δημητριανοῦ καί μητρός τῆς ἐκ Λεμεσοῦ Ἑλένης Χατζῆ Ἀντώνη. Ἐβαπτίσθη ὑπό τό ὄνομα Ἀντώνιος, ὑπό τοῦ ἀναδόχου του, μακαρίτου Ἀγαθοκλῆ Ζαφειροπούλου». Βλ. «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

6. «Πένθη», *Χρόνος*, 30.5.1942· «Πένθη», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.5.1942· «†Χριστόδουλος Λεοντίου», *Φωνή της Κύπρου*, 30.5.1942· «Θάνατοι», *Πάφος*, 28.5.1942.

7. Αριστείδη Κουδουνάρη, «Οι "Κυπριακές Σελίδες" του Αντώνη Ιντιάνου», *Ο Κύκλος* 7-8(1981)32. Φωτογραφία του σπιτιού, όπου γεννήθηκε ο Λεόντιος, δημοσιεύτηκε από τον Τάσο Ανδρέου, *Λεμεσός, αναδρομή μνήμης*, Λεμεσός 2009, σ. 296.

8. «Ἐτελείωσε τό δημοτικόν σχολεῖον Λεμεσοῦ μέ βαθμόν ἄριστα καί παρηκολούθησεν ὅλας τάς τάξεις τοῦ τότε Ἡμιγυμνασίου Λεμεσοῦ». Βλ. «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 27

των σπουδών του, όμως, τον Ιούλιο του 1910, γνωρίστηκε με δύο αγιογράφους, τους αυτάδελφους μοναχούς Κύριλλο και Νήφωνα, οι οποίοι διέμεναν σε κελλιά, που υπήρχαν γύρω από τον μικρό ναό του Αγίου Γεωργίου Χαβούζας, της κοινότητας Αγίας Φυλάξεως. Ο δεκατετράχρονος Λεόντιος εντυπωσιάστηκε από τον τρόπο ζωής τους και, χωρίς να ενημερώνει την οικογένειά του, κατέφευγε αρκετά συχνά στον Άγιο Γεώργιο, όπου συνδέθηκε πνευματικά μαζί τους, επιδιώκοντας, όσο αυτό ήταν δυνατόν, να ακολουθεί το ασκητικό πρόγραμμά τους. Η συχνή παρουσία του στη Μονή, όμως, παραξένεψε κάποιον αμαξά, ονόματι Ιορδάνη, γνωστό της οικογένειάς του, ο οποίος, στις 15 Ιουλίου 1911, ενημέρωσε τη μητέρα του για τις εκεί επισκέψεις του. Η τελευταία επενέβη δυναμικά, τερματίζοντας τη φιλομόναχη πορεία του πολλά υποσχόμενου από τις σχολικές του επιδόσεις νεότερου γιου της[9].

Οι ασκητές μοναχοί Κύριλλος και Νήφων κατάγονταν από το Καϊμακλί, γενέτειρα και αρκετών άλλων Κυπρίων μοναχών, οι οποίοι ασκήτευσαν στο Άγιον Όρος, κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας. Πιο γνωστοί από αυτούς είναι οι επίσης αυτάδελφοι Σταυροβουνιώτες μοναχοί Βαρνάβας (1864-1948), Καλλίνικος (†1943) και Ιερομόναχος Γρηγόριος (†1932), οι οποίοι, γύρω στο 1888, εγκαταβίωσαν στον Άθωνα, όπου και παρέμειναν για μια δεκαετία. Στη συνέχεια, το 1897, μετά από πρόσκληση του νέου κτήτορα της Μονής Σταυροβουνίου Γέροντος Διονύσιου Χρηστίδη (1830-1902), επέστρεψαν στην Κύπρο και υπηρέτησαν μέχρι τον θάνατό τους στη Μονή: ο Βαρνάβας από τη θέση του Επιστάτη (1902-1911) και στη συνέχεια του Ηγουμένου (1911-1948), και οι Καλλίνικος και Γρηγόριος από διάφορα άλλα διακονήματα[10]. Και

9. «Ἰούλιον 1910, ἐγνώρισα τούς ἀσκητάς Κύριλλον καί Νήφωνα ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ Ἁγίας Φυλάξεως. Ἰουλίου 15, 1911, ἐπροδόθην ἀπό τόν ἁμαξᾶν Ἰορδάνην εἰς τήν μητέρα μου καί ὑπέστην πολλά». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

10. Για τον βίο των Βαρνάβα, Καλλινίκου και Γρηγορίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Διονύσιος Χρηστίδης και η επανίδρυση της Μονής Σταυροβουνίου το 1889», *Κυπριακαί Σπουδαί* 70(2008)72-87.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 28

με τους μοναχούς αυτούς, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια, ο Λεόντιος έμελλε αργότερα να συνδεθεί πνευματικά.

Οι Κύριλλος και Νήφων διδάχθηκαν την τέχνη της αγιογραφίας στο Άγιον Όρος, όπου μετέβηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα. Αργότερα, γύρω στο 1900, επέστρεψαν στην Κύπρο και εργάστηκαν ως αγιογράφοι, αρχικά σε διάφορες κοινότητες και ακολούθως στο Μονύδριο του Αγίου Γεωργίου Χαβούζας, όπου και εγκαταβίωσαν, το 1903[11]. Το έργο τους, αν και κινήθηκε έξω από τη βυζαντινή εικαστική παράδοση, εντούτοις θεωρήθηκε ότι διακρινόταν για πραγματική ζωγραφική αίσθηση και ποιότητα[12]. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, παρά το γεγονός ότι εικόνες και τοιχογραφίες τους έχουν εντοπισθεί σε πολλές κοινότητες του νησιού, δεν αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής μελέτης[13].

Οι δύο αυτάδελφοι μοναχοί, κατά την παραμονή τους στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας, συγκρότησαν αδελφότητα, που αποτελείτο από τον μετέπειτα Ηγούμενο Τροοδιτίσσης (1942-1968) Παγκράτιο, τον αυτάδελφό του Ανδρέα, Ιερομόναχο αργότερα στη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ Μοναγρίου, και τους επίσης αυτάδελφους Χαρίτωνα (1886-1976), Στέφανο (1890-1977) και Βαρνάβα (1898-1983), μετέπειτα Ιερομόναχους στη Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα, την οποία επανίδρυσαν το 1917[14]. Ας σημειωθεί ότι ο Παγκράτιος είχε γνωρίσει τους δύο μοναχούς από προηγουμένως, όταν αγιογραφούσαν σε ναό στη γενέτειρά του Άσσια, και, όπως αναφέρει σε αυτοβιογραφικό του σημείωμα, τους συνόδευσε, γύρω στο 1900, σε μια μάλλον δεύτερη μετάβασή του στο Άγιον Όρος, όπου παρακο-

11. Νεοκλή Κυριαζή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, Λάρνακα 1950, σ. 47.

12. Ελένης Νικήτα, *Αδαμάντιος Διαμαντή*, Λευκωσία 1998, σ. 36.

13. Για μια πρώτη προέγγιση στο έργο τους βλ. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, «Τα αγιογραφικά εργαστήρια των Ιερών Μονών Αγίου Γεωργίου Χαβούζας στην Αγία Φύλαξη Λεμεσού και Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου στο Πεντάκωμο», στον τόμο: Χαράλαμπου Χοτζάκογλου (επιμ.), *Ζωγραφίζοντας το θείον*, Λευκωσία 2014, σ. 126-127.

14. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα και η επαναλειτουργία της στα νεότερα χρόνια», στον τόμο: Του ιδίου (επιμ.), *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Αποστόλου Βαρνάβα*, Λευκωσία 2009, σ. 62-63.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 29

λούθησαν για δύο χρόνια μαθήματα αγιογραφίας στη Σχολή των Ιωασαφαίων[15].

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην αδελφότητα, που συγκροτήθηκε στο Μονύδριο αυτό, προστέθηκε την ίδια περίοδο και ο νεότερος αδελφός των Κυρίλλου και Νήφωνος, μοναχός Ιερεμίας, καθώς και η μητέρα και οι δύο αδελφές τους, μοναχές Ευγενία, Καταφυγή και Ευφροσύνη. Οι τελευταίες διέμεναν σε ξεχωριστά μοναστηριακά καταλύματα, που διαχωρίζονταν από τα υπόλοιπα με «καμάρα»[16]. Η δημιουργηθείσα κατάσταση, όμως, με το «ανδρικό» και το «γυναικείο» τμήμα της Μονής προκάλεσε την αντίδραση του τότε Μητροπολίτη Κιτίου (1910-1918) Μελέτιου Μεταξάκη, που θεώρησε την ίδρυσή της αντικανονική και απαράδεκτη τη διαμονή στον ίδιο χώρο μοναχών και μοναζουσών. Γι' αυτό και προώθησε το σχετικό ζήτημα στην Ιερά Σύνοδο της Κυπριακής Εκκλησίας, που, τον Μάρτιο του 1911, έθεσε σε πενταετή αργία τον Νήφωνα, ο οποίος ήταν Ιερομόναχος, και διέταξε τη διάλυση της αδελφότητας[17].

Μετά την εξέλιξη αυτή, οι Κύριλλος και Νήφων μετακινήθηκαν το 1912, μαζί με τη συνοδεία τους, στην τότε εγκαταλελειμμένη Μονή του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου, προφανώς ύστερα από έγκριση του Μεταξάκη, αφού περιλαμβανόταν στα όρια της μητροπολιτικής του περιφέρειας. Φαίνεται, όμως, όπως διασώζεται σε μαρτυρία του υποτακτικού τους Ιερομόναχου Βαρνάβα, ότι διέμεναν περιστασιακά και στον Άγιο Γεώργιο Χαβούζας[18], όπου παρέμειναν για κάποιο διάστημα η μητέρα και οι αδελφές τους[19].

---

15. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, Λευκωσία 1954, σ. 70· Του ιδίου (επιμ. Ηγουμένου Αθανασίου), *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, Λευκωσία [2]1990, σ. 85· Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Παναγίας Τροοδιτίσσης*, Κύπρος 2013, σ. 78.

16. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου - Κώστα Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαϊφυλιώτισσας Αγίας Φυλάξεως Λεμεσού. Ιστορία και Κειμήλια*, Λάρνακα 1998, σ. 24-25.

17. «Συνοδικαί Αποφάσεις», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 1(1911)186-187.

18. Κλείτου Ιωαννίδη, *10 Κύπριοι Άγιοι Γέροντες του 20ού αιώνα*, Λευκωσία 1997, σ. 238.

19. Χρ. Χατζηχριστοδούλου - Κ. Γερασίμου, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαϊφυλιώτισσας*, ό.π., σ. 24-25.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 30

Τελικά, οι τελευταίες μετέβηκαν στη Χίο, όπου εγκαταβίωσαν στη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στα Νένητα[20].

Με τους μοναχούς αυτούς, λοιπόν, και τους υποτακτικούς τους συνδέθηκε ο Λεόντιος από τον Ιούλιο του 1910 μέχρι τον Ιούλιο του 1911, οπότε η μητέρα του διέκοψε τις σχέσεις του μαζί τους. Δύο περίπου χρόνια αργότερα, όμως, η τελευταία απεβίωσε[21], οπότε ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο οποίος ήταν τότε μαθητής της πέμπτης τάξης του Ημιγυμνασίου, αποφάσισε να εγκαταλείψει τις σπουδές του και, στις 16 Μαρτίου 1913, κατέφυγε στη Μονή του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου, κοντά στους Κύριλλο και Νήφωνα, για να ζήσει ασκητικό βίο. Ωστόσο, η ενέργειά του αυτή δεν έτυχε της έγκρισης, τόσο του πατέρα και του αδελφού του, όσο και του γυμνασιάρχη Ανδρέα Θεμιστοκλέους, καθώς και του «Οικονομίδου», όπως αναφέρει ο Λεόντιος στο αυτοβιογραφικό σημείωμά του, προφανώς του καθηγητή των θρησκευτικών Χρίστου Οικονομίδη, οι οποίοι τον αναζήτησαν με τη συνδρομή της αστυνομίας.

Το γεγονός αυτό υποχρέωσε τον φιλομόναχο Λεόντιο να καταφύγει στη Λάρνακα, όπου τον εντόπισε κάποιος αυτοκινητιστής με το όνομα Γιακουμής, που τον κατέδωσε στους δικούς του. Τελικά συνελήφθη από την αστυνομία και ανακρίθηκε, όπως γράφει, από κάποιο Τούρκο αξιωματικό, που κρατούσε σημειώσεις «κατά γελοίον τρόπο και αστεία ελληνικά». Στη συνέχεια, όταν ο πατέρας του μετέβη στη Λάρνακα για να τον παραλάβει, ο Λεόντιος κατάφερε να τον πείσει για την ορθότητα της απόφασής του να γίνει μοναχός, με αποτέλεσμα να τον οδηγήσει ο ίδιος στη Μονή του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου[22], όπου ρασοφόρησε, στις 16 Απρι-

20. Πόπης Χαλκιά - Στεφάνου, *Τα Μοναστήρια της Χίου*, Αθήνα 2003, σ. 191-192.

21. «Ἡ μήτηρ μου ἐκοιμήθη ὀλίγον τι πρό τῆς φυγῆς μου, τό 1913». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

22. «Μαρτίου 16, 1913, μαθητής τῆς Ε΄ Γυμνασίου, ἔφυγον ἐκ Λεμεσοῦ καί κατηυθύνθην εἰς Ἅγιον Γεώργιον Ἀλαμάνον. Κατεδιώχθην ὑπό τῆς Ἀστυνομίας Λεμεσοῦ, προσκλήσει ταύτης ὑπό τοῦ ἀδελφοῦ καί πατρός μου καί τοῦ Γυμνασιάρχου καί Οἰκονομίδου. Μετά πολλάς περιπετείας, ἀφοῦ ἐν Λάρνακι, ὅπου κατέφυγον, ὑπέστην καί ἀνακρίσεις ἐν τῇ Ἀστυνομίᾳ Λάρνακος, καταγραφείσας

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 31

λίου 1913, και ακολούθησε το ασκητικό πρόγραμμα των Γερόντων του[23]. Από την περίοδο αυτή σώθηκε συμφωνητικό έγγραφο, ημερομηνίας 20 Αυγούστου 1915, για την εκμάθηση της τέχνης της αγιογραφίας, που υπέγραψε με τους Κύριλλο και Νήφωνα, εγγυητή τον αδελφό του, Χριστόδουλο, και μάρτυρες τους συμμοναστές του Παγκράτιο και Ανδρέα. Ένα χρόνο αργότερα απεβίωσε και ο πατέρας του[24].

Σύμφωνα με το συμφωνητικό έγγραφο, οι δύο μοναχοί ανέλαβαν να τον διδάξουν εντός τριών ετών την τέχνη της αγιογραφίας με αμοιβή τριάντα λίρες ετησίως ως δίδακτρα και εννέα λίρες για τη διατροφή του. Για τον σκοπό αυτό θα του παρείχαν δωμάτιο για ύπνο, καθώς και τα χρειώδη υλικά. Επίσης, σημειωνόταν ότι, επειδή αυτοί δεν είχαν μόνιμη διαμονή, ο νεαρός μαθητής ήταν υποχρεωμένος να τους ακολουθεί στον τόπο εργασίας τους, είτε εντός, είτε εκτός Κύπρου. Αναφερόταν, ακόμη, ότι ο Λεόντιος δεν είχε υποχρέωση να εκτελεί οποιανδήποτε υπηρεσία, εκτός αν ο ίδιος το επιθυμούσε. Επιπρόσθετα δεσμευόταν, ότι μελλοντικά θα ασκούσε το επάγγελμα του αγιογράφου ως μοναχός και ότι σε αντίθετη περίπτωση θα υποχρεωνόταν, ακόμη και δικαστικά, να καταβάλει επιπλέον δέκα λίρες για κάθε έτος που παρακολούθησε μαθήματα αγιογραφίας[25].

Από τη μελέτη των διαφόρων άρθρων του συμφωνητικού εγγράφου, όπως το γεγονός ότι ο Λεόντιος δεν ήταν υποχρεωμένος

ὑπό τινος Τούρκου ἀξιωματικοῦ κατά γελοῖον τρόπον καί ἀστεῖα Ἑλληνικά, συνηντήθην ἐκεῖ μετά τοῦ ἐλθόντος ὅπως παραλάβῃ με πατρός μου. (Εἶχον προδοθῆ ὑπό τοῦ σιωφέρ Γιακουμῆ). Κατέπεισα τόν πατέρα μου καί μέ ἐπῆρεν ὁ ἴδιος εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον Ἀλαμάνον». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

23. «Τῇ Ἀπριλίου 16, 1913, ἐρασοφόρησα καί ἐπεδόθην εἰς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἐπί 5ετίαν. Ἔμαθα καί τήν ζωγραφικήν μετά τόν θάνατον τοῦ πατρός μου». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

24. «Ὁ δέ πατήρ μου [ἐκοιμήθη] τό 1916». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

25. Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 220-221, όπου δημοσιεύεται το σχετικό συμφωνητικό έγγραφο.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 32

να εκτελεί καμιά υπηρεσία, καθώς και από το γεγονός ότι κατέβαλε ποσό χρημάτων για να διδαχθεί αγιογραφία, συμπεραίνεται ότι οι Κύριλλος και Νήφων και οι νεαροί υποτακτικοί τους δεν συγκροτούσαν μοναστική αδελφότητα με συγκεκριμένο τυπικό, αλλά είχαν σχέσεις διδασκάλων προς μαθητές. Ωστόσο, η ζωή τους διήπετο από μοναστικούς κανόνες, αφού ακολουθούσαν τον αυστηρό μοναχικό βίο, που διδάχθηκαν κατά την παραμονή τους στο Άγιον Όρος, γι' αυτό και είχαν το προσωνύμιο «ασκητές».

Παρά το γεγονός ότι στο έγγραφο αναγράφεται ότι ο Λεόντιος ξεκίνησε τα μαθήματα αγιογραφίας τον Αύγουστο του 1915, εντούτοις στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα αναφέρει ότι έμαθε «ζωγραφική» την περίοδο 1916-1918[26]. Ίσως αυτό να συνέβη, γιατί θεώρησε ότι ο πρώτος χρόνος της μαθητείας του ήταν προπαρασκευαστικός και ότι η ουσιαστική περίοδος, που διδάχθηκε αγιογραφία, ήταν η διετία 1916-1918. Πάντως, μέχρι σήμερα δεν έχει επισημανθεί εικόνα, που να φέρει την υπογραφή του και να μαρτυρεί ότι εργάστηκε ως αγιογράφος.

Τελικά, γύρω στο 1918, εξαιτίας των δύσκολων οικονομικών συνθηκών που αντιμετώπιζαν, οι Κύριλλος και Νήφων, συνοδευόμενοι από τον αδελφό τους Ιερεμία, εγκατέλειψαν τη Μονή του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου[27] και αναχώρησαν για τη Χίο. Εκεί εγκαταβίωσαν στο Μετόχιο του Αγίου Τρύφωνος, μέχρι το τέλος της ζωής τους, που συνέβη τη δεκαετία του 1950. Όπως αναφέρεται, ο Κύριλλος διαδραμάτισε σημαντικό εθνικό ρόλο κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, φυγαδεύοντας Έλληνες στρατιωτικούς και άλλους για τη Μέση Ανατολή, μέσω Τουρκίας, όταν η Ελλάδα κατελήφθη από τα γερμανικά στρατεύματα[28].

---

26. «Τόν Ἰούνιον τοῦ 1916-1918 ἔμαθα τήν ζωγραφικήν». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

27. Ν. Κυριαζή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 32.

28. Π. Χαλκιά - Στεφάνου, *Τα Μοναστήρια της Χίου*, ό.π., σ. 191-192. Για τη ζωή των Κυρίλλου και Νήφωνος, καθώς και των υπολοίπων μελών της φιλομόναχης οικογένειάς τους, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Τα νεανικά χρόνια του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εται-*

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 33

Ας σημειωθεί ότι, λόγω των οικονομικών προβλημάτων της αδελφότητας, τρία μέλη της συνοδείας των Κυρίλλου και Νήφωνος, οι αυτάδελφοι Χαρίτων, Στέφανος και Βαρνάβας, είχαν υποχρεωθεί, το 1915, να επιστρέψουν στη γενέτειρά τους Αφάνεια[29]. Αναφέρεται, επίσης, ότι μετά τη διάλυση της Μονής του Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου, το 1918, απεχώρησαν και οι Παγκράτιος, Ανδρέας και Λεόντιος[30]. Σύμφωνα με αδιασταύρωτη μαρτυρία, οι τρεις τους επιχείρησαν αρχικά να συνεχίσουν την ασκητική τους ζωή στο Μετόχιο του Μαχαιρά «Προφήτης Ηλίας», που βρίσκεται κοντά στον Λυθροδόντα[31]. Η προσπάθεια αυτή, όμως, ναυάγησε με αποτέλεσμα ο Λεόντιος, τον Ιούλιο του 1918, να επιστρέψει στη Λεμεσό, όπου με την οικονομική ενίσχυση του αδελφού του Χριστόδουλου, προπαρασκευάστηκε εντατικά στα μαθήματα της πέμπτης τάξης, για να συνεχίσει τις γυμνασιακές του σπουδές. Ακολούθως παρακάθησε σε εξετάσεις, ύστερα από τις οποίες του επετράπη, τον Σεπτέμβριο του 1918, να φοιτήσει στην έκτη τάξη του Γυμνασίου της πόλης[32], που στο μεταξύ, το 1916, από Ημιγυμνάσιο είχε αναβαθμιστεί και αναγνωριστεί ως πλήρες Γυμνάσιο[33]. Ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο του 1919, ολοκλήρωσε τις σπουδές του με βαθμό άριστα[34].

ρείας Ιστορικών Σπουδών 6(2003)224-229.

29. Κ. Κοκκινόφτα, «Η Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα», *ό.π.*, σ. 63.

30. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 70· Του ιδίου (επιμ. Ηγ. Αθανασίου), *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 85.

31. Βλ. Ν. Κυριαζή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 33, όπου σημειώνεται ότι η προσπάθεια αυτή έγινε το 1917, ενώ, όπως αναφέρθηκε, η Μονή του Αγίου Γεωργίου διαλύθηκε ένα χρόνο αργότερα.

32. «Τόν Ἰούνιον τοῦ 1918 κατῆλθον εἰς Λεμεσόν καί ἐπῆρα ἰδιαίτερα μαθηματικά, παρεσκευάσθην διά τάς ἐξετάσεις καί εἰσῆλθον κατόπιν τούτων, τόν Σεπτέμβριον τοῦ 1918, εἰς τήν Στ΄ τοῦ Γυμνασίου Λεμεσοῦ». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

33. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946, σ. 207.

34. «Κατόπιν ὁ φιλόστοργος ἀδελφός του καί ἔμπορος σιδηρικῶν ἐν Λεμεσῷ κ. Χριστόδουλος Λεοντίου τόν ἀπέσπασε τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καί τόν ἔφερεν εἰς Λεμεσόν, ὅπου δι' ἐξόδων του τόν διετήρει, μέχρις ὅτου ἐτελείωσε μέ βαθμόν ἄριστα τό συμπληρωθέν Γυμνάσιον Λεμεσοῦ». Βλ. «Ο εψηφισμένος Μητροπο-

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 34

ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΣΕ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟ
ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ (1919-1923)

Κατά τη διάρκεια των γυμνασιακών σπουδών του ο Λεόντιος γνωρίστηκε με τον Μητροπολίτη Κιτίου (1918-1937) Νικόδημο Μυλωνά, ο οποίος τον έθεσε κάτω από την προστασία του και τον χειροτόνησε Ιεροδιάκονο στον ναό της Αγίας Νάπας Λεμεσού. Η χειροτονία πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιουνίου 1919, ημέρα πανηγυρική για την πόλη, αφού εορτάζεται η μνήμη του Αγίου Τύχωνος, Επισκόπου Αμαθούντος[35]. Τότε μετονομάστηκε από Αντώνιος σε Λεόντιος, το οποίο ήταν το όνομα του παππού του, από την πλευρά του πατέρα του[36]. Το γεγονός της χειροτονίας του προβλήθηκε από τον τοπικό τύπο, αφού στη μικρή τότε κοινωνία της Λεμεσού ο νεαρός Ιεροδιάκονος ήταν ευρύτατα γνωστός για το ήθος και τις άριστες γυμνασιακές επιδόσεις του, καθώς και για την πρόθεσή του να υπηρετήσει την Εκκλησία από τις τάξεις του κλήρου. Εκφραζόταν δε σε σχετικό δημοσίευμα η ευχή, ότι θα ετύγχανε στήριξης από τα μέλη της Ιεράς Συνόδου, ώστε να αποκτήσει ανώτερη μόρφωση και να υλοποιήσει τις ευγενείς του φιλοδοξίες[37].

Μερικούς μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο του 1919, ο Μητροπολίτης Νικόδημος, εκτιμώντας το ήθος, την επιμέλεια και την επιθυμία του να υπηρετήσει την Εκκλησία, του εξασφάλισε υποτροφία της Μητρόπολης Κιτίου και τον έστειλε στην Ελλάδα για φοίτηση στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών[38]. Ολο-

---

λίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

35. «Μετά τήν ἀποφοίτησίν μου, τήν Κυριακή 16 Ἰουνίου 1919, ἑορτήν τοῦ Ἁγίου Τύχωνος, Ἐπισκόπου Ἀμαθοῦντος, ἐχειροτονήθην διάκονος ἐν Ἁγίᾳ Νάπᾳ, ἐν ἀπείρῳ συρροῇ λαοῦ, ὑπό τοῦ Κιτίου Νικοδήμου». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222. Για τον βίο του Νικόδημου Μυλωνά βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 404.

36. «Κατόπιν ἡ Μητρόπολις Κιτίου προεχείρησεν εἰς διάκονον τόν Ἀντώνιον ὑπό τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του Λεοντίου». Βλ. «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

37. «Κοινωνική Κίνησις», *Αλήθεια*, 21.6.1919.

38. «Ἀπεστάλην [ὑπό τοῦ Κιτίου Νικοδήμου], τόν Νοέμβριον 1919, εἰς Ἀθήνας». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 35

κλήρωσε τις σπουδές του τέσσερα χρόνια αργότερα, τον Νοέμβριο του 1923, αριστεύοντας στο σύνολο των μαθημάτων του και εξασφαλίζοντας βαθμό δέκα[39].

Από την περίοδο αυτή σώζονται στο Αρχείο της Μητρόπολης Κιτίου 44 επιστολές του Λεοντίου προς τον Νικόδημο, οι οποίες περιέχουν αρκετές πληροφορίες για τη φοιτητική του ζωή και τις πνευματικές του αναζητήσεις. Όπως αναφέρεται, οι επιστολές αυτές «είναι γραμμένες σε βαθειά καθαρεύουσα, τη γραπτή γλώσσα των λογίων εκκλησιαστικών της εποχής», και περιλαμβάνουν «πολλές εκφράσεις αγάπης, λατρείας και αφοσιώσεως προς τον Νικόδημο Μυλωνά». Από τη μελέτη τους διαπιστώνεται η μεγάλη επιμέλειά του, που συνέτεινε ώστε να πρωτεύει μεταξύ των συμφοιτητών του, η επιθυμία του για γνώση, με την εξοικονόμηση για αγορά βιβλίων του περιορισμένου ποσού χρημάτων, που είχε στη διάθεσή του, και η πρόθεσή του να πραγματοποιήσει ευρύτερες σπουδές στην Ευρώπη. Ακόμη, διαπιστώνονται οι μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισε, αφού η οικονομική βοήθεια, που του παρείχετο, δεν αρκούσε για να καλύψει τα τρέχοντα έξοδά του[40].

Είναι αξιοσημείωτο ότι μέχρι το 1923, που ολοκλήρωσε τις σπουδές του, φοίτησαν στην ίδια Σχολή άλλοι οκτώ Κύπριοι κληρικοί. Αυτοί ήσαν ο Ιερομόναχος της Μονής Κύκκου και μετέπειτα Επίσκοπος Μαρεώτιδος (1940-1942) του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας Διονύσιος Κυκκώτης (†1942, φοίτησε μεταξύ των ετών 1917-1921)[41], ο Ηγούμενος (1933-1962) της Μονής Αγίου Νεοφύτου

39. «Ἀπό τόν Νοέμβριον 1919, ἕως τοῦ Νοεμβρίου 1923, ἐσπούδασα τήν Θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καί ἀνηγορεύθην πτυχιοῦχος μετά πολλῶν ἐπαίνων τῶν Καθηγητῶν μου καί μέ βαθμόν Ἄριστα 10 πλῆρες». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

40. Οι επιστολές αυτές δημοσιεύτηκαν από τον π. Σωφρόνιο Μιχαηλίδη, «Ιστορικά έγγραφα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Τόμος τιμητικός για τα είκοσι πέντε χρόνια αρχιερατικής διακονίας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κιτίου κ.κ. Χρυσοστόμου*, Λάρνακα 1998, σ. 285-362.

41. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η ζωή και το έργο του Επισκόπου Μαρεώτιδος Διονύσιου Κυκκώτη (1887-1942)*, Λευκωσία 2001· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 135.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 36

Λαυρέντιος Μυριανθέας (†1962, αποφοίτησε το 1921)[42], ο Αρχιμανδρίτης της Αρχιεπισκοπής Φιλόθεος Ιερείδης (†1945, φοίτησε μεταξύ των ετών 1920-1922)[43], ο Εψηφισμένος Ηγούμενος (1937-1948) της Μονής Μαχαιρά Γρηγόριος Μαχαιριώτης (†1960, φοίτησε μεταξύ των ετών 1920-1923)[44], ο Οικονόμος του Αγίου Λαζάρου και ακολούθως Αρχιερατικός Επίτροπος της Μητρόπολης Κυρηνείας στη Μόρφου Κλήμης Παπαϊωάννου (†1940, αποφοίτησε το 1923)[45], ο Μητροπολίτης Πάφου (1959-1973) Γεννάδιος Μαχαιριώτης (†1986, φοίτησε μεταξύ των ετών 1920-1923)[46], ο Αρχιμανδρίτης της Μητρόπολης Κυρηνείας Ιάκωβος Αρνόπουλος (†1956, φοίτησε μεταξύ των ετών 1921-1925)[47] και ο Ηγούμενος της Μονής Κύκκου (1948-1979) Χρυσόστομος Κυκκώτης (†1979, φοίτησε μεταξύ των ετών 1922-1925)[48]. Με τους κληρικούς αυτούς, όπως θα γίνει αναφορά στη συνέχεια, ο μετέπειτα Αρχιεπί-

---

42. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Ο Άγιος Νεόφυτος και η Ιερά αυτού Μονή*, Πάφος 1955, σ. 82-86· «Ο Ηγούμενος Αγίου Νεοφύτου Λαυρέντιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 23(1962)43-45.

43. Μητροπολίτη Ζιμπάμπουε Μακάριου Τηλλυρίδη, «Αρχιμανδρίτης Φιλόθεος Ιερείδης Μαχαιριώτης: Μια άγνωστη αναφορά του για την Ανατολική Αφρική (1943-1945)», στον τόμο: Στ. Φωτίου (επιμ.), *Τόμος τιμητικός Μητροπολίτου Κιτίου κ.κ. Χρυσοστόμου*, ό.π., σ. 67-127· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 189.

44. Αρχιμ. Φώτιου Κωνσταντινίδη, *Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης (Εψηφισμένος Ηγούμενος Μαχαιρά) και το έργον του*, Λευκωσία 1963· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 347.

45. Για τον Κλήμη Παπαϊωάννου βλ. «†Οικονόμος Κλήμης Παπαϊωάννου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1940)331-332· π. Σ. Μιχαηλίδη, «Ιστορικά Έγγραφα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου», *ό.π.*, σ. 301.

46. Χριστόφορου Καδή (επιμ.), *Βαδίζειν Σταθερώς. Πνευματική Κατάθεση του Μητροπολίτη Πάφου Γεννάδιου Μαχαιριώτη*, Λευκωσία 2010· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 86.

47. «†Ο Αρχιμανδρίτης της Μητροπόλεως Κηρυνείας Ιάκωβος», *Απόστολος Βαρνάβας* 17(1956)228-229· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 52-53.

48. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1931)*, Λευκωσία 2007, σ. 73-75· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 271.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 37

σκοπος έμελλε να συνεργαστεί κατά τη διάρκεια της επιτέλεσης των αρχιερατικών του καθηκόντων[49].

ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΚΙΤΙΟΥ (1923-1926) ΚΑΙ ΙΕΡΟΚΗΡΥΚΑΣ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΠΑΦΟΥ (1926-1928)

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στην Αθήνα, ο Λεόντιος επανήλθε στην Κύπρο, στα τέλη Νοεμβρίου 1923, γεγονός που έτυχε ευρείας προβολής από τον τύπο της εποχής, εκπρόσωποι του οποίου ανέμεναν από τον νεαρό κληρικό να συμβάλει στην αναγέννηση της πνευματικής ζωής του νησιού[50]. Ακολούθως ανέλαβε καθήκοντα Ιεροδιακόνου στη Μητρόπολη Κιτίου, κοντά στον ευεργέτη του Νικόδημο Μυλωνά, και ταυτόχρονα διορίστηκε καθηγητής των θρησκευτικών στο Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο[51], που έδρευε στη Μονή του Αγίου Γεωργίου Κοντού, στις παρυφές της πόλης.

Την περίοδο αυτή το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο, το οποίο είχε ιδρυθεί το 1910 από τον προκάτοχο του Νικοδήμου, Μελέτιο Μεταξάκη, και τερμάτισε οριστικά τη λειτουργία του, λόγω οικονομικών και άλλων προβλημάτων το 1932, διευθυνόταν από τον Γεώργιο Ματσάκη και είχε φθάσει στην πλήρη ανάπτυξή του, αφού σε αυτό δίδασκαν προσοντούχοι καθηγητές και οι μαθητές του ξεπερνούσαν τους ενενήντα[52]. Για παράδειγμα, κατά το σχολικό έτος 1923-1924, οπότε ανέλαβε καθήκοντα ο Λεόντιος, δίδαξαν στους 93 συνολικά υποψήφιους Ιεροδιδασκάλους ελληνικά

---

49. Για σχετικές πληροφορίες για τα έτη σπουδών τους βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών (μέσα 19ου αιώνα - 1931)», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Στα βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄, για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σ. 283-286.

50. «Αφίξεις», *Αλήθεια*, 7.12.1923.

51. «Διάφορα», *Νέον Έθνος*, 1.12.1923.

52. Για την ιστορία του Ιεροδιδασκαλείου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 9(2010)105-144.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 38

ο διευθυντής του, Γεώργιος Ματσάκης (υπηρέτησε από το 1914 ως καθηγητής και από το 1922 έως το 1932 ως διευθυντής), και ο θεμελιωτής των κυπρολογικών σπουδών Μικρασιάτης λόγιος Ιωάννης Συκουτρής (δίδαξε από το 1922 έως το 1924), θρησκευτικά ο Λεόντιος και ο Αρχιμανδρίτης της Μητρόπολης Κιτίου Μακάριος Μαχαιριώτης (δίδαξε από το 1919 έως το 1932), μαθηματικά ο Μ. Φιλώτας, φυσικά και γεωπονικά ο Χρ. Ιερωνύμου, φυσικά ο Δ. Κουτουμάνος, γαλλικά και αγγλικά ο Π. Βασιλειάδης, γυμναστική ο Γ. Καλαβάς, μουσική ο Κ. Τομπόλης και ζωγραφική και ιχνογραφία ο Θ. Κόντης[53].

Ο νέος καθηγητής προξένησε άριστη εντύπωση για την εργατικότητα και το ήθος του, γεγονός για το οποίο επαινέθηκε από τον διευθυντή του Ιεροδιδασκαλείου, κατά τον απολογισμό του, με την ευκαιρία της λήξης των μαθημάτων[54]. Ακολούθως, επαναδιορίστηκε και εξακολούθησε να εργάζεται μέχρι το 1926, που εγκατέλειψε τη Λάρνακα για να υπηρετήσει στη Μητρόπολη Πάφου. Ας σημειωθεί ότι ανάμεσα στους αποφοίτους του Ιεροδιδασκαλείου, την περίοδο που υπηρετούσε, ήταν και ο παλαιός συμμοναστής του Παγκράτιος, ο οποίος ολοκλήρωσε τις σπουδές του τον Ιούνιο του 1925[55].

Κατά το διάστημα αυτό, ο Λεόντιος δημοσίευσε το πρώτο, από ό,τι έχουμε υπόψη μας, ιστορικό κείμενό του με τίτλο «Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως Πρόεδρος παντός Ελλησπόντου», το οποίο περιελήφθη σε τόμο με λογοτεχνικά, ιστορικά και άλλα ποικίλης θεματολογίας κείμενα, που κυκλοφόρησε το 1925. Για τη συγγραφή του, ο νεαρός Ιεροδιάκονος χρησιμοποίησε τη γνωστή για την εποχή βιβλιογραφία και μελέτησε τους κώδικες του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής, όπου επεσήμανε σε έναν από αυτούς, που χρονολογείται στον 17ο αι-

53. «Ιεροδιδασκαλείον», *Ελευθερία*, 31.5.1924.

54. «Παγκύπριον Ιεροδιδασκαλείον», *Νέον Έθνος*, 14.7.1924.

55. «Παγκύπριον Ιεροδιδασκαλείον», *Ελευθερία*, 3.6.1925· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 6.6.1925.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 39

ώνα, το ακόλουθο πολυχρόνιο για τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου: «Εις τον Μακαριώτατον Κύπρου· πολλιχρόνιον ποιήσαι Κύριος ο Θεός τον μακαριώτατον και ισαπόστολον ημών αυθέντην και δεσπότην αρχιεπίσκοπον πάσης Κύπρου και νέας Ιουστινιανής και πρόεδρον παντός Ελλησπόντου κύριον κύριον... Εις πολλά τα έτη».

Με βάση το πολυχρόνιο αυτό ο Λεόντιος εξέτασε τα σχετικά με το ιστορικό γεγονός της μετοίκησης των Κυπρίων, εξαιτίας των αραβικών επιδρομών, στην περιοχή του Ελλησπόντου, οπότε εγκαταστάθηκαν, στα τέλη του 7ου μ.Χ. αιώνα, στη Νέα Ιουστινιανούπολη, κοντά στην πόλη Κύζικο[56]. Όπως σημειώνει, ο Αρχιεπίσκοπος Ιωάννης, επικεφαλής της Αυτοκέφαλης Κυπριακής Εκκλησίας, διέμενε στα διοικητικά όρια μιας άλλης Εκκλησίας, γεγονός που δημιουργούσε εκκλησιαστικό πρόβλημα. Γι' αυτό και ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ιουστινιανός Β΄ ο Ρινότμητος απέσπασε την επαρχία του Ελλησπόντου από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και παραχώρησε στον Ιωάννη το σύνολο των προνομίων, που είχαν δοθεί στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου κατά την Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου, το έτος 431. Ακολούθως αναφέρει ότι, τη νέα αυτή κατάσταση, όπως διαμορφώθηκε ύστερα απο την αυτοκρατορική παρέμβαση, επεκύρωσε, το 691-692, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος των Τρούλλων με σχετικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος απέκτησε και τον τίτλο του «Νέας Ιουστινιανουπόλεως και Προέδρου παντός Ελλησπόντου». Ολοκληρώνει δε το κείμενό του, εισηγούμενος τη διόρθωση του πολυχρονίου του Αρχιεπισκόπου Κύπρου από «Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου», που ήταν σε χρήση, σε «Νέας Ιουστινιανουπόλεως και πάσης Κύπρου»

56. Για το ζήτημα της μετοίκησης των Κυπρίων στον Ελλήσποντο βλ. π. Παύλου (Βενέδικτου) Εγγλεζάκη, *Κύπρος Νέα Ιουστινιανούπολις*, Λευκωσία 1990· Ανδρέα Μιτσίδη, «Το αυτοκέφαλον της Εκκλησίας Κύπρου», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου. Βυζαντινή Κύπρος*, τ. Γ΄, Λευκωσία 2005, σ. 136-139.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 40

και την εισαγωγή της προσθήκης «Προέδρου παντός Ελλησπόντου», η οποία είχε δοθεί στην Κυπριακή Εκκλησία ύστερα από απόφαση Οικουμενικής Συνόδου[57].

Ο Λεόντιος παρέμεινε στη Μητρόπολη Κιτίου μέχρι τα τέλη Ιουνίου 1926, οπότε, αμέσως μετά τη λήξη των μαθημάτων του Παγκυπρίου Ιεροδιδασκαλείου, αποδέχθηκε την πρόσκληση του Μητροπολίτη Πάφου (1910-1929) Ιάκωβου Αντζουλάτου για να υπηρετήσει ως Ιεροκήρυκας και καθηγητής των θρησκευτικών στο Γυμνάσιο της πόλης[58]. Ας σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο εγκατέλειψαν τη Μητρόπολη Κιτίου και οι επίσης υπότροφοι του Νικοδήμου Νικόλαος Τύμβιος και Καλλίνικος Χατζηλάμπρου, αμφότεροι απόφοιτοι του Ιεροδιδασκαλείου των ετών 1917 και 1924[59], οι οποίοι σπούδασαν ο μεν πρώτος παιδαγωγικά στη Λυών της Γαλλίας, ο δε δεύτερος θεολογία στην Αθήνα (1929). Από αυτούς, ο Τύμβιος, ύστερα από τριετή υπηρεσία στο Ιεροδιδασκαλείο (1922-1925), αποσχηματίστηκε, νυμφεύτηκε και απομακρύνθηκε από την υπηρεσία της Μητρόπολης, ο δε Χατζηλάμπρου διετέλεσε εφημέριος στον ναό της Φανερωμένης στη Λευκωσία και ακολούθως μετέβη στην Αμερική, όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του. Επίσης, ένα χρόνο ύστερα από τον Λεόντιο, το 1927, εγκατέλειψε τη Μητρόπολη Κιτίου και ο προαναφερθείς Κλήμης Παπαϊωάννου, ο οποίος αποδέχθηκε πρόσκληση του Μη-

57. Διακόνου Λεόντιου Σ. Λεοντίου, «Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως Πρόεδρος παντός Ελλησπόντου», στον τόμο: Δημοφώντος Ενωτιάδου (επιμ.), *Παγκύπριον Λεύκωμα*, έτος Α΄, Λευκωσία 1925, σ. 11-26. Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύεται στη συνέχεια. Βλ. *Παράρτημα* 1.

58. «Μετά ταῦτα, ἐνεργείαις τοῦ τέως Μητροπολίτου Πάφου Ἰακώβου, προσελήφθη ἱεροκήρυξ τῆς Μητροπόλεως καί καθηγητής τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Πάφου. Ὁ Παφιακός λαός ἔτρεχεν εἰς τό κήρυγμα τοῦ εὐφραδοῦς Λεοντίου, ὁ ὁποῖος διά τῶν πολλῶν καί ποικίλων ἀρετῶν του, διά τοῦ ἀδαμαντίνου καί μειλιχίου χαρακτῆρος του, ἀπέκτησε τήν ἀγάπην καί τήν ἐκτίμησιν ὅλων». Βλ. «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930. Για τον Ιάκωβο Αντζουλάτο βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 186.

59. Βλ. «Η εορτή του Ιεροδιδασκαλείου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7 (1917) 334· «Παγκύπριον Ιεροδιδασκαλείον», *Νέον Έθνος*, 14.7.1924, αντιστοίχως.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 41

τροπολίτη Κυρηνείας Μακαρίου και διορίστηκε Αρχιερατικός Επίτροπος στη Μόρφου[60].

Δικαιολογημένα, λοιπόν, ο Νικόδημος έπρεπε να νιώθει πικραμένος από την απόφαση αυτή του Λεοντίου, αφού με τη φυγή του η Μητρόπολη Κιτίου αποδυναμωνόταν από τους μορφωμένους κληρικούς της. Ωστόσο, σε σχόλιο της εφημερίδας της Λάρνακας «Ισότης», που εξέφραζε την πολιτική του Μητροπολίτη Κιτίου για την εθνική και εκκλησιαστική ζωή της εποχής, δεν διατυπώνεται οποιαδήποτε πικρία. Αντιθέτως, ο νεαρός Ιεροδιάκονος επαινείται για το ήθος και τη μόρφωσή του και εκφράζεται η βεβαιότητα, ότι θα είχε ουσιαστική προσφορά στη Μητρόπολη Πάφου, όπου θα αναλάμβανε τα καθήκοντα του Ιεροκήρυκα, του Αρχιγραμματέα και του Προέδρου του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου[61]. Εξάγεται, έτσι, το συμπέρασμα, ότι ο Νικόδημος ίσως να μην ήθελε να σταθεί εμπόδιο στην επιθυμία του Λεοντίου να αναλάβει μια σημαντικότερη θέση από αυτή, που κατείχε στη Μητρόπολη Κιτίου.

Ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος υπηρέτησε στη Μητρόπολη Πάφου και στο Γυμνάσιο της πόλης για δύο περίπου χρόνια, μέχρι τον Ιούνιο του 1928. Κατά το διάστημα αυτό συνόδευε τον Μητροπολίτη Ιάκωβο στις περιοδείες του στα χωριά της επαρχίας, όπου του δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσει τους κατοίκους και τα πολλά προβλήματα, που αντιμετώπιζαν στον αγώνα τους για επιβίωση. Έχοντας το διακόνημα του Ιεροκήρυκα, ο Λεόντιος συνήθιζε να κηρύττει, τόσο στην πόλη, όσο και στα χωριά της Πάφου, με αποτέλεσμα να καλλιεργήσει τις έμφυτες ικανότητές του στο κή-

60. Για τους τρεις αυτούς υποτρόφους του Νικοδήμου βλ. Σ. Μιχαηλίδη, «Ιστορικά έγγραφα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου», *ό.π.*, σ. 290-291. Βιογραφικά στοιχεία για τον Νικόλαο Τύμβιο δεν είναι γνωστά, ενώ για τον Κλήμη Παπαϊωάννου αναφέρθηκαν προηγουμένως. Για τον Καλλίνικο Χατζηλάμπρου βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών», *ό.π.*, σ. 286-287· Δημήτρη Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ιερού Ναού Φανερωμένης και η Προσφορά του στον Ελληνισμό της Κύπρου*, τ. Α΄, Λευκωσία 2014, σ. 295-296.

61. «Επιτυχής διορισμός», *Ισότης*, 10.7.1926.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 42

ρυγμα[62]. Το γεγονός αυτό συνέτεινε ώστε να αναδειχθεί σε έναν από τους επιφανέστερους εκκλησιαστικούς ρήτορες των χρόνων της Αγγλοκρατίας, αφού τα κηρύγματά του, κατά γενική ομολογία, συγκέντρωναν την προσοχή του λαού, λόγω της σαφήνειας και της γλαφυρότητάς τους[63].

Την εποχή αυτή δημοσίευσε, τον Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1926, στην εφημερίδα «Ελευθερία» της Λευκωσίας, κείμενο για τη ζωή στο νησί με τίτλο «Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών». Πρόκειται για ένα από τα λίγα γνωστά κείμενα Κυπρίων κληρικών των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, που αναφέρονται στη ζωή και τη θρησκευτικότητα των κατοίκων και παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, αφού αποτελεί μια σημαντική πρωτογενή πηγή μελέτης της λαϊκής ζωής στην Κύπρο των χρόνων του Μεσοπολέμου. Είχαν προηγηθεί, το 1917, το επαναστατικό για τα δεδομένα της εποχής «Η κατάστασις του λαού», του τότε Χωρεπισκόπου Σαλαμίνος (1916-1917) και μετέπειτα Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου[64] και ακολούθησε, το 1921-1922, το κείμενο «Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάστασις» του Αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Καραπατάκη (†1953)[65]. Αμφότερα είχαν στηριχθεί στις προσωπικές παρατηρήσεις των συντακτών τους από τις σχέ-

62. «Εκ Πάφου», *Χρόνος*, 16.7.1927.

63. «Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἔκαμναν τά κηρύγματά του, τά ὁποῖα χαρακτήριζε σαφήνεια, ἐμβρίθεια και γλαφυρότητα ὕφους... Συνοδεύων κατά τάς περιοδείας του τόν ἀείμνηστον Μητροπολίτην Πάφου ἐκήρυττε εὐφραδέστατα τόν θεῖον λόγον καί διά τῆς ἁπλότητος τῶν τρόπων, τῆς προσηνείας καί τοῦ μειλιχίου του ὕφους κατέκτα τάς καρδίας τῶν μαζῶν». Βλ. «Εις μνήμην Λεοντίου Α΄ Αρχιεπισκόπου και Εθνάρχου Κύπρου», *Πάφος*, 31.7.1947.

64. Νικοδήμου Μυλωνά, «Η κατάστασις του λαού», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7(1917)465-473. Αναδημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε από τον Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς (1918-1937) και "Η κατάστασις του λαού"», *Πολιτιστική Κύπρος* 9(1997)37-44, 10(1997)36-44.

65. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Α΄ Θρησκευτικαί. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάστασις», *Φωνή της Κύπρου*, 25/8.10.1921, 18/31.12.1921, 25/7.1.1922, 1/14.1.1922, 15/28.1.1922, 29/11.2.1921, 12/25.2.1922. Αναδημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε από τον Κωστή Κοκκινόφτα, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 243-315.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 43

σεις τους με τους κατοίκους των πόλεων και των χωριών της Κύπρου: του μεν Νικοδήμου ως περιοδεύοντος Ιεροκήρυκος στα χωριά της αρχιεπισκοπικής περιφέρειας το 1916-1917, του δε Καραπατάκη από τη δίμηνη επίσκεψή του το καλοκαίρι του 1921 στην Κύπρο, μετά από συνεχή απουσία 33 χρόνων. Οι διαπιστώσεις, τόσο του Λεοντίου όσο και των άλλων δύο κληρικών, Νικοδήμου και Καραπατάκη, για τη ζωή των κατοίκων της Κύπρου της πρώτης περιόδου της Αγγλοκρατίας είναι συγκλονιστικές: φτώχεια, αμάθεια, εκμετάλλευση από τους τοκογλύφους, αδιαφορία από τους Κυβερνώντες, εξαθλιωμένη θέση της γυναίκας, ανελεύθερο εκπαιδευτικό σύστημα, ραγιαδισμός, δεισιδαιμονίες και πολλά άλλα.

Όπως σημειώνει ο Λεόντιος, το θρησκευτικό συναίσθημα του λαού είχε κλονιστεί στις πόλεις, λόγω του υλιστικού πνεύματος και της προσκόλλησης των περισσότερων κατοίκων στους τύπους και όχι στην ουσία της εκκλησιαστικής διδασκαλίας. Παρόμοια, όπως αναφέρει, ήταν η κατάσταση και στα χωριά, όπου λόγω της πολύχρονης δουλείας, οι προλήψεις είχαν άμεση επίδραση στη θρησκευτική συμπεριφορά του λαού, που έφθανε στα όρια της ειδωλολατρίας. Σημειώνει, ακόμη, ότι εξαιτίας της υποχώρησης της θρησκευτικότητας είχε αμβλυνθεί το αίσθημα της δικαιοσύνης, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι από τους κατοίκους να υιοθετούν άνομους τρόπους στις συναλλαγές και στην καθημερινή τους ζωή. Αναφέρει δε ως τέτοιους, τους εμπόρους και τους τοκογλύφους, ακόμη και τους ανθρώπους που διαχειρίζονταν ιερά ή δημόσια ιδρύματα, από τα οποία προσπαθούσαν να αποκομίσουν προσωπικό κέρδος. Δεν εξαιρεί, επίσης, τον απλό λαό, αφού, όπως τονίζει, πολλοί ήταν αυτοί, οι οποίοι είχαν υιοθετήσει ευτελή έθιμα και συμπεριφέρονταν με εγωισμό και αλαζονεία προς τους συνανθρώπους τους, και ειδικά προς τους πάσχοντες.

Στη συνέχεια, ο νεαρός Ιεροκήρυκας σχολιάζει τον θεσμό της οικογένειας και τη σημασία της εκπαίδευσης για τη διάπλαση του χαρακτήρα των νέων. Όπως αναφέρει, οι γονείς ενδιαφέρονταν

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 44

για τα πρακτικά ζητήματα της ζωής και δεν μεριμνούσαν για τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, ενώ παρόμοια ήταν η τάση που επικρατούσε στην εκπαίδευση. Προσθέτει, επίσης, ότι η πλειονότητα των κληρικών αδυνατούσε, λόγω αμάθειας, να συμβάλει στην ανύψωση της πνευματικής ζωής. Γι' αυτό και εισηγείτο τη λήψη διαφόρων μέτρων, που θα συνέτειναν στην ηθική ανασύνταξη των δυνάμεων της κοινωνίας και θα αναζωογονούσαν τον πνευματικό της βίο. Διαπιστώνοντας ότι στις κοινότητες, όπου οι προύχοντες και οι «τα πρώτα φέροντες» ήταν τίμιοι και ενάρετοι, οι χωρικοί ήταν περισσότερο καταδεκτικοί, εισηγείτο την ανάληψη δράσης μέσω αυτών, ώστε να διαπαιδαγωγήσουν τους υπόλοιπους «διά του παραδείγματος».

Πρότεινε, επίσης, την ίδρυση ιερατικού φροντιστηρίου σε μερικές από τις Μονές, όπου θα προπαρασκευάζονταν κατάλληλα ενοριακοί εφημέριοι, λαϊκοί ιεροκήρυκες και ιεροψάλτες, οι οποίοι θα δρούσαν αργότερα στις κοινότητές τους. Θεωρούσε δε, ότι ο κυριότερος παράγοντας για την ενίσχυση του έργου της Εκκλησίας στη διδασκαλία του λαού και στην πνευματική στήριξή του ήταν ο κατώτερος κλήρος, που έπρεπε να μορφωθεί επαρκώς για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του. Σημείωνε, ακόμη, ότι σημαντική στο ίδιο ζήτημα θα ήταν και η συμβολή των δασκάλων, αν καθοδηγούνταν για να δράσουν παιδευτικά και παιδαγωγικά και όχι χάριν της λεγόμενης πρακτικής αγωγής, καθώς και των πνευματικών ανθρώπων. Αυτός ήταν, κατά τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο, ο ρόλος της Εκκλησίας και προς την κατεύθυνση αυτή έπρεπε να επικεντρώσει το ενδιαφέρον της, ώστε να ανταποκριθεί στην αποστολή της[66].

---

66. Ιεροκήρυκος Μητροπόλεως Πάφου Λεόντιου Σ. Λεοντίου, «Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών. Εντυπώσεις εκ της ποιμαντικής περιοδείας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου κου Ιακώβου», *Ελευθερία*, 24.11.1926, 27.11.1926, 4.12.1926, 11.12.1926, 15.12.1926, 31.12.1926. Αναδημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε από τον Κωστή Κοκκινόφτα, «Για τη θρησκευτική ζωή των Κυπρίων στα χρόνια του Μεσοπολέμου. Ένα αθησαύριστο κείμενο του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 10(2004)138-164. Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύεται στη συνέχεια Βλ. *Παράρτημα* 2.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 45

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Στις αρχές του έτους 1928, ο Λεόντιος πληροφορήθηκε από τον πρώην καθηγητή του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών Αμίλκα Αλιβιζάτο, ότι η Ελληνική Κυβέρνηση του είχε παραχωρήσει διετή υποτροφία για ευρύτερες θεολογικές σπουδές στο Θεολογικό Ινστιτούτο της Νέας Υόρκης (General Theological Seminary), δηλαδή στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Προτεσταντικής Επισκοπικής Εκκλησίας Αμερικής[67]. Όπως διευκρινίζει ο ίδιος στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα, η υποτροφία είχε παραχωρηθεί από το Ινστιτούτο αυτό στην Ελληνική Κυβέρνηση, για να δοθεί σε αριστούχο απόφοιτο της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, που επιθυμούσε να πραγματοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές[68]. Προφανώς, οι καθηγητές της Σχολής αποφάσισαν την παραχώρηση της υποτροφίας στον Λεόντιο, ύστερα από σχετική εισήγηση του Αλιβιζάτου, ο οποίος έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση για τον παλαιό φοιτητή του[69].

Η προέλευση της υποτροφίας του από το Θεολογικό Ινστιτούτο της Νέας Υόρκης επιβεβαιώνεται από δύο επιστολές, ημερομηνίας 6 και 11 Ιουλίου 1928, που αντάλλαξαν ο Αρχιεπίσκοπος της Ορθόδοξης Εκκλησίας Βορείου και Νοτίου Αμερικής Αλέξανδρος και ο εκπρόσωπος του Εθνικού Συμβουλίου της Προτεσταντικής Επισκοπικής Εκκλησίας Αμερικής, όπου γίνεται αναφορά στις σχετικές διευκολύνσεις και στην απαραίτητη βοήθεια, που η τε-

67. «Τιμητική υποτροφία διά τον Ιερολογιώτατον Λεόντιον Λεοντίου», *Χρόνος*, 28.1.1928· «Η υποτροφία του Λεοντίου», *Χρόνος*, 24.2.1928.

68. «Εἰργάσθην 3 ἔτη ἐν τῷ Ἱεροδιδασκαλείῳ καί 2 ἐν Πάφῳ καί τόν Ἰούνιον 1928 ἀνεχώρησα, προσκλήσει τοῦ Καθηγητοῦ μου κ. Ἀλιβιζάτου, εἰς Ἀθήνας καί ἐκεῖθεν εἰς Ἀμερικήν, ὡς ὑπότροφος τοῦ ἐν τῷ General Theological Seminary, Ν. Ὑόρκης. Ἡ ὑποτροφία ἐξακολουθεῖ ἐπί δύο ἔτη, ἀπό Σεπτεμβρίου 1928 ἕως τοῦ Σεπτεμβρίου 1930». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222.

69. «Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν εἰς τά ἐν τῇ Νέᾳ Ὑόρκῃ Θεολογικά Σεμινάρια ἕνα ἐκ τῶν ἐπιμελεστέρων ἀποφοίτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καί ὁ καθηγητής τῆς Θεολογίας κ. Α. Ἀλιβιζᾶτος συνέστησε τόν ἐν Πάφῳ τότε διαμένοντα Λεόντιον». Βλ. Ανωνύμου, «Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος», *Ανατολή*, 26.4.1930.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 46

λευταία αναλάμβανε να παράσχει στον νεαρό Ιεροδιάκονο[70]. Ας σημειωθεί ότι το γεγονός αυτό δεν διευκρινίζεται στον τύπο της εποχής[71], αλλά ούτε και στα βιογραφικά σημειώματά του, όπως το σχετικό που δημοσιεύτηκε στο επίσημο περιοδικό όργανο της Εκκλησίας της Κύπρου «Απόστολος Βαρνάβας» με την ευκαιρία της εκλογής του στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου[72], με αποτέλεσμα να γραφούν πολλές σχετικές ανακρίβειες.

Ο Λεόντιος αναχώρησε για την Αμερική, τον Ιούνιο του 1928, μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας των μαθημάτων στο Γυμνάσιο Πάφου[73]. Αμέσως δε μετά την άφιξή του, εστάλη από το Εθνικό Συμβούλιο της Επισκοπικής Εκκλησίας για να φιλοξενηθεί, μέχρι την έναρξη των μαθημάτων, για τρεις περίπου μήνες, στη Μονή του Τιμίου Σταυρού στο Γουέστ Παρκ της πολιτείας της Νέας Υόρκης, ώστε να βελτιώσει τις γνώσεις του στην αγγλική γλώσσα. Έγραψε τότε ένα άρθρο με τις εντυπώσεις από τον τρόπο λειτουργίας της Μονής και το απέστειλε στην εφημερίδα της Λεμεσού «Χρόνος», όπου και δημοσιεύτηκε σε τρεις συνέχειες, τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο του 1928.

Όπως αναφέρει, κατά την παραμονή του στη Μονή, του δόθηκε η ευκαιρία να παρακολουθήσει τις τελετές της Προτεσταντικής Εκκλησίας, καθώς και να μελετήσει τους στόχους των μελών της και να τους συγκρίνει με τους αντίστοιχους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Για παράδειγμα σημειώνει, ότι οι ένοικοι της Μονής θεωρούσαν ότι γίνονταν αρεστοί στον Θεό, εφόσον αποσύρονταν

---

70. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 226-227.

71. Η μόνη, ίσως, αναφορά γίνεται στο δημοσίευμα: «Αναχώρησις Λεοντίου», *Χρόνος*, 15.6.1928, όπου σημειώνονται τα ακόλουθα: «Εἰς τήν Ἀμερικήν ὁ κ. Λεόντιος θά παραμείνῃ ἐπί διετίαν, κατόπιν τῆς τιμητικῆς ὑποτροφίας, ἥτις τοῦ προσεφέρθη, διά τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ἐκ μέρους τοῦ General Theological Seminary τῆς Νέας Ὑόρκης».

72. «Τό 1928 ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, ἐκτιμῶσα αὐτοῦ τά προσόντα, ἀπέστειλεν αὐτόν ὡς ἴδιον ὑπότροφον, ἐπί σπουδαῖς ἀνωτέραις, εἰς τό ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ General Theological Seminary». Βλ. Ανωνύμου, «Εκλογή Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)260.

73. «Εκ Κτήματος», *Φωνή της Κύπρου*, 2.6.1928.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 47

μεν στην έρημο της μοναχικής ησυχίας, αλλά στη συνέχεια μετέβαιναν στον κόσμο, όπου εργάζονταν για την πνευματική και κοινωνική στήριξη των δοκιμαζομένων. Για τον λόγο αυτό παρατήρησε, ότι όσοι διέμεναν την περίοδο εκείνη στη Μονή προετοιμάζονταν πνευματικά με μελέτη και με συμμετοχή στη λατρεία, ώστε να μπορέσουν σε μεταγενέστερο χρόνο να εργαστούν ιεραποστολικά. Διέθεταν δε μεγάλη βιβλιοθήκη με πολλά εκκλησιαστικά βιβλία, καθώς και τυπογραφείο, όπου εξέδιδαν περιοδικό και άλλες εκδόσεις, τις οποίες διαμοίραζαν στους πιστούς.

Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, οι ετερόθρησκοι αυτοί Χριστιανοί υλοποιούσαν έμπρακτα την ευαγγελική επιταγή της αγάπης και με τις δραστηριότητές τους στόχευαν στην εξυπηρέτηση των συνανθρώπων τους, ανεξαρτήτως καταγωγής και θρησκεύματος. Σημειώνει, ακόμη, ότι συνεργάζονταν αρμονικά μεταξύ τους, ενδιαφέρονταν για τα τρέχοντα ζητήματα της Εκκλησίας και της Πολιτείας, στην οποία ζούσαν, ίδρυαν σχολεία για τους νέους και διατηρούσαν ιεραποστολικό κλιμάκιο στη Λιβερία της Δυτικής Αφρικής. Προσθέτει, επιπλέον, ότι στη Μονή παρείχαν φιλοξενία σε ομόφρονές τους ενοριακούς κληρικούς, ώστε αυτοί να ανανεώνονται πνευματικά με τη μελέτη και την προσευχή. Τέλος σημειώνει, ότι υπήρξε ευτυχής από τα πρακτικά μαθήματα, τα οποία διδάχθηκε παρακολουθώντας τις δραστηριότητές τους και αναλογιζόμενος τις δυνατότητες της Ορθόδοξης Εκκλησίας να βελτιώσει τον τρόπο της οργάνωσης και της δράσης της[74].

Σύμφωνα με το αυτοβιογραφικό του σημείωμα, ο Λεόντιος, εκτός από τη φοίτησή του στο Θεολογικό Ινστιτούτο της Νέας Υόρκης, κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην αμερικανική πρωτεύουσα, παρακολούθησε, επίσης, μαθήματα φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια[75]. Στο μεταξύ, όπως θα γίνει λόγος στη

74. Ιεροκήρυκος Μητροπόλεως Πάφου Λεόντιου Σ. Λεοντίου, «Εξ Αμερικής. Holy Cross Monastery», *Χρόνος*, 12.10.1928, 19.10.1928, 2.11.1928.

75. «Ἐπῆγα καί εἰς τό Columbia University (καί N.Y. University) Courses». Βλ. Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 222. Σε ορισμένα από τα βιογραφικά του σημειώματα αναφέρεται, λανθασμένα, ότι απέκτησε τον μεταπτυ-

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 48

συνέχεια, στις 22 Απριλίου 1930, εξελέγη νέος Μητροπολίτης Πάφου. Καθυστέρησε, όμως, την επάνοδό του στην Κύπρο μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών του και την ανακήρυξή του αρχικά σε πτυχιούχο θεολογίας (Batchelor in Theology) και την απόκτηση στη συνέχεια μεταπτυχιακού τίτλου (Master in Sacret Theology) από το Θεολογικό Ινστιτούτο της Νέας Υόρκης[76]. Όπως ενημέρωσε τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄, αποφοίτησε τελικά τον Μάιο του 1930, με βαθμό άριστα[77].

Για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου, ο Λεόντιος εκπόνησε τη μελέτη «Εκκλησία και Κράτος κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία», η οποία δημοσιεύτηκε σε αμερικανικό θεολογικό περιοδικό της εποχής. Σε αυτήν απορρίπτει την τότε επικρατούσα αντίληψη ανάμεσα στους επιστημονικούς κύκλους του δυτικού κόσμου, ότι η σχέση Εκκλησίας και Κράτους κατά τη βυζαντινή περίοδο συνέτεινε στη διαμόρφωση καισαροπαπικού συστήματος, όπου η Εκκλησία υπαγόταν στο Κράτος, του οποίοι οι νόμοι ήταν κυρίαρχοι για τη λειτουργία της. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι επρόκειτο για ένα εντελώς διαφορετικό σύστημα λειτουργίας των δύο, το οποίο αποκαλεί «Βυζαντινός Συντονισμός», σύμφωνα με το οποίο η Εκκλησία και το Κράτος συνεργάζονταν αρμονικά, ως παράγοντες του ίδιου χριστιανικού σώματος. Η μεν Εκκλησία, όπως σημειώνει, επεδίωκε τη διάδοση του ευαγγελικού μηνύματος, το δε Κράτος την καλλιέργεια των χριστιανικών διδαγμάτων και την πνευματική οχύρωση της Εκκλησίας από τις αιρέσεις.

Όπως αναφέρει, το Κράτος την περίοδο αυτή είχε κύριο στόχο την επικράτηση συνθηκών ασφάλειας και ευημερίας, γι' αυτό και ενεθάρρυνε την οικονομική ζωή και το εμπόριο, και υποστήριζε τις αρχές χρηστής διοίκησης και επικράτησης του δικαίου. Ακόμη, με διάφορα παραδείγματα καταδεικνύει, ότι οι βάσεις από όπου αντ-

---

χιακό τίτλο στη θεολογία στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια.

76. Σχετικά με τους τίτλους των σπουδών του βλ. «Ο Πάφου Λεόντιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)403.

77. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 24.5.1930. Για τον Κύριλλο Γ΄ βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 280.

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 49

λούσε τις θεμελιώδεις αρχές για τη συγκρότηση του βασικού πλαισίου λειτουργίας του ήταν ίδιες με αυτές της Εκκλησίας. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα, ότι είχαν κοινούς στόχους με την Εκκλησία, με την οποία αλληλοβοηθείτο και αλληλοστηρίζετο, και παραθέτει μερικά παραδείγματα αυτοκρατόρων, οι οποίοι υπερασπίστηκαν την Ορθόδοξη πίστη και βοήθησαν νομοθετικά την Εκκλησία να εδραιωθεί και να επικρατήσει.

Στη συνέχεια απορρίπτει τις αναφορές για εμπλοκή των βυζαντινών αυτοκρατόρων στη διαμόρφωση των δογμάτων και στη ρύθμιση της λατρείας στην Εκκλησία, τονίζοντας τη διαφορετικότητα των ρόλων και την ανεξαρτησία των οργάνων διοίκησης Εκκλησίας και Κράτους. Ωστόσο παραδέχεται ότι υπήρξαν αυτοκράτορες, οι οποίοι παρενέβηκαν στον διοικητικό μηχανισμό της Εκκλησίας, επιβάλλοντας τις απόψεις τους. Όπως υποστηρίζει, τέτοια περιστατικά ήταν μεμονωμένα και στην πραγματικότητα επικρατούσε σεβασμός ανάμεσα στην Εκκλησία και στο Κράτος, γεγονός που επέτρεπε την ομαλή λειτουργία αμφοτέρων. Μνημονεύει ακόμη τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες επιβλήθηκαν εκκλησιαστικά επιτίμια σε αυτοκράτορες, θέλοντας να καταδείξει την ανεξαρτησία των θεσμών Κράτους και Εκκλησίας. Τέλος αναφέρεται στη στήριξη, που παρείχε η Εκκλησία προς το Κράτος για την επίτευξη των αρχών της δικαιοσύνης και των συνθηκών ευημερίας και σταθερότητας, γεγονός που συνέτεινε ώστε και η ίδια να αναπτύσσεται ομαλά και σταδιακά να επιτυγχάνει την υλοποίηση των στόχων της[78].

78. Leontios S. Leontiou, "Church and State in the Byzantine Empire", *American Church Monthly (New York)*, v. 28, no 1, July 1930, σ. 14-24 [= Μ. Τηλλυρίδη, «Ανέκδοτα κείμενα», *ό.π.*, σ. 243-251].

025-050 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:44 π.μ. Page 50

Ο Λεόντιος ως Μητροπολίτης Πάφου (1930-1947).

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 51

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΦΟΥ
(1930-1947)

Η ΕΚΛΟΓΗ ΚΑΙ Η ΕΝΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ

ΣΤΙΣ 25 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1929, ΚΑΙ ΕΝΩ Ο ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕ ΤΙΣ σπουδές του στη Νέα Υόρκη, απεβίωσε ο Μητροπολίτης Πάφου Ιάκωβος[1], οπότε ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄, με εγκύκλιο στις 2 Ιανουαρίου 1930, εξήγγειλε για τις 23 Φεβρουαρίου τη διεξαγωγή εκλογών ειδικών αντιπροσώπων και γενικών αντιπροσώπων για τις 23 Μαρτίου, που θα ανεδείκνυαν, μαζί με τα μέλη της Ιεράς Συνόδου και τους οφικιάλιους κληρικούς, τον διάδοχό του[2]. Η εκλογική συνέλευση για την τελική εκλογή ορίσθηκε για τις 22 Απριλίου και θα αποτελείτο από τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄, τους Μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημο και Κυρηνείας Μακάριο, τους Ηγουμένους των Σταυροπηγιακών Μονών Κύκκου Κλεόπα, Μαχαιρά Μητροφάνη και Αγίου Νεοφύτου Ιάκωβο, τους Ηγουμένους των Μονών της Μητρόπολης Πάφου Τροοδιτίσσης Ιάκωβο και Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλο, τους Αρχιμανδρίτη και Έξαρχο της Αρχιεπισκοπής Φιλόθεο Ιερείδη και Ιερώνυμο Χριστοδούλου, και τους Οικονόμο Χαράλαμπο και Αρχιδιάκονο Νικόλαο Σανταμά της Μητρόπολης Πάφου, καθώς και τους 36 γενικούς αντιπροσώπους, 24 λαϊκούς και 12 κληρικούς[3].

1. «†Μητροπολίτης Πάφου Ιάκωβος», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)1-5.
2. «Εγκύκλιος της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930) 17-24.
3. «Μητροπολιτικόν Ζήτημα Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)227.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 52

Ταυτόχρονα, ο Έξαρχος Ιερώνυμος ορίσθηκε από τον Κύριλλο Γ΄ αντιπρόσωπός του στη Μητρόπολη Πάφου, αφού, με βάση τον Καταστατικό Χάρτη της Κυπριακής Εκκλησίας, η διοίκησή της αναλαμβανόταν από την Αρχιεπισκοπή[4].

Οι κάτοικοι της μητροπολιτικής περιφέρειας Πάφου, οι οποίοι γνώριζαν τον νεαρό Ιεροδιάκονο από την περίοδο που υπηρέτησε σε αυτή, πρόβαλαν την υποψηφιότητά του για τον κενό θρόνο. Την ίδια περίοδο ορισμένοι από τους παράγοντες της πόλης εισηγήθηκαν ανεπιτυχώς στον Ηγούμενο Κύκκου (1911-1937) Κλεόπα να αποδεχθεί υποψηφιότητα, ενώ κάποιοι άλλοι πρότειναν στους Μητροπολίτες Κιτίου και Κυρηνείας να αποδεχθούν μετακίνησή τους στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου. Αμφότεροι, όμως, απέρριψαν τη σχετική πρόταση. Επίσης, Κύπριοι της Αιγύπτου πρόβαλαν την υποψηφιότητα του Αρχιμανδρίτη της Μονής Σινά Ανδρόνικου Βρυωνίδη, η οποία, ωστόσο, δεν βρήκε ανταπόκριση[5].

Ύστερα από την εξέλιξη αυτή υιοθετήθηκε από το σύνολο των κατοίκων η υποψηφιότητα Λεοντίου, αφού, όπως τονίστηκε σε σχετική διακήρυξη, ο μέλλων Μητροπολίτης εκοσμείτο με χριστιανικό ήθος και είχε όλα τα απαραίτητα διοικητικά προσόντα, καθώς και λαμπρές θεολογικές σπουδές, ενώ ήταν επίσης καλός γνώστης δύο ξένων γλωσσών, της γαλλικής και της αγγλικής[6]. Είναι δε ενδεικτικό της καθολικότητας της υποψηφιότητάς του το γεγονός, ότι η ανάδειξή του στον μητροπολιτικό θρόνο πραγματοποιήθηκε διά βοής από τη γενική εκλογική συνέλευση, στις 22 Απριλίου 1930[7].

---

4. «Αρχιεπισκοπή Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)11-12.

5. «Περί τον κενόν θρόνον της Μητροπόλεως Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8.1.1930· «Οι εκλεκτοί της Πάφου διά τον Μητροπολιτικόν Θρόνον», *Φωνή της Κύπρου*, 25.1.1930.

6. «Ο υποψήφιος διά τον Μητροπολιτικόν Θρόνον Πάφου», *Παρατηρητής*, 18.1.1930· «Μητροπολιτικόν Πάφου. Συμβιβασμός μερίδων υπέρ του Λεοντίου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.2.1930.

7. «Η εκλογή Μητροπολίτου Πάφου. Λεόντιος Λεοντίου, ο εκλεκτός του παφιακού λαού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 24.4.1930· «Εκλογή Μητροπολίτου Πάφου. Η διά βοής ανάδειξις του Ιερολογιωτάτου Κου Λεοντίου», *Φωνή της Κύ-*

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 53

Την ίδια ημέρα, ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄ ενημέρωσε με τηλεγράφημα τον Λεόντιο για την εκλογή του, ο οποίος απάντησε, αποδεχόμενος, την αμέσως επομένη[8]. Ζήτησε, όμως, όπως αναφέρθηκε, την άδεια της Συνόδου για να παρατείνει την παραμονή του στην Αμερική για μερικές εβδομάδες, μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών του. Ο Κύριλλος Γ΄ ενέκρινε το αίτημα και τον εξουσιοδότησε να σταθμεύσει, καθοδόν, στο Λονδίνο, για να αντιπροσωπεύσει την Κυπριακή Εκκλησία στο Συνέδριο, που θα πραγματοποιείτο στο Λάμπεθ, μεταξύ της 1ης και της 19ης Ιουλίου 1930, και στο οποίο θα συμμετείχαν εκπρόσωποι της Αγγλικανικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας[9]. Ο εψηφισμένος Μητροπολίτης, με νέο τηλεγράφημά του, στις 15 Μαΐου 1930, ενημέρωσε τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο, ότι είχε προβεί στις σχετικές ενέργειες, ώστε να βρίσκεται εγκαίρως στο Λονδίνο, από όπου, στις 22 Ιουλίου, θα αναχωρούσε ατμοπλοϊκώς για την Κύπρο[10].

Πράγματι, ο Λεόντιος, ύστερα από την αποφοίτησή του μετέβη στην αγγλική πρωτεύουσα, όπου αντιπροσώπευσε την Εκκλησία της Κύπρου στο Συνέδριο του Λάμπεθ και παρακολούθησε τις εργασίες του, που είχαν επίκεντρο τις δογματικές διαφορές των δύο Εκκλησιών, Αγγλικανικής και Ορθόδοξης. Ακολούθως αναχώρησε για την Κύπρο, όπου αφίχθη στις 31 Ιουλίου 1930[11], και τρεις μέρες αργότερα, στις 3 Αυγούστου, χειροτονήθηκε Πρεσβύτερος από τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄, ενώ στις 5 του ίδιου μη-

---

πρου, 26.4.1930· «Εκλογή Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2 (1930) 257-259. Το υπόμνημα της εκλογής του σώζεται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Μέγας Κώδικας*, σ. 411-412.

8. «Εκλογή Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)260-261.

9. «Ιερά Σύνοδος. Αντιπροσώπευσις της Εκκλησίας Κύπρου εν τω εν Λάμβεθ Συνεδρίω των Αγγλικανών Επισκόπων. Σχετικά Επίσημα Έγγραφα», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)289-295· «Αγγλικανικόν Συνέδριον του Λάμβεθ», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)305-306.

10. «Αρχιεπισκοπή», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)382.

11. «Η άφιξις και υποδοχή του Σεβ. Εψηφισμένου Πάφου εν Αμμοχώστω», *Φωνή της Κύπρου*, 2.8.1930· «Εκ Βαρωσίων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.8.1930.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 54

νός έγινε η Κανονική Πράξη της εκλογής του[12]. Τη δε αμέσως επόμενη μέρα χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Πάφου από τον Κύριλλο Γ΄ μέσα σε πανηγυρικό κλίμα, παρόντων και των Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου[13].

Κατά τη χειροτονία του, ο Λεόντιος εκφώνησε ενθρονιστήριο λόγο, ο οποίος εντυπωσίασε, τόσο για τη μεστότητα των νοημάτων του, όσο και για την εθνική έξαρση, την οποία προκάλεσε στους παρισταμένους. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά του Έλληνα Προξένου στην Κύπρο, Αλέξη Κύρου, ο οποίος σαράντα χρόνια αργότερα θυμόταν έντονα τη βυζαντινή μεγαλοπρέπεια της ενθρονιστήριας τελετής και «τον συγκινητικότατον εις πατριωτικόν παλμόν» λόγο του νέου Μητροπολίτη[14]. Στην ομιλία του ο Λεόντιος αναφέρθηκε, ανάμεσα στα άλλα, στον εθναρχικό ρόλο της Εκκλησίας και στις παραδόσεις, που την ήθελαν να βρίσκεται επικεφαλής των αγώνων του λαού. Υπογράμμισε επίσης, ότι είχε συνείδηση της αποστολής του, ως Ιεράρχης σκλαβωμένου τμήματος του Ελληνισμού, και τόνισε την αναγκαιότητα της συσπείρωσης γύρω από τον εθνικό στόχο της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, δηλώνοντας ότι κατά την επιτέλεση των καθηκόντων του θα είχε πάντοτε ως πρότυπο τον Εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Πάφου Χρύσανθο (†1821)[15]. Παρόμοιο υπήρξε και το περιεχόμενο της ειρηνικής εγκυκλίου, που απέστειλε προς τους κατοίκους της μητροπολιτικής του περιφέρειας, στις 23 Αυγούστου 1930, με την ευκαιρία της εκλογής του[16].

---

12. Το σχετικό κείμενο της Κανονικής Πράξης της εκλογής του σώζεται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Μέγας Κώδικας*, σ. 413.

13. «Άφιξις, χειροτονία και ενθρόνισις του Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)497-505.

14. Αλέξη Κύρου, *Όνειρα και Πραγματικότης*, Αθήνα 1972, σ. 91.

15. «Ο ενθρονιστήριος λόγος του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου Κου Κου Λεοντίου εν τω Αρχιεπισκοπικώ Ναώ», *Φωνή της Κύπρου*, 9.8.1930· «Ο ενθρονιστικός λόγος του Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)513-520. Ο λόγος αυτός αναδημοσιεύεται στη συνέχεια. Βλ. *Παράρτημα* 3.

16. «Ειρηνική Εγκύκλιος Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)545-551.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 55

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΡΑΣΗ

Ο Λεόντιος γνώριζε από προσωπική πείρα τα προβλήματα, που είχε να αντιμετωπίσει στην πόλη και επαρχία της Πάφου κατά την επιτέλεση των καθηκόντων του, και τα οποία επεσήμανε στην προαναφερθείσα μελέτη για τη θρησκευτικότητα του λαού. Ωστόσο, οι μεγάλες περιπέτειες που γνώρισε ο τόπος, συνέτειναν ώστε να επιφορτιστεί και με πολλά άλλα καθήκοντα και να μην μπορέσει να ασχοληθεί αποκλειστικά με τη μητροπολιτική περιφέρεια Πάφου. Από τα σημαντικότερα γεγονότα της περιόδου αυτής, για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια, ήταν το κίνημα των Οκτωβριανών του 1931 και η συνακόλουθη εξορία των Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου, καθώς και ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, τον Νοέμβριο του 1933, γεγονός που συνέτεινε ώστε να αναλάβει την τοποτηρητεία του αρχιεπισκοπικού θρόνου και την ευθύνη της πνευματικής εποπτείας των άλλων δύο θρόνων. Σε αυτά προστέθηκαν ο θάνατος του Κιτίου Νικοδήμου στην εξορία, το 1937, οπότε ανέλαβε και την τοποτηρητεία του μητροπολιτικού θρόνου Κιτίου, καθώς και οι διώξεις, που υπέστη από το αποικιακό καθεστώς, και ο εντοπισμός του στην Πάφο, το 1938 και 1939, τα πολλά προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τις επιπτώσεις του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το 1939-1945, η ανάληψη της ευθύνης της προώθησης του εθνικού θέματος και άλλα.

Ανεξάρτητα της σωρείας των ζητημάτων, με τα οποία ασχολήθηκε παγκύπρια, ο Λεόντιος έχει να επιδείξει, κατά την περίοδο της αρχιερατείας του, αξιοσημείωτο έργο και στην Πάφο. Κατ' αρχάς συνέχισε τη μακρά παράδοση των Κυπρίων Αρχιερέων να περιοδεύουν τους καλοκαιρινούς μήνες και τους πρώτους του φθινοπώρου στα χωριά της επαρχίας και να διδάσκουν και νουθετούν τους πιστούς. Για παράδειγμα, το 1930 αναφέρεται ότι λειτούργησε και κήρυξε στα χωριά Παναγιά, Όμοδος, Τορνάρηδες (Κάτω Πλάτρες), Φοινί, Μανδριά, Πισσούρι, Άρσος, Πέγεια, Κονιά, Φοίτη, Κελοκέδαρα, Μαμώνια, Άγιο Δημητριανό, Κρίτου Μαρότ-

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 56

του, Νατά, Χολέτρια, Αμαργέτη, Χούλου, Λεμώνα, Αυδήμου, Βάσα, Ποταμιά, Άγιο Αμβρόσιο, Πραστιό, Μαλιά, Δορά, Πάχνα, Ανώγυρα, Σαλαμιού, Μέσανα, Αρμίνου, Πόλη Χρυσοχούς, Πομό, Νέο Χωρίο, Γιόλου και Χλώρακα[17]. Παρόμοια περιοδεία πραγματοποίησε και το αμέσως επόμενο έτος, οπότε επισκέφθηκε σχεδόν το σύνολο των χωριών της επαρχίας Πάφου[18]. Στον τύπο της εποχής αναφέρονται και περιοδείες του άλλων ετών, όπως το 1933[19], καθώς και αργότερα, όταν είχε την ευθύνη της τοποτηρητείας του αρχιεπισκοπικού θρόνου, όπως για παράδειγμα το 1935 και το 1937[20].

Ο νέος Μητροπολίτης επεδίωξε από τις πρώτες μέρες της εκλογής του να πλαισιωθεί από μορφωμένους και ενάρετους κληρικούς, οι οποίοι θα συνέδραμαν στο έργο του. Αρχικά, ύστερα από συνεννόηση με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ και τον Ηγούμενο της Μονής Αγίου Νεοφύτου Ιάκωβο, εξασφάλισε τις υπηρεσίες του Αρχιμανδρίτη της Μονής αυτής Λαυρέντιου Μυριανθέα, παλαιού γνώριμού του από την περίοδο των σπουδών του στην Αθήνα, για να διδάξει ως καθηγητής στο Γυμνάσιο Πάφου και να ασκεί τα καθήκοντα του Ιεροκήρυκα[21]. Στη συνέχεια κάλεσε για να υπηρετήσει στη Μητρόπολη, τον συμμοναστή των νεανικών του χρόνων και αργότερα μαθητή του στο Ιεροδιδασκαλείο, Ιερομόναχο Παγκράτιο, ο οποίος την περίοδο αυτή υπηρετούσε στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Ο τελευταίος ανταποκρίθηκε στο κάλεσμά του και αφίχθη στο νησί στα τέλη του 1930[22], οπότε ο Λε-

17. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)589, 606, 621, 686, 708, 728, 742, 755, 774, 807.

18. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)559, 575, 591, 640, 654.

19. «Ο Μητροπολίτης Πάφου», *Πάφος*, 22.9.1933· «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 23.9.1933, 4.11.1933· «Μητρόπολις Πάφου. Ποιμαντορική περιοδεία», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)204, 236, 299, 328.

20. «Μητρόπολις Πάφου. Ποιμαντορική περιοδεία», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)230-231, 296· «Ποιμαντορική περιοδεία», *Πάφος*, 8.7.1937.

21. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)655.

22. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 24.12.1930.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 57

όντιος τον χειροθέτησε, στις 30 Ιανουαρίου 1931[23], Έξαρχο της Μητρόπολης Πάφου και του ανέθεσε τα καθήκοντα του Γενικού Ταμία και του Οικονόμου της Μητρόπολης, του Προέδρου του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου και του Αρχιερατικού Επιτρόπου[24]. Τελικά, όμως, πιθανότατα λόγω της αναγκαιότητας της παρουσίας του στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, ο Παγκράτιος υποχρεώθηκε να επιστρέψει στην Αίγυπτο[25], στα τέλη Ιουνίου - αρχές Ιουλίου 1931[26].

Ακολούθως, ζήτησε από τον επίσης γνώριμό του από τα χρόνια των σπουδών του στην Αθήνα Ιεροδιάκονο Γεννάδιο Μαχαιριώτη, ο οποίος υπηρετούσε ως Ιεροκήρυκας στη Μητρόπολη Κυρηνείας, να αναλάβει, από την 1η Σεπτεμβρίου 1931, τα καθήκοντα του Αρχιερατικού Επιτρόπου και του Ιεροκήρυκα[27]. Ο Γεννάδιος αποδέχθηκε τη σχετική πρόταση και εντάχθηκε στην υπηρεσία της Μητρόπολης Πάφου, οπότε, ένα περίπου χρόνο αργότερα, στις 2 Οκτωβρίου 1932, ο Λεόντιος τον χειροτόνησε Πρεσβύτερο και τον προχείρισε Αρχιμανδρίτη[28]. Αναδείχθηκε δε σε πολύτιμο βοηθό του και τον αντιπροσώπευε σε πολλές περιπτώσεις, όταν ο Μητροπολίτης Πάφου, ύστερα από την ανάληψη της τοποτηρητείας του αρχιεπισκοπικού θρόνου, παρέμενε στη Λευκωσία. Επίσης, επιτελούσε τα καθήκοντα του περιοδεύοντος Ιεροκήρυκα και συμπλήρωνε στον τομέα αυτό το έργο του Μητροπολίτη, επισκεπτόμενος τα χωριά της επαρχίας και επιλύοντας τρέχοντα προ-

23. «Μητρόπολις Πάφου», *Ελευθερία*, 4.2.1931.

24. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)74.

25. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 70.

26. Το όνομα του Παγκρατίου εμφανίζεται σε επίσημα έγγραφα της Μητρόπολης Πάφου, μέχρι τις 20 Ιουνίου 1931. Βλ. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)528, 544.

27. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 15.8.1931· «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)559, 654.

28. «Αρχιερατική λειτουργία», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5.10.1932· «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)318. Για την περίοδο, που ο Γεννάδιος υπηρέτησε στην Πάφο, αναφέρεται και ο ίδιος στις αυτοβιογραφικές σημειώσεις του. Βλ. Χρ. Καδή (επιμ.), *Βαδίζειν σταθερώς*, ό.π., σ. 25-27.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 58

βλήματα των κατοίκων[29].

Εκτός από τον Γεννάδιο, την ίδια περίοδο ο Λεόντιος προσκάλεσε στη Μητρόπολη Πάφου και τον Ιερομόναχο Χρύσανθο Μακρυγιάννη, ο οποίος υπηρέτησε ως Αρχιερατικός Επίτροπος στο διαμέρισμα Αυδήμου με έδρα το χωριό Άρσος[30]. Ο Χρύσανθος, όμως, δεν παρέμεινε τελικά στην υπηρεσία της Μητρόπολης, αλλά απεχώρησε ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα. Με τη στελέχωση της Μητρόπολης Πάφου με τους ανωτέρω κληρικούς κατέστη δυνατόν για πρώτη φορά στα χρονικά της να υπάρχουν τόσοι πολλοί περιοδεύοντες Ιεροκήρυκες, που να κηρύττουν τακτικά στην πόλη και στα χωριά της επαρχίας[31].

Ακόμη, ο Λεόντιος επεδίωξε να αναδείξει νέους πτυχιούχους της θεολογίας, οι οποίοι θα αξιοποιούνταν στη διάδοση του θείου λόγου. Για τον λόγο αυτό μερίμνησε, ώστε η θρονική επιτροπή να θέσει υπό την προστασία της, κατά το πανεπιστημιακό έτος 1930-1931, τον φοιτητή της θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Κωνσταντίνο Λιασίδη[32], ο οποίος, ύστερα από την ολοκλήρωση των σπουδών του, το 1931, εργάστηκε στο Γυμνάσιο Πάφου[33]. Η παρουσία του στην πόλη συνέτεινε ώστε, από τον Ιούλιο του 1932, να λειτουργήσει από τη Μητρόπολη Πάφου «Κατηχητικό Σχολείο» και να του ανατεθούν τα καθήκοντα της διάδοσης του λόγου του Ευαγγελίου ανάμεσα στους νέους[34]. Ο θεσμός αποδείχθηκε ιδιαίτερα επιτυχής και κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του σχολείου φοίτησαν σε αυτό 80 έως 90 μαθητές και εργαζόμενα παιδιά, που στερούνταν σχολικής μόρφωσης[35]. Το «Κατηχητικό Σχολείο»

---

29. «Εκ Λεμεσού. Παραδειγματική δράσις», *Φωνή της Κύπρου*, 21.7.1933· «Μητρόπολις Πάφου. Περιοδεία Ιεροκήρυκος Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)170, 204.

30. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 15.8.1931· «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)575, 591.

31. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)150.

32. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)636.

33. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)559.

34. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)237.

35. «Κατηχητικόν Σχολείον», *Πάφος*, 2.6.1932· «Μητρόπολις Πάφου. Τελετή

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 59

συνέχισε να λειτουργεί και για τα επόμενα χρόνια με την ίδια επιτυχία[36].

Στο έργο αυτό ο Λεόντιος μερίμνησε να δραστηριοποιηθεί και ο Αρχιμανδρίτης Γεννάδιος, ο οποίος άρχισε να κηρύττει και να ερμηνεύει σε αίθουσα της Μητρόπολης το ευαγγέλιο κάθε Κυριακή απόγευμα[37]. Ο τελευταίος ανέλαβε σταδιακά την ευθύνη της λειτουργίας των κατηχητικών σχολείων, που στο μεταξύ άρχισαν να ιδρύονται στις ενορίες της πόλης και στις μεγάλες κοινότητες της επαρχίας. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, κατά το σχολικό έτος 1939-1940, λειτουργούσαν τέσσερα τέτοια σχολεία στην Πάφο και ανά ένα στην Πόλη Χρυσοχούς, στη Γεροσκήπου και στη Χλώρακα[38].

Ο Λεόντιος υπήρξε, επίσης, ο τελευταίος Ιεράρχης του νησιού, ο οποίος ασχολήθηκε με την επανένταξη στην Ορθόδοξη Εκκλησία των Λινοβαμβάκων, οι οποίοι εξακολουθούσαν να ζουν στην αποκρυφία μέχρι των ημερών του, παρά το γεγονός ότι η Τουρκοκρατία είχε τερματιστεί πενήντα χρόνια προηγουμένως. Όπως είναι γνωστό αρκετοί Λινοβάμβακοι κατοικούσαν σε κοινότητες της επαρχίας Πάφου με μικτό πληθυσμό, όπως στο χωριό Δρυνιά, όπου το 1911, με την ενθάρρυνση του προκατόχου του, Μητροπολίτη Ιακώβου, εντάχθηκαν στους κόλπους της Εκκλησίας[39]. Επίσης κατοικούσαν στο χωριό Κρίτου Μαρόττου, όπου, ύστερα από κατάλληλες συστάσεις του νέου Μητροπολίτη, αρκετοί από αυτούς διακήρυξαν δημοσίως τη χριστιανική τους πίστη.

Η αρχή έγινε, τον Οκτώβριο του 1931, με τον Ιωάννη Σάββα - Σουλεϊμάν Μουσταφά, η επάνοδος του οποίου στον Χριστιανισμό

Κατηχητικού Σχολείου Ιεράς Μητροπόλεως Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5 (1933)270.

36. Για παράδειγμα βλ. «Μητρόπολις Πάφου. Κατηχητικόν Σχολείον Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)170.

37. «Μητρόπολις Πάφου. Κατηχητικά διδάγματα», *Απόστολος Βαρνάβας* 5 (1933)237.

38. «Ιερά Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)62.

39. «Οι Λινοβάμβακοι», *Αγών*, 8.1.1911.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 60

επικυρώθηκε με χρίση με άγιο μύρο, επειδή ήταν βαπτισμένος. Μαζί του προσχώρησε στον Χριστιανισμό και κάποιος Μουσουλμάνος από την Πάφο, ο οποίος βαπτίστηκε «εξ αγνής προθέσεως», όπως αναφέρεται[40]. Ακολούθως, στις αρχές του έτους 1934 επανήλθε στους κόλπους της Εκκλησίας ο κοινοτάρχης των Μουσουλμάνων κατοίκων της Κρίτου Μαρότου, Κωνσταντίνος - Κιανής Χουσεΐν, με χρίση αγίου μύρου, αφού και αυτός ήταν βαπτισμένος. Η τελετή πραγματοποιήθηκε στη Μητρόπολη Πάφου, όπου τελέστηκε την ίδια μέρα και η βάπτιση του ενός από τους δύο γιους του, αφού τόσο η σύζυγος, όσο και ο δεύτερος γιος του ήταν επίσης βαπτισμένοι. Ακόμη ευλογήθηκε επισήμως ο γάμος του, που είχε τελεστεί με μυστικότητα, την περίοδο που η οικογένεια ζούσε στην αποκρυφία[41]. Είναι αξιοσημείωτο ότι τον Απρίλιο του 1942 στην ίδια κοινότητα, με τη συμβολή του Ιεροδιάκονου της Μονής Χρυσορρογιατίσσης Επιφανίου, προφανώς ύστερα από σχετική έγκριση του Λεοντίου, εκχριστιανίστηκαν μια γυναίκα με τα δύο παιδιά της[42].

Ο Μητροπολίτης Πάφου προέτρεψε και μερικούς άλλους Λινοβάμβακους κατοίκους να παρουσιαστούν ως Χριστιανοί. Σύμφωνα με σχετικό δημοσίευμα, αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του και ύστερα από κατάλληλη κατήχηση συνέβαλε στην επάνοδο στον Χριστιανισμό τριών Λινοβαμβάκων, και ακολούθως, τον Απρίλιο του 1933, έχρισε με άγιο μύρο μια βαπτισμένη Λινοβάμβακο από τη Γεροσκήπου, ονόματι Αγλαΐα - Ελμαζιέ Βρυώνη, που επανήλθε στη χριστιανική πίστη[43]. Στη συνέχεια, ύστερα από μερικούς μήνες βαπτίστηκε και ο γιος της, ο οποίος έλαβε το όνομα Γεώργιος[44].

---

40. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)748· «Μητρόπολις Πάφου. Δήλωσις», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)191-192.

41. «Μητρόπολις Πάφου. Βάπτισις Μωαμεθανών», *Απόστολος Βαρνάβας* 6 (1934)28-29.

42. «Ησπάσθησαν τον Χριστιανισμόν», *Πάφος*, 16.4.1942.

43. «Μητρόπολις Πάφου. Επιστροφή Λινοβαμβάκου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5 (1933)138.

44. «Μητρόπολις Πάφου. Βάπτισις Μωαμεθανών», *Απόστολος Βαρνάβας* 6 (1934)28.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 61

Μια άλλη μέριμνά του, κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, ήταν η στήριξη των δοκιμαζομένων από φυσικές καταστροφές ή διάφορες άλλες αιτίες. Για παράδειγμα, στα τέλη Δεκεμβρίου 1934 - αρχές Ιανουαρίου 1935 φρόντισε να συσταθεί επιτροπή από επιφανείς κατοίκους της Πάφου, υπό την προεδρία του Αρχιμανδρίτη Γενναδίου, που ανέλαβε να πραγματοποιήσει εράνους για την οικονομική ενίσχυση των πλημμυροπαθών κατοίκων της Κάτω Πάφου και των χωριών της επαρχίας[45]. Επίσης, όταν στις 20 Ιανουαρίου 1941 η κοινότητα Παραλιμνίου επλήγη από καταστρεπτικό σεισμό, επισκέφθηκε με την ιδιότητα του Τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου την περιοχή και υποσχέθηκε βοήθεια στους πληγέντες. Ακολούθως εξέδωσε εγκύκλιο, στις 30 του ίδιου μηνός, με την οποία καλούσε τα ηγουμενοσυμβούλια των Μονών και τις εκκλησιαστικές επιτροπές των ναών να αποστείλουν τη γενναιόδωρη εισφορά τους στον Αρχιερατικό Επίτροπο Αμμοχώστου Ιεροδιάκονο Κυπριανό Κυριακίδη, τον οποίο όρισε ως πρόεδρο της συσταθείσας επιτροπής περίθαλψης των σεισμοπαθών[46].

Παρόμοιο ενδιαφέρον επέδειξε και για κατοίκους περιοχών της Ελλάδας, που επίσης επλήγησαν από φυσικές καταστροφές, όπως το φθινόπωρο του 1932, οπότε μερίμνησε για τη διεξαγωγή εράνων υπέρ των σεισμοπαθών Χαλκιδικής και την αποστολή του συλλεγέντος ποσού των 100 λιρών στον Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο[47]. Μερίμνησε ακόμη για τη διεξαγωγή εράνου, το αμέσως επόμενο έτος, υπέρ των σεισμοπαθών της Δωδεκανήσου, οπότε και απέστειλε στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών (1923-1938) Χρυσόστομο, το ποσό των τριάντα λιρών[48]. Δεν παρέλειψε επίσης

45. «Προς ανακούφισιν των πλημμυροπαθών», *Πάφος*, 1.1.1935.

46. «Το ενδιαφέρον της Εκκλησίας διά τους σεισμοπαθείς Παραλιμνίου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23.1.1941· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού υπέρ των σεισμοπαθών Παραλιμνίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)10· «Οι σεισμοπαθείς του Παραλιμνίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)19.

47. «Μητρόπολις Πάφου. Υπέρ των σεισμοπαθών», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)319· Μητρόπολις Πάφου. Έρανοι διά τους σεισμοπαθείς», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)335.

48. «Έρανοι σεισμοπαθών Δωδεκανήσου», *Πάφος*, 26.5.1933· «Μητρόπολις

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 62

να ενδιαφερθεί για τους πληγέντες από μεγάλο σεισμό, τον Μάιο του 1938, κατοίκους της Τουρκίας, προς τους οποίους έσπευσε να συμπαρασταθεί με τη διεξαγωγή εράνου[49], από τον οποίο συγκεντρώθηκε το ποσό των 345 λιρών, που παρέδωσε στον Τούρκο Πρόξενο στη Λευκωσία, για να σταλεί στους σεισμοπαθείς[50]. Οι Κυβερνώντες, όμως, θεώρησαν ότι με την ενέργειά του αυτή αποσκοπούσε στη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων, ώστε να έρθει σε επαφή με τους Τούρκους εθνικιστές και να διεξάγουν από κοινού αντιβρετανικό αγώνα. Σύμφωνα με επιστολή, ημερομηνίας 15 Μαρτίου 1940, του Κυβερνήτη Γουίλλιαμ Ντένις Μπάττερσιλ (William Denis Battershill) προς τον Υπουργό Αποικιών Μάλκομ Μακντόναλντ (Malcom Macdonald), ο Λεόντιος επεδίωξε να συναντηθεί με τον Τούρκο εθνικιστή ηγέτη Μεχμέτ Νετζάτι Μισιρλιζαντέ και τον Πρόξενο της Τουρκίας στο νησί, προφανώς για την προώθηση των σχεδίων του αυτών. Πρόκειται για μια επιστολή - μαρτυρία των προκαταλήψεων των Κυβερνώντων έναντι των αξιωματούχων της Κυπριακής Εκκλησίας, που πολλές φορές έφθανε στα όρια του παραλόγου[51].

Κατά τη διάρκεια της τοποτηρητείας ο Λεόντιος έλαβε επίσης πρόνοια για τη στήριξη άλλων Ορθόδοξων Εκκλησιών. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 1938, μερίμνησε ώστε η Κύπρος να συμ-

---

Πάφου. Έρανος σεισμοπαθών Δωδεκανήσου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)171.

49. «Καταρτισμός Επιτροπειών εν Λευκωσία προς συλλογήν εράνων υπέρ των σεισμοπαθών Τουρκίας», *Φωνή της Κύπρου*, 14.5.1938· «Υπέρ των σεισμοπαθών της Τουρκίας», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)126.

50. «Τριακόσιαι λίραι απεστάλησαν υπό του Σεβ. Τοποτηρητού εις τον πρόξενον της Τουρκίας υπέρ των σεισμοπαθών Τουρκίας», *Φωνή της Κύπρου*, 17.7.1938· «Έρανος σεισμοπαθών Τουρκίας», *Πάφος*, 29.9.1938, όπου γίνεται αναφορά σε επιπρόσθετο ποσό 45 λιρών, που δόθηκε ως δεύτερη δόση.

51. Βλ. Γεώργιου Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος ο από Τραπεζούντος. Η εθνική και εκκλησιαστική δράσις του, 1926-1949 (εκ του αρχείου του)*, τ. Β΄, Αθήνα 1971, σ. 297-298. Αναδημοσιεύτηκε από τον Andreas Tillyrides, "Cyprus 1931-1947. The outcoming of the uprising and the long vacancy of the archiepiscopal throne", *Εκκλησία και Θεολογία* 3(1982)761-762, όπου στο τελευταίο μελέτημα αναδημοσιεύονται και τα υπόλοιπα σχετικά έγγραφα, που παρέθεσε ο Τασούδης και στα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 63

μετάσχει στην πανελλήνια ερανική προσπάθεια για συγκέντρωση του ποσού των 50,000 λιρών για την επιδιόρθωση του ναού της Αναστάσεως στα Ιεροσόλυμα. Έθεσε δε ως στόχο τη συγκέντρωση του ποσού των 3,000 λιρών και για τον λόγο αυτό εξέδωσε εγκύκλιο στις 12 Δεκεμβρίου 1938, καλώντας τους πιστούς να συνεισφέρουν στην όλη προσπάθεια[52]. Ταυτόχρονα, με προσωπική επιστολή απευθύνθηκε στα μεγάλα εκκλησιαστικά ιδρύματα, ζητώντας τη συνδρομή τους, όπως στην εκκλησιαστική επιτροπή του ναού Φανερωμένης Λευκωσίας, η οποία ανταποκρινόμενη στην παράκλησή του εισέφερε, στις 6 Φεβρουαρίου 1939, το ποσό των 200 λιρών[53].

Ο Μητροπολίτης Πάφου ενδιαφέρθηκε, επίσης, για τη στήριξη των ασθενέστερων τάξεων του κυπριακού πληθυσμού και, όταν είχε την ευθύνη της τοποτηρητείας, μερίμνησε, όπως τα έτη 1934 και 1939, για τον συντονισμό των φιλανθρωπικών δραστηριοτήτων της Εκκλησίας, του Δήμου Λευκωσίας και των γυναικείων οργανώσεων της πρωτεύουσας[54]. Επευλόγησε δε με εγκύκλιο, στις 10 Νοεμβρίου 1939, τη διεξαγωγή εράνων στους ναούς για την ενίσχυση του ταμείου κοινωνικής πρόνοιας και την παροχή βοήθειας σε όσους είχαν ανάγκη[55]. Προήδρευσε ακόμη, στις 28 Δεκεμβρίου 1939, σύσκεψης στην Αρχιεπισκοπή των Αρχιμανδριτών των Μητροπόλεων Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας, και του Αρχιερατικού Επιτρόπου Αμμοχώστου για τον καταρτισμό επιτροπών σε κάθε

52. «Υπέρ του Παναγίου Τάφου», *Πάφος*, 12.12.1938· «Εγκύκλιος περί εράνων υπέρ επισκευών του εν Ιερουσαλήμ Πανιέρου Ναού της Αναστάσεως», *Φωνή της Κύπρου*, 24.12.1938· «Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Περί εράνων υπέρ επισκευών του εν Ιερουσαλήμ Πανιέρου Ναού της Αναστάσεως», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)81-83.

53. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 75-76.

54. «Αρχιεπισκοπή. Πρόνοια περί των πτωχών», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)54-55.

55. «Νέα έκκλησις του Τοποτηρητού υπέρ ενισχύσεως των απόρων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.11.1939· «Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Περί περιφοράς δίσκου επ' Εκκλησίας υπέρ των πτωχών και ενδεών», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)83-86.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 64

πόλη, ώστε να οργανωθεί αποτελεσματικότερα η φιλανθρωπική δράση[56]. Επίσης, κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε δημιουργήθηκαν προβλήματα επιβίωσης για πολλούς κληρικούς, συνέστησε ταμείο βοήθειας απόρων ιερέων, στο οποίο εγγράφηκαν η Αρχιεπισκοπή (400 λ. ετησίως), οι Μητροπόλεις (ανά 200 λ.), η Μονή Κύκκου και ο ναός της Φανερωμένης (ανά 400 λ.), και διάφορα άλλα εκκλησιαστικά ιδρύματα με μικρότερα ποσά[57].

Οι ενέργειες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα το φιλανθρωπικό έργο της Εκκλησίας να τεθεί σε συστηματική βάση και να λειτουργήσει αυτόνομα σε κάθε μητροπολιτική περιφέρεια[58]. Για παράδειγμα στην Πάφο ανελήφθη από τον Αρχιμανδρίτη Γεννάδιο, ο οποίος προήδρευσε σύσκεψης των τοπικών εκκλησιαστικών επιτροπών και των γυναικείων οργανώσεων της πόλης, στις 9 Απριλίου 1940[59]. Το ίδιο συνέβη και στην αρχιεπισκοπική περιφέρεια, όπου ανέλαβε επικεφαλής ο αντιπρόσωπος του Λεοντίου, Έξαρχος Ιερώνυμος, ο οποίος προήδρευσε σχετικών συσκέψεων, τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβιο του 1940[60].

Ο Μητροπολίτης Πάφου επελήφθη ακόμη των ζητημάτων παροχής βοήθειας για όσους είχαν δοκιμαστεί, λόγω της πατριωτικής τους στάσης έναντι των Βρετανών, κατά το κίνημα των Οκτωβριανών. Για παράδειγμα, έλαβε πρόνοια για όσους αποφυλακίζονταν, μετά που εξέτειαν την ποινή τους, υπενθυμίζοντας με επιστολές σε διάφορα εκκλησιαστικά ιδρύματα την αναγκαιότητα

56. «Αρχιεπισκοπή», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)94.

57. «Ιδρύεται ταμείον βοηθείας των απόρων ιερέων της Κύπρου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.10.1943· «Εγκύκλιος του Σεβ. Τοποτηρητού περί εγκρίσεως της εκθέσεως της Επιτροπείας Προσωρινής Οικονομικής Ανακουφίσεως του απόρου ενοριακού κλήρου Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 9.10.1943.

58. Για το φιλανθρωπικό του έργο σώζονται σχετικά έγγραφα στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Θ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου* (1933-1947). *Φιλανθρωπίαι*, αρ. 248-307.

59. «Μητρόπολις Πάφου. Σύσκεψις Οργανώσεως της Φιλανθρωπίας εν Κτήματι», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)194.

60. «Αρχιεπισκοπή. Οργάνωσις Κοινωνικής Προνοίας εν Λευκωσία», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)366, 388.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 65

της οικονομικής στήριξής τους. Μια τέτοια περίπτωση αναφέρεται τον Μάρτιο του 1939, οπότε ζήτησε τη συμβολή της εκκλησιαστικής επιτροπής του ναού Φανερωμένης Λευκωσίας, που ανταποκρίθηκε στο σχετικό αίτημα και ψήφισε για τον σκοπό αυτό τη διάθεση 20 λιρών[61].

Η ΜΕΡΙΜΝΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΝΑΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΩΝ

Ο Λεόντιος επέδειξε ξεχωριστό ενδιαφέρον για την καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων και την ενίσχυση της παιδείας, τόσο στη μητροπολιτική του περιφέρεια, όσο και ευρύτερα. Για τον σκοπό αυτό καθιέρωσε, το 1933, βραβείο προς τιμήν του προκατόχου του Μητροπολίτη Ιακώβου, το οποίο προσφερόταν στον άριστο στα ελληνικά μαθήματα τελειόφοιτο του Γυμνασίου Πάφου[62]. Ακόμη, τον Ιανουάριο του 1935 εξήγγειλε την ίδρυση της λεγόμενης «Λεοντείου Βιβλιοθήκης», ώστε να ενθαρρύνει τη φιλαναγνωσία ανάμεσα στους κατοίκους. Η βιβλιοθήκη στεγάστηκε στο μεγάλο αναγνωστήριο, το οποίο βρισκόταν εντός του μητροπολιτικού μεγάρου και χρησίμευε παλαιότερα ως αίθουσα διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου[63]. Διασφάλισε δε την ομαλή λειτουργία της με τη σύνταξη κανονισμού και προσφέροντας το ποσό των 300 λιρών σε χρήματα και βιβλία. Από αυτά 100 λίρες κατατέθηκαν στη Μητρόπολη με τόκο 5% για να χρησιμοποιούνται για την αγορά βιβλίων και τον εμπλουτισμό της, ενώ το υπόλοιπο ποσό εκτιμήθηκε ότι ήταν το κόστος της κατάλληλης επίπλωσης και των πρώτων 620 βιβλίων[64]. Τα εγκαίνιά της τελέστηκαν την

---

61. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 111.

62. Κώστα Ιεροκηπιώτη, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου (1878-1960)*, Λευκωσία 2004, σ. 341.

63. Το σχολείο πρωτολειτούργησε στον χώρο αυτό, επί των ημερών του Μητροπολίτη Πάφου (1869-1888) Νεοφύτου. Βλ. Αγνής Μιχαηλίδη, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*, Λευκωσία 1989, σ. 128.

64. «Λεόντειος Βιβλιοθήκη», *Πάφος*, 1.2.1935· «Δωρεαί του Π. Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)33.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 66

Κυριακή της Ορθοδοξίας, τον Μάρτιο του 1935[65], ενώ τον Ιανουάριο του 1936 μεταβίβασε επ' ονόματί της την ασφάλεια ζωής του για το ποσό των 2,000 δολλαρίων, που έληγε το 1949[66]. Όπως δε πληροφορούμαστε από λογοδοσία του γυμνασιάρχη Πασχάλη Πασχαλίδη, η «Λεόντειος Βιβλιοθήκη» βοηθούσε σημαντικά τους νεαρούς μαθητές του Γυμνασίου, που κατέφευγαν σε αυτή για τις μελέτες και τη διεύρυνση των πνευματικών τους οριζόντων[67].

Ο Μητροπολίτης Πάφου κατέθεσε επίσης το ποσό των 100 λιρών από το προσωπικό του ταμείο σε ειδικό λογαριασμό της Μητρόπολης και καθιέρωσε, από το σχολικό έτος 1934-1935, το λεγόμενο «Λεόντειο Θρησκευτικό Διαγώνισμα». Σύμφωνα με τους όρους απονομής του, βραβευόταν από τους τόκους του ανωτέρω ποσού ο τελειόφοιτος μαθητής του Γυμνασίου, ο οποίος διακρινόταν για το χρηστό ήθος και τη χριστιανική του πίστη και που πρώτευε σε διαγωνισμό συγγραφής έκθεσης με εκκλησιαστικό θέμα[68]. Το βραβείο δόθηκε για πρώτη φορά με τη λήξη του σχολικού έτους 1934-1935[69] και συνέχισε να προσφέρεται για πολλά χρόνια.

Ενδιαφέρθηκε ακόμη για την προδημοτική εκπαίδευση της πόλης και μερίμνησε για τη λειτουργία του «Μητροπολιτικού Νηπιαγωγείου Κτήματος», το οποίο αποτελούσε δέσμευση του προκατόχου του, Ιακώβου. Κατέθεσε για τον λόγο αυτό, στα τέλη Μαΐου 1931, τον θεμέλιο λίθο για την ανέγερση του οικήματός

---

65. «Ιερά Μητρόπολις Πάφου. Εγκαίνια Θρησκευτικού Αναγνωστηρίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)96-97.

66. «Νέαι δωρεαί του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου εις την έδραν του», *Φωνή της Κύπρου*, 25.1.1936. Φαίνεται ότι η τελική δωρεά έγινε τον Ιανουάριο του 1938. Βλ. «Η Λεόντειος Βιβλιοθήκη επροικίσθη με ποσόν λ. 500», *Πάφος*, 13.1.1938· «Νέα μεγάλη δωρεά του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου υπέρ της φερωνύμου του Λεοντείου Βιβλιοθήκης», *Φωνή της Κύπρου*, 25.1.1936

67. Μάγδας Κιτρομηλίδου, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον αλύτρωτο Ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου*, Λευκωσία 1998, σ. 238.

68. Για το σκεπτικό καθιέρωσης του «Λεοντείου Διαγωνίσματος» βλ. «Λεόντειον Μαθητικόν Θρησκευτικόν Διαγώνισμα», *Πάφος*, 1.2.1935· «Δωρεαί του Π. Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)33.

69. «Ι. Μητρόπολις Πάφου. Λεόντειον Διαγώνισμα», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)162.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 67

του, που πραγματοποιήθηκαν με δαπάνη της Μητρόπολης Πάφου[70]. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν τον Αύγουστο του 1932, σε σχέδια του πρωτοπόρου αρχιτέκτονα Θεόδωρου Φωτιάδη, οπότε και παραδόθηκε στους κατοίκους[71].

Ας σημειωθεί ότι ανάλογο υπήρξε το ενδιαφέρον του για την προαγωγή των ελληνικών γραμμάτων στην αρχιεπισκοπική περιφέρεια, κατά τη διάρκεια που υπηρέτησε ως Τοποτηρητής. Ανάμεσα σε άλλα στήριξε τις δραστηριότητες της νεοϊδρυθείσας, το 1936, Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, ενώ αργότερα χορήγησε ποσό χρημάτων για την εκ μέρους της Εταιρείας έκδοση μελέτης για τη λαϊκή μουσική από το ταμείο εκδόσεων του «Φιλολογικού Διαγωνισμού» του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ και στήριξε τις ενέργειες για την ίδρυση Μουσείου Λαϊκής Τέχνης[72]. Από το ίδιο ταμείο μερίμνησε, επίσης, να καλυφθεί μέρος της δαπάνης για την έκδοση ορισμένων σημαντικών κυπρολογικών έργων, ενισχύοντας κατά τον τρόπο αυτό τους συγγραφείς τους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται τα έργα των Κλεάνθη Γεωργιάδη «Η Καταγωγή των Κυπρίων» (1936) και Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου «Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946» (1946), τα οποία βραβεύτηκαν στον διαγωνισμό αυτό[73], καθώς και οι μελέτες του Νεοκλή Κυριαζή «Κυπριακή Βιβλιογραφία» (1935) και «Κυπριακές Παροιμίες» (1940)[74].

Ακόμη, επαίνεσε τις προσπάθειες της εκκλησιαστικής επιτροπής του ναού της Παναγίας Φανερωμένης Λευκωσίας για ίδρυση

---

70. «Ο θεμέλιος λίθος του Νηπιαγωγείου», *Πάφος*, 5.6.1931· «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)366.

71. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)670.

72. Κωνσταντίνου Σπυριδάκη, «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 9(1945)145.

73. Για τη χρηματοδότησή τους βλ. Κλεάνθη Γεωργιάδη, *Η Καταγωγή των Κυπρίων*, Λευκωσία 1936, σ. ι΄· Κλ. Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω*, ό.π., σ. 5.

74. «Αρχιεπισκοπή. Χορηγία υπέρ Εκδόσεως "Κυπριακής Βιβλιογραφίας"», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)335· «Εκκλησία Κύπρου. "Κυπριακαί Παροιμίαι"», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)388.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 68

και λειτουργία βιβλιοθήκης και τέλεσε τον αγιασμό των εγκαινίων της, στις 30 Ιουνίου 1934[75]. Όπως είναι γνωστόν, η «Βιβλιοθήκη Φανερωμένης» είχε σημαντική συμβολή στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και μέχρι τις μέρες μας αποτελεί μοναδικό στήριγμα για όσους ασχολούνται με κυπρολογικές έρευνες[76]. Επίσης μερίμνησε για την οργάνωση της βιβλιοθήκης της Αρχιεπισκοπής και την καταγραφή των πολυάριθμων εγγράφων του Αρχείου της, επαναδιορίζοντας, τον Σεπτέμβριο του 1940, τον παλαιό αρχειοφύλακά της Κωνσταντίνο Μυριανθόπουλο[77].

Την περίοδο αυτή, ο Λεόντιος συμμετείχε στους εορτασμούς για τα εβδομηντάχρονα του διαλεκτικού ποιητή Δημήτρη Λιπέρτη (1866-1937), γεγονός που φανερώνει τη μεγάλη εκτίμηση που είχε για το έργο του. Οι εορτασμοί αυτοί πραγματοποιήθηκαν στις 31 Μαρτίου 1936, στην πόλη της Πάφου, με πρωτοβουλία των στενών φίλων του ποιητή Λοΐζου Φιλίππου και Άντη Περνάρη, και συνεχίστηκαν, από τον Απρίλιο έως τον Ιούνιο του ίδιου έτους, στις πόλεις Λευκωσία, Κερύνεια, Αμμόχωστο και Λάρνακα. Ο Μητροπολίτης Πάφου παρέστη και χαιρέτισε τις τιμητικές εκδηλώσεις στην Πάφο και τη Λευκωσία, και πρόσφερε στον ποιητή, ως αναμνηστικό δώρο, εικόνα των Αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα[78]. Δημοσίευσε δε στο περιοδικό «Πάφος» τον χαιρετισμό του με τίτλο «Ο ευσεβής ποιητής της Κύπρου κύριος Δημήτριος Θ. Λιπέρτης», ως «έπαινο και ευλογία της Εκκλησίας»[79].

---

75. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 23, 517.

76. Χαράλαμπου Στρόππου, «Η βιβλιοθήκη της Φανερωμένης», *Φιλολογική Κύπρος* (1995)41-44.

77. «Διορισμός επιτηρητού των Βιβλιοθηκών και του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής», *Φωνή της Κύπρου*, 21.9.1940. Για τον Μυριανθόπουλο και το έργο του βλ. Γεώργιου Μαυροκορδάτου, «Κωνσταντίνος Μυριανθόπουλος (1874-1962): ο πρώτος Αρχειακός της Κύπρου», στον τόμο: Βασίλειου Μανδηλαρά (επιμ.), *Διεθνές Συμπόσιο Αρχειακών. Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία, Κύπρος*, 4-6 Μαΐου 2000, Αθήνα 2001, σ. 139-144.

78. «Ιερά Μητρόπολις Πάφου. Η 70ετηρίς του ποιητού Λιπέρτη», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)97· «Αρχιεπισκοπή. Εορτή προς τιμήν του ποιητού Δ.Θ. Λιπέρτη», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)129.

79. Για το πρόγραμμα των γιορταστικών αυτών εκδηλώσεων, οι οποίες επε-

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 69

Όπως σημείωνε, ο Λιπέρτης τύγχανε παγκύπριας εκτίμησης, τόσο ως ποιητής, όσο και ως άνθρωπος, και επαινείτο για το ήθος, τη λιτή ζωή και τις χριστιανικές του αρετές, που είχε αποτυπώσει στην εξωτερίκευση των ψυχικών του εκδηλώσεων, δηλαδή στα ποιήματά του. Εξέφρασε, επίσης, τον θαυμασμό του για την ευσέβεια του ανδρός και το χριστιανικό του ήθος, και του προσέδωσε τον χαρακτηρισμό του ιεροκήρυκα της χριστιανικής διδασκαλίας, αφού στο έργο του υπήρχαν εμβόλιμα τα στοιχεία της αναζήτησης της αλήθειας, της αρετής, της τιμιότητας, της δικαιοσύνης και της προσήλωσης στην παράδοση. Υπογράμμισε, ακόμη, ότι δίδασκε τις βασικές αυτές αρχές με τον τρόπο ζωής του, και είχε συμβάλει στη διάδοσή τους ανάμεσα στους μαθητές, κατά την περίοδο που εργάστηκε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης[80].

Ο Λεόντιος ενδιαφέρθηκε και για την προστασία των σημαντικών εκκλησιαστικών κειμηλίων, που σώζονταν σε ναούς και ξωκκλήσια χωριών της μητροπολιτικής του περιφέρειας. Στις αρχές του έτους 1935, δημιούργησε για τον σκοπό αυτό Βυζαντινό Μουσείο σε αίθουσα του μητροπολιτικού κτηρίου για την τοποθέτηση και προβολή τους[81]. Η προσπάθειά του, όμως, να μεταφέρει στη Μητρόπολη κάποιους από τους εκκλησιαστικούς θησαυρούς για να τους προστατέψει από τους επιτήδειους, που λυμαίνονταν την κυπριακή ύπαιθρο, προσέκρουσε σε αντιδράσεις χωρικών. Για παράδειγμα, όταν έδωσε οδηγίες για να μεταφερθούν στην Πάφο οι αρχαίες εικόνες από τη Μονή των Αγίων Αναργύρων στο Φοινί, οι κάτοικοι αρνήθηκαν να συναινέσουν, με αποτέλεσμα η υπόθεση να καταλήξει, τον Δεκέμβριο του 1936, στα δικαστήρια, όπου δια-

---

κτάθηκαν στη συνέχεια στις ελληνικές παροικίες της Αιγύπτου, καθώς και στην Αθήνα, βλ. Παύλου Παρασκευά, *Δημήτρης Λιπέρτης. Η ζωή και το έργο του*, Λευκωσία 1988, σ. 57-61.

80. Πάφου Λεοντίου, «Ο ευσεβής ποιητής της Κύπρου κύριος Δημήτριος Θ. Λιπέρτης», *Πάφος* 2(1936)111-112.

81. «Βυζαντινόν Μουσείον», *Πάφος*, 1.2.1935· «Βυζαντινόν Μουσείον», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)33-34· Λοΐζου Φιλίππου, «Λεόντιος ο Γ΄», στον τόμο: Ιερώνυμου Περιστιάνη, *Η Ιερά Μονή Χρυσορρογιατίσσης*, Πάφος 1935, σ. 93.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 70

πιστώθηκε ότι μία από τις σημαντικότερες από αυτές είχε ήδη απολεσθεί[82]. Παρόμοιο ζήτημα δημιουργήθηκε και στην αρχιεπισκοπική περιφέρεια, όπου έλαβε παρόμοια μέτρα την περίοδο που είχε την ευθύνη της τοποτηρητείας του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Για παράδειγμα, τον Νοέμβριο του 1936, τα μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής του ναού του Αγίου Κασσιανού αρνήθηκαν να παραδώσουν ορισμένες παλαιές εικόνες για φύλαξη στο Βυζαντινό Μουσείο της Αρχιεπισκοπής, γεγονός που προκάλεσε ένταση στις σχέσεις τους με τον Λεόντιο[83].

Ας σημειωθεί ότι ο Μητροπολίτης Πάφου, θέλοντας να ενημερώσει κατάλληλα τους ιερείς και τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους για το μέγεθος του προβλήματος, εξέδωσε σχετική εγκύκλιο, στις 20 Φεβρουαρίου 1935, με την οποία τους καλούσε να λάβουν τα ενδεικνυόμενα μέτρα προστασίας των κειμηλίων, που φυλάσσονταν στους ναούς[84]. Στο ίδιο ζήτημα επανήλθε και το επόμενο έτος, για να ενημερώσει με εγκύκλιο, στις 28 Απριλίου 1936, τις νεοεκλεγείσες εκκλησιαστικές επιτροπές για την ανάγκη διαφύλαξης των ιερών κειμηλίων[85]. Επίσης, με άλλη εγκύκλιο, στις 27 Αυγούστου 1935, απαγόρευσε τη χωρίς επισκοπική άδεια συνηθισμένη για την εποχή πρακτική του καθαρισμού των παλαιών εικόνων με μέσα, που επέφεραν μακροπρόθεσμη βλάβη και φθορά σε αυτές[86].

---

82. «Η αγωγή του Μητροπολίτου Πάφου κατά της Εκκλησιαστικής Επιτροπής Φοινίου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.11.1936.

83. «Η εκκλησιαστική απαγόρευσις εις τον Άγιον Κασσιανόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.11.1936· «Ο διακανονισμός του Ζητήματος Αγίου Κασσιανού, κατά το εκκλησιαστικόν πνεύμα», *Φωνή της Κύπρου*, 28.11.1936.

84. «Εγκύκλιοι του Τοποτηρητού. Α΄. Κατά της αποξενώσεως παλαιών Αγίων Εικόνων και εν γένει Ιερών Αντικειμένων», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)39-40.

85. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού. Περί διαφυλάξεως των βυζαντινών αρχαιοτήτων της Εκκλησίας της Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8 (1936)119-122. Το ενδιαφέρον του για τη διάσωση και διαφύλαξη των βυζαντινών μνημείων μαρτυρείται από αριθμό σχετικών εγγράφων, που σώθηκαν στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Κ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Διαφύλαξις βυζαντινών μνημείων* κ.λπ.

86. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού. Περί απαγορεύσεως καθαρισμού ή επιδιορθώσεως των ιερών εικόνων και αρχαίων αντικειμένων άνευ

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 71

Κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, ο Λεόντιος επέδειξε μέριμνα και για τη διάσωση από την κατάρρευση αρχαίων ναών, όπως του Αγίου Θεοδοσίου στην Αχέλεια, το 1932[87]. Το ίδιο έτος προσέφερε ποσό χρημάτων από το προσωπικό του ταμείο προς τους ναούς των Αγίων Θεοδώρου και Κενδέα της Πάφου, και Αποστόλου Ανδρέα της Πόλης Χρυσοχούς για την ενίσχυση της λειτουργίας τους[88]. Ακόμη μερίμνησε, τόσο το 1933, όσο και το 1934, για την καθαριότητα και την προστασία του ναΐσκου του Αγίου Κωνσταντίνου και του παλαιού εγκλείστρου του Αγίου Νεοφύτου στο χωριό Σουσκιού[89]. Επίσης, έθεσε υπό την επίβλεψή του την προσπάθεια των κατοίκων, τόσο για την ανακαίνιση παλαιών ναών, όσο και για την ανέγερση νέων, όπως στα χωριά Τορνάρηδες (Κάτω Πλάτρες), Παναγιά, Άγιο Φώτιο, Πομό, Παχύαμμο, Μηλιά, Άγιο Μερκούριο και αλλού[90]. Χρηματοδότησε ακόμη, τον Ιανουάριο του 1936, με το ποσό των 50 λιρών από το προσωπικό του ταμείο, την κατασκευή εικονοστασίου στον ναό του Αγίου Δημητριανού, στην ομώνυμη κοινότητα από την οποία καταγόταν ο πατέρας του[91].

Ειδικά, όμως, ο Λεόντιος ενδιαφέρθηκε για τη στήριξη των Μονών Χρυσορρογιατίσσης και Τροοδιτίσσης της μητροπολιτικής του περιφέρειας, οι οποίες ταλανίζονταν από μεγάλα οικονομικά προβλήματα. Για τη Μονή Χρυσορρογιατίσσης συνεργάστηκε στενά με τον Ηγούμενο Κύριλλο (1910-1947) και χάραξαν πολιτική διάσωσης, που απέδωσε καρπούς, αφού συνέτεινε στον περιορι-

---

Επισκοπικής αδείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)235-236.

87. «Μητρόπολις Πάφου. Βυζαντινά Μνημεία», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1932)319.

88. «Μητρόπολις Πάφου. Δωρεαί Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)318-319.

89. «Μητρόπολις Πάφου. Το παλαιόν έγκλειστρον του Αγίου Νεοφύτου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)107, 6(1934)109.

90. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)251-252, 328.

91. «Νέαι δωρεαί του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου εις την έδραν του», *Φωνή της Κύπρου*, 25.1.1936.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 72

σμό των χρεών και στη συνέχιση της λειτουργίας της[92]. Κατά καιρούς δε, όπως τον Οκτώβριο του 1935, παρότρυνε με εγκυκλίους τους κατοίκους να στηρίξουν οικονομικά τη Μονή, ώστε να αντεπεξέλθει των μεγάλων δυσκολιών που αντιμετώπιζε[93].

Το ίδιο έπραξε και για τη Μονή Τροοδιτίσσης, όπου το πρόβλημα ήταν άμεσο και υπήρχε ενδεχόμενο κτηριακής κατάρρευσης και οικονομικής χρεοκοπίας. Γι' αυτό και επιλήφθηκε των σχετικών ενεργειών, τον Αύγουστο του 1931, οπότε προήδρευσε γενικής συνέλευσης της αδελφότητας για τη λήψη μέτρων, ώστε να ελαττωθούν οι δαπάνες λειτουργίας της[94]. Παρόλα αυτά, τα προβλήματα διογκώνονταν με αποτέλεσμα, το 1939, αμέσως μετά τον θάνατο του Ηγουμένου Ιακώβου (1921-1939), να αποφασίσει τη μετατροπή της σε κοινοβιακή και τη στελέχωσή της με νέα αδελφότητα, ως μια ύστατη προσπάθεια σωτηρίας της. Για τον λόγο αυτό αποτάθηκε στον προαναφερθέντα Αρχιμανδρίτη Παγκράτιο και του ζήτησε να επιστρέψει στην Κύπρο από την Αίγυπτο, όπου υπηρετούσε, και να ηγηθεί της προσπάθειας για τη σωτηρία της. Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1939-1966) Χριστοφόρος, όμως, δεν ήθελε να στερηθεί των υπηρεσιών του Παγκρατίου και για τον λόγο αυτό ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης εισηγήθηκε την εγκαταβίωση στη Μονή ομάδας Σταυροβουνιωτών μοναχών, μέχρι να μπορέσει ο ίδιος να επιστρέψει[95].

Ο Λεόντιος αντίκρισε θετικά την υπόδειξη αυτή και ζήτησε από τον Ηγούμενο Σταυροβουνίου (1911-1948) Βαρνάβα να στείλει στην Τροοδίτισσα μερικούς μοναχούς και δοκίμους, που θα

---

92. «Μητρόπολις Πάφου. Ιεραί Μοναί του Θρόνου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)319. Για την περίοδο της ηγουμενίας του Κυρίλλου βλ. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Παναγία η Χρυσορρωγιάτισσα*, Λευκωσία 1964-1965, σ. 67-73.

93. «Επιστολή του Σεβ. Τοποτηρητού υπέρ της Ι.Μ. Χρυσορροϊατίσσης», *Φωνή της Κύπρου*, 12.10.1935· «Εγκύκλιος Τοποτηρητού», *Πάφος*, 17.10.1935.

94. «Αναδοργάνωσις Μονής Τροοδιτίσσης», *Ελευθερία*, 26.8.1931· «Μητρόπολις Πάφου. Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)670· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 65-66.

95. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 68.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 73

αποτελούσαν μέλη της υπό συγκρότηση αδελφότητας[96]. Πράγματι, ο τελευταίος ανταποκρίθηκε στο σχετικό αίτημα και ανέθεσε το επίπονο έργο της ανασύστασης της Μονής στους αυτάδελφους μοναχούς Δαμασκηνό (†1942) και Παΐσιο (†1950) από την Αραδίππου, καθώς και στον Ιερομόναχο Μελέτιο, οι οποίοι μετέβηκαν στη νέα τους διακονία, μαζί με τρεις νεαρούς δοκίμους, τον Αύγουστο του 1939, ενώ στη συνέχεια έστειλε και ορισμένους άλλους. Μερικές ημέρες αργότερα, ο Λεόντιος εξουσιοδότησε τον εφημέριο του ναού της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία Παύλο Βρυέννιο, ο οποίος, την 1η Σεπτεμβρίου 1939, ανεκήρυξε εκ μέρους του τη Μονή σε κοινόβιο με προϊστάμενο τον μοναχό Δαμασκηνό[97]. Ακολούθως επισκέφθηκε ο ίδιος τη Μονή, στις 27 Μαΐου 1940, και επιλήφθηκε των διαφόρων ζητημάτων της, ώστε να βοηθήσει να τεθεί άμεσα σε τροχιά επιβίωσης[98].

Οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες, όμως, που επικρατούν στα βουνά του Τροόδους, κατά τον χειμώνα, είχαν ως αποτέλεσμα ο προϊστάμενος Δαμασκηνός να προσβληθεί από πνευμονία και να αποβιώσει, στις 13 Φεβρουαρίου 1942, ο δε Παΐσιος να υποχρεωθεί να επιστρέψει στη Μονή Σταυροβουνίου[99]. Τότε εγκατέλειψαν τη Μονή Τροοδιτίσσης και οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους Σταυροβουνιώτες μοναχούς, με αποτέλεσμα να απομείνουν σε αυτή μόνο ο νυν Ηγούμενος Αθανάσιος, ο οποίος είχε προσέλθει ως δόκιμος το 1940, και οι πρώην Σταυροβουνιώτες Ιερομόναχοι Μελέτιος, που επέστρεψε τελικά στο Σταυροβούνι, τον Μάιο του 1943, και Ιλαρίων (†1990), ο οποίος παρέμεινε στη Μονή Τροοδιτίσσης μέχρι τον θάνατό του[100].

---

96. «Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-40)49-50.

97. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 68.

98. «Μητρόπολις Πάφου. Ο Άγιος Πάφου εν τη Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-40)230.

99. Ηγουμένου Σταυροβουνίου Αθανασίου, *Ιερά Μονή Σταυροβουνίου*, Κύπρος 1987, σ. 81. Για τους Δαμασκηνό και Παΐσιο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Διονύσιος Χρηστίδης», *ό.π.*, σ. 87-88.

100. Για τους Μελέτιο και Ιλαρίωνα βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 68, 91· Του ιδίου (επιμ. Ηγουμένου Αθανασίου), *Η Μονή*

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 74

Μετά την εξέλιξη αυτή, ο Μητροπολίτης Πάφου ζήτησε και πάλιν από τον Πατριάρχη Χριστοφόρο να επιτρέψει στον Αρχιμανδρίτη Παγκράτιο να επανέλθει στην Κύπρο. Αυτή τη φορά το αίτημά του έγινε αποδεκτό και ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης αφίχθη στην Τροοδίτισσα, στα μέσα Δεκεμβρίου 1942, και στις 20 του ιδίου μηνός ενθρονίστηκε από τον Λεόντιο στην ηγουμενία της Μονής[101]. Στα χρόνια που ακολούθησαν, κάτω από την καθοδήγησή του, η Μονή ανακαινίστηκε εκ βάθρων, βελτιώθηκε η οικονομική της κατάσταση, προσήλθαν νέοι μοναχοί και οργανώθηκε η πνευματική της ζωή. Οι προσδοκίες και η επιμονή του Μητροπολίτη Πάφου να εμπιστευθεί τη διεύθυνσή της στον Παγκράτιο δικαιώθηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο[102].

Ας σημειωθεί ότι ο Λεόντιος διατηρούσε στενούς δεσμούς με την αδελφότητα της προαναφερθείσης Μονής Σταυροβουνίου και ειδικότερα με τον ονομαστό Ιερομόναχο Κυπριανό (†1955) από το Δάλι, ο οποίος ήταν ο πνευματικός καθοδηγητής του[103]. Γι' αυτό και ζήτησε με επιστολή, στις 14 Φεβρουαρίου 1941, από τον Ηγούμενο Βαρνάβα να τον απαλλάξει από τα άλλα διακονήματά του, ώστε απερίσπαστος να αφοσιωθεί στην πνευματική καθοδήγηση των μοναχών του Σταυροβουνίου και της νεοσύστατης αδελφότητας

Τροοδιτίσσης, ό.π., σ. 121, αντιστοίχως. Για τον μετέπειτα Ηγούμενο Αθανάσιο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Ιερά Μονή Παναγίας Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 83-88.

101. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 68· «Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1943)13-14.

102. Για την περίοδο της ηγουμενίας του Παγκρατίου βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, ό.π., σ. 70-73. Για τη συμβολή του Λεοντίου στη διάσωση της Μονής βλ. επίσης: Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Μονή της Τροοδίτισσας και η μετατροπή της σε κοινόβιο το 1939», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 31(2005)415-437, όπου δημοσιεύονται επτά σχετικά έγγραφα από το Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Γ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Αλληλογραφία μετ' εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου (πλήρωσις Αρχιεπισκοπικού θρόνου κ.λπ.). Μέρος Β΄*, αρ. 47· *Βιβλίον Η΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Μονή Σταυροβουνίου*, αρ. 132, 133, 133α, 140, 141· *Βιβλίον ΚΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Συγχαρητήρια κ.λπ. (Διάφοροι)*, αρ. 142.

103. Ηγουμένου Σταυροβουνίου Αθανασίου, «Ιερομόναχος Κυπριανός Σταυροβουνιώτης (1878-1955)», *Ο Ζωοποιός Σταυρός* 91-94(1995-1999)387.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 75

της Τροοδίτισσας. Επίσης, με τη ίδια επιστολή τον πληροφορούσε, ότι είχε αναθέσει επισήμως στον Κυπριανό και τα καθήκοντα του πνευματικού των μοναζουσών στις Μονές Αγίου Αντωνίου Δερύνειας και Μεταμόρφωσης Καϊμακλίου, σε μια περίοδο που ο γυναικείος μοναχισμός του νησιού έκανε τα πρώτα του βήματα[104]. Τις ανωτέρω Μονές επισκέφθηκε και ο ίδιος, στις 8 Απριλίου και 10 Ιουλίου 1940 αντιστοίχως, και συνέβαλε στη διευθέτηση ζητημάτων, που αφορούσαν στην ομαλή λειτουργία τους[105].

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΩΝ

Από τις πρώτες ημέρες της ανάληψης των αρχιερατικών του καθηκόντων ο Λεόντιος αναμείχθηκε ενεργά, όπως και οι υπόλοιποι Αρχιερείς της εποχής, στην προώθηση των εθνικών διεκδικήσεων. Για τον σκοπό αυτό υπήρξε μέλος της ανώτατης ηγεσίας της «Εθνικής Οργάνωσης Κύπρου» (ΕΟΚ), που είχε κύριο στόχο την προβολή του αιτήματος για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και τη μεθόδευση του αγώνα για την επίτευξή του[106]. Η Οργάνωση αυτή ιδρύθηκε, στις 26 Ιανουαρίου 1930, ύστερα από παγκύπρια συνέλευση στελεχών στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο και διοικείτο από 37μελή ανώτατη ηγεσία, με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ και μέλη τους τρεις Μητροπολίτες, τον Ηγούμενο Κύκκου και άλλους υψηλόβαθμους κληρικούς, τους δώδεκα Έλληνες βουλευτές του Νομοθετικού Συμβουλίου και διάφορους παράγοντες της ελληνικής κοινότητας. Ας σημειωθεί ότι διαδέχθηκε τη λεγόμενη «Πολιτική Οργάνωση Κύπρου» (ΠΟΚ), η οποία ιδρύθηκε στα τέλη του 1921, αλλά διαλύθηκε εξαιτίας διαφωνιών στους

---

104. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Η΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Μονή Σταυροβουνίου*, αρ. 147. Για τον βίο του Κυπριανού και την επιστολή αυτή βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Διονύσιος Χρηστίδης», *ό.π.*, σ. 93-100 (ο βίος), σ. 114-116 (η επιστολή).

105. «Αρχιεπισκοπή. Ο Άγιος Τοποτηρητής εν Αγίω Αντωνίω Δερύνειας», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)263· «Αρχιεπισκοπή. Η εν Καϊμακλίω γυναικεία μοναχική αδελφότης», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)297.

106. Για μια τέτοια παρουσία του σε συνεδρία της Οργάνωσης βλ. «Συνεδρία της Συνελεύσεως της Εθνικής Οργανώσεως», *Φωνή της Κύπρου*, 16.8.1930.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 76

κόλπους της, στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Όπως και η ΕΟΚ, η ΠΟΚ είχε επίσης πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ και στο 45μελές συμβούλιό της συμμετείχαν οι Μητροπολίτες και ο Ηγούμενος Κύκκου, αφού καθόλη την περίοδο της Αγγλοκρατίας η Εκκλησία συνέχισε να διαδραματίζει τον εθναρχικό της ρόλο και να είναι επικεφαλής του λαού για την προώθηση των εθνικών του διεκδικήσεων[107].

Στα τέλη Αυγούστου του 1930, ο Λεόντιος υποδέχθηκε στην Πάφο τον Πρόξενο της Ελλάδας Αλέξη Κύρου και τη σύζυγό του, τους οποίους καλωσόρισε με θερμές εκδηλώσεις και συνόδευσε σε επισκέψεις στις Μονές Αγίου Νεοφύτου και Χρυσορρογιάτισσας, καθώς και στα αρχαιολογικά μνημεία της Κάτω Πάφου[108]. Ο Κύρου εντυπωσιάστηκε από τη μαχητικότητα του νεαρού Αρχιερέα και στο προαναφερθέν βιβλίο του μνημονεύει με θερμά λόγια το ήθος και την αφοσίωσή του στον αγώνα για την Ένωση. Ακόμη, τονίζει τις εξαιρετικές ρητορικές του ικανότητες και την έμφυτη ευγλωττία του, η οποία εφέλκυε την εκτίμηση και τον σεβασμό του λαού[109].

Μερικούς μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1930, ο Λεόντιος υποδέχθηκε στην Πάφο και τον Βρετανό Υφυπουργό Αποικιών Ντράμμοντ Σιήλς (Drummond Shiels), ο οποίος έγινε δεκτός από το συγκεντρωμένο πλήθος με αποδοκιμασίες για τη βρετανική πολιτική στο ζήτημα της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής, ο Βρετανός Υφυπουργός, φανερά ενοχλημένος, διαμαρτυρήθηκε στον Μητροπολίτη Πάφου,

---

107. Για τις δύο αυτές οργανώσεις βλ. Ρολάνδου Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, Λευκωσία 2000, σ. 22. Για τον εθναρχικό ρόλο της Κυπριακής Εκκλησίας βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, «Εθναρχικός ρόλος της Ορθοδόξου Ιεραρχίας. Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου βιοτή», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 95-113· Ανδρέα Βίττη, «Ο Εθναρχικός ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 6(2003)49-79.

108. «Μητρόπολις Πάφου. Το προξενικόν ζεύγος της Ελλάδος εν Πάφω», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)571-572.

109. Αλ. Κύπρου, *Όνειρα και Πραγματικότης*, ό.π., σ. 91-92.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 77

θεωρώντας τον υπαίτιο για την υποδοχή, που του επεφυλάχθη. Ο Λεόντιος, όμως, απάντησε ότι οι εκδηλώσεις υπέρ της Ένωσης ήταν απόλυτα φυσιολογικές και τον παρότρυνε να μιμηθεί τους ομοεθνείς του Φιλέλληνες του 1821 και να εργαστεί αποτελεσματικά για την ευόδωσή της[110]. Μαζί δε με τους υπόλοιπους Αρχιερείς και τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου υπέγραψε σχετικό υπόμνημα, ημερομηνίας 19 Οκτωβρίου 1930, με τα αιτήματα του κυπριακού λαού, που εδόθη στον Σιήλς[111], ενώ του απέστειλε και ιδιαίτερο τηλεγράφημα με αποκλειστικό περιεχόμενο την Ένωση[112].

Οι ενέργειες αυτές του Λεοντίου και η γενικότερη στάση του έναντι της αποικιακής Κυβέρνησης συνέτειναν, ώστε να θεωρείται αδιάλλακτος για τις πολιτικές του θέσεις, γεγονός για το οποίο αντιμετωπίστηκε με σκληρότητα από το αποικιακό καθεστώς στα χρόνια που ακολούθησαν. Για πρώτη φορά εκδηλώθηκε η στάση αυτή, όταν ξέσπασε το κίνημα του Οκτωβρίου του 1931, εναντίον της πολιτικής των Βρετανών, οπότε αντιμετώπισε την πρωτοφανή εχθρότητά τους. Την περίοδο αυτή ο Μητροπολίτης Πάφου απουσίαζε στο εξωτερικό, όπου είχε σταλεί, στα τέλη Σεπτεμβρίου 1931[113], ύστερα από συνοδική απόφαση, για να αντιπροσωπεύσει την Κυπριακή Εκκλησία στην αγγλικανορθόδοξη δογματική επιτροπή στο Λάμπεθ στη βρετανική πρωτεύουσα και στο συνέδριο των Παλαιοκαθολικών στη Βόννη της Γερμανίας[114].

Όπως είναι γνωστό, το κίνημα των Οκτωβριανών εκδηλώθηκε με επίκεντρο τη Λευκωσία και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα επεκτάθηκε σε ολόκληρο το νησί. Επρόκειτο για μια αυθόρμητη λαϊκή εκδήλωση διαμαρτυρίας των Κυπρίων, οι οποίοι διαπίστωναν ότι οι προσδοκίες τους για ειρηνική εθνική δικαίωση και κοι-

110. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)708.

111. «Το Υπόμνημα προς τον Υφυπουργό», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930) 674-679.

112. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1930)686.

113. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 3.10.1930.

114. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)731.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 78

νωνική δικαιοσύνη δεν είχαν προοπτική. Η αφορμή δόθηκε με την παραίτηση του Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου, στις 17 Οκτωβρίου 1931, από το Νομοθετικό Συμβούλιο και την έκδοση διαγγέλματος, με το οποίο κήρυσσε την Ένωση με την Ελλάδα. Διοργανώθηκαν τότε εκδηλώσεις σε διάφορες πόλεις, που κορυφώθηκαν την 21η Οκτωβρίου, οπότε πραγματοποιήθηκε μεγάλη συγκέντρωση στην Εμπορική Λέσχη της Λευκωσίας, η οποία κατέληξε σε μαχητική πορεία προς το Κυβερνείο, το οποίο οι διαδηλωτές πυρπόλησαν και κατέστρεψαν.

Πολύ γρήγορα, όμως, το λαϊκό αυτό κίνημα κατεστάλη και επεβλήθηκαν στον λαό τιμωρητικά μέτρα, όπως φυλακίσεις, εξορίες και εντοπισμοί των πρωταιτίων και συλλογικά πρόστιμα για επανόρθωση κατεστραμμένης κυβερνητικής περιουσίας. Η αποικιακή Κυβέρνηση κατήργησε, επίσης, το Νομοθετικό Συμβούλιο και ο Κυβερνήτης ανέλαβε το σύνολο των εξουσιών και διοικούσε με Διατάγματα εν Συμβουλίω (Orders in Council). Ακόμη ανέστειλε τις δημοτικές εκλογές και θέσπισε τους λεγόμενους «Κανονισμούς περί Αμύνης της Κύπρου», με τους οποίους αναλάμβανε έκτακτες εξουσίες. Ασκήθηκε, ακόμη, λογοκρισία στον τύπο, απαγορεύτηκε η ύπαρξη και λειτουργία κομμάτων και οργανώσεων, όπως και πολλά άλλα, που είχαν ως αποτέλεσμα την κατάργηση και των πλέον στοιχειωδών πολιτικών ελευθεριών. Επιπλέον, μερικά χρόνια αργότερα, τον Μάρτιο του 1934, θεσπίστηκε νόμος, που απαγόρευε τη διεξαγωγή δημοτικών εκλογών, με αποτέλεσμα να εφαρμοστεί το διοριστικό σύστημα και η διοίκηση των πόλεων και των χωριών να περιέλθει σε άτομα, που επέλεγε για τον σκοπό αυτό η αποικιακή Κυβέρνηση[115].

---

115. Για το κίνημα αυτό βλ. Κυβερνητικού Τυπογραφείου (έκδ.), *Ταραχαί εν Κύπρω κατ' Οκτώβριον 1931*, Λευκωσία 1932· George Georghallides, "British Policy on Cyprus during 1931", στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου - Μενέλαου Χριστοδούλου (επιμ.), *Πρακτικά Πρώτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969)*, Λευκωσία 1973, τ. Γ-1΄, σ. 95-104· Πέτρου Στυλιανού, *Το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 1984· Βία Λειβαδά - Πέτρου Παπαπολυβίου - Γιάννη Σπανού, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 79

Ένα άλλο μέτρο, που εφαρμόστηκε μετά την καταστολή του κινήματος, ήταν η εξορία όσων θεωρήθηκαν πρωταίτιοι, όπως οι Μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημος και Κυρηνείας Μακάριος, καθώς και ο Οικονόμος Διονύσιος Κυκκώτης[116]. Παρά το γεγονός ότι ο Λεόντιος απουσίαζε από την Κύπρο την περίοδο των ταραχών, εντούτοις θεωρήθηκε συνυπεύθυνος και του καταλογίστηκε, ότι με την προγενέστερη εθνική δραστηριότητά του είχε συμβάλει στην προετοιμασία της εξέγερσης. Κατηγορήθηκε, επίσης, ότι με τη στάση του συνετέλεσε στις παλλαϊκές εκδηλώσεις, που είχαν ξεσπάσει στην πόλη και επαρχία της Πάφου. Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες, στις 22 Οκτωβρίου 1931, πλήθος λαού πραγματοποίησε συλλαλητήριο στην περιοχή της Μητρόπολης, υπό τους παρατεταμένους ήχους των καμπάνων, στο οποίο μίλησαν ο Ιεροδιάκονος Γεννάδιος Μαχαιριώτης, ο βουλευτής Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, ο δήμαρχος Νικόλας Νικολαΐδης και ο δικηγόρος Σωτηράκης Μαρκίδης. Στο μεταξύ πραγματοποιήθηκαν ταραχές σε χωριά της επαρχίας, όπως στα Κελοκέδαρα, τη Δρούσεια και το Πισσούρι, όπου πολλοί κάτοικοι επιτέθηκαν και κατέστρεψαν έγγραφα στον αστυνομικό σταθμό, πυρπόλησαν το κτήριο του τελωνείου και αφαίρεσαν μεγάλες ποσότητες άλατος από τις παρακείμενες αποθήκες. Οι εκδηλώσεις αυτές συνεχίστηκαν μέχρι το τέλος του μήνα και σημειώθηκαν επεισόδια και συλλήψεις, ενώ η αποικιακή Κυβέρνηση υποχρεώθηκε να στείλει πολεμικό πλοίο στη θαλάσσια περιοχή, που αποβίβασε άγημα στρατιωτών στο λιμάνι της πόλης[117].

---

116. Βιογραφικά στοιχεία για τους Νικόδημο και Διονύσιο δόθηκαν προηγουμένως. Για τον Μακάριο βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 325-326.

117. Για τα όσα συνέβηκαν στην Πάφο την περίοδο των Οκτωβριανών βλ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, «Το Χρονικό Π. Πασχαλίδη για τα Οκτωβριανά στην Πάφο», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35(1971)191-205· Π. Στυλιανού, *Το κίνημα του Οκτώβρη 1931*, ό.π., σ. 121-129. Επίσης βλ. την ειδησεογραφία των ημερών στην εφημερίδα της πόλης: «Η κατάστασις εν Πάφω», *Πάφος*, 13.11.1931· «Η υπόθεσις των τελευταίων ταραχών ενώπιον του Πταισματοδικείου Πάφου», *Πάφος*, 27.11.1931· «Καταδίκαι διά τα τελευταία γεγονότα», *Πάφος*, 4.12.1931· «Υπόθεσις των τελευταίων ταραχών», *Πάφος*, 11.12.1931· «Υπόθεσις Πισσουρίου», *Πάφος*, 18.12.1931.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 80

Αξιολογώντας τη στάση του Λεοντίου πριν από την εκδήλωση του κινήματος και τα όσα συνέβηκαν μέχρι την καταστολή του, ο Κυβερνήτης Ρόναλντ Στορς (Ronald Storrs) του απαγόρευσε την είσοδο στο νησί. Στην απόφασή του αυτή συνέτειναν οι απόψεις για τον Μητροπολίτη Πάφου του διοικητή της επαρχίας, ο οποίος σε επιστολή προς τον αποικιακό γραμματέα τον αποκαλούσε «μεγάλο ταραχοποιό» και υπογράμμιζε, ότι κατά τις περιοδείες του εκφωνούσε αντικυβερνητικές ομιλίες και καλούσε τους κατοίκους να συμπεριφέρονται με προσβλητικό τρόπο έναντι των Βρετανών αξιωματούχων[118].

Ο Λεόντιος πληροφορήθηκε για τα Οκτωβριανά καθοδόν προς την Ελλάδα και όταν αφίχθη στην Αθήνα, στις 4 Νοεμβρίου 1931, τηλεγράφησε στον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄, ότι θα αναχωρούσε ατμοπλοϊκώς για το νησί με την πρώτη ευκαιρία[119]. Όταν, όμως, το πλοίο που τον μετέφερε προσάραξε στη Λεμεσό δεν του επετράπη η αποβίβαση, όπως ούτε και στη Λάρνακα. Ο δε διοικητής Λευκωσίας ενημέρωσε τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄, ότι η σχετική απόφαση ελήφθη για λόγους δημόσιας ασφάλειας[120]. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ξεκινήσει για τον Μητροπολίτη Πάφου μια πολύμηνη περιπλάνηση στις γειτονικές χώρες και μια έντονη προσπάθεια, με σειρά ενεργειών, για να εξασφαλίσει την πολυπόθητη άδεια επιστροφής. Αρχικά, υποχρεώθηκε να συνεχίσει το ταξίδι του και να μεταβεί στον Λίβανο, όπου φιλοξενήθηκε στην Ορθόδοξη Μητρόπολη της Βηρυτού. Στη συνέχεια αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, όπου ζήτησε τη βοήθεια του Οικουμενικού Πατριάρχη (1929-1935) Φωτίου Β΄, για να ασκηθούν πιέ-

---

118. Αναστασίας Γιάγκου, «Η Αγγλική Πολιτική 1931-1950», στον τόμο: Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959 (έκδ.), *Οι Αγώνες πριν από τον Αγώνα του 1955. Πτυχές από την προετοιμασία Οργάνωσης του Αγώνα*, Λευκωσία 2013, σ. 111.

119. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 7.11.1931· «Αρχιεπισκοπή», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)810.

120. «Ο Άγιος Πάφου δεν επετράπη ν' αποβιβαστεί εις την Νήσον», *Φωνή της Κύπρου*, 18.11.1931· «Αρχιεπισκοπή», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)826.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 81

σεις στη Κυβέρνηση του Λονδίνου, μέσω της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ώστε να μπορέσει να επανέλθει στην Κύπρο. Έγραψε και ο ίδιος στον Αρχιεπίσκοπο του Καντέρμπουρι (Canterbury) στις 27 Νοεμβρίου 1931, ζητώντας τη μεσολάβησή του. Ο τελευταίος, όμως, στην απαντητική του επιστολή, ημερομηνίας 22 Δεκεμβρίου 1931, του ζήτησε να προβεί σε δήλωση, ότι θα απείχε από πολιτική δράση, ώστε να διευκολυνθεί η επάνοδός του[121]. Τελικά κατέφυγε στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων από όπου συνέχισε τις προσπάθειές του για να του επιτραπεί να επιστρέψει[122]. Ο Στορς, όμως, έθετε ως προϋπόθεση δήλωση εκ μέρους του, ότι δεσμευόταν να μην έχει στο μέλλον πολιτική δραστηριότητα, κάτι που ο Λεόντιος αρνείτο, παρά και τις υποδείξεις του ίδιου του Κύπριου Αρχιεπισκόπου[123].

Την ίδια περίοδο, ο Μητροπολίτης Πάφου αναμείχθηκε σε σειρά ενεργειών στα Ιεροσόλυμα, που είχαν σκοπό την οικονομική ενίσχυση των δοκιμαζόμενων Κυπρίων από τη συμμετοχή τους στα Οκτωβριανά. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκαν έρανοι ανάμεσα στους Έλληνες της Αιγύπτου, αλλά το ποσό που συγκεντρώθηκε ήταν αδύνατο να προωθηθεί στο νησί, εξαιτίας των αυστηρών περιοριστικών μέτρων, που επέβαλαν οι Βρετανοί, όσον

---

121. Για τα δύο σχετικά έγγραφα βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Οκτωβριανά 1931. Εκδίωξις αυτού υπό των Άγγλων. Μετάβασις εις Κωνσταντινούπολιν και διαμονή εις Ιεροσόλυμα. 1931-1937, αλληλογραφία μετά Κυβερνήσεως Παλαιστίνης, Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, συνεξορίστων Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου ως και Ιεραρχών. Επάνοδος εις Κύπρον (1937), εντοπισμός εις Πάφον (1938-1940), δήλωσις εν τω δικαστηρίω Λεμεσού (1939)* κ.ά., αρ. 5, 8.

122. Για τις περιπλανήσεις του αυτές γίνεται αναφορά στον τύπο της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «Νέαι πληροφορίαι διά τον Άγιον Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25.11.1931· «Ο Μητροπολίτης Πάφου», *Πάφος*, 27.11.1931· «Ο Άγιος Πάφου εις Κωνσταντινούπολιν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 1.12.1931· «Ο Άγιος Πάφου εις Ιερουσαλήμ», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.1.1932· «Επιστολή εξ Ιερουσαλήμ», *Φωνή της Κύπρου*, 16.1.1932· «Αρχιεπισκοπή», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1931)875, 4(1932)16, 236-237.

123. «Ο Π. Μητροπολίτης Πάφου», *Ελευθερία*, 13.2.1932· «Πού προσκόπτει το ζήτημα της επανόδου του Μ. Πάφου», *Ελευθερία*, 9.4.1932.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 82

αφορούσε την αποστολή χρημάτων, τα οποία ενδεχομένως να χρησιμοποιούνταν για ενωτικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με σχετική έκθεση του αρχηγού Αστυνομίας, την οποία ο Στορς μονόγραψε στις 2 Μαρτίου 1932, ο Λεόντιος μερίμνησε για την αποστολή ποσού 500 λιρών στην Κύπρο, εμφανίζοντάς το ως δάνειο προς τόκο 6%, το οποίο πραγματοποίησε η Μητρόπολη Πάφου από Αγιοταφίτη μοναχό. Οι αστυνομικές αρχές της Πάφου, όμως, αμφισβητούσαν την προέλευση του ποσού, θεωρώντας ότι αποτελούσε εισφορά κατοίκων της Ελλάδας και των Ελλήνων της Αιγύπτου για την ενίσχυση του εθνικού αγώνα των Κυπρίων. Ακόμη υποστήριζαν, ότι ο Λεόντιος ετοιμαζόταν να αποστείλει επιπλέον 1,000 λίρες για τον ίδιο σκοπό[124]. Όπως ήταν επόμενο οι ενέργειές του αυτές επεδείνωναν την ήδη τεταμένη σχέση του με τις αποικιακές Αρχές και παρενέβαλαν επιπρόσθετα προσκόμματα στην προσπάθεια επανόδου του.

Στο μεταξύ, ο Στορς τροποποίησε τον ποινικό κώδικα, ώστε να προβλέπει αυστηρές ποινές σε όσους ενεργούσαν με οποιοδήποτε τρόπο για την προώθηση του αιτήματος της Ένωσης. Σύμφωνα με σχετική διάταξη, ακόμη και αυτή η πρόθεση για αλλαγή του καθεστώτος, όπως και οι ενέργειες που θα κρίνονταν ότι δημιουργούσαν αισθήματα μίσους εναντίον των Κυβερνώντων, θεωρούνταν στασιαστικές πράξεις και τιμωρούνταν αυστηρότατα[125]. Ακολούθως, στις παραμονές της οριστικής αναχώρησής του από την Κύπρο, ενημέρωσε τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄, ότι επέτρεπε στον Μητροπολίτη Πάφου να επιστρέψει[126], αφού στο μέλλον οι δραστηριότητές του μπορούσαν με βάση τον νέο ποινικό κώδικα

124. Βλ. Π. Στυλιανού, *Το κίνημα του Οκτώβρη 1931*, ό.π., σ. 171, όπου αξιοποιούνται σχετικά έγγραφα από το Κρατικό Αρχείο Κύπρου.

125. Βασίλη Πρωτοπαπά, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, Αθήνα 2012, σ. 318.

126. «Επίσημα ανακοινωθέντα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15.6.1932· «Κυβερνητικά ανακοινωθέντα», *Πάφος*, 17.6.1932· «Ανακοινωθέν της Αρχιεπισκοπής», *Φωνή της Κύπρου*, 18.6.1932· «Επετράπη τω Παν. Μητροπολίτη Πάφου η επάνοδος», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)184.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 83

να κριθούν ως στασιαστικές και να τον οδηγήσουν στο δικαστήριο. Εξήγγειλε δε τη σχετική απόφαση στις 8 Ιουνίου 1932 και ακολούθως, στις 10 Ιουνίου, δημοσίευσε στην εφημερίδα της Κυβέρνησης τον νέο νόμο[127].

Τις αμέσως επόμενες ημέρες, ο Λεόντιος αναχώρησε από την Παλαιστίνη και αφίχθη στη Λάρνακα, στις 23 Ιουνίου 1932, οκτώ περίπου μήνες μετά την υποχρεωτική παραμονή του στο εξωτερικό. Στη συνέχεια μετέβη στη Λευκωσία, όπου συναντήθηκε με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄[128], ενώ απέφυγε να ανταποκριθεί σε αίτημα του προσωρινού Κυβερνήτη Χ. Χένικερ Χήτον (H. Henniker Heaton) για συνάντησή τους, προφασιζόμενος ότι ασθενούσε. Το γεγονός αυτό εξόργισε τον Χένικερ, που του ευχήθηκε, μάλλον ειρωνικά, «ταχείαν ανάρρωση»[129] και εξέτασε το ενδεχόμενο προσαγωγής του σε δίκη με την κατηγορία, ότι προσέβαλε τον αντιπρόσωπο του Βρετανού βασιλιά. Ο Γενικός Εισαγγελέας, όμως, δεν μπόρεσε να στοιχειοθετήσει κατηγορία εναντίον του, αφού δεν υπήρχε ειδικός νόμος για να διωχθεί[130].

Έκτοτε ο Λεόντιος βρέθηκε στο στόχαστρο της αποικιακής Κυβέρνησης, η οποία ήταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει την αμφισβήτηση της κυριαρχίας της, όπως είχε συμβεί κατά την περίοδο των Οκτωβριανών. Γι' αυτό και τον έθεσε υπό παρακολούθηση και επεδίωξε να τον οδηγήσει ενώπιον της δικαιοσύνης, ώστε να τον υποχρεώσει να συμμορφωθεί με την πολιτική της. Η ευκαιρία δεν άργησε να δοθεί, αφού ο Μητροπολίτης Πάφου δι-

---

127. Θωμά Παπαγεωργίου, «Οι νομικές διώξεις εναντίον του Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου κατά την Παλμεροκρατία», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 8(2008)473.

128. «Η επάνοδος του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου», *Φωνή της Κύπρου*, 25.6.1932· «Επάνοδος του Π. Μητροπολίτου Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1932)195.

129. «Η ματαίωσις της συναντήσεως Αρχιεπισκόπου και Μ. Πάφου με τον Κυβερνήτη», *Ελευθερία*, 29.6.1932· «Δυσάρεστος εξέλιξις απλού ζητήματος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 29.6.1932.

130. Βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947)*, αρ. 50α, όπου σχετικό σημείωμα του Λεοντίου.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 84

άνθιζε πάντοτε τα κηρύγματά του με αναφορές στις εθνικές διεκδικήσεις. Το γεγονός αυτό, όμως, εθεωρείτο πλέον παράνομο, με αποτέλεσμα ο διοικητής της Πάφου Ρ. Μπράουν (R. Browne) να τον καλέσει στο γραφείο του, στις 23 Ιουλίου 1932, και να του επιστήσει την προσοχή στις διατάξεις του νόμου. Ανάμεσα στα άλλα του ανέφερε επίσης, ότι απαγορευόταν οποιαδήποτε νύξη στο ζήτημα της Ένωσης και ότι, στην αντίθετη περίπτωση, θα λαμβάνονταν αυστηρά μέτρα εναντίον του[131].

Η αφορμή για να ασκηθεί περαιτέρω κυβερνητική πίεση στον Λεόντιο δόθηκε μερικούς μήνες αργότερα, όταν στα πλαίσια της ετήσιας περιοδείας του στα χωριά της μητροπολιτικής του περιφέρειας, τον Σεπτέμβριο του 1932, εκφώνησε ομιλίες στην Ανώγυρα, στο Πισσούρι, στο Πραστιό και στην πόλη της Πάφου, και αναφέρθηκε στο εθνικό ζήτημα. Τότε οι Αρχές, με βάση τον νέο ποινικό κώδικα, του προσήψαν, στις 3 Νοεμβρίου 1932, οκτώ κατηγορίες, στηριγμένες στο «Διάταγμα Αμύνης Κτήσεων τινων» (Defence for certain Possessions Order), και τον παρέπεμψαν ενώπιον του Δικαστηρίου της Λεμεσού.

Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ο Λεόντιος σε κήρυγμά του, στις 18 Σεπτεμβρίου 1932, στο χωριό Ανώγυρα παρομοίασε όσους έδωσαν καταθέσεις εναντίον εκείνων, που συμμετείχαν στα Οκτωβριανά, με τον Ιούδα, ο οποίος πρόδωσε τον Χριστό. Επίσης, στο Πραστιό, την αμέσως επόμενη μέρα, κάλεσε τους πιστούς να μην καταδίδει ο ένας τον άλλο και τους προέτρεψε να διδάσκουν τα παιδιά τους την ιστορία και τα ανδραγαθήματα των προγόνων τους, διότι οι δάσκαλοι αδυνατούσαν να το πράξουν, λόγω των κυβερνητικών απαγορεύσεων. Ακόμη, στο Πισσούρι, στις 20 Σεπτεμβρίου 1932, επέκρινε έντονα όσους είχαν δώσει μαρτυρία κατά συγχωριανών τους για συμμετοχή στην εξέγερση, τονίζοντας

131. «Προειδοποίησις εις τον Σεβ. Μητροπολίτην Πάφου υπό του Διοικητού Πάφου», *Φωνή της Κύπρου*, 6.8.1932. Επίσης βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947)*, αρ. 51β, όπου και σχετικό έγγραφο.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 85

ότι είχαν διαπράξει προδοσία, αφού είχαν συμβάλει ώστε να φυλακιστούν άνθρωποι για την πατρίδα. Τέλος, στο πρώτο ετήσιο μνημόσυνο των πεσόντων, που τελέσθηκε στην Πάφο στις 23 Οκτωβρίου 1932, αποκάλεσε τους νεκρούς του κινήματος «άγιους και μάρτυρες του έθνους» και τόνισε ότι ο λαός θα τους θυμόταν πάντοτε για τη θυσία τους. Οι κατηγορίες αυτές στηρίζονταν σε μαρτυρίες αστυνομικών, οι οποίοι παρακολουθούσαν τα κηρύγματά του και σημείωναν όσες φράσεις αναφέρονταν στην Ελλάδα και την Ένωση[132].

Η δίκη του Λεοντίου διήρκεσε από τις 14 μέχρι τις 20 Νοεμβρίου 1932 και προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον ανάμεσα στους κατοίκους, που τον συνόδευσαν μαζικά στο Δικαστήριο, με επικεφαλής πολλούς εκκλησιαστικούς αξιωματούχους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν ο Αρχιμανδρίτης Ιππόλυτος Μιχαηλίδης, ως εκπρόσωπος του Κύπριου Αρχιεπισκόπου, οι επικεφαλής των Μητροπόλεων Κιτίου και Κυρηνείας, ύστερα από την εξορία των οικείων Μητροπολιτών, Αρχιμανδρίτες Μακάριος Μαχαιριώτης και Ιάκωβος Αρνόπουλος, ο Ηγούμενος Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλος, ο Αρχιμανδρίτης Αγίου Νεοφύτου Λαυρέντιος Μυριανθέας, ο Έξαρχος της Μητρόπολης Κιτίου στη Λεμεσό Ιερομόναχος Νικόδημος Παπαδόπουλος και άλλοι. Την υπεράσπισή του ανέλαβαν οι δικηγόροι Αντώνης Τριανταφυλλίδης, Ιωάννης Κληρίδης, Κρίτων Τορναρίτης, Θ. Μιχαηλίδης και Ε. Ιερόπουλος, οι οποίοι ήταν από τους επιφανέστερους της εποχής.

Είναι αξιοσημείωτο ότι την περίοδο αυτή είχε επικρατήσει η αντίληψη, ότι ο αναμενόμενος, στις 4 Δεκεμβρίου 1932, Κυβερνήτης Έντουαρντ Σταμπς (Edward Stubbs) θα παραχωρούσε αμνηστία σε όσους συμμετείχαν στα Οκτωβριανά και θα επέτρεπε την

132. Βλ. Παναγιώτη Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, Λευκωσία 1979, σ. 75-77, όπου δημοσιεύεται το κατηγορητήριο εναντίον του Λεοντίου. Επίσης βλ. «Το εγκλητήριον (information) κατά του Αγίου Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9.11.1932· «Η υπόθεσις του Μητροπολίτου Πάφου», *Πάφος*, 11.11.1932.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 86

επάνοδο των εξορίστων. Για τον λόγο αυτό ασκήθηκαν έντονες πιέσεις στον κατηγορούμενο Μητροπολίτη, τόσο από τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ και από διάφορους πολιτικούς παράγοντες, όσο και από τους δικηγόρους του, όπως διαπιστώνεται από τη σωζόμενη χειρόγραφη απολογία του[133], ώστε να είναι διαλλακτικός για να μην οξυνθούν περαιτέρω οι σχέσεις Κυπριακής Εκκλησίας και αποικιακής Κυβέρνησης. Ο Λεόντιος υποχώρησε τελικά και απολογήθηκε για τη στάση του, αφού υπήρχε ενδεχόμενο να καταδικαστεί ακόμη και σε εξορία, δεσμευόμενος με έγγραφη δήλωση, ότι στο μέλλον θα ήταν πολύ πιο προσεκτικός και θα απέφευγε να εκφωνεί «στασιαστικές» ομιλίες. Διευκρίνισε, ωστόσο, ότι στην ομιλία του στο Πισσούρι είχε επικρίνει μόνο όσους είχαν δώσει ψευδείς καταθέσεις εναντίον ομοχωρίων τους με βάση προσωπικά ελατήρια, και ότι δεν είχε πρόθεση να προκαλέσει αντικυβερνητικές ενέργειες[134].

Ύστερα από την παραδοχή αυτή, το Δικαστήριο, που απαρτιζόταν από τρεις Βρετανούς δικαστές, αποδέχθηκε την απολογία του και τον δέσμευσε με εγγύηση 250 λιρών για περίοδο τριών χρόνων, αρκούμενο στη δήλωσή του, ότι στο μέλλον θα απείχε από οποιεσδήποτε ενέργειες και δηλώσεις, που μπορούσαν να θεωρηθούν από τον νόμο ως αντικαθεστωτικές. Στη συνέχεια, με την ολοκλήρωση της δίκης, ο Γενικός Εισαγγελέας τόνισε ότι τόσο ο καταδικασθείς, όσο και οι υπόλοιποι Έλληνες κάτοικοι, όφειλαν να αντιληφθούν ότι κάθε ομιλία, που σχετιζόταν με την Ένωση, εθεωρείτο, με βάση την υπάρχουσα νομοθεσία, ως στασιαστική

133. Για το περιεχόμενο της απολογίας του, όπως την ετοίμασε ο ίδιος, βλ. Κύπρου Χρυσάνθη, «Μια χειρόγραφη απολογία του Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιου Λεοντίου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 31(1967)165-182.

134. «Ο Μητροπολίτης Πάφου ενώπιον του Κακουργοδικείου κατηγορείται ότι εξεφώνησε διαφόρους στασιαστικάς ομιλίας», *Ελευθερία*, 16.11.1932· «Η υπόθεσις του Αγίου Πάφου έληξε διά δεσμεύσεώς του επί μίαν τριετίαν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16.11.1932· «Η υπόθεσις του Μητροπολίτου Πάφου», *Πάφος*, 18.11.1932· «Η υπόθεσις του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου προ του Κακουργοδικείου Λεμεσού», *Φωνή της Κύπρου*, 19.11.1932.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 87

και θα επέφερε την άμεση καταδίκη τους[135].

Ωστόσο αργότερα ο Λεόντιος μετανόησε για τη δήλωση αυτή, την οποία δικαιολόγησε, κατά την προσαγωγή του ξανά στο Δικαστήριο, το 1939, ότι έγινε λόγω της έγνοιάς του να ενεργεί πάντοτε για το καλό του λαού και όχι να θέτει ως προτεραιότητα τους δικούς του στόχους. Πρόσθεσε, ακόμη, ότι οι προσδοκίες, που δημιουργήθηκαν τότε από την επικείμενη έλευση του νέου Κυβερνήτη, είχαν βαρύνουσα σημασία στην απόφασή του να υποχωρήσει από τις θέσεις του, αφού υπήρχε το ενδεχόμενο να δοθεί αμνηστεία στους εξορίστους, κάτι που, όμως, διαψεύσθηκε οικτρά[136].

135. Βλ. Π. Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, ό.π., σ. 73-90, όπου δημοσιεύονται τα πρακτικά της δίκης, η έγγραφη απολογία του Λεοντίου, καθώς και άλλες σχετικές πληροφορίες. Επίσης βλ. «Μητρόπολις Πάφου», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1932)351· Θ. Παπαγεωργίου, «Οι νομικές διώξεις εναντίον του Λεοντίου», *ό.π.*, σ. 474-475.

136. Π. Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, ό.π., σ. 89-90.

051-088 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 11:47 π.μ. Page 88

Ο Λεόντιος την περίοδο που υπηρετούσε ως Τοποτηρητής (1933-1947).

ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ (1933-1947)

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΕΙΑΣ

Οι δυσχερειες, οι οποιες προεκυψαν στη λειτουργια της Κυπριακής Εκκλησίας ύστερα από την εξορία των Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου, πολλαπλασιάστηκαν όταν, στις 16 Νοεμβρίου 1933, απεβίωσε, σε ηλικία 74 χρονών, ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄[1]. Ο Λεόντιος προεξήρχε της κηδείας και αποχαιρέτησε τον θανόντα Αρχιεπίσκοπο εκ μέρους της Συνόδου με επικήδειο λόγο[2]. Έκτοτε, και για περίοδο δεκατεσσάρων σχεδόν χρόνων επιφορτίστηκε με την ευθύνη της τοποτηρητείας του αρχιεπισκοπικού θρόνου, όπως επίσης και της εποπτείας των άλλων δύο Μητροπόλεων, που παρέμεναν ακέφαλοι. Τέσσερα χρόνια αργότερα απεβίωσε στην εξορία, στις 13 Σεπτεμβρίου 1937, και ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, οπότε ανέλαβε και την τοποτηρητεία της Μητρόπολης Κιτίου, την οποία διατήρησε για δέκα συνεχή χρόνια, μέχρι τον θάνατό του, τον Ιούλιο του 1947.

Ο Μητροπολίτης Πάφου παρέμεινε καθόλο αυτό το διάστημα ο μόνος Ιεράρχης στο νησί, γεγονός που τον επιφόρτισε με τερά-

1. «†Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κύριλλος Γ΄», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933) 350-363.

2. «Ο επικήδειος λόγος του Σεβ. Μητροπολίτου Πάφου Κου Λεοντίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)363-367.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 90

στιες ευθύνες για την ομαλή λειτουργία της Κυπριακής Εκκλησίας, την ανάπτυξη της πνευματικής ζωής, την επίλυση ποικίλων προβλημάτων, τη χειροτονία νέων κληρικών, τη διάσωση από την ερήμωση ιστορικών Μονών και πολλά άλλα. Ιδίως, όμως, εκλήθη να ανταποκριθεί στην ευθύνη της εθναρχικής αποστολής, που είχαν διαχρονικά οι Κύπριοι Αρχιερείς, και της εκπροσώπησης του κυπριακού λαού στον αγώνα του για εθνική δικαίωση, της προάσπισης της ελληνικότητας της εκπαίδευσης και της επικράτησης συνθηκών ομονοίας στο εσωτερικό μέτωπο από τις αντίθετες και συγκρουσιακές πολιτικές των δύο ισχυρών παρατάξεων, Δεξιάς και Αριστεράς. Είχε, ακόμη, να αντιμετωπίσει τις οδυνηρές επιπτώσεις, που προκαλούσε στην πολιτική ζωή το ανελεύθερο αποικιακό καθεστώς, το οποίο, με την πάροδο του χρόνου, καθίστατο σκληρότερο. Παρά δε τις προσπάθειες για επίτευξη έστω μικρής χαλάρωσης των σκληρών μέτρων, που εφαρμόστηκαν μετά τα Οκτωβριανά, τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά. Για τον σκοπό αυτό, τον Ιούλιο του 1937, απεστάλη Πρεσβεία προς το Υπουργείο Αποικιών, αποτελούμενη από τους Γεώργιο Βασιλειάδη, Ιωάννη Κληρίδη και Δημητρό Δημητρίου, της οποίας ωστόσο τα αιτήματα για συνταγματικές ελευθερίες απορρίφθηκαν. Το δε καθεστώς σε μια επίδειξη ισχύος ανέστειλε την κυκλοφορία της εφημερίδας «Ελευθερία», διότι είχε εκδηλώσει πρόθεση να δημοσιεύσει τα έγγραφα της Πρεσβείας[3].

Ο Λεόντιος αρχικά, μετά τον θάνατο του Κυρίλλου Γ΄, ενημέρωσε με έγγραφό του, στις 18 Νοεμβρίου 1933, τον Κυβερνήτη, ότι αναλάμβανε την τοποτηρητεία της Αρχιεπισκοπής. Σύμφωνα, όμως, με το κανονικό δίκαιο και τον Καταστατικό Χάρτη, που ρύθμιζε τις διάφορες πτυχές λειτουργίας της Κυπριακής Εκκλη-

3. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 57. Για την περίοδο αυτή βλ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, «Κύπρος 1914-1941», στον τόμο: Εκδοτικής Αθηνών (έκδ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ΄, Αθήνα 1978, σ. 473-481· Πέτρου Παπαπολυβίου, «Κύπρος 1922-1940», στον τόμο: Ελληνικών Γραμμάτων (έκδ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Ζ΄, Αθήνα 2003, σ. 325-336.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 91

σίας, δεν είχε δικαίωμα να προβεί σε οποιεσδήποτε ενέργειες σε εκκρεμούσες υποθέσεις. Για παράδειγμα, δεν μπορούσε να ενθρονίσει νέους Ηγουμένους για τις Σταυροπηγιακές Μονές Κύκκου και Μαχαιρά, των οποίων οι θρόνοι είχαν κενωθεί, το 1937, ύστερα από τις παραιτήσεις των Ηγουμένων Κλεόπα (1911-1937) και Μητροφάνη (1900-1937), αντιστοίχως. Το θέμα αυτό επιλύθηκε προσωρινά, εν αναμονή της εκλογής νέου Αρχιεπισκόπου, με την ανάληψη της διοίκησής τους από τους Ιερομόναχους Χρυσόστομο Κυκκώτη και Γρηγόριο Μαχαιριώτη, τους οποίους γνώριζε από την περίοδο των σπουδών του στην Αθήνα.

Καθόλο αυτό το διάστημα συνήθιζε να επικοινωνεί με τους ιερείς του νησιού μέσω εγκυκλίων, ώστε να τους παρέχει σχετικές οδηγίες για να μπορούν να αντιμετωπίσουν τα διάφορα πρακτικά ζητήματα, τα οποία προέκυπταν στον εκκλησιαστικό χώρο. Για παράδειγμα, στις 20 Φεβρουαρίου 1935, εξέδωσε εγκύκλιο για το ζήτημα της διαφοράς ηλικίας μεταξύ των μελλοντικών συζύγων και τους πληροφορούσε ότι, όταν αυτή ήταν πέραν των δώδεκα ετών, όφειλαν να ενημερώνουν τον οικείο Επίσκοπο, που θα αποφάσιζε οριστικά και αμετάκλητα για το θέμα. Ακόμη, στις 16 Απριλίου 1935 και στις 11 Ιουλίου 1940, εξέδωσε εγκυκλίους για το ζήτημα των Χιλιαστών, οι οποίοι είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους στο νησί, και πληροφορούσε τους πιστούς για τις πλάνες και την προσηλυτιστική τακτική τους. Επίσης, κωδικοποίησε με νέα εγκύκλιο, στις 29 Ιουνίου 1935, τις συνοδικές αποφάσεις για ζητήματα μνηστείας, γάμου, άλλων μυστηρίων και θεμάτων εκκλησιαστικής τάξης, εξέδωσε εγκύκλιο, στις 30 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, κατά της χαρτοπαιξίας και των προβλημάτων που προκαλούσε, και ενημέρωσε με νέα εγκύκλιο, στις 12 Ιουνίου 1936, τους ιερείς, τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους και τον λαό, για τη σημασία της ακολουθούμενης τάξης, κατά τις εκκλησιαστικές τελετές, και καθόρισε τη διαδικασία για την τήρησή της. Κάλεσε, ακόμη, τους πιστούς, με εγκύκλιο στις 25 Μαΐου 1935, να είναι προσεκτικοί στην επιλογή των κινηματογραφικών έργων που θα

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 92

παρακολουθούσαν, αφού πολλά από αυτά είχαν καταστεί, όπως σημείωνε, μέσα ενίσχυσης των φθοροποιών δυνάμεων της κοινωνίας[4].

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ

Στα τέλη του 1929, το Νομοθετικό Συμβούλιο, ύστερα από πρόταση του Κυβερνήτη Ρόναλντ Στορς, ψήφισε ένα νέο νόμο για την εκπαίδευση, σύμφωνα με τον οποίο οι δάσκαλοι στα δημοτικά σχολεία θα διορίζονταν στο εξής από το αποικιακό καθεστώς, γεγονός που ουσιαστικά τους καθιστούσε κυβερνητικούς υπαλλήλους. Κατά συνέπεια, την ευθύνη πλέον των διορισμών, των μεταθέσεων, των προαγωγών και του καθορισμού της μισθοδοσίας, αναλάμβαναν οι Κυβερνώντες[5]. Την περίοδο αυτή η σχολική επιτροπή της Πάφου απαρτιζόταν από τον Μητροπολίτη Ιάκωβο, ως πρόεδρο, τον οποίο αντικατέστησε ο Λεόντιος, που προήδρευσε για πρώτη φορά σε συνεδρία της, στις 30 Σεπτεμβρίου 1930, τον δήμαρχο Νικόλα Νικολαΐδη, ως αντιπρόεδρο, και άλλα έξι μέλη. Η επιτροπή αυτή κλήθηκε να αντιμετωπίσει τα ποικίλα ζητήματα, που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της νέας εκπαιδευτικής πολιτικής, αφού η νομοθεσία προνοούσε, ανάμεσα σε άλλα, και στη μείωση των εξουσιών της. Για παράδειγμα, για οποιαδήποτε απόφαση,

4. Για τις εγκυκλίους αυτές βλ. «Εγκύκλιοι του Σ. Τοποτηρητού. Β΄. Περί ορίου διαφοράς ηλικίας μεταξύ των συζευγνυμένων», *Απόστολος Βαρνάβας* 7 (1935)41-42· «Εγκύκλιοι του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού. Β΄. Προς τον ιερόν κλήρον της νήσου κατά της αιρέσεως του Χιλιασμού», *Απόστολος Βαρνάβας* 7 (1935)106-108· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού κατά της αιρέσεως των Χιλιαστών ή αυτοκαλουμένων Σπουδαστών των Γραφών», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)373-375· «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)167-174 [= *Απόστολος Βαρνάβας* 1 (1939-1940) 210-217]· «Εγκύκλιοι του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού. Β΄. Κατά του χαρτοπαιγνίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)303-307· «Εγκύκλιος του Σεβ. Τοποτηρητού. Περί της εν τω ναώ ευταξίας», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1936)183-186 [= *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)78-81]· «Εγκύκλιοι του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού. Α΄. Κατά της παρακολουθήσεως ασέμνων κινηματογραφικών ταινιών», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)135-138.

5. Ανδρέα Πολυδώρου, *Η ανάπτυξη της Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Κύπρο 1830-1994*, Λευκωσία 1995, σ. 42-45.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 93

που αφορούσε προϋπολογισμούς, σύναψη δανείων και ανέγερση ή επέκταση κτηρίων, έπρεπε να ενημερώνεται ο τοπικός διοικητής και να ζητείται η έγκριση του Κυβερνήτη[6].

Μέχρι τότε η παρεχόμενη Παιδεία στόχευε στην καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας, της ελληνικής γλώσσας και της ιστορικής συνείδησης των μαθητών, καθώς και στην ενδυνάμωση της θρησκευτικής τους πίστης. Γι' αυτό και ο νέος νόμος θεωρήθηκε από την ελληνική κοινότητα, ως ένα πρώτο βήμα για την προσπάθεια ελέγχου της σχολικής εκπαίδευσης από τους Κυβερνώντες, που επέτεινε η νέα εκπαιδευτική πολιτική, η οποία εφαρμόστηκε μετά το κίνημα των Οκτωβριανών. Για παράδειγμα, ύστερα από την εξέγερση απαγορεύτηκε η ανύψωση των «ξένων σημαιών», κατά συνέπεια και αυτής της Ελλάδας, όπως και η γιορτή της σημαίας, που ετελείτο πανηγυρικά στα κυπριακά σχολεία[7]. Επίσης, απαγορεύτηκε με εγκύκλιο του διευθυντή της Παιδείας, στις 16 Μαρτίου 1932, η ανάρτηση στις τάξεις εικόνων ηρώων της Επανάστασης του 1821 και η απαγγελία του ελληνικού εθνικού ύμνου, αφού εθεωρούντο ότι αφορούσαν «ξένο έθνος», οι δε δάσκαλοι, που θα απειθούσαν, απειλούνταν με δικαστικά μέτρα, ως στασιαστικά στοιχεία[8]. Ακόμη, τον Μάιο του 1933, δημοσιεύτηκε νέος νόμος για τα δημοτικά σχολεία, που παρείχε το δικαίωμα στον Κυβερνήτη να διορίζει τα μέλη των σχολικών εφορειών, να συντάσσει κανονισμούς και να αποφασίζει για το πρόγραμμα διδασκαλίας και τα βιβλία, που θα χρησιμοποιούνταν[9].

---

6. Κ. Ιεροκηπιώτη, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου*, ό.π., σ. 62.

7. Θωμά Παπαγεωργίου, «Η επιβολή ασφυκτικού ελέγχου στη Δημοτική Εκπαίδευση της Κύπρου μετά τα Οκτωβριανά», *Κυπριακαί Σπουδαί* 69(2008)143.

8. Κλ. Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω*, ό.π., σ. 78-79· Κωνσταντίνου Σπυριδάκη, *Η εκπαιδευτική πολιτική της εν Κύπρω Αγγλικής Κυβερνήσεως (1878-1952)*, Λευκωσία 1952, σ. 18 [= *Μελέται, Λόγοι και Άρθρα*, τ. Β-2΄, Λευκωσία 1974, σ. 60-61].

9. Θωμά Παπαγεωργίου, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου τη δεκαετία του 1930: Η περίπτωση των αναλυτικών προγραμμάτων», *Κλειώ* 5(2009)74.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 94

Οι κατά καιρούς διαμαρτυρίες του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ δεν λήφθηκαν υπόψη από τους Κυβερνώντες, οι οποίοι προχώρησαν στην υλοποίηση του στρατηγικού σχεδιασμού τους για την καθυπόταξη της κυπριακής εκπαίδευσης[10]. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε συστηματικότερα, όταν ανέλαβε νέος Κυβερνήτης ο Ρίτσμοντ Πάλμερ (Richmond Palmer), ο οποίος αφίχθη τον Δεκέμβριο του 1933 και υιοθέτησε σκληρά μέτρα διακυβέρνησης, γεγονός που συνέτεινε ώστε η δεκαετία του 1930 να αποκαλείται με την ονομασία «Παλμεροκρατία» και να θεωρείται συνώνυμη με την τυραννική άσκηση εξουσίας.

Ο νέος Κυβερνήτης επεδίωξε εξαρχής να προωθήσει τη βρετανική εκπαίδευση σε βάρος της ελληνικής. Ανάμεσα στα μέτρα που επέβαλε περιλαμβάνονταν η καθιέρωση της υποχρεωτικής διδασκαλίας των αγγλικών στους μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων των δημοτικών σχολείων. Επίσης, από την 1η Σεπτεμβρίου του 1934 έθεσε ως προϋπόθεση για την προαγωγή των δασκάλων την επιτυχία τους σε κυβερνητικές εξετάσεις, όπου θα αποδείκνυαν ότι είχαν καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας, σε μια προσπάθεια ευρύτερης διάδοσής της. Ακόμη, εισήγαγε την υποχρεωτική εκμάθηση του βρετανικού εθνικού ύμνου και την απόδοση τιμών στην αγγλική σημαία, ενώ καθιέρωσε και τους μαθητικούς εορτασμούς των βρετανικών βασιλικών εορτών.

Ο Λεόντιος, ως επικεφαλής της Κυπριακής Εκκλησίας, διαμαρτυρήθηκε έντονα για την πολιτική του Πάλμερ, τονίζοντας την άρρηκτη σύνδεση των Ελλήνων με τη χριστιανική θρησκεία και καταγγέλοντας ότι η προωθούμενη πολιτική αποστερούσε από τον λαό το παραδοσιακό δικαίωμά του να καθορίζει το περιεχόμενο της εκπαίδευσης[11]. Υπέβαλε δε στον Πάλμερ σχετικό

10. «Υπόμνημα της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου προς την Α.Ε. τον Κυβερνήτη», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)33-36. Για τους νόμους αυτούς και τις αντιδράσεις των Ελλήνων κατοίκων βλ. Κλ. Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω*, ό.π., σ. 81-83, 109-115, 132-133· Panayiotis Persianis, *Church and State in Cyprus Education*, Nicosia 1978, σ. 102-109.

11. Θ. Παπαγεωργίου, «Η επιβολή ασφυκτικού ελέγχου στη Δημοτική Εκ-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 95

υπόμνημα, στις 24 Δεκεμβρίου 1934, όπου έθιγε ζητήματα του περιορισμού της διδασκαλίας της ελληνικής ιστορίας και της εισαγωγής της αγγλικής γλώσσας. Όπως σημείωνε, η ελληνική ιστορία διδασκόταν στα σχολεία της Μεγάλης Βρετανίας και πολλών χωρών της Ευρώπης, και ήταν απαράδεκτο να μην περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα εκπαίδευσης των απογόνων εκείνων που είχαν συμβάλει στη διαμόρφωσή της. Ακόμη, υποστήριζε ότι η εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία ήταν αντιπαιδαγωγική και υποστήριζε ότι θα είχε δυσμενείς επιπτώσεις στη μόρφωση των παιδιών[12]. Η αποικιακή Κυβέρνηση, όμως, κώφευσε στις διαμαρτυρίες του και αμφισβήτησε το δικαίωμά του να παρεμβαίνει στην εκπαιδευτική πολιτική. Σύμφωνα με επιστολή, ημερομηνίας 31 Δεκεμβρίου 1934, που έλαβε από τον αποικιακό γραμματέα Α. Μπ. Ράιτ (A. B. Wright), ο Κυβερνήτης αρνιόταν να αλληλογραφήσει μαζί του για το ζήτημα, αφού οι προτεινόμενες τροποποιήσεις στο αναλυτικό πρόγραμμα αφορούσαν στα λεγόμενα «λαϊκά σχολεία», αφήνοντας να εννοηθεί ότι η Εκκλησία δεν είχε αρμοδιότητα σε αυτά[13].

Ακολούθως, ο Πάλμερ προχώρησε το αμέσως επόμενο έτος, 1935, στην επιβολή νέου αναλυτικού προγράμματος με ειδικό νόμο, σύμφωνα με το οποίο το μάθημα της ελληνικής ιστορίας περιοριζόταν σε ελάχιστες ώρες. Επίσης, εισαγόταν επισήμως η διδασκαλία της αγγλικής γλώσσας στις δύο τελευταίες τάξεις των δημοτικών σχολείων[14]. Ένα χρόνο αργότερα απαγορεύτηκε η χρήση χαρτών της Ελλάδας, στους οποίους η Κύπρος περιλαμβα-

---

παίδευση», *ό.π.*, σ. 146.

12. «Του Τοποτηρητού προς τον Κυβερνήτην: Πρώτον Υπόμνημα περί Παιδείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)113-116.

13. Η επιστολή του Ράιτ φυλάσσεται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΘ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Εκπαιδευτικά*, αρ. 21. Επίσης βλ. Θ. Παπαγεωργίου, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 89.

14. Βλ. Παναγιώτη Περσιάνη - Πολύβιου Πολυβίου, *Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Κύπρο. Κείμενα και Πηγές*, Λευκωσία 1992, σ. 117-139, όπου δημοσιεύεται εκτενές απόσπασμα του αναλυτικού προγράμματος.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 96

νόταν ως μέρος της ελληνικής επικράτειας[15]. Το δε αμέσως επόμενο έτος, 1937, αφαιρέθηκε το προνόμιο του Αρχιεπισκόπου και των Μητροπολιτών να είναι πρόεδροι των σχολικών επιτροπών των πόλεων και αντικαθίσταντο από τους διορισμένους από τον Κυβερνήτη Έλληνες δημάρχους[16]. Την ίδια περίοδο η αποικιακή Κυβέρνηση έθεσε κάτω από τον έλεγχό της την εκπαίδευση των δασκάλων, εξαναγκάζοντας τα τρία Διδασκαλεία της εποχής να αναστείλουν τη λειτουργία τους: το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο το 1932, το Παγκύπριο Διδασκαλείο το 1935 και το Διδασκαλείο Θηλέων το 1937. Στη θέση τους ιδρύθηκε το Διδασκαλικό Κολλέγιο Μόρφου, το 1937, το οποίο στήριζε τη λειτουργία του σε βρετανικά εκπαιδευτικά πρότυπα[17].

Στο μεταξύ, τον Σεπτέμβριο του 1935, ο Πάλμερ αποφάσισε να ελέγξει και τη μέση εκπαίδευση, ώστε να επιτύχει την υποδούλωσή της, ακολουθώντας το πρότυπο, που είχε εφαρμοστεί για τη στοιχειώδη. Για τον λόγο αυτό μερίμνησε να θεσπιστεί «Ο Περί Μέσης Παιδείας Νόμος», σύμφωνα με τον οποίο η Κυβέρνηση αποκτούσε το δικαίωμα να διευθύνει την εκπαιδευτική πολιτική και να ασκεί εποπτεία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ακόμη, με τον νόμο αυτό επεδιώκετο η μεταβολή του ελληνικού αναλυτικού προγράμματος των γυμνασίων, κατά το πρότυπο των αγγλικών σχολείων, καθώς και η εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας για τη διδασκαλία των μαθημάτων σε ευρεία κλίμακα. Σύμφωνα με ειδικές πρόνοιές του, κανένα σχολείο δεν μπορούσε να λειτουργήσει αν δεν υπέβαλλε στον διευθυντή της Παιδείας κανονισμούς, αναλυτικό πρόγραμμα, κατάλογο των βιβλίων που θα χρησιμοποιούσε,

---

15. Θ. Παπαγεωργίου, «Η επιβολή ασφυκτικού ελέγχου στη Δημοτική Εκπαίδευση», *ό.π.*, σ. 144.

16. «Νόμος τροποποιητικός των περί Δημοτικής Παιδείας Νόμων», *Φωνή της Κύπρου*, 9.10.1937.

17. Για την ιστορία της εκπαίδευσης των δασκάλων επί Αγγλοκρατίας και για την ίδρυση του Διδασκαλικού Κολλεγίου σε συνάρτηση με τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν βλ. Παύλου Ιωαννίδη - Γεώργιου Καμιναρίδη, *Το Διδασκαλικό Κολέγιο Μόρφου 1937-1959*, Λευκωσία 2011, σ. 13-15, 34-70, αντιστοίχως.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 97

ονόματα, μισθοδοσία και εθνικότητα των καθηγητών του, καθώς και διάφορα άλλα στοιχεία.

Ας σημειωθεί ότι από τον νόμο αυτό εξαιρείτο το Παγκύπριο Γυμνάσιο, το οποίο θα εξακολουθούσε να διατηρεί τον παραδοσιακό χαρακτήρα του, σε μια κίνηση των Αρχών να υποστηρίξουν την πολιτική τους, αναφέροντας ότι κάλυπτε με τη λειτουργία του τις ανάγκες της Κύπρου για κλασική παιδεία. Προβαλλόταν δε το επιχείρημα, ότι με τον νέο νόμο καθίστατο πρακτικότερος ο προσανατολισμός των υπόλοιπων σχολείων, ώστε να εξυπηρετηθούν οι αναπτυξιακές δυνατότητες που πρόσφερε η εποχή. Στην πραγματικότητα, όμως, αυτό που επεδιώκετο ήταν ο τερματισμός της σύνδεσης των γυμνασίων με την κλασική παιδεία, η οποία εθεωρείτο ως ο βασικός πυλώνας για την καλλιέργεια του ενωτικού ιδεώδους. Γνωστοποιείτο, επίσης, στις διευθύνσεις των σχολείων, ότι όσα από αυτά δεν υιοθετούσαν το νέο πρόγραμμα δεν θα λάμβαναν κυβερνητική χορηγία, γεγονός το οποίο, όπως ήταν επόμενο, θα προκαλούσε δυσμενείς επιπτώσεις στη λειτουργία τους. Γι' αυτό και πολλές από τις σχολικές επιτροπές συμμορφώθηκαν τελικά με τις κυβερνητικές οδηγίες, ώστε να αποφύγουν τα οικονομικά προβλήματα, από τα οποία απειλούνταν.

Με την εξαγγελία αυτή καθίστατο σαφές, ότι στόχος των Κυβερνώντων ήταν ο έλεγχος της μέσης εκπαίδευσης και ο σταδιακός αφελληνισμός της. Μέχρι τότε η δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθοδηγείτο από την Κυπριακή Εκκλησία, το δε αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας ήταν παρόμοιο με αυτό των γυμνασίων του ελληνικού κράτους. Με τη θέσπιση του νέου νόμου, όμως, αυτή η πρακτική καταργείτο αυτόματα και ο διευθυντής της Παιδείας είχε πλέον το δικαίωμα να απαγορεύει τη χρήση οποιουδήποτε βιβλίου θεωρούσε ότι ήταν «ανατρεπτικό» ή έκρινε ότι ήταν «εκπαιδευτικά ή ηθικά επιζήμιο»[18].

---

18. Για το περιεχόμενο του νόμου και τις επιπτώσεις του στη μέση εκπαίδευση βλ. Θ. Παπαγεωργίου, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 100-106.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 98

Ο Λεόντιος διαμαρτυρήθηκε έντονα για τις πρόνοιες του νόμου με νέο υπόμνημά του, ημερομηνίας 18 Νοεμβρίου 1935. Όπως τόνιζε, η επέμβαση των Κυβερνώντων στην Παιδεία καταργούσε πρακτικές, οι οποίες ήταν σε εφαρμογή για αιώνες. Θεωρούσε, ακόμη, ότι ήταν μέρος ενός καλά σχεδιασμένου προγράμματος, που επεδίωκε να θέσει στο περιθώριο την ελληνική παιδεία και να ματαιώσει με τον τρόπο αυτό κάθε δυνατότητα εθνικής αυτογνωσίας των Ελλήνων της Κύπρου. Επίσης σημείωνε, ότι η Εκκλησία δεν ήταν διατεθειμένη να απαρνηθεί το κεκτημένο δικαίωμα της συμβολής της στην εκπαίδευση, αφού για τους Έλληνες θρησκεία και παιδεία ήταν έννοιες άρρηκτα συνυφασμένες. Γι' αυτό και υποστήριζε ότι η Κυβέρνηση όφειλε να σεβαστεί τις θέσεις της Κυπριακής Εκκλησίας και να τις λάβει σοβαρά υπόψη στη διαμόρφωση, τόσο του αναλυτικού προγράμματος των δημοτικών σχολείων, όσο και της πολιτικής της για τη μέση εκπαίδευση. Έθετε δε το ερώτημα, κατά πόσο τελικός στόχος των Κυβερνώντων ήταν ο εξαγγλισμός του νησιού[19].

Όπως αποκαλύπτεται από την αλληλογραφία του Πάλμερ με τον Υπουργό των Αποικιών Μάλκομ Μακντόναλντ και το σημαίνον στέλεχος του ίδιου Υπουργείου Κόσμο Πάρκινσον (Cosmo Parkinson), η εκπαιδευτική πολιτική, που προωθούσε ο Κυβερνήτης, είχε ως στόχο να εξουδετερώσει τις πολιτικές ιδέες τις οποίες αντιπροσώπευε ο Λεόντιος, δηλαδή τις σχετικές με την ελληνικότητα του νησιού και την Ένωση με την Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό επεδιώκετο ο κυβερνητικός έλεγχος της εκπαίδευσης και η εξουδετέρωση της επιρροής της Εκκλησίας. Ο Κυβερνήτης ήταν αποφασισμένος να προχωρήσει στην πολιτική του, αγνοώντας τις διαμαρτυρίες του Τοποτηρητή. Παρόμοια υπήρξε και η στάση του Υπουργείου Αποικιών, προς το οποίο είχε προωθηθεί το υπόμνημα, ύστερα από απαίτηση του Λεοντίου. Σε σχετική απαντητική επιστολή, το ύφος του χαρακτηριζόταν απρεπές και απορριπτόταν το αίτημά του να παρεμβαίνει σε θέματα εκπαίδευσης, ή σε άλλες «λαϊκές

19. «Του Τοποτηρητού προς τον Κυβερνήτην: Δεύτερον Υπόμνημα περί Παιδείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)116-126.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 99

υποθέσεις». Ακόμη υπογραμμιζόταν ότι η εκπαιδευτική πολιτική της αποκιακής Κυβέρνησης θα προωθείτο σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό, όπως και πράγματι συνέβη στα χρόνια που ακολούθησαν, αφού παρέμεινε αναλλοίωτη μέχρι το τέλος της Αγγλοκρατίας[20].

Ο Λεόντιος απάντησε με ένα νέο υπόμνημα, στις 3 Φεβρουαρίου 1936, με το οποίο κατηγορούσε τους Κυβερνώντες ότι επεδίωκαν, με τους νόμους που εισήγαγαν στην εκπαίδευση, να προωθήσουν την ανθελληνική πολιτική τους. Παράλληλα εξέφραζε την απογοήτευσή του για τις απόψεις του Υπουργού Αποικιών και διαμαρτυρόταν έντονα για τη στάση της αποικιακής Κυβέρνησης σε θέματα εκπαίδευσης. Επίσης υπερασπιζόταν για άλλη μια φορά το δικαίωμα της Εκκλησίας να εκφέρει λόγο σε ζητήματα Παιδείας και επαναλάμβανε τα εθναρχικά δικαιώματα των εκκλησιαστικών ηγετών[21].

Την περίοδο αυτή η κυβερνητική χορηγία για το Γυμνάσιο Πάφου ανερχόταν στο ποσό των 500 λιρών, ενώ άλλες 100 ήταν το επίδομα για τη διδασκαλία της αγγλικής γλώσσας. Η σχολική επιτροπή, που απαρτιζόταν από τον Μητροπολίτη Λεόντιο ως πρόεδρο, τον δήμαρχο Νικόλα Νικολαΐδη ως αντιπρόεδρο, και μέλη επιφανείς κατοίκους της πόλης, αντιμετώπισε σοβαρότατο δίλημμα, αφού η διακοπή της χορηγίας απειλούσε το σχολείο με αναστολή της λειτουργίας του. Όπως σημείωνε ο διευθυντής Παιδείας σε επιστολή, στις 6 Απριλίου 1936, προς τη σχολική επιτροπή, το Παγκύπριο Γυμνάσιο με τον κλασικό χαρακτήρα του ικανοποιούσε πλήρως τις ανάγκες της Κύπρου. Γι' αυτό και στο τέλος του σχολικού έτους θα τερματιζόταν η χορηγία προς το Γυμνάσιο Πάφου, στην περίπτωση που θα εξακολουθούσε να λει-

20. Θ. Παπαγεωργίου, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 91-92.

21. «Του Τοποτηρητού προς τον Κυβερνήτην: Τρίτον Υπόμνημα περί Παιδείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)127-132. Τα τρία ανωτέρω υπομνήματα δημοσιεύτηκαν επίσης από τον Κλ. Μυριανθόπουλο, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας*, ό.π., σ. 115-132.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 100

τουργεί με το υπάρχον πρόγραμμα μαθημάτων. Επίσης θα διεκόπτετο και η επιχορήγηση, που παρείχετο λόγω της διδασκαλίας της αγγλικής γλώσσας, αφού η ύπαρξη Γυμνασίων, που δεν ήταν σύμφωνα με τις πρόνοιες του νέου νόμου, θεωρείτο περιττή.

Το ζήτημα, που προέκυψε συζητήθηκε σε συνεδρίαση της σχολικής επιτροπής, όπου αποφασίστηκε να διατηρηθεί πάση θυσία το μέχρι τότε ισχύον αναλυτικό πρόγραμμμα και να απορριφθεί η κυβερνητική πρόταση. Στην περίπτωση αυτή, όμως, έπρεπε να εξευρεθούν χρηματοδότες, ώστε να καλυφθούν οι δαπάνες λειτουργίας και η μισθοδοσία των καθηγητών. Μέχρι τότε, όπως διαπιστώνεται από τις ετήσιες λογοδοσίες του γυμνασιάρχη Πασχάλη Πασχαλίδη, η λειτουργία του Γυμνασίου στηριζόταν στην κυβερνητική χορηγία και στην οικονομική συνεισφορά των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων της επαρχίας Πάφου[22].

Για τον λόγο αυτό αποφασίστηκε να ζητηθούν από τη Μητρόπολη Πάφου και τη Μονή Αγίου Νεοφύτου να αυξήσουν, όσο μπορούσαν, τις μέχρι τότε συνδρομές τους. Η πρότασή τους έτυχε άμεσης ανταπόκρισης, τόσο από τον Ηγούμενο Αγίου Νεοφύτου Λαυρέντιο, όσο και από τον Λεόντιο, ο οποίος ανακοίνωσε ότι αποδεχόταν την απόφαση της σχολικής επιτροπής για αύξηση της χορηγίας της Μητρόπολης από 100 σε 150 λίρες. Στο μεταξύ η σχολική επιτροπή, σε συνεδρία, στις 8 Απριλίου 1936, αποφάσισε να καταβάλει μια ύστατη προσπάθεια για να διατηρήσει την κυβερνητική χορηγία και να εισηγηθεί στον διευθυντή Παιδείας τη διατήρηση του κλασικού χαρακτήρα του Γυμνασίου. Ακόμη, αποφασίστηκε, σε μια κίνηση τακτικής, να ερωτηθεί ποιον τύπο σχολείου πρότεινε ο ίδιος, ώστε να εξακολουθήσει να παρέχεται η χορηγία. Ωστόσο, όπως καταγράφηκε στα πρακτικά, στην περίπτωση που η πρότασή του θα αλλοίωνε την υπάρχουσα φυσιογνωμία του Γυμνασίου, αυτή θα απορρίπτετο και θα καταβαλλό-

22. Βλ. Μ. Κιτρομηλίδου, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον Αλύτρωτο Ελληνισμό*, ό.π., σ. 206-207, όπου αναφορά στη λογοδοσία του σχολικού έτους 1933-1934.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 101

ταν προσπάθεια το οικονομικό έλλειμα να καλυφθεί με απολύσεις προσωπικού, μειώσεις μισθών και αύξηση διδάκτρων.

Ο διευθυντής Παιδείας απάντησε με επιστολή, στις 11 Μαΐου 1936, εισηγούμενος τη λειτουργία του σχολείου με τις τέσσερις πρώτες τάξεις να είναι κοινού κορμού και στη συνέχεια να διαχωρίζονται σε δύο τμήματα, κλασικού και εμπορικού προσανατολισμού. Πραγματοποιήθηκε τότε μελέτη βιωσιμότητας, η οποία κατέδειξε ότι το έλλειμμα, που θα προέκυπτε, θα ανερχόταν στις 610 λίρες και θα ήταν πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο έλλειμμα στην περίπτωση που συνέχιζε τη λειτουργία του με τον κλασικό του χαρακτήρα.

Στο μεταξύ, ο διευθυντής Παιδείας με νέα επιστολή, την 1η Αυγούστου 1936, ενημέρωσε τη σχολική επιτροπή ότι η επιχορήγηση θα διεκόπτετο από το επόμενο σχολικό έτος στην περίπτωση που το Γυμνάσιο δεν διαφοροποιούσε το μέχρι τότε πρόγραμμά του[23]. Τότε ο Λεόντιος παρενέβη δυναμικά και επέμενε, ότι οι κάτοικοι της πόλης όφειλαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία του Γυμνασίου έναντι των Κυβερνώντων. Ανήγγειλε δε, ότι στην περίπτωση αυτή θα εξέταζε το ενδεχόμενο να αυξήσει τη χορηγία της Μητρόπολης στις 200 λίρες, ενώ αν υιοθετείτο η κυβερνητική πρόταση θα τη διέκοπτε. Ύστερα από την εξέλιξη αυτή, η επιτροπή απέρριψε τον μικτό τύπο Γυμνασίου και, παρά τη διακοπή της κυβερνητικής χορηγίας, με τη σταθερή συμβολή των εκκλησιαστικών και άλλων παραγόντων της πόλης, διατήρησε τον κλασικό χαρακτήρα του[24]. Ας σημειωθεί ότι από τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης των πόλεων, εκτός από το Παγκύπριο Γυμνάσιο, που, όπως αναφέρθηκε, εξαιρείτο από το γενικό μέτρο, διατήρησαν την ανεξαρτησία τους, με

23. «Το ζήτημα του Γυμνασίου Πάφου», *Πάφος*, 6.8.1936.

24. Για το ιστορικό της διατήρησης του κλασικού χαρακτήρα του Γυμνασίου Πάφου βλ. Κ. Ιεροκηπιώτη, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου*, ό.π., σ. 222-227. Για την ιστορία του Γυμνασίου βλ. Κώστα Ιεροκηπιώτη, «Το Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου (Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄). Ίδρυση και Ανάπτυξη», στον τόμο: Κώστα Ιεροκηπιώτη - Κώστα Στεφάνου (επιμ.), *Ελληνικό Γυμνάσιο - Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄ Πάφου*, Λευκωσία 2008, σ. 49-74.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 102

μεγάλες οικονομικές θυσίες και πολλές δυσκολίες, μόνο το Γυμνάσιο Πάφου και το Ημιγυμνάσιο Κερύνειας[25].

Όπως πληροφορούμαστε από τον τύπο της εποχής, το Γυμνάσιο λειτούργησε για το αμέσως επόμενο σχολικό έτος 1936-1937 με τη Μητρόπολη Πάφου και τη Μονή Αγίου Νεοφύτου να διπλασιάζουν τις συνδρομές τους, ώστε να το στηρίξουν οικονομικά. Επίσης, όπως αναφέρεται, στην όλη προσπάθεια συνέδραμαν και οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι φορείς, όπως για παράδειγμα ο γυμνασιάρχης και οι καθηγητές του σχολείου, που αποδέχθηκαν μείωση των απολαβών τους, με αποτέλεσμα να περιοριστεί σημαντικά ο προϋπολογισμός του, καθώς και οι γονείς των μαθητών, οι οποίοι συναίνεσαν στην αύξηση των διδάκτρων[26]. Η συμβολή του Λεοντίου στη διατήρηση του κλασικού χαρακτήρα του Γυμνασίου Πάφου, όπως ανέφερε επανειλημμένως ο γυμνασιάρχης Πασχάλης Πασχαλίδης στις ετήσιες λογοδοσίες του, υπήρξε καθοριστική[27].

ΤΟ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1930

Μετά τον θάνατο του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, ο Λεόντιος ανέλαβε, ως Μητροπολίτης Πάφου και πρώτος τη τάξει Αρχιερέας, την τοποτηρητεία του αρχιεπισκοπικού θρόνου[28]. Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη της Κυπριακής Εκκλησίας, εντός δεκαπέντε ημερών από τη χηρεία του αρχιεπισκοπικού θρόνου όφειλε να εκδώσει εγκύκλιο για την εκλογή των 66 γενικών αντιπροσώπων, 22 κληρικών και 44 λαϊκών, οι οποίοι, μαζί με τα μέλη της Ιεράς Συνόδου και τους οφικιάλιους κληρικούς, θα ανεδείκνυαν τον νέο Αρχιεπίσκοπο. Σε διαφορετική

25. Θ. Παπαγεωργίου, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 105.

26. «Τοπικά ζητήματα. Το Γυμνάσιο Πάφου», *Πάφος*, 3.9.1936· «Το Γυμνάσιο Πάφου. Εξησφαλίσθη η λειτουργία του», *Πάφος*, 17.9.1936.

27. Βλ. Μ. Κιτρομηλίδου, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον Αλύτρωτο Ελληνισμό*, ό.π., σ. 235, 245, 253-254, 273, όπου σχετικές αναφορές από τις ετήσιες λογοδοσίες του Πασχαλίδη.

28. Ιεράς Συνόδου, *Καταστατικόν της Αγιωτάτης Εκκλησίας της Κύπρου*, Λευκωσία 1914, σ. 8-9 (άρθρα 17-18).

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 103

περίπτωση, έχανε το δικαίωμα αυτό, που παρεχωρείτο διαδοχικά στον δεύτερο τη τάξει Αρχιερέα, και ακολούθως στον τρίτο[29].

Η εμπερίστατη κατάσταση, όμως, στην οποία βρισκόταν η Κυπριακή Εκκλησία, με τους δύο άλλους Μητροπολίτες, Κιτίου Νικόδημο και Κυρηνείας Μακάριο, εξόριστους, εμπόδιζε την ομαλή διεξαγωγή των εκλογών. Ο Λεόντιος ενημέρωσε, στις 18 Νοεμβρίου 1933, τον Κυβερνήτη για την ανάληψη της τοποτηρητείας[30], και ακολούθως ζήτησε τηλεγραφικά, στις 21 του ίδιου μηνός, από τους εξόριστους Αρχιερείς, να τον πληροφορήσουν για τη γνώμη τους, κατά πόσο έπρεπε να εκδοθεί ή όχι εκλογική εγκύκλιος[31].

Στο μεταξύ κυκλοφόρησαν ευρέως φήμες, ότι η αποικιακή Κυβέρνηση θα επέτρεπε στους Νικόδημο και Μακάριο να επανέλθουν στο νησί και να συμμετάσχουν στη διαδικασία εκλογής του νέου Αρχιεπισκόπου. Η διάδοση αυτή, όμως, δεν ήταν βασισμένη σε πραγματικά δεδομένα και ο Κυβερνήτης φρόντισε να το καταστήσει σαφές στον Λεόντιο με επιστολή, που του απηύθυνε ο αποικιακός γραμματέας Χ. Χένικερ Χήτον, στις 25 Νοεμβρίου 1933[32]. Ο Μητροπολίτης Πάφου ενημέρωσε την επόμενη μέρα τους δύο εξόριστους για το περιεχόμενο της επιστολής, ώστε να το έχουν υπόψη στην απάντησή τους για τη διενέργεια ή όχι εκλογών[33].

Ύστερα από την εξέλιξη αυτή, οι Μητροπολίτες Κυρηνείας και

---

29. Ιεράς Συνόδου, *Καταστατικόν*, ό.π., σ. 10-11 (άρθρο 26).

30. «Αναγγελία προς την Κυβέρνηση διά την ανάληψιν της Τοποτηρητείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)383.

31. «Ταυτόσημον τηλεγράφημα του Τοποτηρητού προς τους εξορίστους Μητροπολίτας διά την έκδοσιν ή μη Εκλογικής Εγκυκλίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)386. Για τα διλήμματα, που αντιμετώπισε τότε ο Λεόντιος, βλ. «Το σοβαρώτατον ζήτημα της πληρώσεως του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Θ' απολυθή ή όχι η εγκύκλιος;», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 22.11.1933· «Από τα πρώτα μελήματα του Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 25.11.1933.

32. «Επιστολή της Α.Ε. του Κυβερνήτου προς τον Τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Δεν θα επιτραπή η επάνοδος των εξορίστων κληρικών», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 29.11.1933· «Επιστολή της Κυβερνήσεως προς τον Τοποτηρητή περί μη επανόδου των εξορίστων κληρικών», *Απόστολος Βαρνάβας* 5 (1933)387-388.

33. «Ταυτόσημον τηλεγράφημα του Τοποτηρητού προς τους εξορίστους Μη-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 104

Κιτίου ζήτησαν με τηλεγραφήματά τους, στις 28 και 29 Νοεμβρίου 1933, αντιστοίχως, από την Αθήνα και τη Γαλλία όπου βρίσκονταν, αναβολή της διεξαγωγής των εκλογών και την πραγματοποίησή τους σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν θα επιτρεπόταν από τις συνθήκες[34]. Ακολούθως, ο Λεόντιος, ο οποίος είχε την ίδια άποψη, εξέδωσε εγκύκλιο, στις 30 Νοεμβρίου 1933, και ενημέρωσε τους κατοίκους για τη σχετική συνοδική απόφαση[35]. Μερικές ημέρες αργότερα, οι Νικόδημος και Μακάριος επανέλαβαν τη θέση τους αυτή και με επιστολές, που απέστειλαν στον Λεόντιο, τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους[36]. Ο δε Νικόδημος, σε άλλη επιστολή, ημερομηνίας 15 Ιανουαρίου 1934, έχοντας και τη σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου, τον οποίο συνάντησε στο λιμάνι του Πειραιά, καθοδόν προς την Κωνσταντινούπολη, ανέφερε ότι χωρίς την παρουσία τους στο νησί ήταν αδύνατη η διεξαγωγή τους, με βάση το κανονικό δίκαιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας[37].

Στα χρόνια που ακολούθησαν, το ζήτημα περιπλέχθηκε περαιτέρω και οδήγησε σε αδιέξοδο, ενώ η εκκρεμότητα που δημιουργήθηκε μοιραία προκάλεσε πολλά προβλήματα στην ομαλή λειτουργία της Κυπριακής Εκκλησίας. Έγιναν τότε διάφορες εισηγήσεις για την επίλυσή του, όπως για παράδειγμα να συγκληθεί ευρύτερη Σύνοδος με τη συμμετοχή Ιεραρχών από τις γει-

---

τροπολίτας επί τη λήψει της πρώτης επιστολής του Α. Γραμματέως», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)390.

34. «Η απάντησις του Μητροπολίτου Κυρηνείας - Η απάντησις του Μητροπολίτου Κιτίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)387.

35. «Επί του Ζητήματος της χηρείας του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Τα ανταλλαγέντα επίσημα έγγραφα και τηλεγραφήματα», *Φωνή της Κύπρου*, 2.12.1933· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου περί αναβολής εκλογής Αρχιεπισκόπου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933)391-393.

36. «Επιστολαί των Αγίων Κυρηνείας και Κιτίου προς τον Σεβ. Τοποτηρητήν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.12.1933· «Αι γνώμαι των εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου και Κυρηνείας επί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)11-14.

37. «Η κανονική γνώμη της Εκκλησίας Κύπρου επί του ζητήματος της Αρχιεπισκοπικής εκλογής», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)75.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 105

τονικές Εκκλησίες, να υποβληθεί παραίτηση των δύο εξορίστων και να αντικατασταθούν από άλλους κληρικούς, και άλλες. Καμιά εισήγηση, όμως, όπως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, δεν κατέστη δυνατόν να υλοποιηθεί και το ζήτημα παρέμεινε σε εκκρεμότητα μέχρι το 1947, που ο αρχιεπισκοπικός θρόνος πληρώθηκε με την εκλογή Λεοντίου.

Καθόλη αυτή την περίοδο, ο Λεόντιος διέμενε για μεγάλα χρονικά διαστήματα στην Αρχιεπισκοπή, ώστε να μπορεί να επιλαμβάνεται των πολλών ζητημάτων, που αφορούσαν σε θέματα διοίκησης της Κυπριακής Εκκλησίας. Σε αυτήν υπηρετούσε τότε ένας μικρός αριθμός κληρικών, στους οποίους επεδίωξε να στηριχθεί για την επίλυση των διαφόρων προβλημάτων που είχε να αντιμετωπίσει. Αυτοί ήταν ο παλαιός γνώριμός του από την περίοδο των σπουδών του στην Αθήνα, Αρχιμανδρίτης Φιλόθεος Ιερείδης, ο Έξαρχος Ιερώνυμος Χριστοδούλου, ο Αρχιμανδρίτης Ιππόλυτος Μιχαηλίδης και οι Ιεροδιάκονοι Παρθένιος Κιρμίτσης, Κυπριανός Κυριακίδης και Ιάκωβος Παύλου[38].

Στο μεταξύ, όπως αναφέρθηκε, τον Δεκέμβριο του 1933 αφίχθη στην Κύπρο ο νέος Κυβερνήτης Ρίτσμοντ Πάλμερ, ο οποίος έθεσε σε εφαρμογή σκληρότερα μέτρα από τους προκατόχους του. Ο Πάλμερ επεδίωξε, επίσης, την παράταση της χηρείας του αρχιεπισκοπικού θρόνου, αφού, όπως ανέφερε σε έκθεσή του, στις 22 Ιουνίου 1934, προς τον Υπουργό Αποικιών, όσο περισσότερο η Εκκλησία της Κύπρου παρέμενε ακέφαλη, τόσο μειωνόταν το κύρος της. Ακόμη εκτιμούσε, ότι ήταν πολύ δύσκολο να εξευρεθεί νέος Αρχιεπίσκοπος, ο οποίος θα μπορούσε να ασκεί τα καθήκοντά του μέσα στην αυστηρότητα των νέων νόμων και να απέχει από οποιαδήποτε ανάμιξη στην πολιτική, με δεδομένη την πίεση των

38. Γεώργιου Αραούζου, *Ενθυμήσεις. Στοιχεία Τελετουργικής Τάξεως*, Λευκωσία 2006, σ. 104. Ας σημειωθεί ότι ο Φιλόθεος Ιερείδης απεχώρησε, στα τέλη Σεπτεμβρίου 1935, από την υπηρεσία της Αρχιεπισκοπής και εντάχθηκε στους κληρικούς του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Βλ. «Αρχιεπισκοπή. Παραίτησις Αρχιμανδρίτου Αρχιεπισκοπής», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)369.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 106

πολιτικών[39].

Την ίδια περίοδο, ο Λεόντιος, αναζητώντας λύση στο ζήτημα της πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου, προγραμμάτισε μετάβαση στο εξωτερικό, για να διαβουλευτεί με τους εξόριστους Μακάριο και Νικόδημο, οι οποίοι διέμεναν την περίοδο αυτή στην Αθήνα και στα Ιεροσόλυμα, αντιστοίχως. Ωστόσο, έχοντας νωπές ακόμη τις αναμνήσεις από την περιπέτεια της περιόδου Νοεμβρίου 1931 - Ιουνίου 1932, που του απαγορεύτηκε η επάνοδος στο νησί, καθώς και γνωρίζοντας την περίπτωση του πολιτευτή Νικόλαου Κλ. Λανίτη, στον οποίο δεν επετράπη να επιστρέψει, ύστερα από ταξίδι του στην ελληνική πρωτεύουσα[40], ζήτησε, τον Ιούνιο του 1934, τη διαβεβαίωση του Πάλμερ ότι δεν θα αντιμετώπιζε ξανά το ίδιο πρόβλημα. Ο Κυβερνήτης, όμως, αρνήθηκε να παράσχει οποιαδήποτε διαβεβαίωση και πληροφόρησε τον Μητροπολίτη Πάφου ότι η άδεια επανόδου του εξαρτάτο αποκλειστικά από τυχόν αντικυβερνητικές ενέργειες και δηλώσεις του κατά το ταξίδι. Άφηνε δηλαδή ανοικτό το ενδεχόμενο να κρίνει, εντελώς αυθαίρετα, τη στάση του Λεοντίου ως στασιαστική και να του απαγορεύσει την επιστροφή στο νησί[41]. Γι' αυτό και ο Μητροπολίτης Πάφου έκρινε σοφότερο να παραμείνει στην Κύπρο.

Στο μεταξύ, δημοσίευμα στον εκκλησιαστικό τύπο των Αθηνών, τον Μάρτιο του 1935, υποστήριζε ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης (1929-1935) Φώτιος Β΄ αναμίχθηκε ενεργά στο ζήτημα της πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Όπως σημειωνόταν, ο Φώτιος Β΄ θεωρούσε ότι έπρεπε να αναδειχθεί το συντομότερο νέος Αρχιεπίσκοπος και ταυτόχρονα να αντικατασταθούν οι δύο εξόριστοι με την εκλογή νέων Μητροπολιτών. Για τον λόγο αυτό προέκρινε την παραίτηση των Νικοδήμου και Μακαρίου και την τοποθέτησή τους στις χηρεύουσες Μητροπόλεις Καστοριάς και Πρεβέζης της

39. Β. Πρωτοπαπά, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, ό.π., σ. 318.

40. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Οι εξόριστοι των Οκτωβριανών του 1931 στην υπερορία», στον τόμο: Βία Λειβαδά - Πέτρου Παπαπολυβίου - Γιάννη Σπανού, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004, σ. 252-253.

41. A. Tillyrides, "Cyprus 1931-1947", *ό.π.*, σ. 526.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 107

Εκκλησίας της Ελλάδας, και προέβη σε διαβουλεύσεις μαζί τους. Ακόμη, αναφερόταν ότι προωθείτο στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του νησιού ο Μητροπολίτης Θυατείρων (1922-1951) Γερμανός Στρινόπουλος[42].

Καθόλη αυτή την περίοδο ο Λεόντιος επεδίωκε να διαβουλεύεται διά αλληλογραφίας με τους δύο εξορίστους Αρχιερείς, ώστε κάθε ενέργειά του να έχει συνοδική ισχύ[43], διαδικασία που είχε τεθεί σε εφαρμογή ζώντος του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, από τον Ιούλιο του 1932[44]. Παρόλα αυτά αντιμετώπισε πολλά προβλήματα από όσους κατά καιρούς διατύπωναν διαφορετική άποψη ή ερμήνευαν αυθαίρετα τις προθέσεις των εξόριστων Αρχιερέων και τις φήμες για εμπλοκή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο ζήτημα. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ομάδα κατοίκων, που περιήλθαν τα χωριά της Καρπασίας και συνέλεξαν υπογραφές από τους εκπροσώπους των κοινοτικών αρχών και τους ιερείς, με τις οποίες ζητούσαν από την αποικιακή Κυβέρνηση να παρέμβει για τη διεξαγωγή αρχιεπισκοπικών εκλογών. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έκδοση από τον Λεόντιο διαφωτιστικής εγκυκλίου, στις 17 Μαρτίου 1934, με την καταγγελία της σχετικής ενέργειας[45]. Ακόμη αντιμετώπισε τα μέλη της θρονικής επιτροπής

42. Βλ. «Εμπιστευτικαί συνεννοήσεις του Οικ. Πατριαρχείου διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα», *Ελευθερία*, 20.3.1935, όπου γίνεται αναφορά σε σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας των Αθηνών «Φωνή της Εκκλησίας».

43. Για τη μεγάλη σημασία, που ο Λεόντιος απέδιδε στον θεσμό της συνοδικότητας μαρτυρεί μεγάλος αριθμός εγγράφων της σχετικής αλληλογραφίας του με τους εξόριστους Μητροπολίτες, τα οποία φυλάσσονται στους φακέλους του Αρχείου Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Β΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Αλληλογραφία μετ' εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου (πλήρωσις Αρχιεπισκοπικού Θρόνου κ.λπ.). Μέρος Α΄*, και *Βιβλίον Γ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Αλληλογραφία μετ' εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου (πλήρωσις Αρχιεπισκοπικού Θρόνου κ.λπ.). Μέρος Β΄.*

44. «Ανακοινωθέν της Αρχιεπισκοπής Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 30.7.1932· «Ζήτημα Ιεράς Συνόδου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 4 (1932)236.

45. «Εγκύκλιος», *Πάφος*, 6.4.1934· «Εγκύκλιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)81-82.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 108

της Αρχιεπισκοπής, τα οποία, με επικεφαλής τους Ιωάννη Κληρίδη και Θεμιστοκλή Δέρβη, ζήτησαν σε συνεδρία, στις 30 Ιανουαρίου 1935, να συνταχθεί ψήφισμα προς την Ιερά Σύνοδο για να εξευρεθεί τρόπος άμεσης πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Η παρέμβασή τους, όμως, αποτελούσε αμφισβήτηση των συνοδικών αποφάσεων, γι' αυτό και ο Λεόντιος, ως πρόεδρος της θρονικής επιτροπής, διέλυσε τη συνεδρία. Τότε τα λαϊκά μέλη, για να ασκήσουν περαιτέρω πίεση, αποφάσισαν να μην εγκρίνουν τις δαπάνες λειτουργίας της Αρχιεπισκοπής, εφόσον δεν είχε ψηφιστεί προϋπολογισμός[46].

Η συνέχιση της εκκρεμότητας της πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου υποχρέωσε τον Μητροπολίτη Κυρηνείας να μεταβεί στα Ιεροσόλυμα, τον Ιανουάριο του 1935, και να συζητήσει τα σχετικά με τον Μητροπολίτη Κιτίου[47]. Συναποφάσισαν τότε, στις 5 Φεβρουαρίου 1935, την περαιτέρω αναβολή των εκλογών, μέχρι να αρθούν τα διατάγματα εξορίας και να τους επιτραπεί η παρουσία στο νησί. Ενημέρωσαν δε με επιστολή τον Λεόντιο για την απόφασή τους, την οποία ο τελευταίος επικρότησε και ακολούθως ανακοίνωσε στους κατοίκους, στις 8 Μαρτίου 1935. Όπως ανέφερε, η άρση του διατάγματος εξορίας των δύο Αρχιερέων και η επάνοδός τους στο νησί, οπότε θα καθίστατο δυνατή η προκήρυξη εκλογών κατά τρόπο σύμφωνο με τον Καταστατικό Χάρτη, αποτελούσε προϋπόθεση για την πλήρωση του θρόνου[48].

Δύο χρόνια αργότερα, όμως, ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, ερμηνεύοντας διαφορετικά τη συμφωνία του με τον Μακάριο, κατηγόρησε τον Λεόντιο με επιστολή, ημερομηνίας 24 Ιανουαρίου 1937, που δημοσιεύτηκε στον τύπο, ότι αμελούσε να επισπεύσει

---

46. «Θυελλώδης συνεδρία Θρονικής Επιτροπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 31.1.1935.

47. «Συνάντησις του Σεβ. Μητροπολίτου Κυρηνείας μετά του Σεβ. Μητροπολίτου Κιτίου εν Παλαιστίνη», *Φωνή της Κύπρου*, 19.1.1935.

48. «Το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα. Ανακοίνωσις της Αρχιεπισκοπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9.3.1935· «Ιερά Σύνοδος. Ανακοινωθέν», *Φωνή της Κύπρου*, 9.3.1935· «Ιερά Σύνοδος. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1935)71-72.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 109

την αρχιεπισκοπική εκλογή, η οποία μπορούσε να πραγματοποιηθεί με αποστολή αντιπροσώπων των δύο εξόριστων Αρχιερέων. Ο Μητροπολίτης Πάφου, όπως ήταν επόμενο, διαμαρτυρήθηκε έντονα για την άδικη κατηγορία και δημοσιοποίησε στον τύπο απάντησή του προς τον Νικόδημο, ημερομηνίας 10 Φεβρουαρίου 1937, όπου τόνιζε τη σταθερότητα με την οποία είχε τηρήσει τις μέχρι τότε συνοδικές αποφάσεις[49]. Προκλήθηκε τότε νέα αντιπαράθεση με πολλές κατηγορίες εναντίον των Συνοδικών, ενώ στην πραγματικότητα το πρόβλημα εντοπιζόταν στην πολιτική της αποικιακής Κυβέρνησης και την επιμονή της να διατηρεί σε ισχύ τα διατάγματα εξορίας[50]. Στη συζήτηση παρενέβη και ο Μητροπολίτης Κυρηνείας, ο οποίος δικαίωσε τον Λεόντιο και ενέκρινε ανεπιφύλακτα τις μέχρι τότε ενέργειές του, θεωρώντας ότι η ερμηνεία που έδινε ο Νικόδημος στην απόφαση του 5ης Φεβρουαρίου 1935 ήταν λανθασμένη[51].

Η επιστολή του Νικοδήμου έδωσε την ευκαιρία στα μέλη της θρονικής επιτροπής της Αρχιεπισκοπής να πιέσουν και πάλιν τον Λεόντιο, θεωρώντας ότι μπορούσε να επισπεύσει τις διαδικασίες για την πλήρωση του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Για τον λόγο αυτό, σε συνεδρία, στις 11 Μαρτίου 1937, αποφάσισαν να απορρίψουν τη δαπάνη μετάβασής του στο εξωτερικό, για συνάντησή του με τους δύο εξόριστους Αρχιερείς, εκτός αν υπήρχε έγγραφη διαβεβαίωση των τελευταίων, ότι ήταν αναγκαία και, προφανώς, ότι

49. Για το ζήτημα που προέκυψε βλ. «Ο Σεβ. Τοποτηρητής απαντών εις τον Άγιον Κιτίου τονίζει ότι εσεβάσθη πιστώς, ετήρησε και τηρεί απαρεγκλίτως τα συνοδικώς αποφασισθέντα, διά λύσιν του Αρχιεπισκοπικού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16.2.1937· «Ο Π. Μητροπολίτης Κιτίου υπεστήριξε προ καιρού δι' εντόνου επιχειρηματολογίας την κανονικότητα και την σκοπιμότητα της αναβολής της λύσεως του Αρχιεπισκοπικού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 19.2.1937· «Αι επιστολαί του Σεβ. Μητροπολίτου Κιτίου και του Σεβ. Τοποτηρητού επί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος», *Φωνή της Κύπρου*, 20.2.1937.

50. Για τις αντεγκλήσεις αυτές βλ. «Ο άγιος ζήλος της "Ελευθερίας", αλλά και αι ύβρεις της εναντίον της Ιεράς Συνόδου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23.2.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 25.2.1937.

51. «Το Αρχιεπισκοπικόν περιπλέκεται. Διίστανται αι απόψεις των Σεβ. Μητροπολιτών Κυρηνείας και Κιτίου», *Πάφος*, 25.3.1937.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 110

θα λαμβανόταν απόφαση για διεξαγωγή εκλογών[52]. Ακόμη, στη συνεδρία της 8ης Απριλίου 1937, αποφάσισαν να περικόψουν το επίδομα και τα οδοιπορικά έξοδα του Λεοντίου ως Τοποτηρητή, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό του εξασκούσαν περαιτέρω πίεση, ώστε να συμβάλει στην επίσπευση των εκλογών. Υποστήριξαν, επίσης, ότι όφειλε να συγκαλέσει Σύνοδο για την ανάδειξη νέου Αρχιεπισκόπου και αν οι δύο εξόριστοι αρνούνταν να στείλουν αντιπροσώπους, τότε μπορούσε να καλέσει Αρχιερείς άλλων Ορθόδοξων Εκκλησιών και να προχωρήσει στη διαδικασία πλήρωσης του θρόνου. Ο Λεόντιος, όμως, με βάση τους Ιερούς Κανόνες δεν είχε δικαίωμα να προβεί σε τέτοιες ενέργειες, αλλά όφειλε να εκτελεί τις συνοδικές αποφάσεις[53].

Σε μια ακόμη προσπάθεια εξεύρεσης τρόπου υπέρβασης του αδιεξόδου, ο Μητροπολίτης Πάφου αποφάσισε να μεταβεί στην Αθήνα για διαβουλεύσεις με τον εξόριστο Μακάριο. Αντιμετώπισε ωστόσο νέες δυσκολίες, αφού η Ελληνική Κυβέρνηση, υποκύπτοντας πιθανότατα στις βρετανικές πιέσεις, αρνήθηκε τον Ιούλιο του 1937 να του παραχωρήσει άδεια εισόδου στη χώρα. Τον πληροφόρησε, όμως, ότι μπορούσε, αν ήθελε, να προσεγγίσει το λιμάνι του Πειραιά, χωρίς να αποβιβαστεί[54]. Παρά τις δυσκολίες, αναχώρησε τελικά, στις 28 Ιουλίου 1937, με το ατμόπλοιο «Αττική»[55] και συναντήθηκε

52. «Συνεδρία Θρονικής Επιτροπής», *Φωνή της Κύπρου*, 13.3.1937.

53. Από τον μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων για το ζήτημα, ενδεικτικά βλ. «Θυελλώδης Συνεδρία της Θρονικής Επιτροπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8.4.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν, ο Μητροπολίτης Κιτίου και η εκπληκτική στάσις της Θρονικής Επιτροπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9.4.1937, 10.4.1937· «Ανάσταστος η κοινή γνώμη της Λάρνακος εκ των αποφάσεων της Θρονικής Επιτροπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9.4.1937· «Τα της τελευταίας Συνεδρίας της Θρονικής Επιτροπής Αρχιεπισκοπής», *Φωνή της Κύπρου*, 10.4.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 15.4.1937· «Ανακοινωθέν των λαϊκών μελών της Θρονικής Επιτροπείας της Αρχιεπισκοπής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.4.1937.

54. «Διευθετήθη οριστικώς το ζήτημα της αναχωρήσεως του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.7.1937· «Η ματαίωσις τού εις Αθήνας ταξιδίου του Σεβ. Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 17.7.1937.

55. «Ανεχώρησεν ο Σεβ. Τοποτηρητής προς συνάντησιν των εξορίστων Μητροπολιτών». Βλ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 29.7.1937· «Η αναχώρησις του Σεβ. Το-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 111

με τον Μακάριο πάνω στο πλοίο, στο διάστημα που αυτό παρέμενε για ανεφοδιασμό στο λιμάνι[56].

Κατά τη συνάντησή τους ο Μακάριος υιοθέτησε την πρόταση να ορίσει αντιπρόσωπο για να πραγματοποιηθούν αρχιεπισκοπικές εκλογές, θέτοντας ως όρο την παραίτηση από τη διεκδίκηση του θρόνου και των τριών Κύπριων Μητροπολιτών. Ο λόγος για την εισήγησή του αυτή οφειλόταν στο γεγονός ότι τυχόν εκλογή ενός εκ των δύο εξορίστων θα δημιουργούσε νέες επιπλοκές στο ζήτημα, αφού το πιθανότερο ήταν ότι η αποικιακή Κυβέρνηση θα αρνείτο να επιτρέψει την επάνοδό του. Η δε απαίτησή του για παραίτηση και του Λεοντίου οφειλόταν, πιθανότατα, στην πεποίθησή του, ότι οι Κυβερνώντες θα αντιτίθεντο στην άνοδό του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, αφού τον αντιμετώπιζαν με καχυποψία. Ο Λεόντιος συμφώνησε με την άποψη του Μακαρίου και φαίνεται ότι αμφότεροι προέκριναν ως νέο Αρχιεπίσκοπο τον Μητροπολίτη Τραπεζούντος (1913-1938) και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Αθηνών (1938-1940) Χρύσανθο Φιλιππίδη[57], ο οποίος την περίοδο αυτή διέμενε στην ελληνική πρωτεύουσα, ως αποκρισάριος του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Ακολούθως, ο Λεόντιος ανεχώρησε για τα Ιεροσόλυμα, όπου αφίχθη στις 9 Αυγούστου και συναντήθηκε με τον Νικόδημο[58], ο οποίος, όμως, δεν απεδέχθη τη ρύθμιση του ζητήματος, όπως είχε

ποτηρητού προς συνάντησιν των Σεβ. εξορίστων Μητροπολιτών», *Φωνή της Κύπρου*, 31.7.1937.

56. «Το ταξίδιον του Αγίου Πάφου. Συνηντήθη επανειλημμένως μετά του Αγίου Κυρηνείας». Βλ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.8.1937· «Αι συνεννοήσεις του Σεβ. Τοποτηρητού μετά των Σεβ. εξορίστων Μητροπολιτών», *Φωνή της Κύπρου*, 14.8.1937.

57. «Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου;», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14.8.1937· «Πότε ακριβώς φθάνει ο Άγιος Τραπεζούντος. Απόλυτος συμφωνία των Αγίων Πάφου και Κυρηνείας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14.8.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 19.8.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα επί λύσιν αισίαν και αγαθήν. Ο εκλεκτός υποψήφιος», *Φωνή της Κύπρου*, 21.8.1937.

58. «Ο Άγιος Πάφου εις Ιερουσαλήμ», *Πάφος*, 19.8.1937.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 112

συναποφασιστεί από τους άλλους δύο Αρχιερείς. Παρόλα αυτά δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο να ορίσει αντιπρόσωπό του, ώστε να καταστεί δυνατή η διεξαγωγή εκλογών, γεγονός που αναπτέρωσε τις ελπίδες για πλήρωση του αρχιεπισκοπικού θρόνου[59]. Τις μέρες εκείνες, όμως, τα χρόνια προβλήματα διαβήτη και ηπατικής ανεπάρκειας, τα οποία τον ταλαιπωρούσαν, επιδεινώθηκαν, με αποτέλεσμα την εισαγωγή του στο γαλλικό νοσοκομείο των Ιεροσολύμων[60]. Ο Λεόντιος, ο οποίος στο μεταξύ είχε επιστρέψει στην Κύπρο, όταν πληροφορήθηκε την επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του Νικοδήμου, αναχώρησε ευσπευσμένα για τα Ιεροσόλυμα, όπου ο εξόριστος Μητροπολίτης απεβίωσε στις 13 Σεπτεμβρίου 1937, σε ηλικία μόλις 48 ετών[61]. Τέλεσε τότε την εξόδιο ακολουθία και ακολούθως επέστρεψε στην Κύπρο, όπου ανέλαβε και την τοποτηρητεία της Μητρόπολης Κιτίου.

Προέκυψε, όμως, ένα νέο ζήτημα, αφού οι εναπομείναντες δύο Μητροπολίτες δεν μπορούσαν να απαρτίσουν Σύνοδο, η οποία έπρεπε να συγκροτείται από τρεις τουλάχιστον Αρχιερείς, για να προχωρήσει στη διεξαγωγή αρχιεπισκοπικών εκλογών. Σχετική διάταξη, όμως, του Καταστατικού Χάρτη προνοούσε ότι στην περίπτωση που η Σύνοδος παρέμενε με δύο Αρχιερείς, μπορούσε να κληθεί για να συμμετάσχει στις εργασίες της, ως τρίτο μέλος, ο Ηγούμενος Κύκκου, ή απουσία αυτού κάποιος άλλος Ηγούμενος, κατά την τάξη προτεραιότητας των Μονών[62]. Ετίθετο δε το ερώτημα, κατά πόσον η συγκρότηση Συνόδου για την εκλογή Αρχιεπισκόπου με την παρουσία δύο Αρχιερέων και ενός Ηγουμένου ήταν αντίθετη με τους Ιερούς Κανόνες. Για τον λόγο αυτό ο Λε-

59. «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 25.8.1937· «Ο Άγιος Κιτίου και τα επιχειρήματά του», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.8.1937· «Επανέκαμψεν ο Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 3.9.1937.

60. «Η ασθένεια του Σεβ. Μητροπολίτου Κιτίου», *Πάφος*, 9.9.1937.

61. «Ο Κιτίου Νικόδημος (1889-1937)», *Πάφος*, 16.9.1937· «Τα μετά τον θάνατον του Σεβ. Μητροπολίτου Κιτίου», *Φωνή της Κύπρου*, 18.9.1937· «†Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)5-6.

62. Ιεράς Συνόδου, *Καταστατικόν*, ό.π., σ. 6 (άρθρον 6).

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 113

όντιος ζήτησε από τους καθηγητές του εκκλησιαστικού δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών Κωνσταντίνο Ράλλη, και του κανονικού δικαίου στη Θεολογική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου Αμίλκα Αλιβιζάτο, να γνωμοδοτήσουν σχετικά, ώστε να πραγματοποιηθεί νόμιμη και κανονική εκλογή. Ακόμη, τους κάλεσε να απαντήσουν στο ερώτημα της κανονικότητας της αντιπροσώπευσης του Μητροπολίτη Κυρηνείας στη Σύνοδο, αφού η κάθοδός του στο νησί ήταν αδύνατη, λόγω του διατάγματος εξορίας.

Οι γνωματεύσεις των Ράλλη και Αλιβιζάτου ολοκληρώθηκαν την 1η και την 22α Οκτωβρίου 1937, αντιστοίχως, και είχαν το ίδιο περίπου περιεχόμενο. Όπως υποστήριζαν, με βάση τους Ιερούς Κανόνες ο Μητροπολίτης Κυρηνείας μπορούσε να αντιπροσωπευθεί από Αρχιερέα της επιλογής του, ο οποίος θα προσκαλείτο από άλλη Ορθόδοξη Εκκλησία. Αποφάνθηκαν, επίσης, ότι για την περίπτωση εκλογής Αρχιεπισκόπου ήταν απαραίτητη η παρουσία στη Σύνοδο και τρίτου Αρχιερέα, ώστε να καθίσταται κανονική και έγκυρος. Για τον λόγο αυτό, ο Τοποτηρητής, με τη σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου, έπρεπε να καλέσει ακόμη έναν Αρχιερέα από άλλη Ορθόδοξη Εκκλησία. Θεωρούσαν δε, ότι το σχετικό άρθρο του Καταστατικού Χάρτη, που αναφερόταν στη συμμετοχή Ηγουμένου στη Σύνοδο, σχετιζόταν με δευτερευούσης σημασίας υπηρεσιακές υποθέσεις και όχι για εκλογή Αρχιεπισκόπου[63].

Στο μεταξύ ο Λεόντιος αναχώρησε και πάλι για την Αθήνα, στις 20 Οκτωβρίου 1937, όπου τη φορά αυτή του δόθηκε άδεια εισόδου, για να διαβουλευτεί με τον Μακάριο[64]. Αποφασίστηκε

63. Για τις γνωματεύσεις των Ράλλη και Αλιβιζάτου βλ. «Γνωμοδότησις Κωνσταντίνου Μ. Ράλλη», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)145-152· «Γνωμοδότησις Αμίλκα Σ. Αλιβιζάτου», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)153-154. Αναδημοσιεύτηκαν από τον Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 257-263, και ακολούθως από άλλους συγγραφείς.

64. «Ανεχώρησεν χθες δι' Αθήνας ο Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου προς σύντομον επίλυσιν των ζητημάτων των απασχολούντων της Εκκλησίαν της Κύπρου. Θα επανέλθη μετά του Αγίου Τραπεζούντος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21.10.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 21.10.1937.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 114

τότε να κατέλθουν στο νησί ο προαναφερθείς Τραπεζούντος Χρύσανθος, ως αντιπρόσωπος του Μακαρίου, και ο Αρχιεπίσκοπος Σινά (1926-1968) Πορφύριος Γ΄, ύστερα από πρόσκληση του Τοποτηρητή, οι οποίοι, μαζί με τον τελευταίο, θα συγκροτούσαν Σύνοδο και θα προχωρούσαν στη διεξαγωγή εκλογών[65]. Την ίδια περίοδο, οι Χρύσανθος και Πορφύριος έλαβαν κανονική άδεια για να συμμετάσχουν στη διαδικασία πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου, από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, αντιστοίχως, στις 14 Οκτωβρίου και 1η Νοεμβρίου 1937, ύστερα που ο Λεόντιος απηύθυνε σχετικές επιστολές προς τους προκαθημένους τους. Σχετική πρόσκληση απηύθυνε και προς τους ιδίους, στις 2 Νοεμβρίου 1937, την οποία αμφότεροι αποδέχθηκαν αυθημερόν[66]. Σύμφωνα με σχετικό σημείωμα του Λεοντίου, ημερομηνίας 28 Οκτωβρίου 1937, οι δύο Κύπριοι Μητροπολίτες συζητούσαν για να υποστηρίξουν από κοινού, ως νέο Αρχιεπίσκοπο, τον Τραπεζούντος Χρύσανθο[67].

Ακολούθως, ο Μητροπολίτης Πάφου επέστρεψε στην Κύπρο, όπου, στις 12 Νοεμβρίου 1937, απέστειλε εγκυκλίους για καταρτισμό εκλογικών καταλόγων και στις τέσσερις εκκλησιαστικές περι-

---

65. «Η Ιερά Σύνοδος διά την εκλογήν Αρχιεπισκόπου θα καταρτισθή εκ τριών Επισκόπων, χωρίς συμμετοχήν Ηγουμένου. Πότε φθάνουν οι Άγιοι Τραπεζούντος και Σινά», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5.11.1937· «Το Αρχιεπισκοπικόν εισέρχεται εις την λύσιν του», *Πάφος*, 11.11.1937· «Ενέργειαι των Πανιερωτάτων Συνοδικών προς κανονικήν εκλογήν Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)6-8.

66. «Επίσημα Έγγραφα σχετικά προς τον καταρτισμόν της Κανονικής Εκλογικής Συνόδου επ' αναδείξει Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)22-27. Επίσης βλ. Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 225-226.

67. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Οκτωβριανά 1931. Εκδίωξις αυτού υπό των Άγγλων. Μετάβασις εις Κωνσταντινούπολιν και διαμονή εις Ιεροσόλυμα. 1931-1937, αλληλογραφία μετά Κυβερνήσεως Παλαιστίνης, Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, συνεξορίστων Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου ως και Ιεραρχών. Επάνοδος εις Κύπρον (1937), εντοπισμός εις Πάφον (1938-1940), δήλωσις εν τω δικαστηρίω Λεμεσού (1939) κ.ά.*, αρ. 66κα.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 115

φέρειες του νησιού, της Πάφου ως κανονικός Μητροπολίτης, της Αρχιεπισκοπής και της Κιτίου ως Τοποτηρητής, και της Κερύνειας ως εξουσιοδοτημένος από τον οικείο Μητροπολίτη[68]. Το ζήτημα φαινόταν ότι όδευε προς τη λύση του. Ωστόσο, την πορεία διευθέτησής του ματαίωσε η αποικιακή Κυβέρνηση, σε μια ακόμη προσπάθειά της να εξουδετερώσει τον ρόλο της Κυπριακής Εκκλησίας, την οποία θεωρούσε ως τον μόνο θεσμό με παγκύπρια αίγλη, που μπορούσε να δημιουργήσει προβλήματα στην πολιτική της. Για τον λόγο αυτό ο Κυβερνήτης Πάλμερ προχώρησε, στις 12 Νοεμβρίου 1937, ταυτόχρονα δηλαδή με την κυκλοφορία των εκλογικών εγκυκλίων, στην έκδοση τριών σχετικών νόμων, των υπ' αριθμών 33 και 34 του 1937, και τις αμέσως επόμενες ημέρες του νόμου 35 του 1937, με τους οποίους παρενέβαινε κατάφωρα στα εσωτερικά της Εκκλησίας και ακύρωνε ουσιαστικά την όλη διαδικασία. Όπως είναι προφανές, οι νόμοι αυτοί είχαν ετοιμαστεί από καιρό, γεγονός αποκαλυπτικό της πολιτικής των Κυβερνώντων στο ζήτημα.

Ο νόμος υπ' αριθμόν 33 του 1937 είχε τον τίτλο: «Νόμος αποστερών πρόσωπά τινα των προσόντων τού να είναι εκλέξιμα διά τον χηρεύοντα Αρχιεπισκοπικόν Θρόνον της Αυτοκεφάλου Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου». Με την έκδοσή του απέκλειε την ανάδειξη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο όσων κληρικών είχαν εξοριστεί ή καταδικαστεί για «στασιαστικές» ενέργειες, δηλαδή όσων θεωρούνταν ανεπιθύμητοι από τους Κυβερνώντες. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και οι Μακάριος και Λεόντιος, αφού ο μεν πρώτος είχε εξοριστεί μετά το κίνημα των Οκτωβριανών του 1931, ο δε δεύτερος είχε καταδικαστεί από Δικαστήριο για τις «στασιαστικές» ομιλίες του, το 1932.

Επίσης, με βάση άλλη πρόνοια αποκλειόταν η εκλογή όσων δεν «ήταν ιθαγενείς της Αποικίας», δηλαδή δεν είχαν κυπριακή

68. «Εγκύκλιος περί καταρτισμού καταλόγων ψηφοφόρων προς εκλογήν Αρχιεπισκόπου», *Φωνή της Κύπρου*, 11.11.1937· «Εγκύκλιοι της Α.Σ. του Τοποτηρητού περί καταρτισμού καταλόγων ψηφοφόρων προς εκλογήν Αρχιεπισκόπου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)8-15.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 116

καταγωγή. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ο προαναφερθείς Τραπεζούντος Χρύσανθος, ο οποίος καταγόταν από την Κομοτηνή. Η παρέμβαση, που επεχειρείτο με τον νόμο αυτό στα εσωτερικά της Κυπριακής Εκκλησίας, προσέβαλλε την αυτονομία της, αφού καθόριζε τα προσόντα και τις διαδικασίες ανάδειξης νέου Αρχιεπισκόπου, κατά τρόπο προκλητικό. Με τη δημοσίευσή του καθόριζε στην πραγματικότητα, ότι ο νέος Αρχιεπίσκοπος θα εκλεγόταν, όπως επιθυμούσαν οι αποικιακές Αρχές, και όχι με βάση τους Ιερούς Κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Ο νόμος υπ' αριθμόν 34 του 1937 είχε τον τίτλο: «Νόμος προνοών διά την υπό του Κυβερνήτου έγκρισιν οιουδήποτε προσώπου εκλεγέντος προς πλήρωσιν χηρείας εν τω Αρχιεπισκοπικώ Θρόνω της Αυτοκεφάλου Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου». Σύμφωνα με το περιεχόμενό του, ο νέος Αρχιεπίσκοπος έπρεπε να εγκριθεί πριν από την ενθρόνισή του από τον Κυβερνήτη, γεγονός αδιανόητο για την Κυπριακή Εκκλησία, αφού αποτελούσε κατάφωρη επέμβαση στα εσωτερικά της. Ακόμη, η αναφορά αυτή ήταν σε αντίθεση με το δόγμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, σύμφωνα με το οποίο η αρχιεπισκοπική εκλογή πραγματοποιείται με τη φώτιση του Αγίου Πνεύματος και κατά συνέπεια δεν μπορεί να υπόκειται στην έγκριση των Αρχών. Με τη δημοσίευσή του οι Κυβερνώντες επεδίωκαν, ώστε ο νέος Αρχιεπίσκοπος να τυγχάνει της αποδοχής τους και επομένως να είναι βέβαιοι ότι δεν θα τους δημιουργούσε προβλήματα στην πολιτική τους.

Τέλος, ο νόμος υπ' αριθμόν 35 του 1937 με τίτλο: «Νόμος τροποποιητικός του της Αυτοκεφάλου Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Κύπρου (αποστέρησις προσόντων Αρχιεπισκόπου) νόμου του 1937» αποτελούσε ουσιαστικά συμπλήρωση του νόμου υπ' αριθμόν 33. Με αυτόν διευκρινιζόταν, ότι μπορούσαν να εκλεγούν στον αρχιεπισκοπικό θρόνο και Κύπριοι στην καταγωγή κληρικοί, οι οποίοι υπηρετούσαν σε άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες[69].

---

69. Για το περιεχόμενο των νόμων αυτών βλ. «Νόμοι της Βρεττανικής Κυπριακής Κυβερνήσεως περί εκλογής Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939)16-21.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 117

Με τη δημοσίευση των εκλογικών νόμων του 1937 είχε γίνει πλέον φανερό, ότι οι Βρετανοί επεδίωκαν τον έλεγχο της Κυπριακής Εκκλησίας και τον περιορισμό της επιρροής της στην εθνική και κοινωνική ζωή του τόπου. Η δημοσίευσή τους, όπως ήταν επόμενο, ματαίωσε και τις προσπάθειες για την επίλυση του ζητήματος. Συνέτεινε, ακόμη, ώστε οι Λεόντιος και Μακάριος να αναστείλουν τις διαδικασίες πλήρωσης του αρχιεπισκοπικού θρόνου, με την ελπίδα ότι μελλοντικά θα δημιουργούνταν καταλληλότερες συνθήκες, οι οποίες θα επέτρεπαν να διεξαχθούν εκλογές με βάση τις σχετικές διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη[70]. Την ίδια περίοδο ο Χρύσανθος ενημέρωσε με επιστολή, ημερομηνίας 20 Νοεμβρίου 1937, τον Οικουμενικό Πατριάρχη (1935-1946) Βενιαμίν για την πορεία, που είχε λάβει το ζήτημα. Τον πληροφόρησε ακόμη, ότι είχε ζητήσει θεώρηση του διαβατηρίου του για να κατέλθει στο νησί, αλλά αυτή καθυστερούσε, προφανώς, όπως σημείωνε, γιατί η Βρετανική Κυβέρνηση επεδίωκε να καταστήσει την Κυπριακή Εκκλησία υποχείριό της[71].

Ο Λεόντιος διαμαρτυρήθηκε για το περιεχόμενο των εκλογικών νόμων και απέστειλε, στις 21 Δεκεμβρίου 1937, εκτενές υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη, με το οποίο επεξηγούσε τους λόγους για τους οποίους δεν ήταν δυνατόν να γίνουν δεκτοί απαιτώντας την κατάργησή τους. Ζητούσε, επίσης, όπως το υπόμνημά του τεθεί υπόψη του Υπουργού Αποικιών, αναμένοντας προφανώς τη διαμεσολάβησή του για την ακύρωσή τους[72]. Ωστόσο ο Υπουργός Αποικιών, όπως πληροφόρησε τον Τοποτηρητή ο αποικιακός γραμ-

70. «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Πάφος*, 3.2.1938· «Ανακοίνωσις του Σεβ. Τοποτηρητού προς τον ανώτερον κλήρον εις συνάντησιν εν τη Αρχιεπισκοπή», *Φωνή της Κύπρου*, 5.2.1938.

71. Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 225-232.

72. «Ο Σ. Τοποτηρητής απηύθυνε χθες υπόμνημα προς την Αυτού Εξοχότητα τον Κυβερνήτην εν σχέσει προς το Αρχιεπισκοπικόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23.12.1937. Για το περιεχόμενό του βλ. «Υπόμνημα προς τον Κυβερνήτην εναντίον διαφόρων πολιτικών νόμων, προσβαλλόντων την Εκκλησίαν Κύπρου και ιδία των περί εκλογής Αρχιεπισκόπου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)74-80.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 118

ματέας με επιστολή στις 27 Μαΐου 1938, απέρριπτε τις θέσεις του, αφήνοντας ανοικτό μόνο το ενδεχόμενο τροποποίησης του νόμου, αναφορικά με την εκ των υστέρων έγκριση του Αρχιεπισκόπου. Όπως σημείωνε, είχαν δοθεί οδηγίες στον Κυβερνήτη να εξεταστεί κατά πόσο η έγκριση των υποψηφίων για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο μπορούσε να γίνει πριν από τη διεξαγωγή των εκλογών, ώστε να μην αντιβαίνει προς τους Ιερούς Κανόνες. Πρόσθετε, επίσης, ότι ο Υπουργός Αποικιών δεν αναγνώριζε κανένα προνόμιο στην Κυπριακή Εκκλησία, το οποίο να μην υπόκειτο σε διακανονισμό από νόμο[73].

Ακόμη, ο αποικιακός γραμματέας, με μια δεύτερη επιστολή ίδιας ημερομηνίας, πληροφορούσε τον Λεόντιο, ότι ο Κυβερνήτης είχε λάβει υπόψη τα όσα ανέφερε ο Υπουργός Αποικιών και θα προχωρούσε σε τροποποίηση στον νόμο, ώστε να διεξαχθούν εκλογές. Σύμφωνα με όσα σημείωνε, η εκλογική συνέλευση θα προπαρασκεύαζε αρχικά κατάλογο υποψηφίων, τον οποίο θα υπέβαλλε στον Κυβερνήτη, από όπου ο τελευταίος θα αφαιρούσε όσους κληρικούς δεν ενέκρινε, και ακολούθως θα εκλεγόταν ο νέος Αρχιεπίσκοπος από τους εναπομείναντες[74].

Ο Λεόντιος απάντησε στις 10 Ιουνίου 1940, ενημερώνοντας τον Κυβερνήτη, ότι είχε θέσει υπόψη του εξόριστου Μητροπολίτη Μακαρίου τις προτάσεις του, ώστε να ληφθεί συνοδική απόφαση και θα τον ενημέρωνε το συντομότερο[75]. Ακολούθως του απέ-

---

73. «Επιστολή του Κυβερνήτου προς τον Τοποτηρητή, γνωστοποιούσα τας απόψεις του Εντιμοτάτου επί των Αποικιών Υπουργού», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)80-81.

74. «Επιστολή του Κυβερνήτου προς τον Τοποτηρητή, προτείνουσα τροποποίησιν του υπ' αριθμόν 34 Νόμου περί εκλογής Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)82-83. Αμφότερες οι επιστολές δημοσιεύτηκαν στον κυπριακό τύπο και σχολιάστηκαν εκτενώς. Βλ. «Το πλήρες κείμενον των επιστολών του Αποικιακού Γραμματέως εν σχέσει προς το Αρχιεπισκοπικόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 1.6.1938· «Το Αρχιεπισκοπικόν εισέρχεται εις νέαν φάσιν», *Πάφος*, 2.6.1938· «Η νέα φάσις του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος και αι απόψεις μας», *Φωνή της Κύπρου*, 4.6.1938.

75. «Το κείμενον της απαντήσεως του Σ. Τοποτηρητού εις τας επιστολάς του

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 119

στειλε, στις 6 Αυγούστου 1940, νέο εκτενές υπόμνημα, όπου διατύπωνε λεπτομερώς τις θέσεις της Κυπριακής Εκκλησίας για τους νόμους του 1937, καθώς και επιστολή, ίδιας ημερομηνίας, με την οποία εξέθετε την αρνητική απάντηση της Συνόδου στην προτεινόμενη τροποποίηση, αφού οι νόμοι εξακολουθούσαν να είναι αντίθετοι με τους Ιερούς Κανόνες[76].

Η συνέχιση της εκκρεμότητας και η ανάμειξη εκκλησιαστικών παραγόντων άλλων Εκκλησιών στο ζήτημα συνέτεινε, ώστε αυτό να λάβει ευρύτερες διαστάσεις από τις οποίες δεν έλειπαν οι εντάσεις και οι διενέξεις. Ο Λεόντιος, εκ των πραγμάτων, βρέθηκε στο επίκεντρο και κάτω από συνεχή πίεση για την εξεύρεση λύσης, αντιμετωπίζοντας την καχυποψία πολλών εμπλεκομένων. Για τον λόγο αυτό κατηγορήθηκε με διάφορες, αντιφατικές, όμως, κατηγορίες, ολωσδιόλου αστήρικτες, όπως για παράδειγμα ότι δεν επιθυμούσε τη διεξαγωγή εκλογών, ώστε να παρατείνεται η εκκρεμότητα και να διοικεί μόνος την Κυπριακή Εκκλησία. Ακόμη κατηγορήθηκε, ότι επεδίωκε να διεξάγει τις εκλογές, ώστε να εκλεγεί νέος Αρχιεπίσκοπος, ουσιαστικά χωρίς αντίπαλο, αφού ήταν ο μοναδικός Ιεράρχης, που είχε παραμείνει στο νησί.

Στο μεταξύ, ο Λεόντιος αποφάσισε να ορίσει εκπροσώπους του σε κάθε μια από τις τέσσερις αρχιερατικές περιφέρειες, ώστε να καταστεί, υπό τις συνθήκες, αποτελεσματικότερο το διοικητικό του έργο. Στη μεν αρχιεπισκοπική περιφέρεια διόρισε τον Έξαρχο

Εντιμωτάτου Αποικιακού Γραμματέως», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 12.6.1938· «Επιστολή του Τοποτηρητού προς τον Κυβερνήτην», *Απόστολος Βαρνάβας* 3 (1942)83-84.

76. «Τα απαντητικά του Σεβ. Τοποτηρητού υπομνήματα προς την Κυβέρνησιν και τον Έντιμον Υπουργόν των Αποικιών επί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος», *Φωνή της Κύπρου*, 13.8.1938· «Υπόμνημα του Τοποτηρητού προς τον Κυβερνήτην, εκφράζον πλατύτερον τας απόψεις της Εκκλησίας Κύπρου εν σχέσει προς τους υπό της Κυβερνήσεως θεσπισθέντας Νόμους περί εκλογής Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)85-90· «Υπόμνημα του Τοποτηρητού προς την Κυβέρνησιν, δι' ού δηλούται ότι η υπό της Κυβερνήσεως προτεινομένη τροποποίησις του νόμου 34 του 1937, ως αντικαθεστωτική, δεν δύναται να γίνη αποδεκτή», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)91-99.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 120

Ιερώνυμο και στις περιφέρειες Κιτίου και Πάφου τους Αρχιμανδρίτες Μακάριο Μαχαιριώτη και Γεννάδιο Μαχαιριώτη, αντιστοίχως, ενώ στη μητροπολιτική περιφέρεια Κερύνειας εξακολούθησε να αντιπροσωπεύει τον οικείο Μητροπολίτη Μακάριο ο Αρχιμανδρίτης Ιάκωβος Αρνόπουλος. Εξέδωσε δε, την 1η Ιανουαρίου 1939, σχετικές εγκυκλίους και για τις τέσσερις επισκοπικές περιφέρειες[77]. Επίσης, τον Μάρτιο του ίδιου έτους, ανέθεσε τα καθήκοντα του Αρχιερατικού Επιτρόπου της Αρχιεπισκοπής, με έδρα την Αμμόχωστο, στον Ιεροδιάκονο και μετέπειτα Μητροπολίτη Κυρηνείας (1948-1973) Κυπριανό Κυριακίδη και, με τη σύμφωνη γνώμη του εξόριστου Μητροπολίτη Μακαρίου, την αρχισυνταξία του επίσημου περιοδικού οργάνου της Κυπριακής Εκκλησίας «Απόστολος Βαρνάβας» στον Αρχιμανδρίτη Ιππόλυτο Μιχαηλίδη[78]. Στο περιοδικό αυτό, όμως, είχε και ο ίδιος εμπλοκή και, όπως αναφέρεται, το διηύθυνε αυτοπροσώπως, ενώ λάμβανε πρόνοια, ώστε να δημοσιεύονται στις σελίδες του τα κυριότερα από τα επίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα[79].

ΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΩΞΕΙΣ

Τους μήνες που ακολούθησαν, ο Λεόντιος συνέχισε να επισκέπτεται διάφορες περιοχές του νησιού, όπου τελούσε τη θεία λειτουρ-

77. «Εγκύκλιοι της Α.Σ. του Τοποτηρητού περί διορισμού αντιπροσώπων αυτού εν ταις επαρχίαις Αρχιεπισκοπής, Πάφου και Κιτίου και περί Τοποτηρητού του χηρεύσαντος Μητροπολιτικού Θρόνου Κιτίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)28-33. Για τη ζωή των Ιάκωβου Αρνόπουλου και Γεννάδιου Μαχαιριώτη έγινε λόγος προηγουμένως. Για τους Έξαρχο Ιερώνυμο και Μακάριο Μαχαιριώτη βλ. «Ἔξαρχος της Αρχιεπισκοπής Ιερώνυμος», *Απόστολος Βαρνάβας* 19(1958)197-198· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 348, αντιστοίχως.

78. «Διορισμός Αρχιερατικού Επιτρόπου εν Βαρωσίοις - Διορισμός Διευθυντού "Αποστόλου Βαρνάβα"», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)54. Για τη ζωή των Κυπριανού Κυριακίδη και Ιππόλυτου Μιχαηλίδη βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 271-272, 369, αντιστοίχως.

79. «†Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)107. Για τη συμβολή του στην έκδοση του περιοδικού βλ. π. Κωνσταντίνου Κούκου, «Ο Χριστιανικός Ορθόδοξος τύπος εις την Κύπρον από της εισαγωγής της τυπογραφίας μέχρι σήμερον», *Κυπριακός Λόγος* 44-45(1976)133.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 121

γία και κήρυττε με εμπνευσμένες ομιλίες και με τη χαρακτηριστική ευφράδειά του. Σε αυτές δεν παρέλειπε να αναφέρεται και στο εθνικό ζήτημα και, παρά τις αυστηρές απαγορεύσεις που είχαν επιβληθεί από το αποικιακό καθεστώς, να στιγματίζει την πολιτική του. Ο Πάλμερ αντέδρασε στην πρόκληση και ομάδα αστυνομικών άρχισε να παρακολουθεί και να καταγράφει το περιεχόμενο των κηρυγμάτων του, κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του έτους 1938. Επισημάνθηκε δε, ότι σε έξι από αυτά, με βάση τους ισχύοντες ανελεύθερους νόμους, περιέχονταν φράσεις, που μπορούσαν να θεωρηθούν ως στασιαστικές, όπως ήταν οι σχετικές με την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου. Γι' αυτό και αποφασίστηκε να διωχθεί με βάση τον νόμο υπ' αριθμόν 30 του 1935, ο οποίος είχε θεσπιστεί στις 16 Οκτωβρίου 1935 και αναφερόταν στην «Πρόληψη του εγκλήματος»! Σύμφωνα με όσα προνοούσε διάταξη του νόμου αυτού, ο διοικητής μιας επαρχίας, ή ο πρόεδρος του Επαρχιακού Δικαστηρίου, ύστερα από ένορκη πληροφορία ότι ένα πρόσωπο ήταν πιθανόν να διαταράξει την ειρήνη ή να διασαλεύσει τη δημόσια τάξη, είχε το δικαίωμα να διατάξει να παρουσιασθεί ενώπιόν του[80]. Κλήθηκε δε να παρουσιαστεί στο Δικαστήριο Λεμεσού τη Μεγάλη Τετάρτη, 20 Απριλίου 1938, με την κατηγορία ότι σε ομιλίες του στις επαρχίες Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα και Πάφο χρησιμοποίησε επιχειρηματολογία που μπορούσε να προκαλέσει δυναμικές εκδηλώσεις εναντίον της Κυβέρνησης[81].

Ο Μητροπολίτης Πάφου προσήλθε στο Δικαστήριο περιστοιχιζόμενος από πλήθος υψηλόβαθμων αξιωματούχων της Κυπριακής Εκκλησίας και μεγάλο αριθμό πιστών, που έσπευσαν να του συμπαρασταθούν. Όπως και κατά τη δίκη του 1932, ανάμεσα σε αυτούς

80. Για τον νόμο αυτό βλ. Π. Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, ό.π., σ. 70-71.

81. «Ο Μητροπολίτης Πάφου ενώπιον του Δικαστηρίου Λεμεσού», *Πάφος*, 14.4.1938· «Ο Σεβ. Μητροπολίτης του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου προ του Δικαστηρίου Λεμεσού», *Φωνή της Κύπρου*, 16.4.1938.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 122

που τον συνόδευαν περιλαμβάνονταν οι Αρχιμανδρίτες Πάφου Γεννάδιος Μαχαιριώτης, Κιτίου Μακάριος Μαχαιριώτης, Κυρηνείας Ιάκωβος Αρνόπουλος, ο Έξαρχος της Μητρόπολης Κιτίου στη Λεμεσό Νικόδημος Παπαδόπουλος και άλλοι. Τη φορά αυτή ανέλαβε ο ίδιος να χειριστεί την υπεράσπισή του, δηλώνοντας στο Δικαστήριο ότι δεν είχε ανάγκη δικηγόρου, προφανώς γιατί δεν είχε πρόθεση να συμβιβαστεί, όπως είχε πράξει προηγουμένως.

Το Δικαστήριο ανακοίνωσε τις εναντίον του δεκαεννέα κατηγορίες, οι οποίες αφορούσαν τη διενέργεια ανατρεπτικών πράξεων ή προπαγάνδας, αλλά δεν του επέτρεψε να απολογηθεί, αρκούμενο στην αρχική παραδοχή, με την οποία είχε αποδεχθεί τα γεγονότα που περιλαμβάνονταν στο κατηγορητήριο. Σύμφωνα με τον βοηθό αρχηγό Αστυνομίας Τζ. Άσμορ (J. H. Ashmore), ο οποίος εκτελούσε χρέη δημόσιου κατήγορου, με την κλήτευση του Λεοντίου επεδιώκετο να τεθεί τέρμα στην ανατρεπτική προπαγάνδα και να εξασφαλιστεί η γαλήνη στον τόπο. Όπως ανέφερε, ο Λεόντιος για δέκα έξι συνολικά μήνες περιερχόταν το νησί και υποστήριζε απροκάλυπτα με τις ομιλίες του την αναγκαιότητα αλλαγής του καθεστώτος. Τον κατηγόρησε ακόμη, ότι στις προσευχές του επικαλείτο τη θεία πρόνοια για τον βασιλιά «μιας ξένης χώρας», δηλαδή της Ελλάδας, και όχι για αυτόν της Αποικίας, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας. Πρόσθετε, επίσης, ότι η στάση του έναντι του καθεστώτος είχε κορυφωθεί ύστερα από την ψήφιση των εκλογικών νόμων του 1937, οπότε επεδίωκε πάση θυσία να εξευτελίζει με τις ομιλίες του την Κυβέρνηση.

Στην αγόρευσή του ο Άσμορ ανέφερε ένα μεγάλο αριθμό εκκλησιών, όπου είχε παραστεί ο Τοποτηρητής, παραθέτοντας λεπτομέρειες των κηρυγμάτων ή αποσπάσματα από προσευχές του, ενδεικτικό της συστηματικής παρακολούθησής του από τις μυστικές υπηρεσίες του καθεστώτος. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν ομιλίες και ευχές, που ανέπεμψε κατά την ώρα της θείας λειτουργίας στους ναούς του Αγίου Θεοδώρου στην Πάφο (5.1.1937, 26.12.1937, 2.1.1938), της Χρυσοπολίτισσας στη Λάρνακα (6.2.1938), της Κα-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 123

θολικής στη Λεμεσό (13.3.1938), της Φανερωμένης στη Λευκωσία (25.3.1938), του Σωτήρος στη Λάρνακα (27.3.1938), του Αποστόλου Λουκά στη Λευκωσία (1.4.1938) και της Παναγίας στη Χλώρακα (3.4.1938).

Το Δικαστήριο, αφού άκουσε τον δημόσιο κατήγορο, επέβαλε στον Λεόντιο την ποινή του εντοπισμού στην πόλη της Πάφου για περίοδο ενός έτους, χωρίς δικαίωμα απομάκρυνσης από τα δημοτικά όρια, εκτός αν του παρεχωρείτο σχετική άδεια από τον αστυνόμο της πόλης και μόνο με αστυνομική επιτήρηση. Στη δε περίπτωση, που χρειαζόταν να μετακινηθεί σε άλλη επαρχία, έπρεπε να ζητήσει σχετική άδεια από τον αρχηγό Αστυνομίας. Επίσης, τον δέσμευσε με την υποχρέωση να προσέρχεται, οπότε εκαλείτο, στον πλησιέστερο αστυνομικό σταθμό. Τέλος, τον καλούσε να «διορθώσει τη συμπεριφορά του» και να συμμορφωθεί με τους υφιστάμενους νόμους, αφού ήταν Βρετανός υπήκοος[82].

Υποχρεωτικά ο Τοποτηρητής εγκλωβίστηκε στην Πάφο από όπου εξακολούθησε να μεριμνά για τη διευθέτηση των πολλών υποθέσεων της Κυπριακής Εκκλησίας. Στο μεταξύ παρέμενε ανυποχώρητος στον αγώνα του ενάντια στην τυραννική διακυβέρνηση του Πάλμερ και στην προβολή των εθνικών διεκδικήσεων, μέσα βέβαια στο νομικό πλαίσιο που μπορούσε να πράξει κάτι τέτοιο. Για παράδειγμα, τον Μάρτιο του 1939, κατά την επέτειο της εθνικής παλιγγενεσίας του 1821, οπότε αποφάσισε την τέλεση δοξολογίας, εκμεταλλευόμενος πιθανότατα το γεγονός ότι ο Πάλμερ αντικαθίστατο σύντομα και θα αναχωρούσε από το νησί,

82. Για τη δίωξη του Λεοντίου, το 1938, βλ. Π. Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, ό.π., σ. 90-102, όπου δημοσιεύονται τα πρακτικά της δίκης και άλλες σχετικές πληροφορίες. Επίσης βλ. Θ. Παπαγεωργίου, «Οι νομικές διώξεις εναντίον του Λεοντίου», *ό.π.*, σ. 476-477, καθώς και τα δημοσιεύματα του τύπου της εποχής: «Τα λεπτομερή πρακτικά της χθεσινής δίκης», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21.4.1938· «Η υπόθεσις του Μητροπολίτου Πάφου κ.κ. Λεοντίου ενώπιον του Δικαστηρίου Λεμεσού», *Πάφος*, 21.4.1938· «Η προ του προέδρου του Δικαστηρίου Λεμεσού ακρόασις της υπό της Αστυνομίας κινηθείσης αγωγής κατά του Σεβ. Μητροπολίτου διά διαφόρους επ' εκκλησίας ομιλίας του», *Φωνή της Κύπρου*, 23.4.1938.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 124

αναφέρθηκε στη σημασία της επετείου και μνημόνευσε τους Άγγλους φιλέλληνες οι οποίοι έπεσαν για την ελευθερία της Ελλάδας. Με την ευκαιρία αυτή, οι κάτοικοι της πόλης και επαρχίας Πάφου προσήλθαν μαζικά στον εορτασμό και η ομιλία του Λεοντίου αποτέλεσε σημαντική τόνωση στον καταρρακωμένο πατριωτισμό τους. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, ανάμεσα στις χιλιάδες προσελθόντες, περιλαμβάνονταν και δύο άτομα, που συμμετείχαν ο μεν πρώτος φορώντας ελληνική στρατιωτική στολή, ο δε δεύτερος φουστανέλα, γεγονός που προκάλεσε την προσαγωγή τους στον αστυνομικό σταθμό[83].

Ο Πάλμερ θεώρησε πρόκληση για την πολιτική του τη διοργάνωση της δοξολογίας και την ομιλία του Λεοντίου, και έδωσε οδηγίες στην Αστυνομία να πραγματοποιήσει έρευνα στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο και να συγκεντρώσει στοιχεία εναντίον του. Για τον λόγο αυτό, στις 3 Απριλίου 1939, δώδεκα μέλη της αστυνομικής δύναμης, υπό την επίβλεψη του αστυνόμου Λευκωσίας, εισήλθαν στην Αρχιεπισκοπή και ερεύνησαν το κτήριο. Διεξήγαν, επίσης, έρευνα στο ιδιαίτερο δωμάτιο και το γραφείο του Λεοντίου, στη βιβλιοθήκη, στα δωμάτια όσων διέμεναν σε αυτή και στα γραφεία τους, ακόμη και στο σκευοφυλάκιο, ενώ παραβίασαν και το υπνοδωμάτιο του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, που παρέμενε κλειστό από τον θάνατό του[84].

Ο Λεόντιος πληροφορήθηκε την πρωτάκουστη αυτή ενέργεια ευρισκόμενος στην Πάφο, από όπου έσπευσε να διαμαρτυρηθεί στον Πάλμερ τηλεγραφικώς, στις 5 Απριλίου 1939. Όπως σημείωνε, η ενέργεια της Αστυνομίας ήταν ασεβέστατη και έντονα

---

83. «Η χθεσινή δοξολογία εις Κτήμα. Σύλληψις δύο προσώπων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.3.1939. Πρόκειται για τους εθελοντές των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13 Μιχάλη Κωνσταντίνου και Κωστή Βρυωνίδη. Βλ. Πέτρου Παπαπολυβίου (εισ.-επιμ.), *Υπόδουλοι Ελευθερωταί Αδελφών Αλυτρώτων*, Λευκωσία 1999, σ. 124.

84. «Η έρευνα εις το Αρχιεπισκοπικόν Μέγαρον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5.4.1939· «Αστυνομικαί έρευναι εν τη Αρχιεπισκοπή», *Φωνή της Κύπρου*, 8.4.1939.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 125

προσβλητική για την Κυπριακή Εκκλησία και τον προειδοποιούσε, ότι αν δεν απολογείτο άμεσα, θα τον κατήγγελλε στην Αγγλικανική και στις Ορθόδοξες Εκκλησίες[85]. Ο Κυβερνήτης, όμως, αγνόησε τις διαμαρτυρίες του, με αποτέλεσμα να απευθυνθεί με τηλεγραφήματα και επιστολές σε εκπροσώπους διαφόρων Εκκλησιών, ζητώντας την παρέμβασή τους για τον εξευτελισμό που επιχειρήθηκε σε βάρος της Κυπριακής Εκκλησίας. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν επιστολή, ημερομηνίας 1ης Μαΐου 1939, προς τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πρώην Μητροπολίτη Τραπεζούντος Χρύσανθο, στην οποία αναφερόταν στον ακήρυκτο πόλεμο, κατά την έκφρασή του, που διεξαγόταν εναντίον της Εκκλησίας. Περιέγραφε, επίσης, την πολιτική αφελληνισμού, που ασκείτο από την αποικιακή Κυβέρνηση με επίκεντρο την Παιδεία και τη διαγραφή από το αναλυτικό πρόγραμμα της στοιχειώδους εκπαίδευσης κάθε αναφοράς, η οποία σχετιζόταν με την ιστορία και τη γεωγραφία της Ελλάδας. Σημείωνε, ακόμη, ότι οι συστηματικές επιθέσεις εναντίον της Εκκλησίας διεξάγονταν επειδή ήταν η κύρια δύναμη συντήρησης της εθνικής υπόστασης του λαού και κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι Βρετανοί επεδίωκαν την υποδούλωσή της. Γι' αυτό και ζητούσε τη βοήθειά του, ώστε να εξευρεθεί τρόπος τερματισμού του ανηλεούς αυτού διωγμού[86].

Στο μεταξύ, στις 20 Απριλίου 1939, έληξε η ποινή, που του είχε επιβληθεί από το Δικαστήριο, οπότε αναχώρησε από την Πάφο για τη Μητρόπολη Κιτίου και από εκεί για τη Λευκωσία, παρακολουθούμενος, όμως, στενά από τους πράκτορες της Αστυνομίας. Καθοδόν έγινε δεκτός με κωδωνοκρουσίες και θερμές εκδηλώσεις από πλήθος πιστών, προς τους οποίους μίλησε καταγγέλλοντας τα

85. «Διαμαρτυρία του Τοποτηρητού διά την έρευνα εις Αρχιεπισκοπήν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.4.1939· «Τηλεγραφική διαμαρτυρία του Σ. Τοποτηρητού διά την έρευνα της Αρχιεπισκοπής», *Πάφος*, 6.4.1939. Αντίγραφο του σχετικού εγγράφου φυλάσσσεται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947)*, αρ. 99.

86. Βλ. Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 264-270, όπου παρατίθεται η σχετική επιστολή.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 126

ανελεύθερα μέτρα, που είχαν επιβληθεί, και αναφερόμενος στο μεγαλείο της Ελλάδας. Στη Λεμεσό, η πόλη και επαρχία της οποίας την περίοδο αυτή υπαγόταν εκκλησιαστικά στη Μητρόπολη Κιτίου, τον υποδέχθηκε ο εκπρόσωπός του Αρχιμανδρίτης Μακάριος Μαχαιριώτης, επικεφαλής πλήθους πιστών, προς τους οποίους απευθύνθηκε, τονίζοντας τη σημασία της ενότητας του λαού, για την επίτευξη των εθνικών του στόχων. Ακόμη, αναφέρθηκε στη σημασία της ελληνοβρετανικής φιλίας για τους λαούς των δύο χωρών, σημειώνοντας ότι μια ισχυρή Ελλάδα αποβαίνει πάντοτε προς όφελος της Μεγάλης Βρετανίας. Τέλος, γνωρίζοντας ότι ανάμεσα σε αυτούς, που είχαν προσέλθει για να τον ακούσουν, περιλαμβάνονταν και πράκτορες της Κυβέρνησης, τους παρακάλεσε να μεταφέρουν με ακρίβεια όσα είχαν ειπωθεί, ώστε να μη δημιουργούνται παρερμηνείες και λανθασμένες εντυπώσεις.

Στη συνέχεια ο Λεόντιος μετέβη στη Λάρνακα, όπου πραγματοποίησε σειρά ομιλιών, το περιεχόμενο των οποίων χρησιμοποιήθηκε αργότερα εναντίον του, όταν προσήχθη σε νέα δίκη. Μίλησε διαδοχικά στο συνοδικό της Μητρόπολης Κιτίου (22.4.1939), στον Άγιο Γεώργιο τον Κοντό (23.4.1939) και στους μαθητές του Αρρεναγωγείου Λάρνακας (24.4.1939), προς τους οποίους υπενθύμισε την ελληνική καταγωγή τους και τόνισε ότι το εθνικό τους κέντρο ήταν η Αθήνα. Ακόμη, τους προέτρεψε να αναφέρουν πάντοτε, είτε ερωτούνταν είτε όχι, ότι ήταν Έλληνες στην καταγωγή, ενώ παρόμοια αναφορά για την εθνική ταυτότητα των «Χριστιανών κατοίκων του νησιού», όπως ήθελαν να τους παρουσιάζουν οι Κυβερνώντες, έκανε και σε κήρυγμά του στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία (30.4.1939).

Με βάση τη νομοθεσία, που είχε θεσπιστεί ύστερα από τα Οκτωβριανά και σύμφωνα με την οποία είχε καταδικαστεί ένα χρόνο προηγουμένως, οι λόγοι του εθεωρούνταν στασιαστικοί. Γι' αυτό και του απαγγέλθηκαν νέες κατηγορίες και κλήθηκε να παρουσιαστεί ξανά στην αίθουσα του Δικαστηρίου Λεμεσού, στις 15 Μαΐου 1939. Οι κατηγορίες, που τον βάραιναν τη φορά αυτή, σχετίζονταν

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 127

με τις αναφορές του για την καταπίεση της Κυπριακής Εκκλησίας από το αποικιακό καθεστώς και με τις έμμεσες νύξεις του στο ζήτημα της Ένωσης. Επίσης, κατηγορείτο ότι στις 22 Μαΐου 1938 είχε στείλει επιστολή στον Αρχιμανδρίτη της Μητρόπολης Κιτίου Μακάριο Μαχαιριώτη, με την οποία τον καλούσε να αποφύγει να τελέσει δοξολογία για τα γενέθλια του βασιλιά της Μεγάλης Βρετανίας, επειδή η καταδιωκόμενη από τους Κυβερνώντες Εκκλησία βρισκόταν σε πένθος. Όπως αποκαλύφθηκε στο Δικαστήριο, αντίγραφο της επιστολής αυτής είχε βρεθεί κατά την προαναφερθείσα έρευνα στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο[87].

Η δίκη αυτή διήρκησε τρεις συνολικά μέρες και συγκέντρωσε και πάλι το ενδιαφέρον των κατοίκων, που προσήλθαν μαζικά για να συμπαρασταθούν στον διωκόμενο ποιμενάρχή τους[88]. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν μεγάλος αριθμός κληρικών, ενώ την υπεράσπισή του ανέλαβαν οι δικηγόροι Κρίτων Τορναρίτης, Αλέκος Ζήνων, Φειδίας Κυριακίδης, Σάββας Χρίστης, Ανδρέας Γαβριηλίδης, Γεώργιος Βασιλειάδης, Σωτηράκης Μαρκίδης και Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. Ο βοηθός αρχηγός Αστυνομίας Άσμορ, ο οποίος εκτελούσε και πάλι τα καθήκοντα του δημόσιου κατήγορου, ανέφερε αρχικά, ότι σκοπός του Μητροπολίτη Πάφου ήταν να διαταράξει την ησυχία και να διαφθείρει τη νεολαία! Η κατηγορία αυτή, όπως ήταν επόμενο, προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες του Λεοντίου για την πρωτάκουστη επιχειρηματολογία, και υποχρέωσε τον Άσμορ να δηλώσει ότι δεν είχε πρόθεση να θίξει τον Τοποτηρητή. Τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της δίκης αποκάλυψαν την πολιτική αφελληνισμού, που είχε αρχίσει να προωθείται, ειδικά

87. «Ο Τοποτηρητής εκλητεύθη ως ταραχοποιός», *Ελευθερία*, 2.5.1939· «Ο Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου καλείται και πάλιν ενώπιον του Δικαστηρίου βάσει του νόμου προς πρόληψιν του εγκλήματος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 2.5.1939· «Επίδοσις κλήσεως προς τον Σεβ. Τοποτηρητήν του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου δι' εμφάνισιν ενώπιον του Δικαστηρίου Λεμεσού», *Φωνή της Κύπρου*, 6.5.1939.

88. Για τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της δίκης βλ. Π. Μαχλουζαρίδη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, ό.π., σ. 102-134. Επίσης βλ. Θ. Παπαγεωργίου, «Οι νομικές διώξεις εναντίον του Λεοντίου», *ό.π.*, σ. 477-480.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 128

ανάμεσα σε όσους εργάζονταν στη δημόσια υπηρεσία. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι ανάμεσα στους μάρτυρες κατηγορίας περιλαμβανόταν αστυνομικός, ο οποίος σε σχετική ερώτηση αν είναι Έλληνας, απάντησε ότι είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και διευκρίνισε ότι είναι Κύπριος Ελληνόφωνος.

Κατά την τελευταία ημέρα της δίκης επετράπη στον Λεόντιο να απολογηθεί, οπότε αναφέρθηκε στις υποχρεώσεις που απέρρεαν από την εθναρχική του ιδιότητα, για την πνευματική και εθνική καθοδήγηση του λαού. Σημείωσε, ακόμη, ότι η δέσμευση που επικαλέστηκε σε διάφορα στάδια της διαδικασίας ο Άσμορ και την οποία ανέλαβε κατά τη διάρκεια της δίκης το 1932, για αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια που ενδεχομένως θα εκλαμβανόταν ως στασιαστική, οφειλόταν στην πεποίθησή του ότι ο νέος Κυβερνήτης θα επέτρεπε την επάνοδο των εξορίστων. Ωστόσο, όπως πρόσθεσε, οι προσδοκίες του διαψεύστηκαν και η υποχώρηση που επέδειξε δεν είχε θετικά αποτελέσματα. Ολοκληρώνοντας δε την απολογία του ανέφερε ότι θα εξακολουθούσε να αγωνίζεται για την Εκκλησία, την Παιδεία και τα εθνικά ιδεώδη, όπως όριζε το αρχιερατικό του καθήκον.

Ακολούθως ο πρόεδρος του Δικαστηρίου, πριν να ανακοινώσει την απόφασή του, προέβη σε ειδική δήλωση για την εξαιρετική εντύπωση, που του προξένησε η ρητορική δεινότητα του Λεοντίου, την οποία θεώρησε ως βασικό παράγοντα επηρεασμού των λαϊκών μαζών. Για τον λόγο αυτό, όπως ανέφερε, σε συνάρτηση με το πολιτικό περιεχόμενο των ομιλιών του και το γεγονός ότι είχε αγνοήσει σχετικές υποδείξεις, που του έγιναν στο παρελθόν, θα εξέδιδε καταδικαστική απόφαση σε βάρος του. Ανακοίνωσε δε, ότι του επέβαλλε την ίδια ποινή, όπως και ένα χρόνο προηγουμένως, δηλαδή αυτή του εντοπισμού στην πόλη της Πάφου για περίοδο ενός έτους, κατά την οποία θα τελούσε υπό αστυνομική επιτήρηση[89].

89. Από την πλούσια αρθρογραφία στον τύπο της εποχής βλ. «Ενώπιον πυκνού ακροατηρίου ήρξατο χθες εν Λεμεσώ η δίκη του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου», *Ελευθερία*, 16.5.1939· «Η χθεσινή δίκη του Τοποτηρητού εις Λεμεσόν. Τα λεπτομερή πρακτικά», *Νέος Κυπριακός Φύ-*

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 129

Είναι αξιοσημείωτο ότι τη φορά αυτή διώχθηκαν και οι Αρχιμανδρίτης Μακάριος Μαχαιριώτης και Έξαρχος Ιερώνυμος, οι οποίοι είχαν οργανώσει την υποδοχή του, ο μεν πρώτος στη Λεμεσό και στη Λάρνακα, ο δε δεύτερος στη Λευκωσία. Οι εναντίον τους κατηγορίες στηρίζονταν στον νόμο, που απαγόρευε την κωδωνοκρουσία, εκτός από τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ήταν συνδεδεμένη με την τέλεση θείας λειτουργίας. Όπως αναφέρθηκε στο Δικαστήριο, οι κατηγορούμενοι παραβιάζοντας τη σχετική νομοθεσία είχαν δώσει οδηγίες για να κτυπήσουν οι καμπάνες κατά την προσέλευση του Λεοντίου. Οι αστυνομικές αρχές κατηγόρησαν, επίσης, και τους νεωκόρους των ναών, που είχαν εκτελέσει τις εντολές των δύο κληρικών. Το Δικαστήριο καταδίκασε τους δύο ιερωμένους σε χρηματικό πρόστιμο και τους υπόλοιπους σε παρόμοια ποινή ή σε χρηματική εγγύηση[90].

Μετά την καταδίκη του ο Λεόντιος αναχώρησε για την Πάφο, όπου και παρέμεινε για όσο διάστημα διήρκησε η ποινή του. Η γενναία στάση του έναντι των Κυβερνώντων, όπως ήταν επόμενο, δεν μπορούσε να μείνει απαρατήρητη από τη λαϊκή μούσα και τους ποιητάρηδες, όπως τον Κλεάνθη Σάββα από τον Άγιο Μάμα Λεμεσού, ο οποίος, το 1939, κυκλοφόρησε σχετική φυλλάδα στη Λάρνακα, την οποία επανέκδωσε το ίδιο έτος στην Πάφο, επαινώντας τους αγώνες του. Σε αυτή περιέλαβε επίσης και διάφορες πληροφορίες για τη ζωή και τις άλλες δραστηριότητές του, γεγονός που καταδεικνύει και το ευρύτερο ενδιαφέρον ανάμεσα στις λαϊ-

---

λαξ, 16.5.1939· «Η δεύτερη ημέρα της δίκης του Σεβ. Τοποτηρητού εις Λεμεσόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.5.1939· «Ο Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου υπεβλήθη εις εντοπισμόν εντός των δημοτικών ορίων της Πάφου επί εν έτος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 18.5.1939· «Ο Σεβασμιώτατος Τοποτηρητής κατεδικάσθη χθες εις εντοπισμόν», *Ελευθερία*, 18.5.1939· «Η εκδίκασις της υποθέσεως του Σεβ. Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου προ του Δικαστηρίου Λεμεσού», *Φωνή της Κύπρου*, 20.5.1939.

90. «Η δίκη διά τας κωδωνοκρουσίας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.4.1939· «Καταδίκη του Τοποτηρητού του Θρόνου Κιτίου διά τας κωδωνοκρουσίας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.4.1939.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 130

κές μάζες για το έργο του Μητροπολίτη Πάφου[91].

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Μερικούς μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1939, ο Πάλμερ αντικαταστάθηκε στη διακυβέρνηση του νησιού από τον προαναφερθέντα Μπάττερσιλ, κατά την τελετή υποδοχής του οποίου προσκλήθηκε να παραστεί ο Έξαρχος Ιερώνυμος αντί του Λεοντίου[92]. Επρόκειτο για μια πολιτική ενέργεια της αποικιακής Κυβέρνησης, που είχε στόχο να υπογραμμίσει ότι δεν αναγνώριζε στον Τοποτηρητή κανένα δικαίωμα εκπροσώπησης του κυπριακού λαού. Ωστόσο, ο τελευταίος έστειλε τηλεγράφημα στον Κυβερνήτη, ο οποίος αφίχθη στις 10 Αυγούστου 1939, με το οποίο τον καλωσόριζε μεν στην «ωραία ελληνική πατρίδα», αλλά διαμαρτυρόταν έντονα για τους διωγμούς και τα σκληρά μέτρα διακυβέρνησης, που ήταν σε εφαρμογή[93].

Την ίδια περίοδο, στις 3 Σεπτεμβρίου 1939, η Μεγάλη Βρετανία ενεπλάκη στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο εναντίον της Γερμανίας, η οποία είχε προσαρτήσει προηγουμένως διάφορες χώρες της Ευρώπης. Το γεγονός αυτό έμελλε να διαφοροποιήσει τις συνθήκες διοίκησης των Βρετανών, αφού ζητούσαν τη συστράτευση των Κυπρίων στον αγώνα εναντίον των δυνάμεων του Άξονα. Γι' αυτό και σταδιακά τα καταπιεστικά μέτρα της Παλμεροκρατίας, ιδίως μετά την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων, αδράνησαν και σιωπηλά καταργήθηκαν. Λήφθηκαν τότε διάφορα μέτρα στην Κύπρο, η οποία ενεπλάκη στον πόλεμο, ως αποικία της Μεγάλης Βρετανίας. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν η εξαγγελία, στις 8 Σεπτεμβρίου 1939, της

91. Κλεάνθους Σάββα, *Ο βίος του Λεοντίου Μητροπολίτου Πάφου και Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου*, Λάρνακα 1939 ([2]Πάφος 1939).

92. «Ο Τοποτηρητής δεν προσεκλήθη εις την τελετήν επί τη αφίξει του νέου Κυβερνήτου καίτοι προσεκλήθη ο Έξαρχος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 3.8.1939.

93. «Ο Τοποτηρητής απέστειλε χθες τηλεγράφημα προς τον νέον Κυβερνήτην», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 11.8.1939.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 131

ίδρυσης στρατιωτικού σώματος, αποτελούμενο από δύναμη 500 Κυπρίων εθελοντών, κατά προτίμηση αγάμων και ηλικίας μεταξύ 18 έως 30 χρονών, για τον βρετανικό στρατό, οι οποίοι θα απασχολούνταν κυρίως σε βοηθητικές υπηρεσίες, όπως μηχανικοί, οδηγοί αυτοκινήτων, γραφείς και μάγειροι. Αρκετοί από αυτούς, ύστερα από κατάλληλη στρατιωτική προετοιμασία στο Κέντρο Εκπαίδευσης Πολεμιδιών, αναχώρησαν για την Αίγυπτο. Στη συνέχεια ζητήθηκε να καταταγεί και επιπρόσθετος αριθμός ανδρών, που θα χρησιμοποιούνταν κυρίως ως ημιονηγοί, στις μηχανοκίνητες μεταφορές, καθώς και στις μάχιμες μονάδες. Ακολούθως η αποικιακή Κυβέρνηση ίδρυσε, στις 17 Φεβρουαρίου 1940, το λεγόμενο Κυπριακό Σύνταγμα (Cyprus Regiment) του βρετανικού στρατού, το οποίο περιελάμβανε τάγμα πεζικού και μηχανικού, καθώς και διάφορα βοηθητικά σώματα, όπως λόχους ημιονηγών, σκαπανέων, μεταγωγικού και άλλα. Επίσης, στις 14 Ιουνίου 1940, ύστερα από την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο, ως συμμάχου της Γερμανίας, ιδρύθηκε και η Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη (Cyprus Volunteer Force - C.V.F.)[94].

Καθοριστικός, όμως, παράγοντας για τη δυναμική εμπλοκή της Κύπρου στον πόλεμο υπήρξε η ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας, στις 28 Οκτωβρίου 1940. Ο Λεόντιος κάλεσε τους κατοίκους να συμπαραταχθούν με τον ελληνικό λαό και την «κραταιά» Μεγάλη Βρετανία, που πολεμούσε στο πλευρό της Ελλάδας εναντίον των Ιταλών. Τις δε αμέσως επόμενες μέρες επισκέφθηκε

---

94. Για την εμπλοκή της Κύπρου στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο βλ. Πέτρου Παπαπολυβίου (επιμ.), *Οι Κύπριοι Εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: Τα Μητρώα, οι Κατάλογοι και ο Φόρος του Αίματος*, Λευκωσία 2012, σ. 15-50, όπου παρατίθενται τα πορίσματα της σύγχρονης έρευνας. Επίσης βλ. Μάνου Κράλη (επιμ.), *Η Συμβολή της Κύπρου εις τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον*, Λευκωσία 1975· Ανδρέα Γεωργίου, *Οι Κύπριοι Στρατιώτες στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Λευκωσία 2001· Πέτρου Παπαπολυβίου (επιμ.), *Αναζητώντας την ελευθερία. Ένας Κύπριος στρατιώτης του βρετανικού στρατού στην κατοχική Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, 1941-1942*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 17-49· Anastasia Yiangou, *Cyprus in World War II. Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, New York 2010.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 132

τη Λάρνακα, τη Λεμεσό και την Αμμόχωστο, όπου πραγματοποίησε ενθουσιώδεις ομιλίες, τονίζοντας ότι ο λαός όφειλε να λησμονήσει τη δυσαρέσκειά του προς τους Κυβερνώντες, αφού αυτό που προείχε ήταν η συμπαράταξή του στο πλευρό της Ελλάδας, που υπόκειτο σε επίθεση από την Ιταλία και αγωνιζόταν για την ελευθερία της με τη στήριξη της Μεγάλης Βρετανίας[95]. Στη δε ομιλία του στην Αμμόχωστο ανέφερε ότι πολύ σύντομα θα ανταποκρινόταν στη λαϊκή απαίτηση και θα εξέδιδε σχετική εγκύκλιο για εθελοντική κατάταξη στον ελληνικό στρατό[96].

Ακολούθως, στις 3 Νοεμβρίου 1940, προέστη δέησης στον ναό της Φανερωμένης Λευκωσίας για τη νίκη του ελληνικού στρατού και των συμμάχων, παρόντων του διοικητή της πόλης και του Έλληνα Προξένου, Ελευθέριου Μαυροκέφαλου, και κάλεσε τον λαό «να προσφέρει το παν», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, στον αγώνα για την ελευθερία. Την ίδια μέρα παρευρέθηκε σε λαϊκή εκδήλωση στο γυμναστήριο, όπου και επανέλαβε την αναγκαιότητα της συμπαράταξης με τη Μεγάλη Βρετανία στον αγώνα εναντίον του Φασισμού και του Ναζισμού, και την με κάθε τρόπο ενίσχυση του ελληνικού λαού. Στην εκδήλωση μίλησε, επίσης, ο δήμαρχος Λευκωσίας Θεμιστοκλής Δέρβης, ο οποίος, ανάμεσα στα άλλα, τόνισε και τον εθναρχικό ρόλο του Τοποτηρητή[97]. Επρόκειτο για μια ιδιότητα, την οποία η αποικιακή Κυβέρνηση, κατά τη δεκαετία που προηγήθηκε, αμφισβήτησε έντονα και εργάστηκε συστηματικά για την εξάλειψή της. Το αγωνιστικό σθένος, όμως,

---

95. Για την παρουσία του Λεοντίου στη Λάρνακα, Λεμεσό και Αμμόχωστο βλ. «Ενθουσιώδεις εκδηλώσεις του κυπριακού λαού υπέρ του αγώνος της Ελλάδος και των συμμάχων της», *Ανεξάρτητος*, 30.10.1940· «Από της χθες οι οφθαλμοί μας ατενίζουν ελευθέρως την κυανόλευκον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 30.10.1940· «Η Α.Σ. ο Τοποτηρητής εις Βαρώσι», *Ανεξάρτητος*, 2.11.1940, αντιστοίχως.

96. «Η Αρχιεπισκοπή μελετά το ζήτημα της κατατάξεως εθελοντών εις τον ελληνικόν στρατόν», *Ελευθερία*, 1.11.1940.

97. «Λαϊκή εκδήλωσις υπέρ του Συμμαχικού Αγώνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1940)398-399· Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 119-120, 527-528.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 133

του Μητροπολίτη Πάφου συνέτεινε στη διαφύλαξη και στην ανάκτησή της, μόλις οι συνθήκες το επέτρεψαν.

Στις μέρες που ακολούθησαν ο Λεόντιος έτεινε χέρι φιλίας προς τους πρώην διώκτες του και στις παλλαϊκές συγκεντρώσεις, που διοργάνωσε, αναφέρθηκε με θερμά λόγια στη Μεγάλη Βρετανία και στην αναγκαιότητα στήριξης του αγώνα για την επικράτηση των συμμάχων. Ακόμη, υπογράμμισε τις προοπτικές που έδινε για την Κύπρο η συμμετοχή της στον πόλεμο, θεωρώντας ότι η συμμαχική νίκη θα συνέτεινε στην επικράτηση των αρχών του δικαίου και στο νησί. Στις συγκεντρώσεις αυτές το πλήθος υποδεχόταν τον Τοποτηρητή με ελληνικές σημαίες, κάτι που απαγορευόταν με βάση τα σχετικά διατάγματα, που είχαν επιβληθεί μετά τα Οκτωβριανά. Ωστόσο, οι αποικιακές Αρχές αποδέχθηκαν την παραβίαση και ουσιαστικά την κατάργηση των διαταγμάτων. Ενδεικτικό της αλλαγής της στάσης των Αρχών ήταν και η παρουσία εκπροσώπων τους στις ομιλίες του, όπως για παράδειγμα στη Λεμεσό, όπου στη μεγάλη συγκέντρωση στο στάδιο της πόλης, στις 29 Οκτωβρίου 1940, παρέστη και ο διοικητής Άρθουρ Ρένταγουεϊ (Arthur Reddaway). Όταν δε προσφέρθηκε στον Λεόντιο από κάποιο μαθητή δάφνινο στεφάνι, αυτός το έδωσε στον Ρένταγουεϊ, υπογραμμίζοντας έτσι την πεποίθηση του κυπριακού λαού, ότι η συμμετοχή του στον συμμαχικό αγώνα θα συνέτεινε και στην ελευθερία του. Μερικές ημέρες αργότερα, στις 14 Νοεμβρίου 1940, συναντήθηκε με τον Μπάττερσιλ στο Κυβερνείο, επισφραγίζοντας έτσι τη συμφιλίωσή του με τους Βρετανούς και τη συστράτευση στον κοινό αγώνα[98].

Την ίδια περίοδο ο Λεόντιος προχώρησε στην εγγραφή εθελοντών για τον ελληνικό στρατό και για τον λόγο αυτό ζήτησε, στις 10 Δεκεμβρίου 1940, συνάντηση με τον Κυβερνήτη, ώστε να επιλυθούν μερικά πρακτικά ζητήματα, όπως ταξιδιωτικές διευ-

98. «Η Α.Σ. ο Τοποτηρητής επεσκέφθη χθες την Α.Ε. τον Κυβερνήτην», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15.11.1940· «Ο Τοποτηρητής εις το Κυβερνείον», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)395-396.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 134

κολύνσεις και άλλα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στους Κυβερνώντες, αφού η συμμετοχή των Κυπρίων στο πλευρό των ελληνικών δυνάμεων υπήρχε ενδεχόμενο, μετά τη λήξη του πολέμου, να τους προκαλέσει προβλήματα. Επιπρόσθετα, λόγω και της γενικότερης πολιτικής που ακολουθούσαν στις αποικίες, απέρριπταν το ενδεχόμενο κατάταξης «υπηκόων» τους σε στρατό, ακόμη και σύμμαχης χώρας. Γι' αυτό και ο Μπάττερσιλ, μέσω του αποικιακού γραμματέα, στις 11 του ίδιου μήνα απάντησε μεν θετικά στο σχετικό αίτημα, αλλά πρότεινε η συνάντηση να πραγματοποιηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο, προφασιζόμενος άλλες επείγουσες υποχρεώσεις, έτσι ώστε να του δοθεί χρόνος διαβουλεύσεων με την Κυβέρνηση του Λονδίνου[99].

Στο μεταξύ ο Λεόντιος κάλεσε με ανακοίνωση, στις 12 Δεκεμβρίου 1940, όσους νέους, ηλικίας μεταξύ 22 και 32 ετών, ήταν άγαμοι και δεν ήταν προστάτες οικογενειών, ή δεν είχαν άλλες υποχρεώσεις, να προσέλθουν στην Αρχιεπισκοπή και στις Μητροπόλεις, για να εγγραφούν ως εθελοντές για τον ελληνικό στρατό. Κάλεσε, επίσης, και όσες νέες επιθυμούσαν να εγγραφούν στους σχετικούς κατολόγους, για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό[100]. Την έκκλησή του ακολούθησε μαζική προσέλευση εκατοντάδων ανδρών και γυναικών στα κατά τόπους αυτοσχέδια στρατολογικά γραφεία. Μόνο στην Αρχιεπισκοπή, μέσα σε ελάχιστες μέρες, εγγράφησαν 430 νέοι και 85 νέες[101].

---

99. «Έγγραφα διαμειφθέντα εν σχέσει προς το ζήτημα των Ελλήνων Κυπρίων εθελοντών διά τον Ελληνικόν στρατόν», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)3-5. Οι δύο επιστολές φυλάσσονται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΗ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Κύπριοι εθελονταί εις Ελλάδα (1940) (Ιππωνία)*, αρ. 51, 57.

100. «Απεφασίσθη η εγγραφή Κυπρίων εθελοντών διά τον ελληνικόν στρατόν», *Ελευθερία*, 12.12.1940· «Η Αρχιεπισκοπή δέχεται εγγραφάς των εθελοντών», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 12.12.1940· «Κατάταξις εθελοντών», *Πάφος*, 19.12.1940· «Έλληνες Κύπριοι εθελοντές διά τον ελληνικόν στρατόν», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)426-427, 2(1941)3-5.

101. «Εγγραφή εθελοντών διά τον ελληνικόν στρατόν», *Φωνή της Κύπρου*, 28.12.1940.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 135

Οι Λεόντιος και Μπάττερσιλ αντάλλαξαν ακόμη μερικές επιστολές, με τον πρώτο να ζητά συνάντηση και τον δεύτερο να βρίσκει αφορμή για να την αποφύγει. Τελικά, ο Λεόντιος απέστειλε στον Μπάττερσιλ νέα επιστολή, την 1η Φεβρουαρίου 1941, εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά του για το γεγονός ότι μέχρι τότε ο τελευταίος απέφευγε να ορίσει ημερομηνία συνάντησης για ένα ζήτημα, το οποίο χαρακτηριζόταν ως επείγον. Ο Κυβερνήτης απάντησε στις 6 του ίδιου μηνός για να τον πληροφορήσει, ότι θα τον ενημέρωνε σχετικά με επιστολή, η οποία, όμως, καθυστερούσε. Την ίδια περίοδο, ο Λεόντιος ενημέρωσε σχετικά τον εξόριστο Μητροπολίτη Μακάριο, ο οποίος έθεσε το ζήτημα στην Ελληνική Κυβέρνηση, όπως τον πληροφόρησε με τηλεγράφημα, στις 8 Ιανουαρίου 1941[102].

Στο μεταξύ ο Μπάττερσιλ, διαπιστώνοντας ότι σε ελάχιστο χρονικό διάστημα είχαν μεταβεί στην Αρχιεπισκοπή για κατάταξη πέραν των 1,200 ατόμων, ζήτησε επιτακτικά οδηγίες από το Υπουργείο Αποικιών για τις επόμενες ενέργειές του. Αποφασίστηκε τότε να προωθηθεί αίτημα προς την Ελληνική Κυβέρνηση, μέσω του Πρέσβη της Μεγάλης Βρετανίας στην Αθήνα, ώστε να δηλωθεί προς τους Κύπριους εθελοντές ότι ήταν προτιμότερο να καταταγούν στις βρετανικές δυνάμεις του Κυπριακού Συντάγματος, όπου θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν αποτελεσματικότερα. Επίσης, αποφασίστηκε να ζητηθεί από τον Πρόξενο της Ελλάδας στη Λευκωσία να καταστήσει σαφές ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν ενέκρινε τις σχετικές ενέργειες και ότι αυτές έπρεπε να τερματιστούν, όπως και πράγματι έγινε στις αρχές Φεβρουαρίου 1941[103].

---

102. Για τα τηλεγραφήματα και τις επιστολές, που αντάλλαξε ο Λεόντιος με τον Μακάριο και τον Μπάττερσιλ, βλ. «Έγγραφα διαμειφθέντα εν σχέσει προς το ζήτημα των Ελλήνων Κυπρίων εθελοντών διά τον Ελληνικόν στρατόν», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)5-9· «Πώς ακριβώς έχει το ζήτημα της αναχωρήσεως των Κυπρίων εθελοντών», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16.1.1942.

103. Περισσότερα για το ζήτημα αυτό βλ. Αναστασίας Γιάγκου, «Ο Τοποτηρητής Λεόντιος και το κίνημα για εθελοντική κατάταξη στις ελληνικές δυνάμεις: Οκτώβριος 1940 - Φεβρουάριος 1941», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 35(2010)319-321, όπου αξιοποιείται σχετικό αρχειακό υλικό.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 136

Οι Βρετανοί κατάφεραν, έτσι, να ελέγξουν την κατάσταση και να προωθήσουν την κατάταξη των εθελοντών στο Κυπριακό Σύνταγμα. Σε αυτό κατατάγηκαν τελικά 12,188 στρατιώτες, οι οποίοι συμμετείχαν σε πολεμικές επιχειρήσεις σε διάφορα μέτωπα της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Επίσης, άλλοι 4,408 άνδρες κατατάγηκαν στην Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη και απασχολήθηκαν σε βοηθητικούς τομείς, κυρίως για την αποτροπή γερμανικής επίθεσης, καθώς και σε αυτούς της παροχής υπηρεσιών στην Αστυνομία και στα βρετανικά στρατεύματα που βρίσκονταν στο νησί. Ας σημειωθεί ότι σε διάφορες στρατιωτικές υπηρεσίες του βρετανικού στρατού υπηρέτησαν και Κυπρίες, με αξιοσημείωτη προσφορά και δράση. Ακόμη, Κύπριοι κατατάγηκαν στον ελληνικό στρατό και σε στρατούς άλλων συμμαχικών χωρών, όπως στον αμερικανικό και στον αυστραλιακό. Υπολογίζεται ότι 374 συνολικά Κύπριοι εθελοντές σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου και τάφηκαν σε στρατιωτικά κοιμητήρια διαφόρων χωρών. Αρκετοί άλλοι, που ανέρχονται σε 2,063, συνελήφθηκαν αιχμάλωτοι, κυρίως ύστερα από την κατάρρευση του μετώπου στην Ελλάδα, τον Απρίλιο του 1941, και μεταφέρθηκαν στη Γερμανία[104].

Κατά τη διάρκεια του πολέμου δόθηκε στον Λεόντιο η ευκαιρία να προβάλει τα εθνικά αιτήματα του κυπριακού λαού σε συναντήσεις του με εκπροσώπους της Βρετανικής Κυβέρνησης. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται και συνάντησή του με τον Βρετανό Πρωθυπουργό Ουίνστον Τσώρτσιλ (Winston Churchill), ο οποίος αφίχθη στο νησί, την 1η Φεβρουαρίου 1943, για να επιθεωρήσει τα βρετανικά στρατεύματα, που στάθμευαν σε αυτό. Αρχικά ο Κύπριος Τοποτηρητής έστειλε τηλεγράφημα στον Τσώρτσιλ, με το οποίο υπενθύμιζε τη συμμετοχή των Κυπρίων στον αγώνα για ελευθερία και τόνιζε τις προσδοκίες τους για Ένωση με την Ελλάδα[105]. Στη συνέχεια συ-

104. Για τα αριθμητικά δεδομένα από τη συμμετοχή των Κυπρίων, ανδρών και γυναικών, στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο βλ. Π. Παπαπολυβίου, *Οι Κύπριοι Εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου*, ό.π., σ. 15-50.

105. «Τηλεγράφημα του Σεβ. Τοποτηρητού προς τον Εξοχώτατον κον Τσέρτσιλ», *Φωνή της Κύπρου*, 6.2.1943.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 137

ναντήθηκε μαζί του στο Κυβερνείο, όπου παρευρέθηκαν και άλλοι παράγοντες των δύο κοινοτήτων, Έλληνες και Τούρκοι. Κατά τη συνάντηση αυτή, όμως, ο Βρετανός Πρωθυπουργός απέφυγε επιμελώς να δεσμευτεί για το μέλλον της Κύπρου, παρά το γεγονός ότι στον χαιρετισμό του αναφέρθηκε «στη γενναία Ελλάδα», που υπέφερε κάτω από τη γερμανική κατοχή[106]. Η γενικότερη στάση του αποτελούσε στην πραγματικότητα έκφραση της επίσημης βρετανικής πολιτικής για την Κύπρο, αφού δεν επιθυμούσε να εξεταστούν οποιαδήποτε εδαφικά ζητήματα διαρκούντος του πολέμου.

Ο Λεόντιος την περίοδο αυτή πρωτοστάτησε και στη διεξαγωγή παγκύπριων εράνων υπέρ του ελληνικού στρατού, που γνώρισαν πρωτοφανή επιτυχία με προσφορά χρημάτων, χρυσαφικών και ειδών πρώτης ανάγκης. Αρχικά μερίμνησε για τη συλλογή ποσού χρημάτων για την ενίσχυση του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, ύστερα από την καταβύθιση, στις 15 Αυγούστου 1940, του πλοίου «Έλλη» στην Τήνο από ιταλικό υποβρύχιο, ενέργεια που αποτέλεσε προμήνυμα της μετέπειτα άνανδρης στρατιωτικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Για τον σκοπό αυτό συνέλεξε ποσό χρημάτων από την Αρχιεπισκοπή και τις Μητροπόλεις Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας (272.67 λίρες), που επηύξησε με προσωπική του εισφορά (27.33 λ.) και το παρέδωσε στον Πρόξενο της Ελλάδας Ελευθέριο Μαυροκέφαλο[107]. Στη συνέχεια, όταν η Ελλάδα εισήλθε στον πόλεμο, εξέδωσε εγκύκλιο, την 1η Νοεμβρίου 1940, καλώντας τον λαό να ανταποκριθεί γενναιόδωρα στους εράνους, που θα διεξάγονταν τις επόμενες ημέρες[108]. Ακολούθως, στις 8 του ίδιου μηνός, εξέδωσε νέα εγκύκλιο, με την οποία προέτρεπε, όσους επιθυμούσαν, να προσφέρουν στους εράνους αρραβώνες, κοσμή-

106. «Τα της εις την Κύπρον επισκέψεως του κου Ουίνστων Τσέρτσιλ», *Φωνή της Κύπρου*, 6.2.1943.

107. «Εκκλησία Κύπρου. Υπέρ του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)366.

108. «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 9.11.1940· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού περί Παγκυπρίων Εράνων υπέρ του Ελληνικού Πολέμου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)399-400.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 138

ματα και χρυσά και αργυρά νομίσματα, που θα ενίσχυαν το νόμισμα της αγωνιζόμενης Ελλάδας στις κρίσιμες ώρες που βίωνε[109]. Η έκκλησή του αυτή είχε ως αποτέλεσμα ακόμη και τα πιο φτωχά λαϊκά στρώματα να προσφέρουν ό,τι μπορούσαν στους δίσκους, που περιφέρονταν στους ναούς με την ευλογία της Εκκλησίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα χρυσά δακτυλίδια των γάμων και άλλα πολύτιμα οικογενειακά κοσμήματα και προσωπικά είδη. Παρέστη δε, στις 24 Νοεμβρίου 1940, σε τελετή στη Λάρνακα, όπου επευλόγησε τους αργυρούς αρραβώνες, που κατασκευάστηκαν από το Ελληνικό Προξενείο, και προσφέρθηκαν σε 250 κατοίκους της πόλης, οι οποίοι είχαν εισφέρει τα χρυσά δακτυλίδια των γάμων τους στον εθνικό αγώνα[110].

Για την επιτυχία των εράνων ο Λεόντιος επισκέφθηκε πολλές από τις πόλεις και τις κωμοπόλεις και προήδρευσε γενικών συνελεύσεων για τον καταρτισμό τοπικών επιτροπών. Εξέδωσε για τον λόγο αυτό σχετική εγκύκλιο, στις 12 Νοεμβρίου 1940[111], όπου γινόταν αναφορά στον καταρτισμό κεντρικής επιτροπής, για τον συντονισμό του όλου έργου, στην οποία θα προήδρευε[112]. Πρωτοστάτησε ακόμη στην εγγραφή εισφορών από τα εκκλησιαστικά ιδρύματα, όπως την Αρχιεπισκοπή (1,000 λίρες) και τις Μητροπόλεις Πάφου και Κιτίου (ανά 500 λ.), ενώ ποσό χρημάτων εισέ-

---

109. «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 9.11.1940· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού περί προσφοράς δακτυλίων αρραβώνων και χρυσών κοσμημάτων και αντικειμένων υπέρ του Ελληνικού Πολέμου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)406-407.

110. «Ευλογία εθνικών δακτυλίων», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)401. Για την αποτελεσματικότητα των εθνικών εράνων, κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, βλ. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Κύπρος 1940-1950», στον τόμο: Ελληνικών Γραμμάτων (έκδ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Η΄, Αθήνα 2003, σ. 363.

111. «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 16.11.1940· «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού περί καταρτισμού Επιτροπειών επί των Εράνων υπέρ του Ελληνικού Πολέμου και του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)408-412.

112. Ενδεικτικά βλ. «Κεντρική Επιτροπεία πόλεων επί των Εράνων υπέρ του Εθνικού Αγώνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)428.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 139

φερε και ο ίδιος (300 λ.)[113].

Παρόμοιο ενδιαφέρον επέδειξε και στα χρόνια που ακολούθησαν, όπως στις 31 Ιανουαρίου 1941, οπότε εξέδωσε εγκύκλιο για την περαιτέρω οικονομική συμβολή του κυπριακού λαού υπέρ της Ελλάδας. Στον νέο έρανο εισέφερε και πάλι ποσό χρημάτων (23 λίρες), όπως και η Αρχιεπισκοπή και οι Μητροπόλεις Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας (477 λ.)[114]. Επίσης, παρόμοιες εγκυκλίους εξέδωσε και μετά την κατάληψη της Ελλάδας από τους Γερμανούς, όπως στις 14 Οκτωβρίου 1941, με την οποία καλούσε τον κυπριακό λαό να στηρίξει οικονομικά την εξόριστη Ελληνική Κυβέρνηση και τη βασιλική οικογένεια[115]. Πρωτοστάτησε, ακόμη, στη διεξαγωγή εράνου υπέρ του επισιτισμού της Ελλάδας και άνοιξε τον σχετικό κατάλογο εισφορών με προσωπική εισφορά (50 λίρες), ενώ ποσό χρημάτων εισέφεραν επίσης η Αρχιεπισκοπή (300 λ.) και οι Μητροπόλεις Πάφου (100 λ.) και Κιτίου (100 λ.)[116]. Αμέσως δε μετά την απελευθέρωση εξήγγειλε συνέλευση στην Αρχιεπισκοπή για την οικονομική ενίσχυση της Ελλάδας στην προσπάθεια ανοικοδόμησής της, καλώντας τα εκκλησιαστικά ιδρύματα να συνεισφέρουν γενναιόδωρα[117]. Στη συνέχεια εξέδωσε νέα εγκύκλιο, στις 10 Οκτωβρίου 1944, και ενεγράφη στον σχετικό κατάλογο με προσωπική εισφορά (200 λίρες), ενώ μεγάλα ποσά

---

113. «Έρανοι υπέρ του Εθνικού Αγώνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)405-406.

114. «Εγκύκλιος του Τοποτηρητού περί εράνων υπέρ του Εθνικού Αγώνος εις μνήμην Ιωάννου Μεταξά», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)14· «Νέοι Έρανοι υπέρ του Εθνικού Αγώνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)37.

115. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού περί συνεχίσεως των Εθνικών Ερανων», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)155-157. Η εγκύκλιος δημοσιεύτηκε επίσης στις εφημερίδες *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16.10.1941· *Φωνή της Κύπρου*, 24.12.1941, και σε άλλες.

116. «Εθνικός έρανος υπέρ του επισιτισμού της Ελλάδος», *Απόστολος Βαρνάβας* 4(1943)10-11.

117. «Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16.9.1944· «Η χθεσινή μεγάλη σύσκεψις εις την Αρχιεπισκοπήν διά τους εθνικούς ερανους», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.9.1944· «Ιστορική Συνέλευσις», *Φωνή της Κύπρου*, 30.9.1944.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 140

εισέφεραν η Αρχιεπισκοπή (2,000 λ.), η Μητρόπολη Κιτίου (400 λ.) η Μητρόπολη Πάφου (400 λ.), ο ναός της Φανερωμένης Λευκωσίας (3,000 λ.), ο ναός της Καθολικής Λεμεσού (1,000 λ.), η Μονή Κύκκου (3,000 λ.) και η Μονή Αποστόλου Ανδρέα (1,000 λ.)[118].

Ας σημειωθεί ότι στους εράνους υπέρ της Ελλάδας συγκεντρώθηκε, από τον Οκτώβριο του 1944 μέχρι τον Ιούλιο του 1945, το υπέρογκο για την εποχή ποσό των 84,000 λιρών, το οποίο ο Μητροπολίτης Πάφου, ως πρόεδρος της Παγκύπριας Επιτροπής Εθνικών Εράνων, έθεσε στη διάθεση της Ελληνικής Κυβέρνησης με επιστολή, στις 28 Ιουλίου 1945, στον Πρόξενο της Ελλάδας Ανδρέα Κουντουριώτη[119]. Για το έργο του αυτό και τη συμβολή της Κύπρου στον αγώνα εναντίον των Δυνάμεων του Άξονα, εκτός από τα κατά καιρούς θερμά σχόλια του κυπριακού τύπου, υμνήθηκε και πάλι από τη λαϊκή μούσα και τους ποιητάρηδες, ορισμένοι από τους οποίους, όπως ο Νίκος Μηλιώτης, εξέδωσαν σχετικές φυλλάδες[120].

Την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Λεόντιος μερίμνησε, επίσης, για τη φιλοξενία των 6,000 περίπου Ελλήνων προσφύγων, που κατέφυγαν στην Κύπρο κυρίως από τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, όπως τη Χίο (1,500 άτομα), Σάμο (500), Ρόδο, Σύμη, Κω και Κάλυμνο, για να διασωθούν από τις διώξεις των Γερμανών και τις άθλιες συνθήκες που επικρατούσαν στην κατεχόμενη Ελλάδα[121]. Απέστειλε για τον λόγο αυτό σχετικές

---

118. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού περί Παγκυπρίων Εθνικών Εράνων υπέρ της Μητρός Ελλάδος», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)37-40. Η εγκύκλιος δημοσιεύτηκε επίσης στις εφημερίδες *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14.10.1944, *Φωνή της Κύπρου*, 14.10.1944, και σε άλλες.

119. «Παγκύπριος Έρανος υπέρ του επισιτισμού της Ελλάδος», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)88-89.

120. Νίκου Κ. Μηλιώτη, *Ο υπέρ πάντων αγών και ο κυπριακός παράγων κατά ποταπών αρπάγων με τον μέγαν σημαιοφόρον τον σεπτόν μας Ιεράρχη στο νησί μας όπου άρχει*, Λευκωσία, Νοέμβριος 1940.

121. Για την άφιξή τους στην Κύπρο γίνεται αναφορά στον τύπο της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «Η Εκκλησία μας διά τους πρόσφυγας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 11.1.1942· «Έκκλησις υπέρ των Ελλήνων προσφύγων και των εν Ελλάδι

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 141

επιστολές σε εκκλησιαστικά ιδρύματα, όπως για παράδειγμα στον ναό της Φανερωμένης Λευκωσίας, η εκκλησιαστική επιτροπή του οποίου ανταποκρίθηκε και εισέφερε διάφορα ποσά, όπως τον Οκτώβριο του 1941 και τον Ιανουάριο του 1942[122]. Ακόμη, στις 12 Μαΐου 1945 ανακοίνωσε τη διεξαγωγή εράνου υπέρ των απόρων και ασθενούντων Κυπρίων, οι οποίοι εγκλωβίστηκαν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του πολέμου, και κάποιοι από αυτούς είχαν αρχίσει να επαναπατρίζονται. Στον σχετικό κατάλογο ενεγράφη με προσωπική εισφορά (20 λίρες), ενώ ποσά χρημάτων εισέφεραν και πάλι τα εκκλησιαστικά ιδρύματα, όπως η Αρχιεπισκοπή (100 λ.), η Μητρόπολη Κιτίου (50 λ.), η Μητρόπολη Πάφου (50 λ.), η Μονή Αποστόλου Ανδρέα (100 λ.)[123] και άλλα[124].

Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΔΙΑΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Οι νέες συνθήκες, που δημιουργήθηκαν ύστερα από την έναρξη του πολέμου, συνέτειναν ώστε η αποικιακή Κυβέρνηση, μη έχοντας άλλη επιλογή, αφού δεσμευόταν από τις διακηρύξεις για ελευθερία των συμμαχικών δυνάμεων, να επιτρέψει την ίδρυση κομμάτων και πολιτικών σχηματισμών, κάτι που απαγορευόταν στα προηγούμενα χρόνια. Η αρχή έγινε στις 14 Απριλίου 1941 με την ίδρυση του κόμματος της Αριστεράς ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα

πεινώντων αδελφών μας», *Φωνή της Κύπρου* 17.1.1942· «Πως οργανούται η περίθαλψις των εν Κύπρω προσφύγων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21.8.1942.

122. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 127. Επίσης βλ. Μιχάλη Πασχάλη, *Σόλοι και Μαραθάσα*, Λευκωσία 2013, σ. 490-502. Για γενικότερες πληροφορίες βλ. τα σχετικά έγγραφα στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΖ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Εθνικοί Έρανοι. Πρόσφυγες*, αρ. 144-145.

123. «Παγκύπριος Επιτροπεία Εθνικών Ερανων. Έρανος υπέρ των παλινοστησάντων απόρων και των εν Ελλάδι δεινοπαθούντων Κυπρίων», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)60-61.

124. Στο Αρχείο του ναού της Φανερωμένης Λευκωσίας φυλάσσεται επιστολή του, ημερομηνίας 24 Σεπτεμβρίου 1945, με την οποία ζητεί από την εκκλησιαστική επιτροπή να εισφέρει ποσό χρημάτων για τον σκοπό αυτό, όπως και πράγματι έγινε. Βλ. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 119-120.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 142

Εργαζομένου Λαού), που εμφανίστηκε ως μια ευρύτερη μαζική οργάνωση. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν η ΠΕΚ (Παναγροτική Ένωση Κύπρου), στις 31 Μαΐου 1942 στην Αθιένου, ύστερα από μαζική εκπροσώπηση αγροτών από πολλά χωριά του νησιού, το δεξιό ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα), στις 6 Ιουνίου 1943, το οποίο εξέφραζε την αδιάλλακτη ενωτική γραμμή και ήταν υπό τον έλεγχο του γιατρού και κατά καιρούς δημάρχου Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη, το ίδιο έτος η επίσης δεξιά ΠΕΣΠ (Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία) του δημάρχου της Πάφου Χριστόδουλου Γαλατόπουλου, με κυρίως τοπική εμβέλεια, και άλλα.

Την περίοδο αυτή επετράπη επίσης η συνδικαλιστική δραστηριότητα με την ίδρυση της ελεγχόμενης από το ΑΚΕΛ Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής (ΠΣΕ), το 1941, των προσκείμενων στην Εθναρχία Νέων Συντεχνιών, το 1943, πρόδρομου της Συνομοσπονδίας Εργατών Κύπρου (ΣΕΚ), και της Παγκύπριας Εργατικής Ένωσης (ΠΕΟ), το 1946, ύστερα που η ΠΣΕ κηρύχθηκε, λόγω της δράσης της, εκτός νόμου από το αποικιακό καθεστώς. Ακόμη, το 1946 ιδρύθηκε η αριστερών προσανατολισμών Ένωση Αγροτών Κύπρου (ΕΑΚ), που αργότερα μετονομάστηκε σε Ένωση Κυπρίων Αγροτών (ΕΚΑ)[125].

Ο Λεόντιος, θέλοντας να διατηρήσει την εθναρχική του ιδιότητα, η οποία μπορούσε να κλονιστεί από την παρουσία κομμάτων, εξήγγειλε, στις 23 Μαΐου 1941, τη σύσταση εξαμελούς «Λαϊκού Συμβουλίου Εκκλησίας Κύπρου». Όπως ανέφερε, το Συμβούλιο θα είχε συμβουλευτικό ρόλο και σε αυτό θα αντιπροσωπευόταν κάθε επαρχία από έναν εκπρόσωπο, που θα διόριζε ο ίδιος. Αυτοί ήσαν οι Κύριλλος Παυλίδης για τη Λευκωσία, Λούης Λοΐζου για την Αμμόχωστο, Όμηρος Δημητριάδης για την Πάφο, Δημητρός

125. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 127. Περισσότερα για την περίοδο αυτή βλ. Ευάνθη Χατζηβασιλείου, «Η τελευταία περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο, 1941-1959», στον τόμο: Εκδοτικής Αθηνών (έκδ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ΄, Αθήνα 2000, σ. 430-463· Π. Παπαπολυβίου, «Κύπρος 1940-1950», *ό.π.*, σ. 363-372.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 143

Δημητρίου για τη Λάρνακα, Ιωάννης Κυριακίδης για τη Λεμεσό και Χαρίλαος Δημητριάδης για την Κερύνεια[126].

Με την ενέργεια αυτή ο Λεόντιος εξακολούθησε να αποτελεί τον εκπρόσωπο των Ελλήνων κατοίκων έναντι των Βρετανών, παρά το γεγονός ότι οι τελευταίοι επισήμως δεν αναγνώριζαν την εθναρχική ιδιότητά του. Ενίσχυσε, έτσι, τον θεσμό της Εθναρχίας και δημιούργησε τις προϋποθέσεις, ώστε η Κυπριακή Εκκλησία Κύπρου να εξακολουθήσει να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στα εθνικά, εκπαιδευτικά και κοινωνικά ζητήματα του τόπου. Αργότερα, όπως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, ο θεσμός αυτός ενισχύθηκε περαιτέρω με τη δημιουργία Εθναρχικού Συμβουλίου, που παρενέβαινε στις πολιτικές εξελίξεις, με αποτέλεσμα ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος να καταστεί ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης των Ελλήνων της Κύπρου.

Η αποικιακή Κυβέρνηση επέτρεψε, επίσης, τη διεξαγωγή δημοτικών εκλογών, που διεξήχθησαν στις 21 Μαρτίου 1943 και όπου το ΑΚΕΛ έκανε αισθητή την παρουσία του, εξασφαλίζοντας τη δημαρχία στις πόλεις της Λεμεσού με τον Πλουτή Σέρβα και της Αμμοχώστου με τον Αδάμ Αδάμαντος. Το γεγονός αυτό έδωσε στο κόμμα της Αριστεράς το δικαίωμα να ζητήσει από τον Λεόντιο να προχωρήσει στη σύσταση Συμβουλίου για να συντονίζει τις εθνικές διεκδικήσεις, όπου θα υπήρχε αντιπροσώπευση από το σύνολο των κομματικών σχηματισμών και οργανώσεων. Ο Μητροπολίτης Πάφου υιοθέτησε την πρόταση και προχώρησε άμεσα σε διαβουλεύσεις με το ΚΕΚ και τον ηγέτη του Θεμιστοκλή Δέρβη, καθώς και με τις υπόλοιπες παρατάξεις, επιδιώκοντας την εθνική συνεργασία και τη δημιουργία συναινετικού κλίματος. Έδωσε δε πρώτος το σχετικό παράδειγμα και μετέβη, τον Ιούνιο του 1943, στο στρατόπεδο των Πολεμιδιών, όπου ευλόγησε όσα μέλη και στελέχη του ΑΚΕΛ είχαν καταταγεί εθελοντικά στο

126. «Συνεδρία Λαϊκού Συμβουλίου Εκκλησίας Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 31.5.1941, 7.6.1941· «Λαϊκόν Συμβούλιον της Εκκλησίας της Κύπρου», *Ελευθερία*, 4.6.1941.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 144

Κυπριακό Σύνταγμα, ύστερα από σχετική έκκληση της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος[127].

Στη συνέχεια, αξιοποιώντας τα όσα διαδραματίζονταν στο παγκόσμιο σκηνικό με τη συμμαχία της Σοβιετικής Ένωσης και των χωρών της Δύσης, κατάφερε αρχικά, τον Σεπτέμβριο του 1944, να συνενώσει τα πολιτικά κόμματα και τις οργανώσεις για την πραγματοποίηση κοινών εράνων υπέρ της Ελλάδας[128]. Ακολούθως, επιδιώκοντας τη διακομματική συνεργασία για την προώθηση των εθνικών διεκδικήσεων, συνεκάλεσε σύσκεψη στην Αρχιεπισκοπή, στις 11 Οκτωβρίου 1944, όπου παρέστησαν εκπρόσωποι των κομμάτων ΚΕΚ, ΑΚΕΛ, ΠΕΚ και ΠΕΣΠ, και στην οποία συνετάχθη προωτόκολλο εθνικής συνεργασίας[129].

Παρά το γεγονός, όμως, ότι κάποιοι από τους παράγοντες των παρατάξεων της Δεξιάς αποδέχθηκαν τη συνεργασία με την Αριστερά, υπό την αιγίδα του Τοποτηρητή, πολλοί άλλοι την απέρριπταν, όπως τμήμα του ΚΕΚ υπό τον Ζήνωνα Σώζο, η ηγεσία της ΠΕΚ και, κυρίως, ο κύκλος της Μητρόπολης Κυρηνείας. Ο Λεόντιος, ωστόσο, επέμενε στην προσπάθεια γεφύρωσης των διαφορών, που θα οδηγούσαν στη συνεργασία των δύο παρατάξεων. Σε αυτό συνέτεινε και ο αντίκτυπος των πολιτικών εξελίξεων στην Ελλάδα, με την επικείμενη απελευθέρωση από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής και τον σχηματισμό Εθνικής Κυβέρνησης, γεγονός που είχε ευεργετικές επιδράσεις στην Κύπρο και αποδυνάμωνε όσους εναντιώνονταν στη συνεργασία με την Αριστερά.

---

127. «Η Α.Σ. ο Τοποτηρητής επεσκέφθη χθες και ηυλόγησε τους γενναίους εθελοντάς μας», *Ανεξάρτητος*, 29.6.1943.

128. «Η χθεσινή σύσκεψις εις την Αρχιεπισκοπήν διά τους εθνικούς εράνους», *Ανεξάρτητος*, 26.9.1944.

129. «Ετέθη χθες ο θεμέλιος λίθος δι' εθνικήν ενότηταν», *Ανεξάρτητος*, 12.10.1944· «Διά κομματικήν εκεχειρίαν», *Ελευθερία*, 12.10.1944· «Εθνική Συνεργασία», *Ελευθερία*, 14.10.1944. Για την ομιλία, που εκφώνησε ο Λεόντιος κατά τη σύσκεψη, βλ. «Ομιλία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου και Τοποτηρητού της Αρχιεπισκοπής Κύπρου Κυρίου Λεοντίου, κατά την Σύσκεψιν εν τη Αρχιεπισκοπή (Λευκωσία), τη 11η Οκτωβρίου 1944», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)75-77.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 145

Ωστόσο, στη νέα σύσκεψη, που πραγματοποιήθηκε στην Αρχιεπισκοπή, στις 15 Νοεμβρίου 1944, τα στελέχη της ΠΕΚ επέλεξαν να απέσχουν, οπότε δέχθηκαν την επίκριση του Λεοντίου, ο οποίος επεσήμανε την ανάγκη για πανεθνική ομοψυχία και επαίνεσε το ΑΚΕΛ που πρωτοστατούσε για την επίτευξή της.

Στην ομιλία, που πραγματοποίησε κατά τη σύσκεψη αυτή, υπογράμμισε, ακόμη, ότι η Εθναρχία αποτελούσε το συνεκτικό κέντρο των Ελλήνων κατοίκων και όφειλε να παραμένει υπεράνω κομμάτων, για να μπορεί να συνενώνει τις πολιτικές παρατάξεις στον κοινό αγώνα για την επίτευξη της Ένωσης. Ανέφερε, επίσης, ότι η Εκκλησία δεν είχε δικαίωμα να αποκηρύξει το ΑΚΕΛ και τους κομμουνιστές, όπως του ζητείτο επιτακτικά. Επιπλέον, τόνισε ότι ο κομμουνισμός ήταν ένα κοινωνικό και πολιτειακό σύστημα και ουδέποτε υπήρξε συνοδική απόφαση για την καταδίκη του. Πρόσθετε δε, ότι ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών δεν είχε αποκηρύξει τα αριστερά κόμματα και τον κομμουνισμό και ότι η Ελληνική Κυβέρνηση περιλάμβανε στους κόλπους της υπουργούς της Αριστεράς. Ανέφερε, ακόμη, ότι ο βασιλιάς της Ελλάδας διατηρούσε επικοινωνία με τον ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης Ιωσήφ Στάλιν, τα δε Ορθόδοξα Πατριαρχεία είχαν αγαθές σχέσεις με τον Ρώσο Πατριάρχη, ο οποίος συνεργαζόταν με το σοβιετικό καθεστώς[130].

Ωστόσο, οι δυνάμεις της Δεξιάς, που εναντιώνονταν στη συνεργασία με το ΑΚΕΛ, κατάφεραν να κυριαρχήσουν και να οδηγήσουν σε αναβολή την προγραμματισμένη, για τις 27 Νοεμβρίου 1944, διακομματική σύσκεψη[131]. Επέκριναν δε με δριμύτητα την πρωτοβουλία του Λεοντίου για πανεθνική συνεργασία και την

130. «Ενότης, κόμματα και Εθναρχία», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15.11.1944· «Ο σχηματισμός Εθνικού Συμβουλίου. Αι απόψεις της ΠΕΚ και η χθεσινή σύσκεψις», *Ελευθερία*, 16.11.1944. Για την ομιλία του Λεοντίου, κατά τη σύσκεψη, βλ. «Ομιλία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου και Τοποτηρητού της Αρχιεπισκοπής Κύπρου Κυρίου Λεοντίου, κατά την Σύσκεψιν των αντιπροσώπων των κυπριακών κομμάτων εν τη Αρχιεπισκοπή (Λευκωσία), τη 15η Νοεμβρίου 1944», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)78-82.

131. «Η συνεργασία των κομμάτων», *Ελευθερία*, 28.11.1944.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 146

πρόθεσή του για συνεργασία με την Αριστερά[132]. Ο τελευταίος κατέβαλε μια ύστατη προσπάθεια γεφύρωσης των διαφορών των δύο παρατάξεων. Τα δραματικά γεγονότα, όμως, που συνέβησαν τον Δεκέμβριο του 1944 στην Ελλάδα, με τις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς, επηρέασαν καθοριστικά την πολιτική ζωή στην Κύπρο και συνέτειναν στη διακοπή κάθε προοπτικής συνεργασίας.

Ο Λεόντιος, μη έχοντας πλέον άλλη επιλογή, προχώρησε, στις αρχές Ιανουαρίου 1945, στη σύσταση επταμελούς Γραφείου Εθναρχίας, υπό την προεδρία του, και αποτελούμενο από παράγοντες, που διόρισε ο ίδιος. Όπως ανακοινώθηκε, αυτό θα είχε κύρια επιδίωξη να συμβάλει στην προώθηση του εθνικού ζητήματος και ότι θα «ίστατο υπεράνω κομμάτων, οργανώσεων και παρατάξεων». Με εξαίρεση, όμως, τον φιλελεύθερο πολιτικό παράγοντα του κέντρου Ιωάννη Κληρίδη, ο οποίος συνεργαζόταν με την Αριστερά, τα υπόλοιπα μέλη, που επιλέγηκαν για τη συγκρότησή του, ανήκαν στον δεξιό χώρο. Επρόκειτο για τον Γεώργιο Μαρκίδη και τα στελέχη του ΚΕΚ Σταύρο Σταυρινάκη, Αχιλλέα Αιμιλιανίδη, Κύριλλο Παυλίδη και Νικόλαο Ιακωβίδη[133].

Προφανώς, με την απόφαση αυτή, ο Τοποτηρητής προσπάθησε να περιορίσει τις εναντίον του επικρίσεις από την εύνοια, που κατηγορείτο ότι έδειχνε προς την Αριστερά. Ωστόσο, παρά την ισχυρή παρουσία στελεχών της Δεξιάς, το Γραφείο Εθναρχίας δέχθηκε τις επικρίσεις των κύκλου της Μητρόπολης Κυρηνείας, τα στελέχη του οποίου αντιμετώπιζαν με σκεπτικισμό τις ενέργειες του Λεοντίου και ειδικότερα τη διάθεσή του για συνεργασία

132. Για τις απόψεις των παραγόντων αυτών είναι χαρακτηριστικά τα ακόλουθα άρθρα του γραμματέα της Μητρόπολης Κυρηνείας, Πολύκαρπου Ιωαννίδη: «Ο Π. Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Λεόντιος πειθήνιον όργανον εις χείρας του ΑΚΕΛ», *Παναγροτική*, 17.11.1944· «Ανοικτή επιστολή προς τον Π. Τοποτηρητή», *Παναγροτική*, 24.11.1944· 1.12.1944· 8.12.1944.

133. «Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Ανακοινωθέν - Γραφείον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)17. Τα σχετικά ανακοινωθέντα δημοσιεύτηκαν επίσης στις εφημερίδες *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 4.1.1945· *Ελευθερία*, 4.1.1945· *Φωνή της Κύπρου*, 6.1.1945, και σε άλλες.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 147

με την Αριστερά. Στη στάση τους αυτή συνέτεινε και το γεγονός, ότι δεν συμφωνούσαν με τον ηγετικό ρόλο, που διαπίστωναν ότι το ΑΚΕΛ άρχισε να διαδραματίζει στο πολιτικό σκηνικό και την καθιέρωσή του ως παράγοντα συσπείρωσης του λαού. Και αυτό σε μια περίοδο, που ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος βρισκόταν ακόμη εξόριστος στην Αθήνα, με αβέβαιο τον χρόνο επιστροφής του στην Κύπρο.

Παρόλα αυτά, ο Λεόντιος εξακολούθησε να πολιτεύεται με συνέπεια στη γραμμή της εθνικής συνεργασίας και εξήγγειλε την αύξηση των μελών του Γραφείου Εθναρχίας και τη στελέχωσή του από άτομα που θα ανήκαν σε διάφορους κομματικούς χώρους. Θεωρούσε ότι με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να προχωρήσει στον καταρτισμό Κυπριακής Εθνικής Συνέλευσης, που θα αντιπροσώπευε κατά τρόπο έγκυρο το σύνολο των Κυπρίων. Συνάντησε, όμως, και πάλι αντιδράσεις από τα κόμματα και τις οργανώσεις της Δεξιάς και ειδικότερα από τον κύκλο της Μητρόπολης Κυρηνείας, που υποστήριζε ότι ο καταρτισμός του σώματος για τη διαχείριση του εθνικού ζητήματος αποτελούσε αποκλειστική αρμοδιότητα της Εθναρχούσας Εκκλησίας και όχι των πολιτικών δυνάμεων[134]. Οι αντιδράσεις αυτές συνέτειναν τελικά, ώστε να αποφύγει να καλέσει στελέχη της Αριστεράς στο διευρυμένο 21μελές Γραφείο Εθναρχίας, που εξήγγειλε στις 23 Ιουλίου 1945. Γι' αυτό και δικαιολογημένα οι παράγοντές της επέκριναν τη σχετική απόφασή του, ζητώντας τη σύσταση αιρετού Εθνικού Συμβουλίου[135].

Το Γραφείο Εθναρχίας περιελάμβανε τη φορά αυτή, εκτός από πολιτικούς παράγοντες, και μια ομάδα υψηλόβαθμων κληρικών, κυρίως Ηγουμένων ή εκπροσώπων των μεγάλων Μονών, γεγονός που καθιστούσε έντονη την παρουσία της Εκκλησίας στην πολιτική σκηνή. Αυτοί ήσαν οι εκπρόσωποι των Μονών Κύκκου και Μα-

134. Για το πολιτικό σκηνικό, όπως διαμορφώθηκε την περίοδο αυτή, βλ. «Προς Εθνικόν Συμβούλιον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 11.7.1945.

135. «Αντιπροσωπευτικόν Εθνικόν Συμβούλιον», *Ανεξάρτητος*, 25.7.1945.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 148

χαιρά Χρυσόστομος και Γρηγόριος, και οι Ηγούμενοι Αγίου Νεοφύτου Λαυρέντιος, Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλος, Τροοδιτίσσης Παγκράτιος και Σταυροβουνίου Βαρνάβας. Τα υπόλοιπα μέλη του ήταν οι Σταύρος Σταυρινάκης, Γεώργιος Μαρκίδης, Ιωάννης Κληρίδης, Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, Κύριλλος Παυλίδης και Νικόλαος Ιακωβίδης από τη Λευκωσία, Αργυρός Δρουσιώτης, Σωκράτης Τορναρίτης και Φειδίας Κυριακίδης από τη Λεμεσό, Κυριάκος Ρωσσίδης από την Αμμόχωστο, Ανδρέας Ιωάννου από την Πάφο και Δημήτριος Θεμιστοκλέους από τη Λάρνακα. Οι υπόλοιπες δύο θέσεις, οι οποίες προορίζονταν για ένα κληρικό και ένα λαϊκό της επαρχίας Κερύνειας, παρέμεναν κενές, αφού αναμενόταν ότι θα ορίζονταν με υπόδειξη του οικείου Μητροπολίτη Μακαρίου. Αυτό, όμως, δεν πραγματοποιήθηκε, γεγονός που υποδηλοί ότι δεν τον έβρισκε σύμφωνο η πρωτοβουλία του Τοποτηρητή[136].

Στο μεταξύ ο Λεόντιος εξακολούθησε να διατηρεί επαφές με πολιτευτές του λεγόμενου αστικού χώρου, οι οποίοι, χωρίς να είναι εντεταγμένοι στο ΑΚΕΛ, εξέφραζαν μια πιο φιλελεύθερη πολιτική, όπως τον Ιωάννη Κληρίδη, τον Λοΐζο Φιλίππου στην Πάφο και άλλους. Παρά το γεγονός ότι ο χώρος αυτός δεν ήταν οργανωμένος σε πολιτικό σχήμα, είχε δυναμική παρέμβαση στη ζωή του νησιού με την τακτική αρθρογραφία των εκπροσώπων του, όπως του Κληρίδη στην «Ελευθερία», του Φιλίππου στην «Πάφο», του Θαλή Παπαδόπουλου στον «Ελεύθερο Τύπο» και άλλων[137].

Ο Λεόντιος δέχθηκε την περίοδο αυτή ισχυρή πίεση για να εκδώσει εγκύκλιο καταδίκης της κομμουνιστικής θεωρίας και να χαρακτηρίσει τους υποστηρικτές της «ως προδότες της πατρίδας» και «εχθρούς της θρησκείας». Αποτάθηκε τότε με επιστολή, στις 11 Νοεμβρίου 1945, στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδας, ζητώντας να πληροφορηθεί αν είχε εκδώσει εγκύκλιο κατά του

136. «Από ποίους θα απαρτίζεται το Γραφείον Εθναρχίας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.7.1945· «Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)124-125.

137. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 75.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 149

κομμουνισμού, είτε πριν είτε μετά τον πόλεμο. Επίσης, με άλλη επιστολή, ίδιας ημερομηνίας, ζήτησε από τον καθηγητή του κανονικού δικαίου στη Θεολογική Σχολή Αθηνών Αμίλκα Αλιβιζάτο να τον πληροφορήσει αν, με βάση τους Ιερούς Κανόνες, επιτρεπόταν στην Κυπριακή Εκκλησία να αφορίσει το κομμουνιστικό κόμμα και να καταδικάσει τον κομμουνισμό. Στα ερωτήματα αυτά η μεν Εκκλησία της Ελλάδας απάντησε στις 29 Νοεμβρίου 1945, με επιστολή του προεδρεύοντος Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου, αναφέροντας ότι ουδέποτε υπήρξε καταδίκη του κομμουνισμού ή του κομμουνιστικού κόμματος. Ο δε Αλιβιζάτος, με εκτενές υπόμνημα στις 17 Νοεμβρίου 1945, τόνιζε ότι η καταδίκη πολιτικής θεωρίας ήταν αντικανονική και αυτό που μπορούσε να γίνει, σε περίπτωση που διαδίδονταν μέσω αυτής αντιθρησκευτικές ιδέες, ήταν να διαφωτιστεί κατάλληλα ο λαός[138].

Ωστόσο, η πίεση καταδίκης του κομμουνισμού εξακολούθησε να είναι ιδιαίτερα έντονη. Γι' αυτό και ο Λεόντιος, στις 12 Φεβρουαρίου 1946, εξέδωσε διαφωτιστική εγκύκλιο σχετική με «ασεβή και άθεη διδασκαλία», αποδεχόμενος ουσιαστικά την εισήγηση του Αλιβιζάτου και θεωρώντας, ότι κάποιες ακραίες εκφάνσεις της κομμουνιστικής θεωρίας έφθαναν στα όρια της αντιχριστιανικής προπαγάνδας. Στην εγκύκλιο αναφερόταν, επίσης, στις επίμονες κατηγορίες, που του είχαν υποβληθεί, εναντίον «αντιθρησκευτικής και αντιχριστιανικής προπαγάνδας», την οποία, όμως, δεν κατονόμαζε. Καλούσε δε τον λαό να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός στις επιλογές του και να μην προσηλυτίζεται σε άθεες ιδεολογίες. Χρησιμοποιώντας, επίσης, παραδείγματα από τον αρχαίο ελληνικό λόγο και από την πατερική διδασκαλία, προέτρεπε τους πιστούς να παραμείνουν σταθεροί στην ευαγγελική διδασκαλία, να είναι ευσεβείς και να αναζητούν την αλήθεια. Ακόμη, υπενθύμιζε, ότι η Χριστιανική θρησκεία ήταν αυτή που

138. Για τις σχετικές επιστολές βλ. «Η κοινωνική κρίσις και η Εκκλησία», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)31-36.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 150

στήριξε τον ελληνικό λαό στις δοκιμασίες του κατά την τριπλή κατοχή, των Ιταλών, των Γερμανών και των Βουλγάρων. Επίσης, τόνιζε τη σημασία που είχε διαδραματίσει η Εκκλησία της Ρωσίας στην αντιμετώπιση της ναζιστικής επίθεσης, όταν τερματίστηκε ο εναντίον της διωγμός από το σοβιετικό καθεστώς και επετράπη η δράση της[139].

ΤΟ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940

Η παρατεταμένη χηρεία του αρχιεπισκοπικού θρόνου εξακολούθησε να δημιουργεί προβλήματα στην ομαλή λειτουργία της Κυπριακής Εκκλησίας και κατά τη δεκαετία του 1940. Το ζήτημα απασχόλησε τον νέο Κυβερνήτη Μπάττερσιλ, ο οποίος, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, αφίχθη στο νησί τον Αύγουστο του 1939. Ο Μπάττερσιλ διατήρησε μεν τους ανελεύθερους νόμους και τα τυραννικά διατάγματα του Πάλμερ, εξέφρασε, όμως, την προθυμία να διαφοροποιήσει κάποιες από τις πρόνοιες του νόμου για τη διεξαγωγή εκλογών, όπως των περιορισμών για τους υποψήφιους. Απέστειλε δε σχετική επιστολή, στις 26 Ιανουαρίου 1940, προς τον Υπουργό Αποικιών Μάλκομ Μακντόναλντ, όπου παρέθετε τις απόψεις του για το ζήτημα.

Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Χριστοφόρος υιοθετούσε αντίθετη στάση από αυτή, που υποστήριζαν οι αξιωματούχοι της Κυπριακής Εκκλησίας και φαινόταν διατεθειμένος να υποστηρίξει την εγκυρότητα των κυβερνητικών νόμων του 1937 και να συνεργαστεί με τις Αρχές του νησιού για τη διεξαγωγή αρχιεπισκοπικών εκλογών. Πρόσθετε, όμως, ότι ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θεωρούσε αντικανονικούς τους εκλογικούς νόμους και με το κύρος του επηρέαζε τις σχετικές αποφάσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης και της Εκκλησίας της Ελ-

139. «Αρχιεπισκοπή Κύπρου. Εγκύκλιος του Σεβ. Τοποτηρητού περί προσηλώσεως εις την χριστιανικήν ημών πίστην», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)38-40. Η εγκύκλιος δημοσιεύτηκε επίσης στο περιοδικό *Χριστιανική Αναγέννησις*, 15.2.1946 (τχ. 36, σ. 91), στην εφημερίδα *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.2.1946, και αλλού.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 151

λάδας. Σημείωνε, ακόμη, ότι με τους νόμους αυτούς αποκλειόταν η εκλογή κληρικού ο οποίος δεν ήταν κυπριακής καταγωγής και παρέθετε την πληροφορία ότι η πρόνοια αυτή ενσωματώθηκε, διότι κατά την περίοδο σύνταξής τους επικρατούσε η εντύπωση ότι θα εκλεγόταν ο Τραπεζούντος Χρύσανθος, ο οποίος δεν ήταν αποδεκτός. Τέλος, ανέφερε ότι θεωρούσε καταλληλότερο για νέο Αρχιεπίσκοπο τον κυπριακής καταγωγής Σιναΐτη Αρχιμανδρίτη Ανδρόνικο Βρυωνίδη, ο οποίος υπηρετούσε ως καθηγητής στην Αίγυπτο και διήκειτο φιλικά προς τους Βρετανούς[140].

Ας σημειωθεί ότι ο Λεόντιος κατήγγειλε τη στάση του Πατριάρχη Αλεξανδρείας στο Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα, στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πρώην Τραπεζούντος Χρύσανθο, με επιστολή στις 14 Μαρτίου 1940[141]. Επίσης, μερικούς μήνες αργότερα απάντησε με εκτενές μελέτημα σε σχετική αρθρογραφία του Πατριάρχη στον τύπο της Αλεξάνδρειας, όπου υποστήριζε την κανονικότητα των νόμων του 1937. Σε αυτό παρέθετε τις απόψεις του για την κανονικότητα της θέσης της Κυπριακής Εκκλησίας σε σχέση με την εκλογή Αρχιεπισκόπου, όπως απέρρεε από τους Ιερούς Κανόνες και τον Καταστατικό Χάρτη, που ρύθμιζε τη λειτουργία της[142].

Φαίνεται ότι την περίοδο αυτή το Υπουργείο Αποικιών εξέταζε σοβαρά το ενδεχόμενο να ζητήσει τη συμβολή του Πατριάρχη Αλεξανδρείας, ώστε να επιλύσει οριστικά το ζήτημα, προωθώντας στον αρχιεπισκοπικό θρόνο κληρικό της επιλογής του. Για τον λόγο αυτό, τον Απρίλιο του 1940, ζητήθηκε εκ μέρους του Υπουργείου Εξωτερικών από τις βρετανικές διπλωματικές υπηρεσίες στην Αίγυπτο να προχωρήσουν σε σχετικές διαβουλεύσεις με τον Πατριάρχη[143]. Η εμπλοκή, όμως, της Ελλάδας στον Δεύτερο Πα-

140. Το έγγραφο παρατίθεται σε ελληνική μετάφραση από τον Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 279-296.

141. Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 271-272.

142. «Επί του Αρχιεπισκοπικού της Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)333-365.

143. Γ. Τασούδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος*, τ. Β΄, ό.π., σ. 302.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 152

γκόσμιο Πόλεμο και η συστράτευση της Κυπριακής Εκκλησίας στον συμμαχικό αγώνα συνέτεινε ώστε η προσπάθεια αυτή να αδρανήσει και τελικά να ματαιωθεί[144].

Καθόλο αυτό το διάστημα, ο Λεόντιος εξακολούθησε να καταβάλλει προσπάθειες για την άρση των αντικανονικών νόμων του 1937. Ζήτησε δε, στις 29 Φεβρουαρίου 1940, να συναντήσει τον Μπάττερσιλ, επιδιώκοντας να παρουσιάσει τις θέσεις της Κυπριακής Εκκλησίας[145]. Ωστόσο, ο Κυβερνήτης, αποκαλύπτοντας την άκαμπτη στάση του στο ζήτημα, απάντησε με επιστολή του αποικιακού γραμματέα, στις 5 Μαρτίου, σημειώνοντας ότι μια τέτοια συνάντηση θα είχε νόημα μόνον αν ο Τοποτηρητής μετέβαλλε τις απόψεις του και αποδεχόταν την εφαρμογή των νόμων του 1937[146]. Ακολούθησε νέα επιστολή, στις 14 Μαρτίου 1940, του Λεοντίου και ανταπάντηση του Μπάττερσιλ στις 19 του ίδιου μηνός, με το ζήτημα να παραμένει στάσιμο[147].

Το αμέσως επόμενο έτος ο Κύπριος Τοποτηρητής, αξιοποιώντας τη νέα δυναμική που, όπως αναφέρθηκε, δημιουργήθηκε στις σχέσεις του με την αποικιακή Κυβέρνηση, εξαιτίας του πολέμου, συνεκάλεσε, στις 12 Μαρτίου 1941, σύσκεψη των αντιπροσώπων των θρονικών επιτροπών του νησιού στην Αρχιεπισκοπή, όπου αποφασίστηκε να υποβληθεί αίτημα στον Κυβερνήτη, για να επιτραπεί η επάνοδος των εξορίστων στην Κύπρο[148]. Υπέβαλε για

144. Η στάση αυτή του Πατριάρχη Αλεξανδρείας επικρίνεται στον τύπο της εποχής με σωρείαν δημοσιευμάτων. Ενδεικτικά βλ. «Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 20.7.1939· «Δηλώσεις του Πατριάρχου Αλεξανδρείας εις τον ανταποκριτήν του Ρέουτερ επί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος της Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 4.11.1939· «Το ανεξήγητον ενδιαφέρον του Πατριάρχου Αλεξανδρείας διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα», *Φωνή της Κύπρου*, 13.1.1940.

145. «Ο Τοποτηρητής εζήτησε συνέντευξιν παρά του Κυβερνήτου διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5.3.1940.

146. «Το Αρχιεπισκοπικόν. Η απάντησις του Κυβερνήτου», *Πάφος*, 14.3.1940.

147. «Έγγραφα διαμειφθέντα μεταξύ της Α.Σ. του Τοποτηρητού και της Α.Ε. του Κυβερνήτου σχετικώς προς την ζητηθείσαν συνέντευξιν διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-1940)135-139.

148. «Συνεδρία των Αντιπροσώπων των Θρονικών Επιτροπειών διά το ζή-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 153

τον σκοπό αυτό στον νέο Κυβερνήτη, Τσαρλς Κάμπελ Γούλλεϊ (Charles Cambell Woolley), ο οποίος αφίχθη στο νησί τον Αύγουστο του 1941, δύο εκτενή υπομνήματα, στις 12 Φεβρουαρίου 1942 και στις 17 Νοεμβρίου 1943, ζητώντας να αρθούν τα διατάγματα εξορίας και να καταργηθούν οι αντικανονικοί εκλογικοί νόμοι του 1937[149]. Αμφότερα, όμως, όπως και το προαναφερθέν υπόμνημα του Μαρτίου του 1941, αγνοήθηκαν από την αποικιακή Κυβέρνηση. Ο Λεόντιος τότε, επιδιώκοντας να προκαλέσει γενικότερο ενδιαφέρον και θέλοντας να καταδείξει το μεγάλο πρόβλημα που οι «σύμμαχοι» Βρετανοί δημιουργούσαν με την άτεγκτη στάση τους για ολόκληρη δεκαετία, κήρυξε, στις 30 Νοεμβρίου 1943, την Κυπριακή Εκκλησία σε πένθος[150].

Ωστόσο, η Βρετανική Κυβέρνηση δεν διαφοροποίησε τη στάση της στο ζήτημα και όταν, στις αρχές του 1944, αυτό τέθηκε στη Βουλή των Κοινοτήτων, ο Υπουργός Αποικιών Όλιβερ Στάνλεϋ (Oliver Stanley) ανέφερε, ότι η Κυπριακή Εκκλησία ήταν ελεύθερη να προχωρήσει στην προκήρυξη εκλογών. Επέρριψε δε την ευθύνη στον Τοποτηρητή, δηλώνοντας ότι η Βρετανική Κυβέρνηση υποστήριζε τη διατήρηση των εκλογικών νόμων του 1937, που διασφάλιζαν τη σταθερότητα. Η αναφορά αυτή, όπως ήταν επόμενο, προκάλεσε τις διαμαρτυρίες του Λεοντίου, ο οποίος απέστειλε επιστολή, στις 19 Φεβρουαρίου 1944, προς τον Κυβερνήτη, εκφράζοντας τη βαθύτατη λύπη του για τις υπουργικές δηλώσεις[151].

τημα της επανόδου των εξορίστων», *Απόστολος Βαρνάβας* 2(1941)67-68.

149. «Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα Κύπρου. Ο Τοποτηρητής προς τον Κυβερνήτην», *Απόστολος Βαρνάβας* 3(1942)47-51, 4(1943)65-71. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο δεύτερο υπόμνημα δόθηκε ευρεία δημοσιότητα στον κυπριακό τύπο και δημοσιεύτηκε σε διάφορες εφημερίδες, όπως στον *Νέο Κυπριακό Φύλακα*, 20.11.1943, στη *Φωνή της Κύπρου*, 20.11.1943, και σε άλλες.

150. «Ο Τοποτηρητής εκήρυξε την Εκκλησίαν της Κύπρου εν βαρεί πένθει», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 4.12.1943· «Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία. Εγκύκλιος του Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 6.12.1943· «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού περί κηρύξεως της πενθούσης Εκκλησίας Κύπρου εν βαρεί πένθει», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)45-53.

151. «Υπουργός και Αρχιεπισκοπικόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 18.2.1944·

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 154

Παρά το γεγονός ότι κύρια αιτία της εκκρεμότητας του ζητήματος ήταν η στάση των Βρετανών, ο Λεόντιος βαλλόταν από πολλούς παράγοντες της κυπριακής κοινωνίας, ως συνυπεύθυνος της διατήρησής της. Οι εναντίον του επικρίσεις δεν έπαψαν ακόμη και στα δύσκολα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε αδυνατούσε να επικοινωνήσει με τον εξόριστο Μητροπολίτη Μακάριο, ο οποίος είχε εγκλωβιστεί στην κατεχόμενη από τα γερμανικά στρατεύματα ελληνική πρωτεύουσα. Κάποιοι από τους επικριτές του τον καλούσαν να συγκροτήσει Σύνοδο με Αρχιερείς των γειτονικών Πατριαρχείων και να δώσει λύση στο ζήτημα, ενώ άλλοι τον παρότρυναν να καταρτίσει Σύνοδο με τη συμμετοχή των Κυπρίων Ηγουμένων, στηριζόμενος στο δίκαιο της ανάγκης, και διάφορα άλλα[152].

Οι κατηγορίες αυτές εντάθηκαν από τους κύκλους της Δεξιάς, που έβλεπαν με σκεπτικισμό τη στάση του έναντι της Αριστεράς. Αποκορύφωμά τους υπήρξε επιστολή, ημερομηνίας 25 Φεβρουαρίου 1944, που εστάλη από κληρικούς της Αρχιεπισκοπής προς τους Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Βενιαμίν, Αλεξανδρείας Χριστοφόρο και Ιεροσολύμων Τιμόθεο, με την οποία τον κατήγγελαν ότι επεδίωκε να προβεί σε αντικανονική λύση του ζητήματος, καταρτίζοντας εκλογική σύνοδο και καλώντας από το εξωτερικό Αρχιερείς της αρεσκείας του. Την επιστολή αυτή υπέγραφαν ο διευθυντής του περιοδικού «Απόστολος Βαρνάβας» Αρχιμαν-

---

«Επί της υπουργικής απαντήσεως διά το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα», *Φωνή της Κύπρου*, 19.2.1944· «Διαμαρτυρία του Τοποτηρητού πρός τον Υπουργόν των Αποικιών διά τα περί του Αρχιεπισκοπικού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 22.2.1944· «Διαμαρτυρία του Σ. Τοποτηρητού επί ταις δηλώσεσι του Υπουργού των Αποικιών επί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος», *Φωνή της Κύπρου*, 26.2.1944· «Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα. Δηλώσεις εν τη Αγγλική Βουλή περί αυτού», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)3.

152. Από τη σχετική αρθρογραφία ενδεικτικά βλ. «Η δημιουργηθείσα εν Κύπρω νέα εκκλησιαστική κατάστασις», *Πάφος*, 22.5.1941· «Αντιδράσεις κατά του Τοποτηρητού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 3.6.1941· «Η εκκλησιαστική διοίκησις», *Φωνή της Κύπρου*, 21.6.1941· «Το εκκλησιαστικόν ζήτημα. Απάντησις εις την "Φωνήν της Κύπρου"», *Πάφος*, 10.7.1941· «Τοποτηρητής και επικριταί», *Φωνή της Κύπρου*, 19.7.1941.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 155

δρίτης Ιππόλυτος Μιχαηλίδης, ο Έξαρχος Ιερώνυμος, ο Αρχιερατικός Επίτροπος Αμμοχώστου Κυπριανός Κυριακίδης, ο πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου Παρθένιος Κιρμίτσης και οι Ιεροδιάκονοι Ιάκωβος Παύλου και Δωρόθεος Τουμάζου[153].

Αν και παραμένει άγνωστος ο λόγος που προκάλεσε τη σύνταξή της, είναι πιθανόν να οφειλόταν στην επιμονή του Τοποτηρητή να θεωρεί τα στελέχη της Αριστεράς ως «συναγωνιστές στον αγώνα για ελευθερία». Οπωσδήποτε η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τις ελληνικές διπλωματικές υπηρεσίες, ύστερα από τη δημοσίευσή της, κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι οι εναντίον του κατηγορίες ήταν ατεκμηρίωτες[154]. Όπως ήταν επόμενο, ο Λεόντιος δυσαρεστήθηκε έντονα από τη στάση των ανωτέρω κληρικών, γεγονός που συνέτεινε ώστε να εγκαταλείψει την Αρχιεπισκοπή και να αποσυρθεί στο Μετόχιο της Μονής Σταυροβουνίου Αγία Βαρβάρα, από όπου εξακολούθησε να διευθύνει την Κυπριακή Εκκλησία. Μερικούς μήνες αργότερα, όμως, ύστερα από παρέμβαση τρίτων, το ζήτημα διευθετήθηκε, οπότε και επέστρεψε στο γραφείο του, στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο[155].

Καθόλο αυτό το διάστημα, ο Λεόντιος παρέμεινε πιστός στις θέσεις του για τήρηση του Καταστατικού Χάρτη και διαφύλαξη των Ιερών Κανόνων. Επανέφερε δε το ζήτημα της εκλογής νέου Αρχιεπισκόπου μετά τη λήξη του πολέμου, οπότε αναχώρησε, στα τέλη Οκτωβρίου 1945, για την Αθήνα[156], για διαβουλεύσεις

153. «Το Έγγραφον των αξιωματούχων Αρχιεπισκοπής προς τους Πατριάρχας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 11.5.1944. Ωστόσο τον Λεόντιο υπερασπίστηκε η πλειονότητα του τύπου της εποχής με έντονα σχόλια. Βλ. «Απειθαρχία κληρικών», *Φωνή της Κύπρου*, 13.5.1944· «Ο Φρουρός εις την θέσιν του», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.5.1944· «Φωνή κλήρου και λαού», *Φωνή της Κύπρου*, 20.5.1944.

154. Ανδρέα Βίττη, «Ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος, το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα των ετών 1933-1947 και η ανέκδοτη Μελέτη (1944) του Έλληνα διπλωμάτη Β.Δ. Μόστρα», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, 7(2005)236.

155. «Το Ζήτημα του Τοποτηρητού και αξιωματούχων ελύθη κατ' αρχήν», *Φωνή της Κύπρου*, 29.5.1944.

156. «Αναχωρεί σήμερον ο Τοποτηρητής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 10.1945.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 156

με τον εξόριστο Μητροπολίτη Μακάριο. Οι δύο Αρχιερείς εξέδωσαν ανακοινωθέν, στις 5 Νοεμβρίου 1945, με το οποίο ενημέρωναν τον λαό ότι επεκύρωναν τις παλαιότερες αποφάσεις τους για αναβολή των εκλογών, μέχρι να υπάρξουν κατάλληλες συνθήκες για τη διεξαγωγή τους με βάση τους Ιερούς Κανόνες[157]. Την ίδια περίοδο επισκέφθηκε το Άγιον Όρος, για να διευθετήσει την εκεί μετάβαση ομάδας μοναχών της Μονής Σταυροβουνίου, οι οποίοι είχαν προσχωρήσει στο παλαιό ημερολόγιο[158]. Ωστόσο, ορισμένοι από αυτούς παρέμειναν τελικά στο νησί και, αφού απεκόπησαν από την Κυπριακή Εκκλησία, δημιούργησαν Μονή στον Κόρνο, που κατέστη σημαντικό κέντρο του παλαιοημερολογιτικού κινήματος.

Κατά την παραμονή του στην ελληνική πρωτεύουσα, ο Λεόντιος συναντήθηκε επίσης με τον Αντιβασιλέα (1944-1946) και Αρχιεπίσκοπο Αθηνών (1941-1949) Δαμασκηνό και άλλους παράγοντες, επιδιώκοντας την άσκηση πιέσεων προς τη Μεγάλη Βρετανία, ώστε να αρθούν οι περιοριστικοί νόμοι και να δημιουργηθούν συνθήκες, που θα επέτρεπαν την πλήρωση του αρχιεπισκοπικού θρόνου[159]. Οι νόμοι αυτοί, όμως, διατηρήθηκαν σε ισχύ για ακόμη μερικούς μήνες, μέχρι τις 29 Οκτωβρίου 1946, οπότε η αποικιακή Κυβέρνηση ανήγγειλε την άρση τους με επιστολή του αποικιακού γραμματέα προς τον Λεόντιο[160]. Ταυτόχρονα ήρθη και το διάταγμα εξορίας του Μακαρίου, οπότε, με την επιστροφή του στην Κύπρο, στις 22 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις κανονικής διεξαγωγής εκλογών[161].

157. «Η επιστροφή του Σεβ. Τοποτηρητού», *Πάφος*, 13.12.1945· «Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)181.

158. «Προς μετάβασιν του Σ. Τοποτηρητού εις Άγιον Όρος», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)182.

159. Βλ. «Έργα και Ημέραι του Σεβ. Τοποτηρητού εν Αθήναις», *Φωνή της Κύπρου*, 15.12.1945, όπου γίνεται αναφορά και για τα υπόλοιπα ζητήματα που τον απασχόλησαν κατά την παραμονή του στην ελληνική πρωτεύουσα.

160. «Ηκυρώθησαν χθες οι νόμοι περί εκλογής Αρχιεπισκόπου, καθώς και οι περιορισμοί περί επανόδου των εξορίστων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 30.10.1946· «Ακύρωσις των Νόμων περί εκλογής Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)210-212.

161. «Αποθεωτική υποδοχή των λαοφιλών εξορίστων μας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23.12.1946.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 157

Όπως καταδεικνύει η μελέτη των γεγονότων της εποχής, την αποκλειστική ευθύνη για τη δημιουργία και συντήρηση του ζητήματος έφερε η πολιτική των Κυβερνώντων και η προσπάθειά τους να περιορίσουν την επιρροή της Κυπριακής Εκκλησίας στον λαό. Αναμφίβολα η όλη κατάσταση έπληξε σοβαρά την ομαλή λειτουργία της Εκκλησίας και δημιούργησε πολλά προβλήματα στη διοικητική της δομή. Ωστόσο, με την πολιτική που ο Λεόντιος ακολούθησε, κατάφερε να αναδειχθεί σε παράγοντα εθνικής ενότητας και συσπείρωσης και να διαδραματίσει τον εθναρχικό της ρόλο, όπως απέρρεε από τις παραδόσεις και την ιστορία της[162].

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Στο μεταξύ, η λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου επανέφερε στο προσκήνιο τις εθνικές διεκδικήσεις των Κυπρίων, οι οποίοι ανέμεναν ότι η μαζική συμμετοχή στο πλευρό των συμμάχων θα συνέτεινε και στην απελευθέρωση της ιδιαίτερής τους πατρίδας. Είναι ενδεικτική η ομιλία, που ο Λεόντιος εξεφώνησε στη δοξολογία της 20ής Οκτωβρίου 1944, στον ναό της Φανερωμένης Λευκωσίας, με την ευκαιρία της απελευθέρωσης της πόλης των Αθηνών από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, όπου αναφέρθηκε και στις προσδοκίες του κυπριακού λαού[163].

Ωστόσο, η βρετανική πολιτική παρέμεινε αναλλοίωτη στο ζήτημα της Κύπρου, όπως έγινε ευρέως αντιληπτό, κατά την άφιξη, στις 11 Αυγούστου 1944, του ειδικού απεσταλμένου του Υπουργείου Αποικιών Κόσμο Πάρκινσον, στα πλαίσια διερευνητικής επίσκεψής του για τον τρόπο διακυβέρνησης του νησιού. Συναντήθηκε τότε με τον Λεόντιο και με άλλους παράγοντες προς τους οποίους κατέστησε

---

162. Βενέδικτου Εγγλεζάκη, «Η Εκκλησία της Κύπρου από το 1878 μέχρι το 1955», στον τόμο: Δήμου Λευκωσίας (έκδ.), *Κυπριακά 1878-1955*, Λευκωσία 1986, σ. 40-41 [= *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν Κύπρου (4ος έως 20ός αιών)*, Αθήνα 1996, σ. 585]· Α. Βίττη, «Ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος», *ό.π.*, σ. 242, όπου παρατίθενται τα πορίσματα σχετικής μελέτης του Έλληνα διπλωμάτη Βασίλειου Μόστρα.

163. Δ. Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ναού Φανερωμένης*, τ. Α΄, ό.π., σ. 120.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 158

σαφές ότι η Κυβέρνηση του Λονδίνου δεν επιθυμούσε να δεσμευτεί για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Ο Μητροπολίτης Πάφου του απέστειλε επίσης τηλεγράφημα, στις 13 Αυγούστου 1944, όπου τόνιζε τη σταθερή απαίτηση για Ένωση[164]. Επεδίωξε δε προηγουμένως να εξασφαλίσει τη σύνταξη κοινού υπομνήματος από τα κόμματα και τις πολιτικές οργανώσεις, για να παρουσιαστούν προς τον Βρετανό αξιωματούχο, κατά τρόπο καθολικό, τα αιτήματα του λαού[165]. Προσέκρουσε, όμως, στην άρνηση των παραγόντων του ΚΕΚ, οι οποίοι εναντιώνονταν στη συνεργασία με την Αριστερά, με αποτέλεσμα να υποβληθούν τελικά ξεχωριστά υπομνήματα[166].

Την ίδια περίοδο επικρατούσε η πεποίθηση, ότι το ζήτημα της Κύπρου θα αποτελούσε εθνική διεκδίκηση της Ελλάδας. Γι' αυτό συσχετίστηκε η επίσκεψη του Αντιβασιλέα Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού στο Λονδίνο, τον Σεπτέμβριο του 1945, με την προώθηση του κυπριακού ζητήματος και δημιουργήθηκαν προσδοκίες για αίσια έκβασή του. Ο Λεόντιος απέστειλε τηλεγράφημα προς τον Δαμασκηνό, εκφράζοντας τις προσδοκίες αυτές και τονίζοντας την αξίωση του κυπριακού λαού για Ένωση. Απηύθυνε, επίσης, δεύτερο παρόμοιο τηλεγράφημα προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Έρνεστ Μπέβιν (Ernest Bevin)[167]. Οι Βρετανοί, όμως, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, δεν σκόπευαν να παραχωρήσουν στην Κύπρο την ελευθερία της και ούτε αποδέχονταν οποιαδήποτε συζήτηση για το ζήτημα, γεγονός για το οποίο ενημέρωσαν τον Δαμασκηνό. Παρόλα αυτά στην Κύπρο επικρατούσε η άποψη, ότι με την αποστολή Πρεσβείας στην

---

164. «Τηλεγράφημα του Τοποτηρητού προς τον Σερ Κόσμο Πάρκινσον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14.8.1944· «Εθνικόν Ζήτημα Κύπρου. Τηλεγράφημα του Τοποτηρητού», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1944)74.

165. «Η προσπάθεια του Σεβ. Τοποτηρητού υπέρ ενιαίας εμφανίσεως εν τω Εθνικώ Ζητήματι της Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 12.8.1944.

166. «Επί τη αφίξει του Σερ Κόσμο», *Ανεξάρτητος*, 13.8.1944· «Επιβλητική διαδήλωσις των ιερών εθνικών πόθων του όλου εν ενί σώματος ελληνικού λαού της Κύπρου», *Φωνή της Κύπρου*, 19.8.1944.

167. «Αξίωσις του Κυπριακού Λαού», *Ελευθερία*, 8.9.1945· «Τηλεγραφήματα του Σεβ. Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*, 8.9.1945.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 159

Αθήνα και στο Λονδίνο, θα γινόταν κατορθωτή η διαφοροποίηση της στάσης της Βρετανικής Κυβέρνησης. Ο Λεόντιος ενημέρωσε σχετικά τον Έλληνα Αντιβασιλέα, τόσο σε κατ' ιδίαν συνάντησή τους στην Αθήνα, τον Νοέμβριο του 1945, όσο και με επιστολή, στις 27 του ίδιου μήνα, όπου αναφέρθηκε στην πρόθεση των Κυπρίων να υποβοηθήσουν τις εθνικές διεκδικήσεις, όπως με παρόμοιο τρόπο έπρατταν και οι Έλληνες άλλων αλύτρωτων περιοχών.

Η Ελληνική Κυβέρνηση, όμως, λόγω των σοβαρών εσωτερικών προβλημάτων, που αντιμετώπιζε από την οικονομική κατάρρευση της χώρας, εξαιτίας των δεινών της γερμανικής κατοχής, καθώς και του εμφυλιοπολεμικού κλίματος που επικρατούσε, δεν επιθυμούσε διατάραξη των σχέσεων Αθηνών - Λονδίνου. Γι' αυτό και ο Δαμασκηνός στην απάντησή του, την αμέσως επόμενη μέρα, σημείωσε ότι η υπόθεση της Κύπρου θα εξεταζόταν στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας και συνεργασίας, και καλούσε τους Κυπρίους να αποφεύγουν ενέργειες, που θα προκαλούσαν δυσχέρειες στην προώθησή της. Τόνιζε, ακόμη, ότι την περίοδο αυτή δεν θεωρούσε σκόπιμη την αποστολή Πρεσβείας στο Λονδίνο[168].

Φαίνεται, ωστόσο, ότι, στην κατ' ιδίαν συνάντησή τους, ο Δαμασκηνός άφησε στον Λεόντιο να εννοηθεί ότι θεωρούσε την Ένωση βέβαιη και ότι θα επιτυγχανόταν με τους κατάλληλους χειρισμούς στα πλαίσια των καλών σχέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία. Γι' αυτό και όταν ο Τοποτηρητής επέστρεψε στην Κύπρο, εξέδωσε σχετικό ανακοινωθέν, στις 9 Δεκεμβρίου 1945, με το οποίο ενημέρωνε τους κατοίκους για τις απόψεις του Έλληνα Αντιβασιλέα, που εξέφραζε την επίσημη ελληνική πολιτική[169].

---

168. «Η επιστολή του Αντιβασιλέως διά το εθνικόν ζήτημα», *Ελευθερία*, 11.12.1945· «Έργα και Ημέραι του Σεβ. Τοποτηρητού εν Αθήναις», *Φωνή της Κύπρου*, 15.12.1945· «Εθνικόν Ζήτημα Κύπρου. Επιστολή της Εθναρχίας Κύπρου και απάντησις της Αντιβασιλείας της Ελλάδος», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)3-5.

169. «Ανακοινωθέν του Σ. Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου προς τον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1945)183.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 160

Η νέα φάση στην οποία εισερχόταν το ζήτημα ερμηνεύτηκε από πολιτικούς κύκλους του νησιού ως υποχρεωτική παραμονή του στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας, με απροσδιόριστη τελική κατάληξη. Γι' αυτό και συζητήθηκε εκτενώς σε σύσκεψη των μελών του Γραφείου Εθναρχίας, που έγινε υπό την προεδρία του Λεοντίου στην Αρχιεπισκοπή, στις 29 Ιανουαρίου 1946, οπότε αποφασίστηκε η δυναμική εμπλοκή της Κύπρου στην προώθηση του ενωτικού αιτήματος, με την αποστολή Πρεσβείας στο εξωτερικό, ώστε να ασκηθεί πίεση για την επίτευξή του. Τη δε αμέσως επόμενη μέρα, ο Κύπριος Τοποτηρητής απέστειλε τηλεγράφημα στον Έλληνα πρωθυπουργό Θεμιστοκλή Σοφούλη, με το οποίο ζητούσε να εντάξει την Κύπρο στις εθνικές διεκδικήσεις και να θέσει άμεσα στη Μεγάλη Βρετανία το ζήτημα της Ένωσης[170].

Στο μεταξύ το ΑΚΕΛ σταδιακά άρχισε να κυριαρχεί, τόσο στην πολιτική ζωή, όσο και στον συνδικαλιστικό χώρο. Είναι χαρακτηριστικό της ισχύος του, ότι στις δημαρχιακές εκλογές της 26ης Μαΐου 1946 κατάφερε να εκλέξει δημάρχους στις τέσσερις πόλεις Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα και Αμμόχωστο, καθώς και στις έξι από τις οκτώ κωμοπόλεις του νησιού. Κατά συνέπεια, ήταν αδύνατο να αγνοηθεί από τον Λεόντιο, ο οποίος θεωρούσε ότι υπήρχαν πολλά περιθώρια για συνεργασία με το κόμμα της Αριστεράς και ιδίως στο εθνικό ζήτημα, όπου είχε ως επιδίωξή του την Ένωση. Προσέκρουε, όμως, στην κατηγορηματική άρνηση πολλών παραγόντων της Δεξιάς για οποιαδήποτε συνεργασία, με αποτέλεσμα να είναι, κατά την έκφραση του τότε γενικού γραμματέα του ΑΚΕΛ, Πλουτή Σέρβα, παγιδευμένος «στην απόχη των Κύπριων εθνικιστών»[171].

Την ίδια περίοδο κατέβαλε άλλη μια προσπάθεια για να συμπεριληφθούν στα μέλη του Γραφείου Εθναρχίας και στελέχη από τον λεγόμενο κύκλο της Μητρόπολης Κυρηνείας, ώστε οι ενέργειές

170. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Τηλεγράφημα», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)42-43.

171. Πλουτή Σέρβα, *Κυπριακό: Ευθύνες*, Αθήνα 1980, σ. 124.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 161

του στο εθνικό ζήτημα να έχουν και τη στήριξη του εξόριστου Μητροπολίτη Μακαρίου. Για τον λόγο αυτό απέστειλε τηλεγράφημα, στις 21 Μαρτίου 1946, προς τον Μακάριο, με το οποίο του ζητούσε να υποδείξει τρία μέλη της μητροπολιτικής του περιφέρειας (και όχι δύο, που ήταν η αρχική απόφαση), ώστε να συμπληρωθεί η σύνθεση του Γραφείου. Επίσης, τον καλούσε, εάν επιθυμούσε, να επιτρέψει τη συμμετοχή και του προϊσταμένου της Μονής Αγίου Παντελεήμονα Μύρτου, εφόσον σε αυτό συμμετείχαν και εκπρόσωποι των υπόλοιπων Μονών του νησιού[172].

Τη διεκδικητική πολιτική, όμως, που είχε χαραχθεί, ανέκοψε η διαφορετική προέγγιση στο ζήτημα των μελών της Κυπριακής Αδελφότητας των Αθηνών Αχιλλέα Κύρου και Νικόλαου Κλ. Λανίτη, οι οποίοι εξέφραζαν, όπως ανέφεραν σε τηλεγράφημα, στις 30 Μαρτίου 1946, και την άποψη του Μακαρίου. Σύμφωνα με όσα υποστήριζαν, πιθανότατα με υπόδειξη διπλωματικών κύκλων της Ελληνικής Κυβέρνησης, οι πολιτικές συνθήκες της εποχής επέβαλλαν την προσαρμογή των κυπριακών ενεργειών στο πνεύμα των «αδελφικών ελληνοβρετανικών σχέσων»[173]. Τη θέση αυτή επεξήγησε ο νέος Έλληνας Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης σε τηλεγράφημα προς τον Λεόντιο, τον Απρίλιο του 1946, με το οποίο υπογράμμιζε, ότι η πραγματοποίηση της Ένωσης εξαρτιόταν αποκλειστικά από την ελληνοβρετανική συνεργασία[174]. Παρόμοια θέση ο Τσαλδάρης διατύπωσε και στις προγραμματικές δηλώσεις του στην Ελληνική Βουλή, στις 17 Μαΐου 1946, όπου ανέφερε ότι το ζήτημα της Κύπρου δεν ήταν διεθνές, αλλά αφορούσε αποκλειστικά την Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία. Κατέστησε έτσι σαφές, ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν προτίθετο να

172. «Ανακοινωθέν του Συμβουλίου Εθναρχίας», *Φωνή της Κύπρου*, 23.3.1946· «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)43, 85.

173. «Τηλεγραφική απάντησις της υπό του Εθναρχικού Συμβουλίου εκλεγείσης Κυπριακής Επιτροπής εν Αθήναις», *Φωνή της Κύπρου*, 6.4.1946· «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)86.

174. «Απαντητικά Τηλεγραφήματα», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)89.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 162

θέσει το ζήτημα στη διεθνή διάσκεψη του Παρισιού, που αναμενόταν να πραγματοποιηθεί τον Αύγουστο του 1946, για να διευθετήσει διάφορα ζητήματα τα οποία είχαν προκύψει ύστερα από τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου[175].

Στην Κύπρο ο Λεόντιος, με τη διαλλακτική στάση και την ισορροπημένη πολιτική του ανάμεσα στις δυνάμεις της Δεξιάς και της Αριστεράς, αγωνιζόταν ώστε να μην εκτραχυνθούν οι διαφορές τους και να επικρατήσει υπερκομματική συνεννόηση για την προώθηση του εθνικού ζητήματος. Παρόλα αυτά, ισχυροί παράγοντες της Δεξιάς απέρριπταν κάθε συνεργασία με την Αριστερά και τη δημιουργία συνθηκών που θα συνέβαλλαν στην ανάδειξη αιρετών μελών για το Γραφείο Εθναρχίας. Ο Τοποτηρητής κατάφερε, ωστόσο, να εκδοθεί, στις 24 Απριλίου 1946, ανακοίνωση, που ανήγγειλε ότι το Γραφείο Εθναρχίας θεωρούσε το σύνολο των Ελλήνων του νησιού ως μέλη μίας και μόνης εθνικής οργάνωσης, που ήταν αφοσιωμένη στην ενωτική ιδεολογία[176]. Πέτυχε, επίσης, να καμφθούν οι αντιρρήσεις του Μητροπολίτη Μακαρίου και, στις 29 Μαΐου 1946, να προσέλθουν σε συνεδρία του Γραφείου Εθναρχίας πέντε αντιπρόσωποι της επαρχίας Κερύνειας, αυξάνοντας τον αριθμό τους κατά δύο από τον αρχικά καθορισθέντα. Αυτοί ήσαν ο Αρχιμανδρίτης Ιάκωβος Αρνόπουλος, ο προϊστάμενος της Μονής του Αγίου Παντελεήμονα Μύρτου Χρύσανθος, και οι Σάββας Χρίστης, Ξενοφών Κουμπαρίδης και Κώστας Κωνσταντινίδης[177].

Την ίδια περίοδο στις δημαρχιακές εκλογές της 26ης Μαΐου 1946, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, επικράτησαν οι δυνάμεις της Αριστεράς και των συνεργαζόμενων παραγόντων και οργανώ-

---

175. Παναγιώτη Μαχλουζαρίδη, *Κύπρος 1940-1960, ημερολόγιο εξελίξεων*, Λευκωσία 1985, σ. 142-143.

176. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)62. Το ανακοινωθέν δημοσιεύτηκε επίσης στην εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου*, 27.4.1946, και αλλού.

177. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)90-91. Το ανακοινωθέν δημοσιεύτηκε επίσης στις εφημερίδες *Φωνή της Κύπρου*, 1.6.1946· *Ελευθερία*, 1.6.1946, και σε άλλες.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 163

σεων, που έθεσαν επιτακτικά το ζήτημα της σύστασης πιο αντιπροσωπευτικού Εθναρχικού Συμβουλίου. Για τον λόγο αυτό, στις 2 Ιουνίου, αντιπροσωπεία των νέων δημοτικών συμβουλίων των πόλεων Λευκωσίας, Λεμεσού, Λάρνακας και Αμμοχώστου, και των κωμοπόλεων Μόρφου, Λαπήθου, Καραβά, Λευκονοίκου και Κυθρέας, που ελέγχονταν από την Αριστερά, επισκέφθηκε τον Τοποτηρητή στην Αρχιεπισκοπή για να του ζητήσουν να αναλάβει πρωτοβουλία για τη συγκρότηση παγκύπριας εθνικής οργάνωσης, όπου κάθε Έλληνας κάτοικος θα μπορούσε να εγγραφεί[178]. Η πρότασή τους, όμως, απορρίφθηκε από τους παράγοντες της Δεξιάς, που εξακολουθούσαν να αποκλείουν οποιαδήποτε συνεργασία με την Αριστερά και τις δυνάμεις που συνεργάζονταν μαζί της. Πραγματοποίησαν δε την ίδια μέρα συγκέντρωση και ενέκριναν ψήφισμα, με το οποίο δήλωναν την αντίθεσή τους στη διαφοροποίηση του τρόπου λειτουργίας του Γραφείου Εθναρχίας. Άσκησαν, επίσης, πίεση στον Λεόντιο και εκμαίευσαν δήλωσή του ότι δεν υπήρχε ενδεχόμενο τροποποίησης της σύνθεσής του[179].

Μερικές ημέρες αργότερα, στη συνεδρία της 5ης Ιουνίου 1946, τα μέλη του Γραφείου Εθναρχίας υπέγραψαν υπόμνημα προς τον Βρετανό Πρωθυπουργό Κλέμεντ Άττλη (Clement Attlee), που συνέταξαν στις 29 Μαΐου και με το οποίο εζητείτο η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα[180]. Επίσης, ανακοίνωσαν την κατάθεση χρημάτων εκ μέρους εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και αξιωματούχων της Εκκλησίας σε ειδικό ταμείο, που θα αξιοποιείτο για την αποστολή της Πρεσβείας. Ο Λεόντιος εισέφερε στο ταμείο αυτό 100 λίρες, ενώ σημαντικά ποσά προσέφεραν η Αρχιεπισκοπή

178. «Τα νέα Δημοτικά Συμβούλια ζητούν αντιπροσωπευτικώτερον Εθναρχικόν Συμβούλιον», *Ελευθερία*, 3.6.1946· «Ο Εθνάρχης και η φωνή του λαού», *Ανεξάρτητος*, 4.6.1946.

179. «Ψήφισμα συγκεντρώσεως του Εθνικού κόμματος προς την Εθναρχίαν», *Ελευθερία*, 3.6.1946· «Η χθεσινή ζωηρά πολιτική κίνησις εις την Αρχιεπισκοπήν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 3.6.1946.

180. «Υπόμνημα προς τον Άγγλον Πρωθυπουργόν περί της Εθνικής Υποθέσεως Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)103-105.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 164

(1,000 λ.), οι Μητροπόλεις Πάφου (500 λ.), Κιτίου (500 λ.) και Κυρηνείας (100 λ., α΄ δόση), οι Μονές Κύκκου (500 λ., α΄ δόση), Μαχαιρά (100 λ., α΄ δόση), Αγίου Νεοφύτου (200 λ., α΄ δόση), Χρυσορρογιατίσσης (40 λ., α΄ δόση), Σταυροβουνίου (100 λ.) και Αγίου Παντελεήμονα (50 λ.)[181]. Αργότερα στο ίδιο ταμείο εισέφεραν και άλλες Μονές και ναοί, όπως η Μονή του Αποστόλου Ανδρέα (500 λ., α΄ δόση) και ο ναός της Φανερωμένης στη Λευκωσία (1,000 λ.), και ξανά η Μονή Κύκκου (500 λ., β΄ δόση)[182]. Ο δε Λεόντιος κάλεσε ξανά τον λαό με εγκύκλιο, στις 15 Αυγούστου 1946, να συνεισφέρει γενναιόδωρα στον έρανο, ώστε να καλυφθούν οι σχετικές δαπάνες[183].

Στο μεταξύ, στις 24 Ιουνίου του 1946, πραγματοποιήθηκε νέα σύσκεψη των δημάρχων, που πρόσκειντο ή συνεργάζονταν με την Αριστερά, κατά την οποία συμφωνήθηκε, ότι η αποστολή Εθνικής Αντιπροσωπείας στο Λονδίνο ήταν επείγουσα. Σε άλλη δε σύσκεψή τους, στις 21 Ιουλίου 1946, αποφασίστηκε να ζητηθεί συνάντηση με τον Τοποτηρητή, για να συζητήσουν το σχετικό ζήτημα, σύμφωνα και με επιστολή, που ο δήμαρχος Λευκωσίας Ιωάννης Κληρίδης του απηύθυνε την επομένη. Ο Λεόντιος θεωρούσε ότι υπήρχαν πολλά περιθώρια για συνεργασία μαζί τους, αφού υποστήριζαν, όπως και το ΑΚΕΛ, την Ένωση. Αμφιταλαντευόταν, όμως, ως προς το ζήτημα της αποστολής Πρεσβείας, εξαιτίας, κυρίως, των απόψεων του Προξένου της Ελλάδας Ανδρέα Κουντουριώτη, ο οποίος επιθυμούσε να ματαιωθεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο, αφού η επίσημη πολιτική της χώρας δεν ευννοούσε τη δημιουργία αντιπαραθέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία. Είναι ενδεικτική για το ζήτημα επιστολή του, ημερομηνίας 11 Ιουλίου 1946, προς τον Λεόντιο, με την οποία του διαβίβαζε τηλεγράφημα του Έλληνα Πρωθυπουργού Κωνστα-

181. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)92-93.

182. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)150, 208, 204.

183. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητού περί Ερανων υπέρ του Εθνικού Αγώνος Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)155-157.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 165

ντίνου Τσαλδάρη, όπου τονιζόταν ότι «διεκδικήσεις εγείρονται έναντι εχθρών και ουχί έναντι συμμάχων»[184]. Ο Λεόντιος απάντησε στις 15 Ιουλίου 1945, αντιπαρερχόμενος τη σχετική αναφορά και σημειώνοντας ότι η στιγμή εκείνη ήταν η καταλληλότερη για να τεθεί το κυπριακό ζήτημα, αφού στην επικείμενη Διεθνή Διάσκεψη στο Παρίσι θα εξετάζονταν πολλά παρόμοια θέματα[185].

Ακολούθησαν έντονες πολιτικές διαβουλεύσεις με αποτέλεσμα οι συνεργαζόμενοι δήμαρχοι να συναντηθούν με τον Λεόντιο, στις 25 Ιουλίου 1946, και τέσσερις μέρες αργότερα να εκδώσουν ανακοίνωση για τις εξελίξεις, η οποία υπογραφόταν από τον Ιωάννη Κληρίδη. Με αυτή κατήγγελλαν αφενός τον κύκλο της Μητρόπολης Κυρηνείας και τους ηγετικούς παράγοντες των τριών κομμάτων ΚΕΚ, ΠΕΚ και ΠΕΣΠ, ότι απέκλειαν την πλειονότητα του λαού από τον αγώνα για την επίτευξη των εθνικών προσδοκιών του. Αφετέρου επέρριπταν την ευθύνη της αποτυχίας του συντονισμού του αγώνα στην Εθναρχία, που υπέκυπτε στις πιέσεις τους[186].

Ο Τοποτηρητής, αξιολογώντας τη γενικότερη πολιτική κατάσταση και τις ενθαρρυντικές για το κυπριακό δηλώσεις των ηγεσιών της ελληνικής αντιπολίτευσης, επανέφερε το σχετικό ζήτημα στο Εθναρχικό Συμβούλιο. Κατάφερε δε να ληφθεί απόφαση, στις 7 Αυγούστου 1946, για την αποστολή Πρεσβείας στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία. Αυτή θα αποτελείτο από τον ίδιο, ως επικεφαλής, τον Κυρηνείας Μακάριο, ο οποίος εξακολουθούσε να βρίσκεται εξόριστος στην Αθήνα, το μέλος του Συμβουλίου Ζήνωνα Ρωσσίδη και δύο εκπροσώπους αμφότερων των πολιτικών παρατάξεων[187]. Σε

184. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)162. Επίσης βλ. Β. Πρωτοπαπά, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, ό.π., σ. 416.

185. «Η εθνική μας υπόθεσις», *Πάφος*, 20.7.1946· «Τηλεγράφημα του Σ. Τοποτηρητού», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)163.

186. «Η συνάντησις των Δημάρχων μετά του Τοποτηρητού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.7.1946· «Η συνάντησις του Τοποτηρητού και της τριμελούς Επιτροπής», *Πάφος*, 1.8.1946.

187. «Ακεραιότης και αμεροληψίας μαρτύριον», *Φωνή της Κύπρου*, 10.8.1946· «Αποφάσεις του Εθναρχικού Συμβουλίου», *Εφημερίς*, 10.8.1946.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 166

άλλη δε συνεδρία, στις 21 Αυγούστου, αυτοί ορίσθηκαν να είναι ο πρώην δήμαρχος Λάρνακας Δημητρός Δημητρίου, εκ μέρους των κομμάτων ΚΕΚ, ΠΕΚ και ΠΕΣΠ, και ο Ιωάννης Κληρίδης, ως αντιπρόσωπος των συνεργαζόμενων δημοτικών συμβουλίων και του ΑΚΕΛ[188].

Ο Μακάριος, όμως, τον οποίο ο Λεόντιος ενημέρωσε σχετικά με τηλεγράφημα στις 26 Αυγούστου 1946, συνέστησε την αναβολή της αναχώρησης, επειδή, όπως σημείωνε, η Ελλάδα δεν προτίθετο να θέσει το ζήτημα ενώπιον της Διεθνούς Διάσκεψης, αλλά σκόπευε να το προβάλει στις διμερείς επαφές της με τη Μεγάλη Βρετανία[189]. Το τηλεγράφημα αυτό και οι συζητήσεις που ακολούθησαν[190], καθυστέρησαν την αναχώρηση της Πρεσβείας για περισσότερους από δύο μήνες, οπότε επικράτησε η άποψη ότι η εξάρτηση της Ελλάδας από τη Μεγάλη Βρετανία δεν επέτρεπε να τεθούν κατά τρόπο διεκδικητικό οι κυπριακές εθνικές διεκδικήσεις. Γι' αυτό αποφασίστηκε στο Εθναρχικό Συμβούλιο, στις 23 Οκτωβρίου 1946, ότι η Πρεσβεία έπρεπε να αναχωρήσει άμεσα και να επιδιώξει, αφενός, να προκαλέσει στην Αθήνα κινητοποίηση των πολιτικών δυνάμεων και, αφετέρου, να θέσει επιτακτικά στο Λονδίνο το εθνικό ζήτημα[191]. Για τον σκοπό αυτό θα ακολουθείτο σχετικό πρόγραμμα, που είχε εγκριθεί σε προηγούμενη συνεδρία, στις 4 Σεπτεμβρίου 1946[192]. Τελικά, τα τρία μέλη της Πρεσβείας,

188. Βλ. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)166-167, όπου δημοσιεύονται τα δύο ανακοινωθέντα του Γραφείου Εθναρχίας για τις συνεδριάσεις της 7ης και της 21ης Αυγούστου 1946.

189. «Ο Άγιος Κυρηνείας αρνείται να μετάσχη της Πρεσβείας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.8.1946· «Τηλεγραφήματα μεταξύ του Σ. Τοποτηρητού και του Σ. Μητροπολίτου Κυρηνείας», *Φωνή της Κύπρου*, 31.8.1946· «Περί του καταρτισμού Κυπριακής Εθνικής Πρεσβείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)170.

190. Από τον μεγάλο αριθμό σχετικών άρθρων βλ. «Η Κυπριακή Πρεσβεία και αι υποδείξεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως», *Πάφος*, 5.9.1946· «Η Πρεσβεία μας αναχωρεί διά της πρώτης ευκαιρίας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15.10.1946.

191. «Τα της τελευταίας Συνεδρίας του Εθναρχικού Συμβουλίου», *Φωνή της Κύπρου*, 26.10.1946· «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)208-209.

192. «Το πρόγραμμα της Κυπριακής Εθνικής Πρεσβείας», *Νέος Κυπριακός*

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 167

Τοποτηρητής, Δημητρίου και Ρωσσίδης, αναχώρησαν για την Αθήνα ατμοπλοϊκώς στις 10 Νοεμβρίου 1946, ενώ ο Κληρίδης αεροπορικώς, στις 15 του ίδιου μηνός[193].

Η Πρεσβεία έγινε δεκτή στην ελληνική πρωτεύουσα από πλήθος λαού, που κινητοποιήθηκε από τις κυπριακές οργανώσεις των Αθηνών και την Εκκλησία της Ελλάδας, εκφράζοντας έντονα τον πανελλήνιο πόθο της Ένωσης[194]. Στη συνέχεια τα μέλη της πραγματοποίησαν σειρά συναντήσεων με τον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Τσαλδάρη και εκπροσώπους των πολιτικών παρατάξεων, όπως τους Θεμιστοκλή Σοφούλη και Εμμανουήλ Τσουδερό. Βασικό αίτημά τους ήταν να τεθεί το κυπριακό ζήτημα στις προτεραιότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και να αναληφθεί σταυροφορία για την προώθησή του. Συναντήθηκαν, επίσης, με τον βασιλιά Γεώργιο Β΄ και τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ο οποίος και τους ενημέρωσε για τις ενέργειές του για την Ένωση, κατά την παλαιότερη επίσκεψή του στο Λονδίνο[195].

Ωστόσο, παρά την ηθική συμπαράσταση του πολιτικού κόσμου της Ελλάδας, τα μέλη της Πρεσβείας διαπίστωναν, ότι το ζήτημα επεδιώκετο να παραμείνει στα πλαίσια των ελληνοβρετανικών σχέσεων. Πολλοί δε από τους πολιτικούς παράγοντες της Ελλάδας θεωρούσαν άκαιρη και επιζήμια την ανακίνησή του. Γι' αυτό και καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να μην υπάρξουν ενέργειες ή δηλώσεις που θα ενοχλούσαν τη βρετανική πλευρά. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός, ότι δεν επετράπη στα μέλη της Πρεσβείας να απευθύνουν χαιρετιστήριο μήνυμα στη Βουλή των Ελλήνων[196].

Φύλαξ, 6.9.1946· «Πρόγραμμα Κυπριακής Εθνικής Πρεσβείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 7(1946)173-176.

193. «Ο Θεός μαζύ της. Η Πρεσβεία μας ανεχώρησε», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 11.11.1946· «Ανεχώρησε ψες η Κυπριακή Πρεσβεία», *Ελευθερία*, 11.11.1946.

194. «Η Πρεσβεία μας έφθασε χθες εις Αθήνας. Παλλαϊκή υποδοχή εις Πειραιά», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.11.1946.

195. Για τις συναντήσεις αυτές, τα μέλη της Πρεσβείας αναφέρονται στον χαιρετισμό τους προς τον ελληνικό λαό, που απηύθυναν στις 9 Δεκεμβρίου 1946. Βλ. «Κυπριακή Εθνική Πρεσβεία. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)8-9.

196. «Η Ελληνική Κυβέρνησις δεν επέτρεψε την ανάγνωσιν εν τη Ελληνική

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 168

Απέστειλαν, όμως, στις 5 Δεκεμβρίου 1946, τηλεγράφημα στον Έλληνα Πρωθυπουργό, ο οποίος τις μέρες εκείνες βρισκόταν στη Νέα Υόρκη, ζητώντας να θέσει επίσημα στη Βρετανική Κυβέρνηση το ζήτημα της Ένωσης[197]. Ακολούθως, δύο μέρες αργότερα, υπέβαλαν υπόμνημα προς την Ελληνική Κυβέρνηση με το ίδιο αίτημα[198]. Στο μεταξύ είχαν μια πρώτη διαπίστωση για την έναντί τους στάση της Βρετανικής Κυβέρνησης, όταν, αναμένοντας τη θεώρηση των διαβατηρίων, πληροφορήθηκαν την άρνησή της να παραχωρήσει άδεια εισόδου στον Μητροπολίτη Μακάριο[199].

Τελικά, ο Λεόντιος με τα άλλα τρία μέλη της Πρεσβείας αναχώρησαν για τη βρετανική πρωτεύουσα, στις 9 Δεκεμβρίου 1946[200], όπου αφίχθηκαν στις 18 του ίδιου μηνός[201] και πραγματοποίησαν σειρά συναντήσεων. Παραχώρησαν, επίσης, συνέντευξη σε μέσα μαζικής ενημέρωσης της χώρας και ανέπτυξαν το κυπριακό ζήτημα σε Εργατικούς βουλευτές, στις 18 Φεβρουαρίου 1947[202], ενώ προέβησαν και σε διάφορες άλλες ενέργειες. Παρόλα αυτά, τα πρακτικά αποτελέσματα των επαφών τους ήταν απογοητευτικά, και η προσπάθειά τους να συναντηθούν με στελέχη της Βρετανικής Κυβέρνησης απέβη χρονοβόρα.

Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα σχετικού αιτήματος, που υπέβαλαν στις 31 Δεκεμβρίου 1946, προς τον Υπουργό Αποικιών Άρθουρ Κριτς Τζόουνς (Arthur Creech Jones). Ο Βρετανός Υπουργός

Βουλή του χαιρετισμού της Κυπριακής Πρεσβείας», *Ελευθερία*, 30.11.1946.

197. «Η Κυπριακή Εθνική Πρεσβεία εν Αθήναις», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)4.

198. «Υπόμνημα προς τον Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)6-8.

199. «Η αναχώρησις της Πρεσβείας μας», *Πάφος*, 12.12.1946.

200. «Η Πρεσβεία μας αναχωρεί οριστικώς αύριον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8.12.1946· «Υπό τας ευλογίας του Θεού και τας ευχάς της πατρίδος η Πρεσβεία προς το Λονδίνον», *Φωνή της Κύπρου*, 14.12.1946.

201. «Η Πρεσβεία μας εις Αγγλίαν», *Πάφος*, 19.12.1946· «Η Πρεσβεία μας έφθασεν εις το Λονδίνον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 20.12.1946.

202. «Δύο συνεντεύξεις της Πρεσβείας μας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 20.2.1947· «Από τας δηλώσεις της Πρεσβείας προς τους δημοσιογράφους», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.2.1947.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 169

απάντησε αρχικά ότι δεν μπορούσε, λόγω φόρτου εργασίας, να ορίσει συγκεκριμένη ημερομηνία συνάντησης και ζήτησε στη συνέχεια να του υποβάλουν γραπτώς τα θέματα, που επιθυμούσαν να συζητηθούν[203]. Τελικά τους δέχθηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1947, σαράντα ημέρες ύστερα από την υποβολή του σχετικού αιτήματος, για να τους ανακοινώσει ότι η παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα ήταν εκτός οποιασδήποτε συζήτησης. Ανέφερε, επίσης, ότι η πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στη χώρα και οι δύσκολες συνθήκες που αντιμετώπιζε, καθιστούσαν την παραμονή του νησιού υπό βρετανική κυριαρχία ως τη σοφότερη επιλογή. Αμφισβήτησε, ακόμη, την αντιπροσωπευτικότητα της Πρεσβείας και σημείωσε ότι η επίσημη Ελλάδα δεν είχε τις ίδιες απόψεις με αυτές των Κυπρίων. Πρόσθεσε δε, ότι η Μεγάλη Βρετανία είχε εκπονήσει μελέτη για την παροχή φιλελεύθερου συντάγματος και σκόπευε να εφαρμόσει δεκαετές σχέδιο ανάπτυξης, με σημαντική οικονομική αρωγή εκ μέρους της Κυβέρνησης του Λονδίνου[204].

Ας σημειωθεί ότι παρόμοιο αίτημα για συνάντηση των μελών της Πρεσβείας υπεβλήθη, στις 10 Φεβρουαρίου 1947, και προς τον Βρετανό Πρωθυπουργό Κλέμεντ Άττλη[205]. Σύμφωνα, όμως, με επιστολή, ημερομηνίας 14 Φεβρουαρίου 1947, που εστάλη από το γραφείο του προς τον γενικό γραμματέα της κυπριακής αποστολής, Ζήνωνα Ρωσσίδη, μια τέτοια συνάντηση δεν είχε νόημα, αφού τα θέματα, που απασχολούσαν την Πρεσβεία, είχαν συζητηθεί πληρέστατα με τον Υπουργό Αποικιών[206]. Καθίστατο έτσι σαφές, ότι οι Βρετανοί δεν σκόπευαν να διαφοροποιήσουν την πολιτική τους στο κυπριακό ζήτημα. Στο μεταξύ στην Ελλάδα, η Βουλή της

203. Για το σχετικό υπόμνημα, το οποίο παρέδωσαν τα μέλη της Πρεσβείας στον Υπουργό Αποικιών βλ. «Υπόμνημα προς τον Υπουργό των Αποικιών», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)14-17.

204. «Ανακοινωθέν της Κυπριακής Εθνικής Πρεσβείας διά την συνέντευξίν της μετά του Υπουργού των Αποικιών», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)19-21.

205. «Το τελευταίον του εν Λονδίνω αγώνος της Πρεσβείας μας στάδιον», *Φωνή της Κύπρου* 22.2.1947· «Κυπριακή Εθνική Πρεσβεία», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)21.

206. «Γραφείον Πρωθυπουργού», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)23.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 170

χώρας σε μια κίνηση συμβολικού κυρίως χαρακτήρα προχώρησε ομόφωνα, στις 28 Φεβρουαρίου 1947, σε ψήφισμα υπέρ της Ένωσης. Διατυπώθηκε, όμως, με τέτοιο τρόπο ώστε να μη θίγεται η Μεγάλη Βρετανία και να τονίζεται ότι ο πανεθνικός πόθος της Ένωσης αναμενόταν να προέλθει από τη «φιλική και γενναιόφρονη στάση της»[207].

Τα μέλη της Πρεσβείας αναχώρησαν στις 3 Μαρτίου 1947[208] για την Αθήνα, όπου συναντήθηκαν με τον νέο Πρωθυπουργό Δημήτριο Μάξιμο και τον Υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Τσαλδάρη[209]. Ακολούθως επέστρεψαν στην Κύπρο, στις 16 Μαρτίου 1947, έχοντας προσκρούσει στην άτεγκτη βρετανική πολιτική, και με την αίσθηση της αποτυχίας της αποστολής τους[210]. Ωστόσο, έγιναν δεκτοί με ενθουσιώδεις εκδηλώσεις και με σύντομη δέηση που εψάλη στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, προϊσταμένου του Μητροπολίτη Κυρηνείας Μακαρίου, ο οποίος είχε στο μεταξύ επιστρέψει στην Κύπρο ύστερα από τη δεκαπενταετή εξορία του[211]. Την ίδια μέρα εξέδωσαν ανακοίνωση, όπου αναφέρονταν στις θέσεις της Βρετανικής Κυβέρνησης, όπως εκφράστηκαν στην πρόσφατη επιστολή του Υπουργού Αποικιών και την πρόθεση να παραχωρηθεί σύνταγμα στο νησί. Όπως τονιζόταν, αυτές απείχαν από τις παλαιότερες διακηρύξεις για ελευθερία και αυτοδιάθεση των λαών, και υπογράμμιζαν ότι θα συνέχιζαν τον αγώνα, μέχρι την επίτευξη της Ένωσης[212].

Το κυπριακό ζήτημα εισερχόταν πλέον σε μια καινούργια

207. «Το ψήφισμα της Βουλής των Ελλήνων περί Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)32-33.

208. «Η Πρεσβεία εν πλω», *Φωνή της Κύπρου*, 8.3.1947.

209. «Η Πρεσβεία μας έφθασεν χθες εις Αθήνας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.3.1947.

210. «Επανήλθεν χθες η Εθνική μας Πρεσβεία και ο κ. Ν. Λανίτης», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.3.1947. Περισσότερα για τη μετάβαση της Πρεσβείας στην Αθήνα και στο Λονδίνο βλ. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 211-226.

211. «Η επάνοδος της Πρεσβείας», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1.4.1947 (τχ. 63, σ. 120).

212. «Ανακοινωθέν Πρεσβείας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.3.1947· «Συμ-

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 171

φάση, αφού είχε καταστεί σαφές ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν είχε καμιά πρόθεση να εγκαταλείψει την Κύπρο. Ο Λεόντιος και οι πολιτικοί της εποχής, ύστερα από την εμπειρία που είχαν αποκομίσει από την αποστολή της Πρεσβείας στο Λονδίνο, ήταν πλέον πεπεισμένοι, ότι θα αντιμετώπιζαν στο σύντομο μέλλον τις μεθοδεύσεις της βρετανικής διπλωματίας, που στόχευε στην καταστρατήγηση κάθε έννοιας δικαίου και στη διατήρηση της κυριαρχίας της στο νησί.

βούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)37-39. Για το ζήτημα της αποστολής της Πρεσβείας στην Αθήνα και στο Λονδίνο αναφέρονται πολλά σχετικά έγγραφα, που φυλάσσονται στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΔ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Πρεσβεία (1946-1947)*, αρ. 1-266.

089-172 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:03 μ.μ. Page 172

Ο Λεόντιος ως Αρχιεπίσκοπος (Ιούνιος 1947).

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
(Ιούνιος - Ιούλιος 1947)

Η ΕΚΛΟΓΗ ΚΑΙ Η ΕΝΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ

ΑΜΕΣΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ, ο Λεόντιος σε συνεργασία με τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Μακάριο αποφάσισαν να δρομολογήσουν τις διαδικασίες για ανάδειξη νέου Αρχιεπισκόπου. Γι' αυτό με εγκυκλίους, ημερομηνίας 24 Μαρτίου 1947 ο Μακάριος και την αμέσως επόμενη μέρα ο Λεόντιος, κάλεσαν τους εφημέριους της Μητρόπολης Κυρηνείας ο πρώτος, και της αρχιεπισκοπικής περιφέρειας και των Μητροπόλεων Πάφου και Κιτίου ο δεύτερος, να μεριμνήσουν για τον καταρτισμό των εκλογικών καταλόγων[1]. Η διεξαγωγή των εκλογών, όμως, ήταν αδύνατη με την παρούσα μορφή της Συνόδου, αφού αποτελείτο από μόνο δύο Αρχιερείς. Γι' αυτό και ζητήθηκε η βοήθεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο απέστειλε στο νησί τον Μητροπολίτη Δέρκων Ιωακείμ, για να συμπληρώσει, μαζί με τους Λεόντιο και Μακάριο, τον αριθμό των τριών Επισκόπων, που, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, είναι απαραίτητος για τη συγκρότηση κανονικής Συνόδου[2].

---

1. Για τις τέσσερις αυτές εγκυκλίους βλ. «Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)55-62.

2. Βλ. «Εκλογή Αρχιεπισκόπου Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)95, όπου δημοσιεύεται σχετική επιστολή, ημερομηνίας 22 Μαρτίου 1947, του Οικουμενικού Πατριάρχη (1946-1948) Μαξίμου Ε΄ προς τον Λεόντιο.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 174

Ο Ιωακείμ αφίχθη στο νησί στις 28 Μαρτίου 1947[3] και τιμής ένεκεν προήδρευσε της Συνόδου, που συγκλήθηκε για πρώτη φορά στις 5 Απριλίου του ίδιου έτους[4]. Στη συνέχεια, στις 18 Απριλίου 1947, εξέδωσε εγκύκλιο για την εκλογή ειδικών και γενικών αντιπροσώπων, που θα αναδείκνυαν τον νέο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου. Όπως ανεφέρετο, εκλογείς ήσαν όλοι οι άρρενες Έλληνες Ορθόδοξοι, άνω των 21 ετών, οι οποίοι κατοικούσαν μόνιμα για 12 μήνες στην ενορία ή την κοινότητά τους και δεν βαρύνονταν με κάποιο εκκλησιαστικό επιτίμιο. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, οι εκλογές για την ανάδειξη των 1,004 ειδικών αντιπροσώπων, που προνοούντο από τον Καταστατικό Χάρτη, θα διεξάγονταν στις 4 Μαΐου 1947, υπό την προεδρία των ιερέων, στις αίθουσες των σχολείων ή στο συνοδικό των εκκλησιών. Ακολούθως, οι ειδικοί αντιπρόσωποι θα συνέρχονταν στις 25 Μαΐου του ίδιου έτους, στα 24 υποδιαμερίσματα, που ήταν χωρισμένο το νησί, για να εκλέξουν 66 γενικούς αντιπροσώπους, 44 από τους οποίους θα ήταν λαϊκοί και 22 κληρικοί. Οι τελευταίοι, σε μεταγενέστερο χρόνο, θα παρακάθονταν σε σύσκεψη στην Αρχιεπισκοπή, όπου με τη συμμετοχή των μελών της Συνόδου και των οφικιάλιων κληρικών, δηλαδή των Ηγουμένων ή εκπροσώπων των Μονών και ορισμένων βαθμούχων κληρικών, που στο σύνολό τους ανέρχονταν στους 13, θα αναδείκνυαν τον νέο Αρχιεπίσκοπο[5].

Όπως έχει αναφερθεί, σύμφωνα με παλαιότερη συμφωνία τους, αμφότεροι οι Κύπριοι Μητροπολίτες είχαν δεσμευτεί να μη διεκδικήσουν εκλογή τους, γεγονός που δημοσιοποίησαν ευρύτερα, ακόμη και στο διάγγελμα, που απηύθυναν προς τον λαό, με την ευκαιρία της πρώτης συνεδρίας της Συνόδου[6]. Για τον λόγο αυτό,

3. «Αφίκετο ο Άγιος Δέρκων», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 30.3.1947· «Ο Μητροπολίτης Δέρκων», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1.4.1947 (τχ. 63, σ. 119).

4. «Η Ιερά Σύνοδος διά την Αρχιεπισκοπικήν εκλογήν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.4.1947.

5. «Εγκύκλιος εκλογής Αρχιεπισκόπου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 19.4.1947· «Αρχιεπισκοπική Εκλογή. Α΄. Εγκύκλιοι και Οδηγίαι», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)108-134.

6. «Η Ιερά Σύνοδος διά την Αρχιεπισκοπικήν εκλογήν», *Νέος Κυπριακός*

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 175

η παράταξη της Δεξιάς, που υπό άλλες συνθήκες θα πρόβαλλε την υποψηφιότητα Μακαρίου, εξήγγειλε, στις 24 Απριλίου 1947, ύστερα από ευρεία σύσκεψη εκπροσώπων του ΚΕΚ, της ΠΕΚ και άλλων κομμάτων και οργανώσεων, την υποστήριξη του άγνωστου στο ευρύ κοινό Αρχιεπισκόπου Σινά Πορφυρίου. Στη σχετική ανακοίνωση γινόταν αρχικά αναφορά στην άρνηση των Μητροπολιτών Λεοντίου και Μακαρίου να είναι υποψήφιοι και στη συνέχεια τονιζόταν, ότι την υποψηφιότητα Πορφυρίου εισηγείτο το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Εκκλησία της Ελλάδας, καθώς και οι νυν και πρώην Αρχιεπίσκοποι Αθηνών Δαμασκηνός και Χρύσανθος. Ακόμη σε αυτή καταδικαζόταν η ανάμειξη της Αριστεράς στα εσωτερικά της Εκκλησίας και υπογραμμιζόταν, ότι δεν είχε οποιαδήποτε σχέση με την πνευματική της ζωή και κατά συνέπεια ούτε και δικαίωμα να εμπλέκεται σε αυτή[7].

Παρόμοια υπήρξε η στάση της ηγεσίας της «Παγκυπρίου Οργανώσεως Θρησκευτικών Ορθοδόξων Ιδρυμάτων» (ΠΟΘΟΙ), η οποία επίσης στήριξε την υποψηφιότητα του Αρχιεπισκόπου Σινά και καταδίκασε με οξείς χαρακτηρισμούς «τις πλεκτάνες του κομμουνισμού», που συνέτειναν ώστε μέρος του λαού να αποστασιοποιηθεί από τις θρησκευτικές και εθνικές του παραδόσεις. Γι' αυτό και καλούσε τον λαό να ψηφίσει ως νέο Αρχιεπίσκοπο εκείνο τον Ιεράρχη, ο οποίος θα έθετε στις προτεραιότητές του την εκστρατεία πνευματικής ανασυγκρότησης των πιστών και εξουδετέρωσης της επίδρασης της κομμουνιστικής θεωρίας[8]. Την υποψηφιότητα Πορφυρίου υποστήριξε και ο κύκλος της Μητρόπολης Κυρηνείας, που εξέφραζε τον Μητροπολίτη Μακάριο. Δημοσιεύτηκαν δε πολλά σχετικά κείμενα από τον κυριότερο εκπρόσωπό τους στον δημοσιογραφικό κόσμο, γραμματέα της Μητρόπολης, Πολύκαρπο Ιωαννίδη[9].

Φύλαξ, 6.4.1947· «Ιερά Σύνοδος», *Εφημερίς*, 12.4.1947.

7. «Η Εθνικόφρων Παράταξις δηλοί ότι υποστηρίζει με όλας τας δυνάμεις ως Αρχιεπίσκοπον τον Σιναίου Πορφύριον», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25.4.1947.

8. «Αρχιεπισκοπική Εκλογή», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1.5.1947 (τχ. 65, σ. 129-130).

9. «Εις τας επάλξεις», *Εφημερίς*, 26.4.1947. Για την υποστήριξη που παρέ-

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 176

Από την άλλη, η Αριστερά, με φυλλάδιο που κυκλοφόρησε στις 24 Απριλίου 1947, ανακοίνωσε την υποστήριξή της προς τον Λεόντιο, αφού θεωρούσε ότι ήταν ο μόνος από τους υποψήφιους Αρχιερείς, που μπορούσε να συμβάλει στην επικράτηση κλίματος συναίνεσης ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις. Επίσης, σημείωνε ότι ο αρχιεπισκοπικός θρόνος τού ανήκε δικαιωματικά, αφού για σχεδόν δεκατέσσερα χρόνια είχε ανταποκριθεί με επάρκεια στα καθήκοντα του Τοποτηρητή και εργάστηκε με μεθοδικότητα, ώστε να επικρατήσουν συνθήκες συνεργασίας και συμπόρευσης των διαφόρων παρατάξεων, στον κοινό εθνικό αγώνα.

Η περίοδος που ακολούθησε χαρακτηρίζεται από ένταση και αντεγκλήσεις πρωτόγνωρες για τα κυπριακά δεδομένα, όσον αφορά στην εμπλοκή των κομμάτων. Αρχικά εκδόθηκε μεγάλος αριθμός ανακοινώσεων και διαγγελμάτων από μεν τη Δεξιά υπέρ του Πορφυρίου, από δε την Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας, όπως αποκλήθηκε ο συνασπισμός του ΑΚΕΛ με πρόσωπα και οργανώσεις ευρύτερης αποδοχής, υπέρ του Λεοντίου[10]. Στη συνέχεια η σχετική αρθρογραφία πολλαπλασιάστηκε, ενώ μεγάλος αριθμός κατοίκων ενεπλάκη στην προεκλογική εκστρατεία, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν συνθήκες πόλωσης. Σε αυτό συνέτεινε και το γεγονός, ότι στην Ελλάδα βρισκόταν σε εξέλιξη ο εμφύλιος πόλεμος, γεγονός που προκαλούσε ισχυρές παρενέργειες στο νησί.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στις παρακηνιακές ενέργειες για την εκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου αναμείχθηκε το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, που ευνοούσε την εκλογή Πορφυρίου, ώστε να περιορίσει την επιρροή του ΑΚΕΛ στις λαϊκές μάζες. Ακόμη επεδίωκε, ώστε με την εκλογή Πορφυρίου να διασφαλίσει ότι ο νέος Αρχιεπίσκοπος θα ευθυγραμμιζόταν με την επίσημη πολιτική της Ελλάδας και θα συνεργαζόταν εποικοδομητικά με τις τοπικές

σχε η Δεξιά παράταξη και ο κύκλος της Μητρόπολης Κυρηνείας προς τον Πορφύριο βλ. Π. Μαχλουζαρίδη, *Κύπρος 1940-1960*, ό.π., σ. 134.

10. Ενδεικτικά βλ. «Διάγγελμα της Εθνικόφρονος Παρατάξεως προς τον Ελληνικόν Κυπριακόν λαόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.4.1947.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 177

Αρχές, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα, που θα διασάλευαν τις φιλικές σχέσεις Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας. Γι' αυτό και είχαν δοθεί οδηγίες για την προώθηση της υποψηφιότητάς του στον Μητροπολίτη Δέρκων, ο οποίος και συνέβαλε στην υπόδειξή του, ως υποψηφίου για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο από τα κόμματα και τις οργανώσεις της Δεξιάς[11].

Σταδιακά το ρεύμα των ψηφοφόρων υπέρ του Λεοντίου διογκωνόταν συνεχώς και ήταν περισσότερο από βέβαιο, ότι η επικράτησή του θα ήταν θριαμβευτική. Επιδιώχθηκε τότε από αρθρογράφους, που υποστήριζαν τον Πορφύριο, να μειωθεί το κύρος του Μητροπολίτη Πάφου και ορισμένοι από αυτούς, όπως ο Πολύκαρπος Ιωαννίδης, καταφέρονταν με βαρείς χαρακτηρισμούς εναντίον του και τον κατηγορούσαν για συνεργασία με την Αριστερά και για αθέτηση της συμφωνίας του με τον Κυρηνείας Μακάριο[12]. Οι κατηγορίες αυτές, όμως, απορρίπτονταν από τη μεγάλη μάζα του λαού και πολλούς εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, όπως τους Ηγουμένους των Μονών Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλο και Σταυροβουνίου Βαρνάβα, και τον εψηφισμένο Ηγούμενο Μαχαιρά Γρηγόριο, οι οποίοι έχαιραν μεγάλης εκτίμησης και υποστήριζαν τον Λεόντιο σθεναρά.

Καθόλο το χρονικό διάστημα, που διήρκησε η προεκλογική περίοδος, ο Λεόντιος τόνιζε συνεχώς ότι δεν θεωρούσε τον εαυτό του υποψήφιο και ότι παρέμενε πιστός στην από κοινού δέσμευσή του με τον Κυρηνείας Μακάριο, ακόμη και όταν η διαδικασία πλήρωσης του θρόνου είχε προχωρήσει με την εκλογή των γενικών αντιπροσώπων[13]. Ωστόσο η υποψηφιότητά του γνώριζε μεγάλη συσπείρωση ψηφοφόρων, εξαιτίας της γενικής εκτίμησης προς το

11. Β. Πρωτοπαπά, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, ό.π., σ. 421-422.

12. Ενδεικτικά βλ. «Ουδέποτε Λεόντιον. Το εν επιγνώσει ψεύδος είνε αχρειότης», *Εφημερίς*, 24.5.1947· «Πώς ο εκλεκτός των Κομμουνιστών επρόδωσεν ένα λαόν», *Εφημερίς*, 3.5.1947.

13. Οι δηλώσεις του αυτές ανάγονται στην περίοδο που ακόμη βρισκόταν στο Λονδίνο, ως επικεφαλής της Πρεσβείας. Βλ. «Ο Αρχιεπισκοπικός Θρόνος», *Εφημερίς*, 18.1.1947. Σε παρόμοια δήλωση προέβη και αργότερα. Βλ. «Το Αρχιεπισκοπικόν και νέαι έντονοι δηλώσεις του Σεβ. Τοποτηρητού», *Φωνή της Κύπρου*,

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 178

πρόσωπό του, λόγω της συμμετοχής του, ως επικεφαλής, στον αγώνα για εθνική δικαίωση και του κύρους, που είχε αποκτήσει ως Τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου, για δεκατέσσερα σχεδόν χρόνια.

Η ψυχολογική πίεση, όμως, που του ασκήθηκε και η συνεχής κριτική ορισμένων αρθρογράφων, που δεν έπαψαν να τον κατηγορούν για σωρεία ανύπαρκτων ζητημάτων, τον κατέβαλαν και συνέτειναν ώστε να αποφασίσει, στα τέλη Απριλίου 1947, να υποβάλει παραίτηση από τον μητροπολιτικό θρόνο και να δηλώσει, ότι θα αποσυρόταν στο Άγιον Όρος. Ξέσπασε τότε νέα κρίση, αφού τυχόν αποχώρησή του θα δυσχέραινε τη διαδικασία ανάδειξης νέου Αρχιεπισκόπου και θα οδηγούσε σε καινούργια δοκιμασία την Κυπριακή Εκκλησία. Γι' αυτό και τόσο ο Μητροπολίτης Δέρκων, ο οποίος τον επισκέφθηκε στην Πάφο, όσο και πολλοί παράγοντες της πολιτικής και κοινωνικής ζωής τον έθεσαν προ των ευθυνών του, με αποτέλεσμα να πεισθεί τελικά να αποσύρει την παραίτησή του[14].

Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 4 Μαΐου 1947 και, όπως αναμενόταν, οι υποστηρικτές του Λεοντίου πέτυχαν σαρωτική νίκη, εκλέγοντας τους 900 από τους 1,004 ειδικούς αντιπροσώπους[15]. Ακολούθως, στις εκλογές για την ανάδειξη των γενικών αντιπροσώπων, την 1η Ιουνίου, επικράτησαν και πάλι, αναδεικνύοντας 56 εκλέκτορες έναντι 10 των υποστηρικτών του Πορ-

---

26.4.1947· «Απεγνωσμένη έκκλησις του Τοποτηρητού προς τους υποστηρικτάς του να παύσουν αμέσως και τελειωτικώς να χρησιμοποιούν το όνομά του ως υποψηφίου», *Φωνή της Κύπρου*, 1.5.1947.

14. «Ο Μητροπολίτης Πάφου παρητήθη», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28.4.1947· «Καταβάλλονται σοβαραί προσπάθειαι, όπως ο Σεβ. Τοποτηρητής πεισθή να αποσύρη την παραίτησίν του», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 29.4.1947· «Ο Σεβ. Τοποτηρητής απέσυρε χθες την παραίτησίν του», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 30.4.1947. Για το παρασκήνιο, που τον οδήγησε στην παραίτηση, βλ. «Η παραίτησις του Μητροπολίτου Πάφου», *Πάφος*, 1.5.1947· «Εν μέσω συμπληγάδων. Ο μάρτυς Επίσκοπος», *Φωνή της Κύπρου*, 3.5.1947.

15. «Μεγάλη πλειοψηφία υπέρ των Λεοντικών συνδυασμών», *Ελευθερία*, 5.5.1947· «Τα αποτελέσματα της προχθεσινής Αρχιεπισκοπικής εκλογής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.5.1947· «Η μεγάλη λαϊκή νίκη», *Πάφος*, 8.5.1947.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 179

φυρίου[16]. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, ο Λεόντιος αναμενόταν να εκλεγεί πανηγυρικά, γεγονός που του προκαλούσε συναισθηματική φόρτιση, αφού αν αποδεχόταν θα παρέβαινε την παλαιότερη συμφωνία του με τον Μακάριο.

Στο μεταξύ, ύστερα από συνεδρία της Ιεράς Συνόδου αποφασίστηκε, όπως η διεξαγωγή της τελικής φάσης των εκλογών να πραγματοποιηθεί στις 20 Ιουνίου 1947. Όπως σημειωνόταν, η εκλογική συνέλευση θα απαρτιζόταν από τους τρεις Μητροπολίτες Δέρκων Ιωακείμ, Πάφου Λεόντιο και Κυρηνείας Μακάριο, και τους 66 αιρετούς αντιπροσώπους, καθώς και τους οφικιάλιους κληρικούς, δηλαδή τους Ηγουμένους των Μονών, τον Έξαρχο και τον Αρχιμανδρίτη της Αρχιεπισκοπής, και τους Οικονόμο της Φανερωμένης και Αρχιμανδρίτη του ναού του Τρυπιώτη στη Λευκωσία. Για τις θέσεις των δύο τελευταίων, όμως, δεν υπήρχαν εντεταλμένοι κληρικοί για να κλητευτούν και επομένως θα παρέμεναν κενές. Ακόμη χήρευαν οι θρόνοι των Μονών Κύκκου και Μαχαιρά, και, όπως διευκρινίστηκε, οι δύο Μονές θα αντιπροσωπεύονταν από τους πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου Αρχιμανδρίτη Χρυσόστομο και εψηφισμένο Ηγούμενο Γρηγόριο, αντιστοίχως. Οι υπόλοιποι οφικιάλιοι κληρικοί ήταν οι Ηγούμενοι Αγίου Νεοφύτου Λαυρέντιος, Τροοδιτίσσης Παγκράτιος, Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλος και Σταυροβουνίου Βαρνάβας, ο Προϊστάμενος Αγίου Παντελεήμονος Μύρτου Χρύσανθος και ο Έξαρχος της Αρχιεπισκοπής Ιερώνυμος[17].

Στο διάστημα που μεσολάβησε μέχρι τη διεξαγωγή της τελικής φάσης των εκλογών, οι αντιτιθέμενοι στην υποψηφιότητα Λεοντίου συνέχισαν να τον κατηγορούν, ότι αθετούσε την προγενέστερη συμφωνία του με τον Μακάριο και να τον καλούν να τη σεβαστεί. Τότε οι υποστηρικτές του εξέφρασαν την πρόθεση να εκλέξουν

16. «Εκλογή Γενικών Αντιπροσώπων», *Πάφος*, 5.6.1947.

17. «Η εκλογή Αρχιεπισκόπου θα γίνη την 20ήν Ιουνίου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.6.1947· «Η Αρχιεπισκοπική Εκλογή», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 15.6.1947 (τχ. 68, σ. 159).

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 180

νέο Αρχιεπίσκοπο τον εψηφισμένο Ηγούμενο Μαχαιρά Γρηγόριο[18], ο οποίος αποτελούσε «κόκκινο πανί» για τους εκπροσώπους της Δεξιάς, που τον θεωρούσαν ένθερμο υποστηρικτή της Αριστεράς. Τυχόν εκλογή του ήταν βέβαιο, ότι θα προκαλούσε θύελλα στις σχέσεις των δύο παρατάξεων, αφού ο Γρηγόριος πρόβαλλε κατά καιρούς θέσεις, που ούτε η ίδια η Αριστερά δεν είχε υποστηρίξει, όπως την απαλλοτρίωση της εκκλησιαστικής περιουσίας χάριν των φτωχών αγροτών και των ακτημόνων[19].

Η τελική φάση των εκλογών διεξήχθη, στις 20 Ιουνίου 1947, στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο μέσα σε συνθήκες έντασης. Όπως αναμενόταν, η πλειοψηφία των συγκεντρωθέντων γενικών αντιπροσώπων και των οφικιάλιων κληρικών ανέδειξε νέο Αρχιεπίσκοπο τον Λεόντιο, ο οποίος έλαβε 58 ψήφους έναντι 17 του Πορφυρίου, ενώ μια ψήφος δόθηκε στον εψηφισμένο Ηγούμενο Μαχαιρά Γρηγόριο. Από την εκλογική διαδικασία απουσίαζε ο ασθενών Ηγούμενος Χρυσορρογιατίσσης Κύριλλος. Ο Μητροπολίτης Πάφου, πιστός στις προγενέστερες δηλώσεις του, αφού ευχαρίστησε όσους τον ψήφισαν, δεν αποδέχθηκε την εκλογή του, παραχωρώντας το δικαίωμα στη συνέλευση να επιλέξει άλλο κληρικό για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Οι υποστηρικτές του, όμως, επέμεναν ότι όφειλε να πειθαρχήσει στη λαϊκή ετυμηγορία, αφού ως κληρικός είχε υποχρέωση να υπηρετεί την Εκκλησία από το αξίωμα, στο οποίο τον έτασσε ο λαός. Ωστόσο, ο Μητροπολίτης Μακάριος δεν τον αποδέσμευε από την παλαιότερη συμφωνία τους και τον κατηγορούσε ότι ήταν ασυνεπής, αναφέροντας ότι σε περίπτωση αποδοχής δεν είχε σκοπό να συνεργαστεί μαζί του. Απειλήθηκε τότε η δημιουργία νέας εκκλησιαστικής κρίσης, με απρόβλεπτες συνέπειες, λόγω της εμπλοκής των κομμάτων και του χάσματος των απόψεων ανάμεσα στους δύο Αρχιερείς.

---

18. «Υποθέσεις, κρίσεις, πιθανολογίαι διά την εκλογήν Αρχιεπισκόπου. Αντί του Λεοντίου ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος;», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.6.1947· «Οι Λεοντικοί αντιπρόσωποι συνεφώνησαν ομοφώνως να ψηφίσουν μετά τον Λεόντιον τον Ηγούμενον Μαχαιρά», *Ανεξάρτητος*, 20.6.1947.

19. Εζεκία Παπαϊωάννου, *Ενθυμήσεις από τη ζωή μου*, Λευκωσία 1988, σ. 80-81.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 181

Το ζήτημα φαινόταν ότι θα εξελισσόταν σε ακόμη μια μακροχρόνια διαμάχη, όπως κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, που άφησε ακέφαλη την Κυπριακή Εκκλησία και προκάλεσε πολλά προβλήματα στην ομαλή λειτουργία της. Ξεπεράστηκε, όμως, χάριν των επιδέξιων χειρισμών του Δέρκων Ιωακείμ, ο οποίος κατάφερε να πείσει τον μεν Λεόντιο να αποδεχθεί την εκλογή, τον δε Μακάριο να τον αναγνωρίσει ως νέο Αρχιεπίσκοπο, και να αποφευχθεί η δημιουργία ενός νέου Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος[20].

Κατά την ενθρόνιση ο Λεόντιος εκφώνησε λόγο, που ετοίμασε, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε, λίγα λεπτά προηγουμένως, αφού ήταν σύντομος και χωρίς τις πολλές εξαγγελίες, που συνηθίζονται σε παρόμοιες περιστάσεις. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια έμμεση επιβεβαίωση, ότι δεν είχε πρόθεση να αποδεχθεί την εκλογή, αφού σε αντίθετη περίπτωση θα ετοιμαζόταν καταλλήλως. Αναφέρθηκε δε αποκλειστικά στους δύο άξονες της πολιτικής, που θα ακολουθούσε και σχετίζονταν με την επικράτηση της ενότητας και της ειρήνης στους κόλπους της Εκκλησίας, και τη συνέχιση του αγώνα για την Ένωση[21].

Μια από τις πρώτες ενέργειες του νέου Αρχιεπισκόπου ήταν η πλήρωση των μητροπολιτικών θρόνων Πάφου και Κιτίου. Για τον σκοπό αυτό, στις 24 Ιουνίου 1947, συγκροτήθηκε Σύνοδος από τους Αρχιεπίσκοπο Λεόντιο, Κυρηνείας Μακάριο και Δέρκων Ιωακείμ, υπό την τιμητική προεδρία του τελευταίου, σε αναγνώριση της συμβολής του στην εκλογική διαδικασία, αλλά και λόγω σεβασμού προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Κατά τη διάρκειά της ελήφθη η σχετική απόφαση, οπότε και εξεδόθη εκλογική εγκύκλιος. Τροχιοδρομήθηκε, δηλαδή, άμεσα η διαδικασία ανάδειξης

20. «Τα πεπραγμένα της δι' ανάδειξιν Αρχιεπισκόπου εκλογικής συνελεύσεως», *Φωνή της Κύπρου*, 21.6.1947· «Ο Άγιος Πάφου ενεθρονίσθη χθες Αρχιεπίσκοπος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21.6.1947· «Η Αρχιεπισκοπική Εκλογή», *Πάφος*, 26.6.1947· «Αρχιεπισκοπική Εκλογή. Β΄. Εκλογική Συνέλευσις», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)135-141.

21. «Η Συνοδική Πράξις της Ενθρονίσεως», *Απόστολος Βαρνάβας* 8 (1947) 143-144.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 182

νέων Αρχιερέων και η αποκατάσταση της ομαλότητας στους κόλπους της Κυπριακής Εκκλησίας. Όπως έχει αναφερθεί, ο μεν πρώτος ήταν κενός από τον Σεπτέμβριο του 1937, οπότε απεβίωσε ο Νικόδημος Μυλωνάς, ο δε δεύτερος κενώθηκε ύστερα από την ανάδειξη του Λεοντίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, οι εκλογές για την ανάδειξη ειδικών και γενικών αντιπροσώπων θα διεξάγονταν στις 13 και στις 27 Ιουλίου 1947 αντιστοίχως, για αμφότερους τους θρόνους Κιτίου και Πάφου. Καθοριζόταν, ακόμη, ότι η εκλογική συνέλευση θα συνερχόταν στην Αρχιεπισκοπή, στις 8 Αυγούστου για τον θρόνο Κιτίου και την αμέσως επόμενη μέρα για τον θρόνο Πάφου[22].

Ακολούθως, στις 25 Ιουνίου 1947, την επομένη δηλαδή της πρώτης συνεδρίας της Συνόδου, ο Μητροπολίτης Δέρκων εξέδωσε νέα εγκύκλιο, με την οποία ανακοίνωνε το τέλος της αποστολής του για την ανάδειξη Αρχιεπισκόπου και ευχόταν για την πνευματική προκοπή και την ευτυχία κλήρου και λαού[23].

Η αντιπαράθεση των δύο παρατάξεων με την προβολή υποψηφίων, οι οποίοι θεωρήθηκαν ότι, είτε ήταν προσκείμενοι στην κομματική τους ιδεολογία, είτε ότι επεδείκνυαν ανεκτικότητα έναντί της, υπήρξε ιδιαίτερα έντονη. Στις εκλογές, το ΑΚΕΛ υποστήριξε για τους μητροπολιτικούς θρόνους Πάφου και Κιτίου τους Αρχιμανδρίτη Μακάριο Κυκκώτη και Ιεροκήρυκα Φρίξο Κουμίδη, ο οποίος χειροτονήθηκε στα μέσα Ιουλίου Ιεροδιάκονος από τον Ιωακείμ, ύστερα από την προκήρυξη των εκλογών, οπότε και μετονομάσθη σε Φώτιο[24]. Τα κόμματα και οι οργανώσεις της Δεξιάς πρόβαλαν για μεν τον μητροπολιτικό θρόνο της Πάφου τον πρώην Ηγούμενο Κύκκου Κλεόπα, ενώ δεν υπέδειξαν υπο-

22. «Εγκύκλιος προς εκλογήν Μητροπολιτών Κιτίου και Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.6.1947· «Εκλογή Μητροπολιτών Πάφου και Κιτίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)153-155.

23. «Εγκύκλιος του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Δέρκων επί τη εκλογή Αρχιεπισκόπου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)147-148. Η εγκύκλιος δημοσιεύτηκε επίσης στο περιοδικό *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1.7.1947 (τχ. 69, σ. 167), στην εφημερίδα *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.6.1947, και αλλού.

24. «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 19.7.1947.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 183

ψήφιο για τον θρόνο Κιτίου, με πολλούς από τους παράγοντές της να υποστηρίζουν επίσης τον Φώτιο[25]. Στις εκλογές, που διεξήχθησαν στις 13 Ιουλίου 1947, πλειοψήφισαν στους ειδικούς αντιπροσώπους για τους δύο θρόνους, Πάφου και Κιτίου, οι Μακάριος Κυκκώτης και Φώτιος Κουμίδης, αντιστοίχως[26]. Δεν υπήρξε, όμως, συνέχεια, αφού ο Λεόντιος, όπως θα αναφερθεί, απεβίωσε μερικές ημέρες αργότερα, στις 26 Ιουλίου 1947, με αποτέλεσμα να ακυρωθεί η εκλογική διαδικασία.

Εκτός από την πλήρωση των κενών θρόνων, ο Λεόντιος έθεσε στις προτεραιότητές του, αμέσως μετά την εκλογή του, την ανάδειξη μορφωμένων κληρικών, που θα στελέχωναν την Κυπριακή Εκκλησία και θα συνέβαλλαν στην πνευματική ανασυγκρότησή της. Γι' αυτό, με βάση τα κληροδοτήματα του Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1909-1916) Κυρίλλου Β΄ και του Αρχιμανδρίτη Φιλόθεου Χριστοφίδη (†1917), προκήρυξε διαγωνισμό για την αποστολή έξι Κύπριων φοιτητών στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης[27]. Ο θάνατός του, όμως, ύστερα από μερικές μέρες, ακύρωσε την προσπάθεια αυτή, που επανελήφθη το 1951, όταν εστάλησαν στην ίδια Σχολή από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1950-1977) Μακάριο Γ΄ πέντε νεαροί υπότροφοι[28].

Την περίοδο αυτή, ο Λεόντιος προέβη και σε δύο άλλες ενέργειες, που φανερώνουν την ανεξαρτησία του έναντι της παράταξης,

---

25. «Αγαθαί περί συμπνοίας ελπίδες κατά τας επί θύρας Επισκοπικάς εκλογάς», *Φωνή της Κύπρου*, 5.7.1947· «Αι Επισκοπικαί εκλογαί των Θρόνων Κιτίου και Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8.7.1947.

26. «Αι Μητροπολιτικαί εκλογαί εις τας περιφερείας Κιτίου - Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15.7.1947· «Επισκοπικαί Εκλογαί», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1-15.8.1947 (τχ. 71-72, σ. 191).

27. «Εξ υποτροφίαι διά θεολογικάς σπουδάς», *Φωνή της Κύπρου*, 28.6.1947· «Προκήρυξις Διαγωνισμού διά θεολογικάς σπουδάς», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)149.

28. Επρόκειτο για τους Ανδρέα Μιτσίδη, Φειδία Καρυόλαιμο, Αντώνιο Γεωργιάδη και Τάκη Χριστοφόρου, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους το 1955, και τον Σταύρο Ολύμπιο, που φοίτησε για ένα μόνο χρόνο και στη συνέχεια γράφτηκε στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Βλ. Ανδρέα Μιτσίδη, «Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης και η Κύπρος», *Απόστολος Βαρνάβας* 55(1994)475-476.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 184

που πρωτοστάτησε στην εκλογή του και των πολιτικών επιλογών της. Η πρώτη από αυτές αφορούσε στην απόφασή του να τελεστεί δοξολογία με την ευκαιρία της ονομαστικής γιορτής του βασιλιά των Ελλήνων Παύλου, στις 29 Ιουνίου 1947, οπότε και εξέδωσε σχετική ανακοίνωση[29], γεγονός που επικρίθηκε έντονα από την Αριστερά, η οποία τασσόταν ενάντια στον θεσμό της βασιλείας στην Ελλάδα. Η δεύτερη αφορούσε στην άρνησή του να συμμετάσχει στο Πανορθόδοξο Εκκλησιαστικό Συνέδριο, που εξήγγειλε η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας, η οποία επεδίωκε να κάνει αισθητή την παρουσία της στο παγκόσμιο εκκλησιαστικό περιβάλλον. Όπως ήταν επόμενο, η Αριστερά, η οποία είχε υποστηρίξει με θέρμη τον Λεόντιο για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, θεωρούσε ότι η συμμετοχή της Κυπριακής Εκκλησίας ήταν απαραίτητη. Με δεδομένη, όμως, την άρνηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου να παραστεί, ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος ανακοίνωσε στις 26 Ιουνίου 1947, την απόφασή του να μη συμμετάσχει στο Συνέδριο[30], γεγονός το οποίο προκάλεσε δυσφορία στις τάξεις των παλαιών υποστηρικτών του.

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΔΙΑΣΚΕΠΤΙΚΗΣ

Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, όπως αναφέρθηκε, είχε επικρατήσει η εντύπωση, ότι η Μεγάλη Βρετανία θα παραχωρούσε στην Κύπρο την ελευθερία της, η οποία για τους Έλληνες κατοίκους ήταν ταυτόσημη με την Ένωση. Η Κυβέρνηση, όμως, της χώρας ήταν αντίθετη προς μια τέτοια προοπτική, αφού η Κύπρος ήταν απαραίτητη για την εφαρμογή της πολιτικής και

29. «Εκκλησία Κύπρου. Δοξολογία επί τη εορτή του Βασιλέως των Ελλήνων Παύλου του Α΄», *Φωνή της Κύπρου*, 28.6.1947.

30. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου και το Συνέδριον εν Μόσχα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 1.7.1947· «Άρνησις συμμετοχής εις το εν Μόσχα Πανορθόδοξον Συνέδριον», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)150. Σχετικά έγγραφα, που αφορούν στο Συνέδριο αυτό, διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΚΔ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Πανορθόδοξον Συνέδριον εν Μόσχα*, αρ. 50α-58.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 185

την υλοποίηση των στρατηγικών της συμφερόντων στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Γι' αυτό είχε αποφασιστεί να διατηρήσει την κυριαρχία του νησιού και να παραχωρηθεί ένα πιο φιλελεύθερο σύνταγμα από το ισχύον, ως απάντηση στο ενωτικό αίτημα.

Η εξαγγελία της νέας πολιτικής έγινε στη Βουλή των Κοινοτήτων από τον Υπουργό Αποικιών Άρθουρ Κριτς Τζόουνς, ο οποίος, στις 23 Οκτωβρίου 1946, εξήγγειλε τη σύγκληση Συμβουλευτικής Συνέλευσης από αντιπροσώπους του κυπριακού λαού, που θα συνέβαλλε στη σύνταξη συντάγματος και ανακοίνωσε την εφαρμογή δεκαετούς οικονομικού αναπτυξιακού προγράμματος με την αρωγή της Κυβέρνησης του Λονδίνου[31]. Τη σχετική απόφαση ανέλαβε να προωθήσει ο λόρδος Ρέτζιναλντ Φλέτσερ Γουίνστερ (Reginald Fletcher Winster), ο οποίος επελέγη για να αναλάβει νέος Κυβερνήτης και να εργαστεί για τον σκοπό αυτό.

Όπως ήταν επόμενο, προκλήθηκε ένταση στην Κύπρο και το Εθναρχικό Συμβούλιο, που συζήτησε το ζήτημα στις 22 Μαρτίου 1947, μερικές μέρες ύστερα από την επιστροφή της Πρεσβείας, αποφάσισε, ως πρώτο μέτρο, να καλέσει τον λαό να απόσχει από την υποδοχή του Κυβερνήτη, ο οποίος αναμενόταν στις 28 Μαρτίου. Επίσης συγκρότησε πενταμελή επιτροπή για να μελετήσει τρόπους συνένωσης του κυπριακού λαού σε ένα ενιαίο και αρραγές μέτωπο, ώστε να αντιμετωπίσει τη νέα κατάσταση[32]. Συνέταξε δε σχετικό υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη, όπου αναφερόταν, μεταξύ άλλων, ότι απέρριπτε τη συνταγματική λύση, έστω και ως προσωρινή, εμμένοντας στον στόχο της Ένωσης[33].

Ακολούθως, σε νέα συνεδρίασή του, στις 16 Απριλίου 1947, συζήτησε το διάγγελμα του νεοαφιχθέντος Κυβερνήτη για τη σύγ-

31. «Χθεσιναί δηλώσεις του Υπουργού των Αποικιών εν τη Βουλή των Κοινοτήτων διά την Κύπρον», *Ελευθερία*, 24.10.1946.

32. «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)37-39.

33. «Υπόμνημα του Εθναρχικού Συμβουλίου προς την Α.Ε. τον Κυβερνήτην», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)40-41.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 186

κληση Συμβουλευτικής Συνέλευσης και τα σχετικά με τη στάση που θα τηρούσε, ώστε να αποτραπούν οι βρετανικοί σχεδιασμοί. Αποφάσισε, ακόμη, να απορρίψει την πρόταση για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις και το σχέδιο οικονομικής ενίσχυσης, και διεκήρυξε την αποφασιστικότητα του κυπριακού λαού να συνεχίσει να αγωνίζεται για την Ένωση. Επίσης, επειδή υπήρχε το ενδεχόμενο η αποικιακή Κυβέρνηση να προχωρήσει στη σύγκληση της Συνέλευσης, αποφάσισε να ζητήσει να εκλεγούν από τον λαό οι αντιπρόσωποι, που θα συμμετείχαν, και όχι να κληθούν από τους Κυβερνώντες[34].

Ωστόσο η συνεδρίαση του Εθναρχικού Συμβουλίου διεξήχθη τη φορά αυτή μέσα σε κλίμα έντονων διαφωνιών, με αποτέλεσμα ο Ιωάννης Κληρίδης, το μόνο μέλος που αντιπροσώπευε τις συνεργαζόμενες δυνάμεις με την Αριστερά, να υποβάλει την παραίτησή του και να αποχωρήσει. Όπως κατήγγειλε, το Συμβούλιο κατατριβόταν με μακρές και άγονες συζητήσεις και η στάση του ήταν αντικομμουνιστική, παρά εξυπηρετική του εθνικού αγώνα. Ο Κληρίδης αποτελούσε την περίοδο αυτή τον σημαντικότερο εκπρόσωπο του φιλελεύθερου κεντρώου χώρου, που συνεργαζόταν με την Αριστερά στην προώθηση του κυπριακού ζητήματος, στα πλαίσια της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας. Ο χώρος αυτός είχε ήδη αρχίσει να διαφοροποιείται από τον μοναδικό στόχο του «Ένωση και μόνον Ένωση», που ήταν μέχρι τότε η επιδίωξη του συνόλου των κυπριακών παρατάξεων. Με βάση την εμπειρία, που είχε αποκτηθεί από τη μετάβαση της Πρεσβείας στην Αθήνα και στο Λονδίνο, τόσο ο Κληρίδης, όσο και άλλοι παράγοντες, οι οποίοι υποστήριζαν παρόμοιες θέσεις, εκτιμούσαν ότι οι προοπτικές για Ένωση στο άμεσο μέλλον ήταν ανύπαρκτες. Γι' αυτό

34. «Το Εθναρχικόν Συμβούλιον αξιοί, όπως η "Συμβουλευτική Συνέλευσις" συγκροτηθή εξ αντιπροσώπων του λαού κατόπιν καθολικής ψηφοφορίας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.4.1947· «Απάντησις του Εθναρχικού Συμβουλίου εις την τελευταίαν του Υπουργού των Αποικιών Επιστολήν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 26.4.1947· «Συμβούλιον Εθναρχίας Κύπρου. Ανακοινωθέν», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)48.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 187

σταδιακά προσανατολίστηκαν στην αποδοχή της πρότασης για συμμετοχή στη Συμβουλευτική Συνέλευση με το σύνθημα «Αυτοκυβέρνηση - Ένωση» και το επιχείρημα, ότι μια αυτοκυβερνούμενη πολιτεία θα μπορούσε να προωθήσει ευχερέστερα το ζήτημα της Ένωσης[35].

Μερικούς μήνες αργότερα, ο Λεόντιος, ως Αρχιεπίσκοπος πλέον, κάλεσε στις 3 Ιουλίου 1947 τους ηγέτες της Δεξιάς και της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας για να υποδείξουν, μέχρι τις 6 του ίδιου μηνός, αντιπροσώπους για να παρακαθήσουν την αμέσως επόμενη μέρα σε σύσκεψη. Αμφότερες οι παρατάξεις αποφάσισαν αρχικά να συμμετάσχουν στη σύσκεψη και η μεν πρώτη ανακοίνωσε, ότι θα αντιπροσωπευόταν από τους Θεμιστοκλή Δέρβη, Μιχαήλ Πισσά, Π. Παπαϊωάννου και Χρ. Καττάμη, στους οποίους θα προσθέτονταν άλλοι δύο, ενώ η δεύτερη από τους Ιωάννη Κληρίδη, Ματθαίο Παπαπέτρου, Λύσανδρο Σανταμά, Φιφή Ιωάννου, Πλουτή Σέρβα και Αδάμ Αδάμαντος. Ωστόσο, στους κόλπους της Δεξιάς επικράτησαν τελικά οι δυνάμεις εκείνες, που απέρριπταν τη συνεργασία με την Αριστερά, με αποτέλεσμα αντιπροσωπεία τους να μεταβεί στην Αρχιεπισκοπή και να επιδώσει στον Λεόντιο σχετική επιστολή. Ακολούθως απεχώρησαν, συνοδευόμενοι από τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Μακάριο, ο οποίος παρευρέθηκε στη συνάντηση και επικρότησε την απόφασή τους. Στο μεταξύ προσήλθε και η αντιπροσωπεία της Αριστεράς, η οποία επέδωσε στον Λεόντιο έγγραφη δήλωση, σημειώνοντας ότι ήταν πρόθυμη να υποστηρίξει την προσπάθεια εθνικής πολιτικής για υλοποίηση του στόχου της Ένωσης, ως του μοναδικού αιτήματος του κυπριακού λαού[36]. Εκ των πραγμάτων, όμως, η προσπάθεια του νεοεκλεγέντος Αρχιεπισκόπου για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής στρατηγικής συνεργασίας ανάμεσα στις δύο παρατάξεις είχε ναυαγήσει.

---

35. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 247.

36. «Αι χθεσιναί κεχωρισμέναι συσκέψεις των παρατάξεων μετά του Αρχιεπισκόπου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8.7.1947.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 188

Μερικές μέρες αργότερα ο Κυβερνήτης, με διάγγελμα ημερομηνίας 9 Ιουλίου 1947, κάλεσε τους εκπροσώπους των Κυπρίων, Ελλήνων και Τούρκων, για να προσέλθουν στη Συμβουλευτική Συνέλευση και να επεξεργαστούν τις συνταγματικές προτάσεις για τη συμμετοχή τους στη διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων του νησιού[37]. Ο Λεόντιος, πριν ανακοινώσει δημόσια τη θέση του, συζήτησε το ζήτημα με τον Πρόξενο της Ελλάδας Ανδρέα Κουντουριώτη, ο οποίος του υπενθύμισε το «ιστορικό ψήφισμα της Ελληνικής Βουλής, της 28ης Φεβρουαρίου 1947», σημειώντας ότι αυτή είχε πράξει το καθήκον της και εκφράζοντας έτσι έμμεσα τη θέση της Ελληνικής Κυβέρνησης[38].

Ύστερα από τη συνομιλία αυτή, ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος προχώρησε στην απόρριψη της πρόσκλησης του Κυβερνήτη και δήλωσε ότι παρέμενε σταθερά προσηλωμένος στη διακεκηρυγμένη πολιτική για «Ένωση και μόνο Ένωση». Εξέδωσε δε σχετικό διάγγελμα, στις 12 Ιουλίου 1947, όπου εξηγούσε τους λόγους, για τους οποίους αντιτίθετο στις προτάσεις για σύνταγμα, τονίζοντας ότι τυχόν εκτροπή από τον άμεσο στόχο της Ένωσης θα οδηγούσε σε παράταση της υποδούλωσης στους Βρετανούς. Εκτιμούσε, ακόμη, ότι η πλειοψηφία του λαού επιζητούσε τη συνέχιση των εθνικών προσπαθειών και θεωρούσε, ότι στο πλευρό του είχε το σύνολο του ελληνικού έθνους[39]. Παρόμοια στάση τήρησαν το ΚΕΚ και τα υπόλοιπα κόμματα και οργανώσεις της Δεξιάς. Αυτή ήταν και η τελευταία πολιτική ενέργεια του Λεοντίου, αφού αμέσως μετά ασθένησε σοβαρά, με αποτέλεσμα να αποβιώσει ύστερα από μερικές ημέρες.

Ας σημειωθεί ότι το ΑΚΕΛ αποδέχθηκε τελικά τη βρετανική πρόσκληση για συζήτηση συνταγματικών προτάσεων, θεωρώντας

---

37. «Διάγγελμα του Κυβερνήτου σχετικώς προς την Συμβουλευτικήν Συνέλευσιν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 10.7.1947· «Διάγγελμα της Α.Ε. του Κυβερνήτου Λόρδου Γουίνστερ προς τον Κυπριακόν Λαόν», *Φωνή της Κύπρου*, 12.7.1947.

38. Β. Πρωτοπαπά, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, ό.π., σ. 424.

39. «Διάγγελμα του Αρχιεπισκόπου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.7.1947· «Διάγγελμα της Αυτού Μακαριότητος του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Προέδρου της Εθναρχίας Κυρίου Λεοντίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)151-153.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 189

ότι οι εξουσίες, που θα απέρρεαν από την εφαρμογή τους, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αποτελεσματικότερη διεκδίκηση της Ένωσης. Η στάση του αυτή άφησε πολιτικά εκτεθειμένο τον Λεόντιο και έδωσε την ευκαιρία σε αρθρογράφους, οι οποίοι είχαν ταχθεί υπέρ του Πορφυρίου, να καταφερθούν εναντίον του και να τον κατηγορήσουν, ότι χρησιμοποιήθηκε από την Αριστερά για την προώθηση της πολιτικής της. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε, ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος παρέμεινε πιστός στην απόφαση του Εθναρχικού Συμβουλίου για την επιδίωξη της Ένωσης. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, εξέδωσε το διάγγελμα της 12ης Ιουλίου 1947, απορρίπτοντας τις προτάσεις για σύνταγμα.

Την ίδια περίοδο, εκτός από το ΑΚΕΛ, τη βρετανική πρόσκληση αποδέχθηκαν και οι Τούρκοι κάτοικοι του νησιού, οι δε εργασίες της Διασκεπτικής, όπως επεκράτησε να αποκαλείται η Συμβουλευτική Συνέλευση, προχώρησαν με την υποβολή συνταγματικών προτάσεων, τόσο από τους Βρετανούς, όσο και από τους εμπλεκόμενους Κυπρίους. Οι σχετικές εργασίες ξεκίνησαν την 1η Νοεμβρίου 1947, τρεις περίπου μήνες ύστερα από τον θάνατο του Λεοντίου, υπό την προεδρία του αρχιδικαστή Έντουαρντ Τζάκσον (Edward Jackson) και συνεχίστηκαν και κατά το 1948. Κατά τη διάρκειά τους οι Βρετανοί υπέβαλαν σχέδιο συντάγματος, το οποίο προνοούσε, ανάμεσα σε άλλα, τη δημιουργία Νομοθετικού Συμβουλίου, όπου θα εκπροσωπούνταν οι δύο Κοινότητες με βάση την πληθυσμιακή τους αναλογία, καθώς και Εκτελεστικό Συμβούλιο, που θα είχε, όμως, καθαρά συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Οι προτάσεις αυτές απείχαν από τις προσδοκώμενες για αυτοκυβέρνηση, αφού οι σημαντικότερες εξουσίες παρέμεναν υπό κυβερνητικό έλεγχο, γι' αυτό και απορρίφθηκαν από την πλειονότητα των Ελλήνων, ενώ έγιναν αποδεκτές από τους εκπροσώπους της τουρκικής κοινότητας. Τελικά, τον Αύγουστο του 1948 η Διασκεπτική τερμάτισε χωρίς επιτυχία τις εργασίες της, με τη μεν Δεξιά να έχει απορρίψει εξαρχής τις σχετικές προτάσεις, τη δε Αριστερά να τις καταψηφίζει, κατά τη συζήτησή τους. Το γεγονός αυτό είχε

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 190

ως αποτέλεσμα οι Βρετανοί να τερματίσουν την προσπάθειά τους για προώθηση συντάγματος, ενώ οι πολιτικές δυνάμεις των Ελλήνων υιοθέτησαν ενωτική γραμμή πλεύσης[40].

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ

Λίγες μόνο μέρες ύστερα από την άνοδό του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, ο Λεόντιος αντιμετώπισε επιπλοκές στην υγεία του, λόγω διαβήτη και της χρόνιας πάθησης των αμυγδαλών, η οποία τον ταλαιπωρούσε κατά καιρούς με ψηλούς πυρετούς. Στις 6 Ιουλίου 1947 χοροστάτησε για τελευταία φορά στον ναό της Φανερωμένης στη Λευκωσία, στο μνημόσυνο των Εθνομαρτύρων του 1821, συμπαραστατούμενος από τον κλήρο της πόλης[41], αφού στη συνέχεια η κατάσταση της υγείας του επιδεινώθηκε και χρειάστηκε να απομονωθεί για ανάρρωση. Ωστόσο εξακολούθησε να έχει ψηλό πυρετό με την υγεία του ολοένα να χειροτερεύει. Οι γιατροί Ιωάννης Σπυριδάκης, Θεμιστοκλής Δέρβης, Νικόλαος Ιακωβίδης και Θάσος Τζιρκώτης, οι οποίοι έσπευσαν για να συμβάλουν στη θεραπεία του, εξέδωσαν ανακοινωθέν και ανέφεραν ότι ταλαιπωρείτο από ψηλούς πυρετούς και πάθηση των νεφρών, που οφειλόταν στο χρόνιο πρόβλημα των αμυγδαλών[42].

Την επομένη εξέτασαν τον ασθενή και οι γιατροί Κώστας Μιχαηλίδης και Χρίστος Πελίδης, αλλά, παρά τη θεραπευτική αγωγή, η κατάσταση του συνεχώς επεδεινώνετο. Γι' αυτό και εκλήθησαν επειγόντως από την Παλαιστίνη ο γιατρός Χέρμαν Ζόντεκ, και από την Ελλάδα οι Βλαδίμηρος Μπένσης και Αθανάσιος Γεωργακόπουλος, που αφίχθηκαν στις 24 και 25 Ιουλίου, αντιστοίχως, και επικρότησαν την ακολουθούμενη θεραπευτική αγωγή, τονίζοντας ότι η κατάσταση του ασθενούς ήταν κρίσιμη[43]. Δεν μπόρε-

---

40. Για τα όσα διαδραματίσθηκαν την περίοδο αυτή και για τις σχετικές συζητήσεις για παραχώρηση συντάγματος βλ. Ρ. Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, ό.π., σ. 257-468.

41. «Πενιχρά πανηγυρικότης», *Φωνή της Κύπρου*, 12.7.1947.

42. «Η ασθένεια του Μακαριωτάτου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 22.7.1947.

43. «Κρίσιμος η κατάστασις του Μακαριωτάτου. Ολίγαι μόνον ελπίδες υ-

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 191

σαν, όμως, να παράσχουν ουσιαστική βοήθεια στην αντιμετώπιση των διαφόρων επιπλοκών, που τον οδήγησαν τελικά στον θάνατο, στις 26 Ιουλίου 1947, σε ηλικία μόλις 51 ετών, 36 ημέρες μετά την εκλογή του. Η εξόδιος ακολουθία τελέσθηκε την επομένη στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, χοροστατούντων των Μητροπολιτών Δέρκων Ιωακείμ και Κυρηνείας Μακαρίου, ο οποίος και εξεφώνησε τον επικήδειο λόγο. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η ταφή στο κοιμητήριο του Αγίου Σπυρίδωνα, το λεγόμενο «παλαιό νεκροταφείο», όπου εθάπτοντο οι Κύπριοι Αρχιεπίσκοποι, ύστερα από την εξασφάλιση ειδικής άδειας από τις Αρχές[44].

Η είδηση του θανάτου του Λεοντίου σκόρπισε βαθύτατη θλίψη ανάμεσα στον κυπριακό λαό, σε μια περίοδο που αναμενόταν ότι η Κυπριακή Εκκλησία θα όδευε προς τη σταθερότητα και ο νέος Αρχιεπίσκοπος θα ετίθετο επικεφαλής στον αγώνα για εθνική δικαίωση. Οι περισσότεροι θεωρούσαν ότι είχε ζήσει μαρτυρική ζωή, αντιμετωπίζοντας μέσα σε αντίξοες συνθήκες τα πολλά εκκλησιαστικά, πολιτικά και εθνικά ζητήματα, που προέκυψαν, μεριμνώντας να δώσει την πρέπουσα λύση. Την επικρατούσα αυτή αντίληψη κατέγραψε ο Πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο την περίοδο των Οκτωβριανών Αλέξης Κύρου, ο οποίος, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, παρευρέθηκε στη χειροτονία του ως Μητροπολίτη Πάφου και περιηγήθηκε μαζί του τα χωριά της επαρχίας του, τον Αύγουστο του 1930. Όπως σημείωσε χαρακτηριστικά: «Η αρχιερατική ζωή του ατυχούς Λεοντίου απέβη, αληθώς, μαρτυρική δι' αυτόν. Με ανεπαρκή υγείαν και άπειρος, κατά το μάλλον ή ήττον, των εγκοσμίων πραγμάτων, εκλήθη, ως Μητροπολίτης Πάφου μέχρι του τέλους του 1932, και ως Αρχιεπίσκοπος (μετά τον θάνατον του Κυρίλλου Γ΄) μέχρι του 1947, να ανταποκριθή εις αφαντάστους δυσχερείς συνθήκας. Εις τον καλόν εκείνον

πάρχουν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25.7.1947.

44. «Η Κύπρος κλίνει ευλαβώς το γόνυ προ της σεπτής σορού του Αρχιεπισκόπου Λεοντίου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.7.1947· «Ασθένεια, θάνατος και κηδεία του Αρχιεπισκόπου Λεοντίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 8(1947)155-163· «†Λεόντιος ο Α΄», *Χριστιανική Αναγέννησις*, 1-15.8.1947 (τχ. 71-72, σ. 191).

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 192

αγώνα έδωσε, κυριολεκτικώς, την ζωήν του, υποκύψας, μόλις πεντηκοντούτης, εις το βάρος της αποστολής του»[45]. Θρηνήθηκε, επίσης, με παρόμοια θεματική από τη λαϊκή μούσα και τους ποιητάρηδες, όπως τους Θωμά Νικολάου (Παλιομεσίτη) και Χαράλαμπο Άζινο, οι οποίοι εξέδωσαν φυλλάδες για τους αγώνες του για εθνική συμφιλίωση και επίτευξη της Ένωσης[46].

Ανάμεσα στους ανθρώπους του περιβάλλοντός του άφησε άριστη φήμη για το εκκλησιαστικό ήθος και την τήρηση της μοναστηριακής τάξης στην καθημερινή του ζωή, παρά το βεβαρυμένο πρόγραμμα και την απαιτητική εμπλοκή του στην προώθηση του εθνικού ζητήματος. Όπως αναφέρεται, μεριμνούσε στις εκκλησιαστικές ακολουθίες να αποδίδονται τα όσα προνοούνταν με ακρίβεια, γεγονός που συνέτεινε ώστε οι τελετές, στις οποίες παρευρισκόταν, να είναι «κατανυκτικές και ανεπανάληπτες». Κήρυττε δε πάντοτε, όποτε χοροστατούσε, και η παροιμιώδης ευγλωττία και η γλυκύτητα του λόγου του συγκινούσε σε μεγάλο βαθμό τους πιστούς και τους έφερνε εγγύτερα στην πνευματική ζωή της Εκκλησίας. Άφησε, επίσης, φήμη λιτοδίαιτου ανδρός, ο οποίος τηρούσε με ακρίβεια τις πολλές νηστείες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και επισκεπτόταν τακτικά τις Μονές Σταυροβουνίου και Μαχαιρά για πνευματική αναζωογόνηση[47].

---

45. Αλ. Κύρου, *Όνειρα και Πραγματικότης*, ό.π., σ. 91-92.

46. Θωμά Παλιομεσιήτη, *Το Μέγα Κυπριακόν Πένθος της 26.7.1947. Ο θάνατος του αειμνήστου Αρχιεπισκόπου ημών Λεοντίου Α΄*, Πάφος 1947· Χαράλαμπου Άζινου, *Ο θάνατος του αειμνήστου Αρχιεπισκόπου ημών Λεοντίου του Α΄*, Λευκωσία 1947 [= Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή, *Corpus Κυπριακών Διαλεκτικών Ποιητικών Κειμένων*, τ. Ε΄, Λευκωσία 2002, σ. 488-494, όπου παρατίθενται αμφότερα].

47. Για τις καθημερινές συνήθειες του Λεοντίου και τον τρόπο ζωής του αναφέρεται εκτενώς ο Γ. Αραούζος, *Ενθυμήσεις*, ό.π., σ. 106-109. Για τις κατά καιρούς επισκέψεις του στη Μονή Σταυροβουνίου βλ. «Εκ Λάρνακος. Ο Άγιος Πάφου εις Σταυροβούνι», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 6.8.1930· «Μητρόπολις Πάφου. Ολονύκτιος ακολουθία εν Σταυροβουνίω», *Απόστολος Βαρνάβας* 5(1933) 107· «Μητρόπολις Πάφου. Ο Άγιος Τοποτηρητής εν τη Ιερά Μονή Σταυροβουνίου», *Απόστολος Βαρνάβας* 1(1939-40)230-231.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 193

Ας σημειωθεί ότι η οξύτητα της προεκλογικής περιόδου συνέτεινε, ώστε να διαδοθεί ευρέως, ότι ο θάνατός του δεν οφειλόταν σε φυσιολογικά αίτια, αλλά σε δηλητηρίαση. Μαρτυρίες, όμως, που προέρχονταν από το άμεσο περιβάλλον της Αρχιεπισκοπής, σε συνδυασμό με τα χρόνια προβλήματα των αμυγδαλών και του διαβήτη, που αντιμετώπιζε, απορρίπτουν την εκδοχή αυτή, θεωρώντας τον θάνατό του, ως προερχόμενο από το βεβαρυμένο ιατρικό του παρελθόν[48]. Άλλωστε οι γνωματεύσεις των θεραπόντων γιατρών του, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, τόνιζαν ότι ο θάνατός του οφειλόταν στις επιπλοκές, που το χρόνιο πρόβλημα της πυώδους αμυγδαλίτιδας προκάλεσε στην υγεία του[49].

Ο Λεόντιος έζησε σε μια περίοδο ιδιαίτερα σημαντική για τη μετέπειτα ιστορία της Κύπρου και άφησε τη σφραγίδα του στην εθνική, εκκλησιαστική και κοινωνική ζωή, με την αγωνιστικότητα, το σθένος και τη συνέπειά του. Κατάφερε, καθόλο το χρονικό διάστημα της αρχιερατείας του, μέσα στις δύσκολες συνθήκες που βίωσε ο τόπος από τις επιπτώσεις του κινήματος των Οκτωβριανών και της τυραννικής διακυβέρνησης των Βρετανών αποικιοκρατών, να διατηρήσει το κύρος της Εκκλησίας και να προβάλει δυναμικά τις εθνικές διεκδικήσεις του κυπριακού λαού. Με το ήθος και τη δράση του αναδείχθηκε σε μια από τις σημαντικότερες εκκλησιαστικές φυσιογνωμίες των χρόνων της Αγγλοκρατίας, και το έργο και οι αγώνες του αποτελούν σημείο αναφοράς στη νεότερη ιστορία του τόπου.

---

48 Π. Μαχλουζαρίδη, *Κύπρος 1940-1960*, ό.π., σ. 135, 505.

49. Στον τύπο της εποχής εντοπίζονται αρκετές αναφορές στα προβλήματα υγείας, που αντιμετώπιζε, και τα οποία τον υποχρέωναν κατά διαστήματα να αποσύρεται για να αναρρώσει. Ενδεικτικά βλ. «Αρχιεπισκοπή. Ασθένεια Τοποτηρητού», *Απόστολος Βαρνάβας* 6(1934)234· «Ασθένεια του Σεβ. Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9.10.1943· «Εγκατάστασις του Σεβ. Τοποτηρητού εις Μετόχιον Σταυροβουνίου χάριν της υγείας του», *Φωνή της Κύπρου*, 20.5.1944· «Μικρά», *Φωνή της Κύπρου*, 30.6.1945· «Ο Άγιος Πάφου ασθενεί», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 1.5.1947.

173-194 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:05 μ.μ. Page 194

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΑΣΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΠΑΝΤΟΣ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΥ

Ἀναδιφῶντες τὰ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου ἀνέκδοτα χειρόγραφα συνηντήσαμεν καί τό ὑπ' ἀριθμόν 12 μικροῦ σχήματος τοιοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ στάχωσις διά δέρματος ἐρυθρωποῦ σῴζεται καλῶς, φέρουσα καί δετῆρα πλεκτόν ἐκ ταινιῶν δερματίνων πρός συγκράτησιν τοῦ βιβλίου κατά τό κλείσιμον, ἐπειδή ἕνεκα τῆς πληθώρας τῶν φύλλων ἀπέβη λίαν ὀγκῶδες. Τό χειρόγραφον τοῦτο αἰῶνος ιζ΄ χάρτινον (0,148Χ0,102) ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων 411, τῆς ἀριθμήσεως κατά φύλλα ἀρχομένης ἀπό τοῦ φύλλου 4α καί διηκούσης εἰς τόν ἀριθμόν 408· ἐν φύλλῳ 1α περιέχεται πίναξ τῶν ἑορτῶν, ὧν περιλαμβάνεται ἡ ἀκολουθία. Εἶναι κατά τοῦτο τό βιβλίον «ἑορτολόγιον τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν», ὧν πρώτη ἡ ἀκολουθία ἀναγράφεται τῶν Ἁγίων Θεοφανείων τῆς 6ης Ἰανουαρίου· εἶναι λεπτομερέστατον ἐν καθαρᾷ γραφῇ μετά καί τῆς σχετικῆς καλλαισθησίας, τῶν τίτλων καί τῶν κεφαλαίων γραμμάτων δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένων, ἐνῷ καί κανόνων τινῶν τά ᾄσματα εἶναι παρατεθειμένα στιχηδόν.

Ὡς ἐπισφράγισις τοῦ ὅλου ἑορτολογίου φέρεται ἐν φύλλῳ 397α «πολυχρόνιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου», μεθ' ὅ ἀκολουθεῖ «ἐγκώμιον τοῦ Μακαριωτάτου» ἐν εἴδει ἱκετηρίου πρός τόν Θεόν εὐχῆς ὑπό τοῦ γράφοντος, ἀπευθυνομένης ὑπέρ τοῦ

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:31 μ.μ. Page 196

Ἀρχιεπισκόπου, εἶτα δέ καί παρακλήσεως πρός τόν Μακαριώτατον ὑπέρ παντός τοῦ ποιμνίου Του. Μετά τοῦτο ἀκολουθοῦσιν, ὡς παραλειφθέντα καί προσθετέα, οὕτως εἰπεῖν, κοντάκιά τινα εἰς τήν ἐξορίαν τοῦ Ἀδάμ (φ. 402α) καί τό «Σιγησάτω πᾶσα σάρξ βροτεία», τοῦ Μ. Σαββάτου τό χερουβικόν (φ. 405α).

Τό εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου πολυχρόνιον καί ἐγκώμιον φέρει ἐν τέλει τήν χρονολογίαν «1697 Ἰουνίου 18 ἡμ. στ΄», ἄνευ ὑπογραφῆς, δι' ἧς θά ἐδηλοῦτο ὁ συγγραφεύς τούτων· ἐάν ὅμως παρατηρήσῃ τις ἐν φ. 138β, θά συναντήσῃ σφραγῖδα στρογγύλην, φέρουσαν ἐν τῷ μέσῳ εἰκόνα τῆς Παναγίας κρατούσης τόν Κύριον, καί πέριξ αὐτῆς τάς λέξεις «†Λεόντιος ἱερεύς μέγας σκευοφύλαξ Κύπρου Λ/σίας». Δυνάμεθα λοιπόν νά συμπεράνωμεν ὅτι ὁ τοῦ ὅλου ἑορτολογίου ἀντιγραφεύς εἶναι ὁ μέγας σκευοφύλαξ οὗτος τῆς Λευκωσίας Λεόντιος, ὁ καί συγγραφεύς τοῦ εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπον ἐγκωμίου· ὁ δ' Ἀρχιεπίσκοπος, ἐφ' οὗ ἔγραφεν, εἶναι συνεπῶς ὁ Γερμανός ὁ Β΄, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ὁ ναός τοῦ Τρυπιώτου ἐν Λευκοσίᾳ, καθώς ἡ δεξιᾷ ὑπεράνω τῆς νοτίας θύρας τοῦ ναοῦ ἐπιγραφή δεικνύει[1]. Τό πολυχρόνιον, ἐν φ. 397α, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Εἰς τόν μακαριώτατον Κύπρου· πολλιχρόνιον ποιήσαι Κύριος ὁ Θεός τόν μακαριώτατον καί ἰσαπόστολον ἡμῶν αὐθέντην καί δεσπότην ἀρχιεπίσκοπον πάσης Κύπρου καί νέας Ἰουστινιανῆς καί πρόεδρον παντός Ἑλλησπόντου κύριον κύριον... Εἰς πολλά ἔτη». Μετά τοῦτο, ὡς ἐῤῥήθη, ἐν φύλλοις 397αβ, 398αβ, 399α ἀκολουθεῖ τό ἐγκώμιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὅπερ κατά τοῦτο ἔχει ἀξίαν τινά καί παρατίθεται ἐν τῇ παρά πόδας ὑποσημειώσει[2], καθ'

1. Ὅρα Hackett - Χ.Ι. Παπαϊωάννου, *Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, σελ. 283, ὑποσημ. 55.

2. «Διατηροίη Κύριος ὁ Θεός τό ἔνθεον καί ὑπέρτατον ὕψος τῆς θεοπροβλήτου σου βασιλικῆς ἀρχιερωσύνης [ἄνοσον, ἄλυπον εὔθυμον, εὔφημον, ὑγιές, ἀσφαλές, ἀτάραχον, ἀκλόνητον, ἀδιάσειστον καί ἀνεπιβούλευτον καί παντός ἀνιαροῦ συναντήματος, ἀνώτερον διαφυλάττειν σε ἡ παντέφορος τοῦ ὑψίστου καί τοῦ δημιουργοῦ ἡ ἀκοίμητος πρόνοια, μακαριώτατε καί ἰσάγγελε δέσποτα, ὡς ἐγρήγορον καί ἄγρυπνον τοῦ χριστωνύμου πολιτεύματος φύλακα, ὡς ἀληθῆ καί καλόν ποιμένα τῶν λογικῶν τοῦ σωτῆρος τῆς δεξιᾶς μερίδος προβάτων· ὡς ἐπιστάτην γνησιώτατον τοῦ θεολέκτου τῶν ὀρθοδόξων πληρώματος, ὡς φιλοστοργώτατον τῶν πιστῶν μετά

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 197

ὅσον ἐπεξηγεῖ πως τόν πολυχρονισμόν, ὅστις διά τήν ἱστορικήν αὐτοῦ σημασίαν ἐθεωρήθη καλόν, ὅπως ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐν ταῖς σελίσι τοῦ Λευκώματος τούτου.

τοῦ οὐρανίου ἐπί γῆς πατέρα, τήν θεοπρεπῆ διά λουτροῦ παλιγγενεσίας υἱοθεσίαν τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσιν χαριζόμενον, ὡς οἰκονόμον φρόνιμον καί πιστότατον, ἀφθόνως πᾶσι τά θεῖα χαρίσματα διανέμοντα καί τά σωτήρια διοικοῦντα, ὡς ἡγεμόνα τῶν ψυχῶν ἀνδρειότατον καί ἀκαταγώνιστον· τούς νοητούς τῶν πειρασμῶν καταργοῦντα πολέμους καί τῶν ἀσεβούντων καταλύοντα τά φρονήματα· ὡς ἀσφαλέστατον ὁδηγόν σωτηρίας τούς ἀποσκιρτήσαντας ἐπιστρέφοντα, τούς πεπλανημένους ἐπισυνάγοντα, τούς φυγόντας ἀνακαλοῦντα, ὡς ἰατρόν ἐν τοῖς κατά πνεῦμα δεξιώτατον, τάς νόσους τάς ψυχικάς, πληγάς τε καί πάθη τοῖς ζωηφόροις τῆς μετανοίας φαρμάκοις ἰώμενον· ὡς ἐμπειρότατον πηδαλιοῦχον τήν τῆς ἐκκλησίας ὁλκάδα θεοσόφως οἰακιζόμενον, πρός τε τάς τῶν σατανικῶν ἀνέμων τε καί χειμώνων προσβολάς ἀκαταπόντιστον διακυβερνῶντα· ὡς εὔδιον λιμένα, ὡς γαληνότατον τούς ἐν βίῳ χειμαζομένους πάθεσιν εἰς τήν τῆς οἰκείας ὑπομονῆς ἀσφάλειαν προθύμως ἐγκολπιζόμενον· ὡς νόμιμον τῆς ἐκκλησίας νυμφίον καί ἀπαραίτητον, τέκνα θεοῦ διά πίστεως τούς αἰχμαλώτους τῇ ἁμαρτίᾳ γονίμως ἀναγεννῶντα· ὡς λύχνον ἄσβεστον ἐπί λυχνίας ἀμετακίνητον διά βίου λαμπρότητος τούς ἀγνωσίας σκότει κατεχομένους ταῖς ἀρεταῖς ἡλίου δίκην καταφωτίζοντα· ὡς ἅλας τοῦ βίου τερπνότατον τῇ ἀφθαρτοποιῷ τοῦ λόγου δυνάμει ἄσηπτον τοῖς πάθεσι τόν ἔσω ἄνθρωπον διατηροῦντα· ὡς πόλιν ἐπ' ὄρους ἀπολιόρκητον, τοῖς ὑπό τῶν ψυχολετήρων πολεμουμένοις ὀχυρόν καταφύγιον, ὡς χριστομίμητον τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλον, λόγοις θεοπνεύστοις καί πράξεσιν θεοτερπέσι τούς εὐσεβεῖς εἰς τήν πρός τόν θεόν ἀφομοίωσιν ἐκπαιδεύοντα· ὡς ἀξιώτατον τῶν ἀποστόλων διάδοχον τήν ὄντως ἀποστολικήν τοῦ μακαρίου Βαρνάβα καθέδραν ἀποστολικῶς ὡραΐζοντα· ὡς κατακοσμοῦντα, ὡς ἐξαίρετον καί ὑπέροχον ἐν ἀρχιερεῦσι πᾶσι καί πατριάρχαις αὐτοῖς βασιλικοῖς δήπουθεν ἀπαστράπτων γνωρίσμασι, σκήπτρῳ, πορφύρᾳ τε καί στεφάνῳ καί χαρακτήρων ὑπογράφων δι' ἐρυθρῶν καί τέλος ὡς τῷ θεῷ θεράποντα πιστότατον ἅμα καί φρονιμώτατον τά ἐμπιστευθέντα τῶν θείων σοι χαρισμάτων τάλαντα αἰσίως ἐμπορευσάμενον καί ἀπειράκις πλεονάσαντα ἐπί τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Ὅθεν μέλλεις ἀκοῦσαι τήν μακαρίαν τοῦ οὐρανίου βασιλέως φωνήν, «εὖ δοῦλε ἀγαθέ καί πιστέ, ἐπί ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπί πολλῶν σε καταστήσω, εἴσελθε εἰς τήν χαράν τοῦ Κυρίου σου». Διά δέ τῶν παναγίων σου εὐχῶν καί θεοπειθεστάτων εὔχου, μακαριώτατε καί ἰσαπόστολε δέσποτα, σῶσαι, φυλάξαι, στηρίξαι καί διαφυλάξαι ὁ πανάγαθος καί πανοικτίρμων δημιουργός θεός τούς πανιερωτάτους καί θεοφιλεστάτους, τούς περί σέ ἁγίους μητροπολίτας καί ἀρχιερεῖς, τούς αἰδεσιμωτάτους καί πανευλαβεστάτους τούς ἐν κλήρῳ σου ἱερεῖς, τούς πανοσιωτάτους καθηγουμένους σύν ἱερομονάχοις καί μοναχοῖς, τούς ἐντιμοτάτους καί ἐλλογιμωτάτους κληρικούς, τούς σοφωτάτους καί λογιωτάτους διδασκάλους καί ἱεροκήρυκας, τούς εὐγενεστάτους καί χρησιμωτάτους ἄρχοντας καί ὅλον ἁπλῶς τό ἐμπιστευθέν σοι λογικόν τῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων εὐπειθέστατον ποίμνιον. Κἀμοῦ δέ τοῦ εὐτελοῦς σου εὐχέτου καί πιστοτάτου οἰκέτου δῴη διά τῆς σῆς εὐλογίας

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 198

Δέν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νά πραγματευθῶμεν εἰδικῶς καί ἐν ἐκτάσει τό σπουδαιότατον διά τήν ἰδίαν ἡμῶν πατρίδα ἱστορικόν γεγονός τῆς μεταναστεύσεως τῶν Κυπρίων εἰς τήν τοῦ Ἑλλησπόντου φιλόξενον χώραν[3]· ἀνατρέχοντες ὅμως εἰς τάς περί τούτου ἱστορικάς μαρτυρίας, σκοποῦμεν ἐνταῦθα νά δικαιώσωμεν τούς τίτλους, οὕστινας ἀποδίδει τό πολυχρόνιον τοῦτο εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου καί νά παραστήσωμεν τό ὀρθόν καί δίκαιον τοῦ νά καταλάβωσι τήν δέουσαν θέσιν ἐν τῇ «φήμῃ» τοῦ Μακαριωτάτου καί ταῖς ἐπισήμοις αὐτοῦ προσφωνήσεσιν.

Ἰουστινιανός ὁ Β΄, ὁ ἐπικληθείς Ῥινότμητος, υἱός καί διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ἀνῆλθεν εἰς τόν Βυζαντινόν θρόνον σχεδόν κατά τόν αὐτόν χρόνον, καθ' ὅν καί ὁ Ἀβδουλμελήκ, ἀνερῥήθη Καλίφης τῶν Ἀράβων ἐν Δαμασκῷ. Οἱ δύο ἄρχοντες, κατ' ἀρχάς μέν ἐν εἰρήνῃ διατελοῦντες, ἅτε τηροῦντες τήν συνθήκην, ἥν συνῆψαν οἱ προκάτοχοί των, περιεπλάκησαν εἶτα τῷ 691 εἰς πόλεμον, καθ' ὅν ἡ ὑπεροχή τῶν Ἀράβων κατά θάλασσαν καί ἡ ὡς ἐκ ταύτης ἀδυναμία τοῦ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος νά κρατήσῃ τήν Κύπρον ἠνάγκασεν Ἰουστινιανόν τόν Ῥινότμητον, ὅπως προβῇ εἰς τήν ἑπομένην ἀπόφασιν· συναισθανόμενος ὅτι ἠδυνάτει νά ὑπερασπίσῃ τούς χριστιανούς τῆς νήσου, ἀπεφάσισε νά μετοικίσῃ αὐτούς εἰς Μικρασίαν, παρά ν' ἀφήσῃ νά ἐθισθῶσιν εἰς τήν Ἀραβικήν διοίκησιν. Τότε λοιπόν οἱ πολλοί ἐκ τῶν Κυπρίων, ὑπό τόν Ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν Κωνσταντίας Ἰωάννην, μετενάστευσαν, ὑπακούοντες εἰς τήν αὐτοκρατορικήν ἐπιθυμίαν εἰς «Νέαν Ἰουστινιανούπολιν», ἥνπερ παρεχώρησεν εἰς αὐτούς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἑλλησπόντου, κειμένην παρά τήν Κύζικον, εἰς τά παράλια

ψυχῆς καί σώματος εἰρηναίαν κατάστασιν εἴς τε τά θεῖα καί σά προστάγματα υἱοπρεπῆ διάθεσιν καί εὐπείθειαν, ὅπως τε νεύῃς εὐμενῶς τῇ δουλικῇ μου προαιρέσει καί ἱλαρῶς ἀκούῃς προσφωνοῦντος πανδήμως και λέγοντος: Εἰς πολλά ἔτη δέσποτα, εἰς πολλά ἔτη δέσποτα, εἰς πολλά ἔτη δέσποτα»· 1697 Ἰουνίῳ 18 ἡμ. στ΄.

3. Ἀρχιμ. Κυπριανοῦ, *Ἱστορία Χρονολογική Κύπρου*, νέα ἔκδοσις, σελ. 551-580, Φιλίππου Γεωργίου, *Ἱστορικαί Εἰδήσεις Ἐκκλησίας Κύπρου*, σελ. 30-37, Φ. Ζαννέτου, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, σελ. 520-522, Hackett - Παπαϊωάννου, *ἔνθα ἀνωτέρω*, σελ. 55-65.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 199

τῆς Προποντίδος· ἐκ τῶν μεταναστῶν τούτων μεγάλα πλήθη ἀπώλοντο καθ' ὁδόν ἐκ ναυαγίων, νόσων καί πολλῶν ἄλλων αἰτίων.

Κατά τόν χρόνον τοῦτον ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ 691-692, συνήρχετο ἡ πενθέκτη ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενική Σύνοδος, πρό αὐτῆς δέ παρουσιάζετο ἡ περίστασις αὕτη ἄνευ ἀναλόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαιτοῦσα θεραπείαν δι' ἐξαιρετικῶν μέτρων· ἔπρεπε νά καθορισθῇ ἡ θέσις τοῦ πρόσφυγος Ἀρχιεπισκόπου καί τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας Του διά κανόνος, ὅστις βεβαίως δέν θά ἐδημιούργει προηγούμενον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ, καθότι ἡ περίστασις ἦτο ἐξαίρετος. Καί τῳόντι, διότι ὁλόκληρος χριστιανική κοινότης, ὑπό τήν ἡγεσίαν τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κεφαλῆς, τῇ αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ, κατέλιπε τήν πάτριον ἑστίαν καί τό ἔδαφός της, ἀποφεύγουσα τήν ἐπίθεσιν τῶν τῆς πίστεως ἐχθρῶν, καί ἐγκατεστάθη μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ διοικητικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῆς ὀργανισμοῦ ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ ἑτέρας Ἐκκλησίας. Ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀναγνωρίζων ἑαυτόν, ὡς τόν αἴτιον τῆς καταστάσεως ἐκείνης τῶν δυστυχῶν προσφύγων, καί συμπαθῶν τό ἀξιοθρήνητον τῆς θέσεως τοῦ Κυπρίου Ἀρχιεπισκόπου, ἀπολέσαντος τήν ἕδραν καί τά προνόμιά του, δι' αὐθαιρέτου ἀσκήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἀπέσπασε τήν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπό τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καί, ἀνυψῶν αὐτήν εἰς ἀνεξάρτητον Ἀρχιεπισκοπήν, ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῇ τόν Ἰωάννην, παραχωρῶν αὐτῷ ὅλα τά δίκαια καί προνόμια, ἅπερ ἐκέκτητο ἐν Κύπρῳ, παραχωρηθέντα, ὡς γνωστόν, τῷ θρόνῳ Κωνσταντίας διά τοῦ ἡ κανόνος τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 431 μ.Χ.[4]. Τήν νέαν αὐτήν κατάστασιν

4. «Πρᾶγμα παρά τούς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς καί τούς κανόνας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καινοτομούμενον καί τῆς πάντων ἐλευθερίας ἁπτόμενον προσήγγειλεν ὁ θεοφιλέστατος συνεπίσκοπος Ῥηγῖνος καί οἱ σύν αὐτῷ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τῆς Κυπρίων ἐπαρχίας Ζήνων καί Εὐάγριος. Ὅθεν, ἐπειδή τά κοινά πάθη μείζονος δεῖται τῆς θεραπείας, ὡς καί μείζονα τήν βλάβην φέροντα, καί μάλιστα εἰ μηδέ ἔθος ἀρχαῖον παρηκολούθησεν, ὥστε τόν ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχέων πόλεως τάς ἐν Κύπρῳ ποιεῖσθαι χειροτονίας, καθά διά τῶν λιβέλλων καί τῶν οἰκείων φωνῶν ἐδίδαξαν οἱ εὐλαβέστατοι ἄνδρες, οἱ τήν πρόσοδον τῇ ἁγίᾳ Συνόδῳ ποιησάμενοι, ἔξουσι τό ἀνεπηρέαστον καί ἀβίαστον οἱ τῶν ἁγίων

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 200

ἦλθον ἐπικυροῦντες καί οἱ πατέρες τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, καθόσον καί αὐτοῖς βεβαίως ἐφαίνετο ἄτοπον νά ὑποταγῇ εἰς ἄλλου κυβέρνησιν ἀρχιερεύς, κεκτημένος τοιαύτην ἐξέχουσαν θέσιν καί ἀρχηγός Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας. Ὁ κανών, ὁ ἀναγνωρίζων τό νέον καθεστώς τῆς Ἑλλησποντίου ἐπαρχίας, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Τοῦ ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰωάννου, τοῦ τῆς Κυπρίων νήσου προέδρου, ἅμα τῷ οἰκείῳ λαῷ ἐπί τήν Ἑλλησπόντιον ἐπαρχίαν διά τε τάς βαρβαρικάς ἐφόδους, διά τε τό τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερωθῆναι δουλείας καί καθαρῶς τοῖς σκήπτροις τοῦ Χριστιανικωτάτου κράτους ὑποταγῆναι, τῆς εἰρημένης μεταναστάντος νήσου, προνοίᾳ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καί μόχθῳ τοῦ φιλοχρίστου καί εὐσεβοῦς ἡμῶν βασιλέως, συνορῶμεν, ὥστε ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τά παρά τῶν ἐν Ἐφέσῳ τό πρότερον συνελθόντων θεοφόρων πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρός παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τήν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τό δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τόν ἐπ' αὐτῇ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον πάντων προεδρεύειν τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας καί ὑπό τῶν οἰκείων ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι, κατά τήν ἀρχαίαν συνήθειαν. Τά γάρ ἐν ἑκάστῃ Ἐκκλησίᾳ

Ἐκκλησιῶν τῶν κατά τήν Κύπρον προεστῶτες, κατά τούς κανόνας τῶν ὁσίων Πατέρων καί τήν ἀρχαίαν συνήθειαν, δι' ἑαυτῶν τάς χειροτονίας τῶν εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων ποιούμενοι· τό δέ αὐτό καί ἐπί τῶν ἄλλων διοικήσεων καί τῶν ἁπανταχοῦ ἐπαρχιῶν παραφυλαχθήσεται· ὥστε μηδένα τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἐπαρχίαν ἑτέραν, οὐκ οὖσαν ἄνωθεν καί ἐξ ἀρχῆς ὑπό τήν αὐτοῦ, ἤ γοῦν τῶν πρό αὐτοῦ χεῖρα καταλαμβάνειν· ἀλλ' εἰ καί τις κατέλαβε καί ὑφ' ἑαυτόν πεποίηται, βιασάμενος, ταύτην ἀποδιδόναι· ἵνα μή τῶν Πατέρων οἱ κανόνες παραβαίνωνται μηδέ ἐν ἱερουργίας προσχήματι ἐξουσίας τῦφος κοσμικῆς παρεισδύηται, μηδέ λάθωμεν τήν ἐλευθερίαν κατά μικρόν ἀπολέσαντες, ἥν ἡμῖν ἐδωρήσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πάντων ἀνθρώπων ἐλευθερωτής. Ἔδοξε τοίνυν τῇ ἁγίᾳ καί οἰκουμενικῇ Συνόδῳ σώζεσθαι ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ καθαρά καί ἀβίαστα τά αὐτῇ προσόντα δίκαια ἐξ ἀρχῆς καί ἄνωθεν, κατά τό πάλαι κρατῆσαν ἔθος, ἄδειαν ἔχοντος ἑκάστου Μητροπολίτου τά ἴσα τῶν πεπραγμένων πρός τό οἰκεῖον ἀσφαλές ἐκλαβεῖν. Εἰ δέ τις μαχόμενον τύπον τοῖς νῦν ὡρισμένοις προκομίσοι, ἄκυρον τοῦτον εἶναι ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ πάσῃ καί οἰκουμενικῇ Συνόδῳ (Ράλλη καί Ποτλῆ, *Σύνταγμα θείων καί ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Β΄, σελ. 203).

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 201

ἔθη καί οἱ θεοφόροι ἡμῶν πατέρες παραφυλάττεσθαι διεγνώκασι, τοῦ τῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπισκόπου ὑποκειμένου τῷ προέδρῳ τῆς εἰρημένης Ἰουστινιανουπόλεως, μιμήσει τῶν λοιπῶν ἁπάντων ἐπισκόπων, τῶν ὑπό τόν λεχθέντα θεοφιλέστατον πρόεδρον Ἰωάννην, ὑφ' οὗ χρείας καλούσης καί ὁ τῆς αὐτῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπίσκοπος χειροτονηθήσεται»[5].

Ἐξετάζοντες τά τοῦ κανόνος τούτου λέγομεν ἐν πρώτοις ὅτι, ὡς πρός τήν ἀκριβῆ ἑρμηνείαν τῶν λέξεων «τό δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», πολλή συζήτησις ἠγέρθη μεταξύ τῶν κανονολόγων. Καί ἡ μέν ἐκφορά αὕτη «τό δίκαιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως» φέρεται ἐν πλείσταις συλλογαῖς τῶν κανόνων, σημαίνει δ' ὡς εἰκός, ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰουστινιανουπόλεως, ἐκτός τῶν δικαίων, ἅτινα θά ἐκέκτητο ἐπί τοῦ λαοῦ καί τοῦ κλήρου αὐτοῦ τῶν Κυπρίων μεταναστῶν, ἅτινα ἐκέκτητο καί ἀρχιεπίσκοπος ὤν Κωνσταντίας τῆς Κύπρου, θά ἐξήσκει καί ἐπί τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου καί τοῦ ἐν Κυζίκῳ Μητροπολίτου αὐτῆς τήν ἐξουσίαν, ἥν εἶχον πρότερον οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε τά δίκαια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπί τῆς Ἑλλησποντίου ἐπαρχίας θά μετεφέροντο, διά τοῦ ἄνω ἀναγραφέντος λθ΄ κανόνος τῆς πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς τόν τῆς Νέας Ἰουστινιανουπόλεως Ἀρχιεπίσκοπον. Ὑπάρχει, ὅμως, καί ἑτέρα γραφή: «τό δίκαιον τῆς Κωνσταντιέων πόλεως», ἡ καί ὀρθοτέρα κατά τούς πλείστους σχολιαστάς, ἥτις βεβαίως σημαίνει ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰουστινιανουπόλεως θά ἀπέλαυε διά τοῦ κανόνος τούτου τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἐπί τῆς Ἑλλησποντίου ἐπαρχίας, ἅτινα ἐκυρώθησαν αὐτῷ ὑπό τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπί τῆς τῶν Κυπρίων νήσου, ὅτε ὁ θρόνος του ἦτο γνωστός ὡς «Κωνσταντιέων πόλις», ἤ «Κωνσταντία»· εἶναι ὅμως φανερόν ὅτι καί ὑπό τάς δύο γραφάς εὐοδοῦται ἡ ἔννοια τῆς Αὐτοκεφάλου ἐξουσίας, δι' ἧς περιεβλήθη ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως καί πρόεδρος παντός Ἑλλησπόντου».

Ἐν σχέσει πρός τό ὄνομα «Ἰουστινιανούπολις» διάφοροι γνῶ-

5. Κανών λθ΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ· Ράλλη-Ποτλῆ, *μν. ἔργ.*, τόμ. Β΄, σελ. 395.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 202

,μαι ἐξηνέχθησαν περί τε τοῦ τόπου, ὅν δηλοῖ καί τοῦ τύπου αὐτοῦ, ὡς ἀνωτέρω, ἤ ὡς «Ἰουστινιανή». Ὅτι τό ὄνομα Ἰουστινιανούπολις δέν ἀναφέρεται εἰς τόν τῆς Κύπρου Μητροπολιτικόν θρόνον, οὗτινος ὁ τίτλος εἶχε μεταβληθῆ εἰς «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως» ἀντί τοῦ «Κωνσταντίας» ὑπό τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β΄, ὅπως φρονοῦσιν ὁ Bereridge καί L. Allatius, εἶναι εὐνόητον· ὅτι δέν σημαίνει τήν νέαν Ἀρχιεπισκοπήν τῶν μεταναστῶν, ἥνπερ ἵδρυσαν εἰς τήν παρά τήν Κύζικον ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ πόλιν ἐκείνην, «Νέαν Ἰουστινιανούπολιν», ὅπερ φρονεῖ ὁ Le Quien, ἀποδεικνύει λίαν ὀρθῶς ὁ Φ. Γεωργίου[6]. Ὡς πρός δέ τόν τύπον τοῦ ὀνόματος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Φιλόθεος, τῷ 1740 συντάξας μελέτην, ἐπιγραφομένην «Σημειώσεις περί τῆς τῶν Κυπρίων Ἐκκλησίας καί ἔκθεσις περί τῶν προνομίων αὐτῆς», ἥν διέσωσεν ὁ Ἀρχιμ. Κυπριανός ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ[7], βεβαιοῖ ὅτι ἡ νῆσος ἦτο ἀκολούθως γνωστή ὑπό τό ὄνομα «Νέα Ἰουστινιανή». Τό σφάλμα ὅμως αὐτοῦ φαίνεται καί ἐκ τοῦ ὅτι περιπίπτων εἰς πολλήν σύγχυσιν νομίζει τό ἐπώνυμον δοθέν αὐτῇ ὑπό Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ τοῦ Μεγάλου χάριν τῆς συζύγου του Θεοδώρας τῆς Κυπρίας· ἐκτός ὅμως ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θά ὠνομάζετο «Θεοδωριάς» ἡ νῆσος, ἔχομεν κατά τούτου καί τό ὅτι «Νέα Ἰουστινιανή» ὠνομάσθη ἡ Καρχηδών μετά τήν ἅλωσιν αὐτῆς ὑπό τοῦ Βελισσαρίου τῷ 533. Οὔτε «Δευτέραν Ἰουστινιανήν» ἐκάλεσε τήν Κύπρον ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος, ὡς διατείνεται Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος, ὑφ' οὗ παραπλανᾶται καί ὁ Φιλόθεος, καθόσον «πρώτην Ἰουστινιανήν» μέν ἐκάλεσε τήν Ἀχρίδα, «δευτέραν δέ τήν Οὐλπιανήν τήν ἐν Ἰλλυρίᾳ (Οὐλπιανά τῆς σημερινῆς Μακεδονίας). Λοιπόν «Νέα Ἰουστινιανή» δέν εἶναι δυνατόν νά ὀνομάζηται οὔτε ἡ Κύπρος, ἀλλ' οὔτε καί ἡ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἀποικία τῶν Κυπρίων παρά τήν Κύζικον, ἀλλά «Νέα Ἰουστινιανούπολις», ὅπως ἠθέλησε νά κληθῇ Ἰουστινιανός Β΄ ὁ Ῥινότμητος (ἡ πόλις ἡ παρά τήν Κύζικον τῆς Ἑλλησποντίου ἐπαρχίας), πρός διάκρισιν ἀπό τῶν «Ἰουστινιανῶν»

6. Φ. Γεωργίου, *ἔνθ. ἀν.*, σελ. 33-35, ἐν τῇ ὑποσημειώσει.
7. Ἐν σελ. 551-581 τῆς νέας ἐκδόσεως.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 203

ἐκείνων πόλεων, ἅσπερ ᾠκοδόμησεν Ἰουστινιανός ὁ Α΄ ὁ Μέγας.

Δέν θά ἦτο λοιπόν ἄστοχον, ἀλλ' οὐδέ καί δύσκολον, ἐάν ἀντικαθίστα τήν λέξιν ταύτην ἐν τοῖς τίτλοις τοῦ ἡμετέρου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἡ ὀρθή «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως», ἵνα ἀποφευχθῇ ἡ σημερινή σύγχυσις· ἡ ἀποφυγή βεβαίως τῆς τοιαύτης συγχύσεως διά τῆς ἀλλαγῆς τῆς λέξεως «Νέας Ἰουστινιανῆς» ἐν ταῖς «φήμαις» θά ἦτο πολύ ἐπωφελεστέρα τῆς εὐκολίας τῆς γραφῆς αὐτῆς, ἀντί τῆς μᾶλλον πολυσυλλάβου «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως».

Ἀλλ' ἐρευνητέον νῦν τά προνόμια, ἅτινα ἐξεχωρήθησαν τῷ πρόσφυγι ἐκ Κύπρου Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντίας ἐπί τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου καί τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου πρότερον, ἦσαν μικρᾶς διαρκείας ἤ μεγάλης, προσωπικά ἤ τῷ θρόνῳ αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα, προσωρινά ἤ διαρκῆ. Ὁ Βαλσαμών, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ του εἰς τόν σχετικόν κανόνα, οὐδόλως διαφωτίζει ἡμᾶς, σημειοῖ δέ μόνον ὅτι ἤργει οὗτος, ὅτε ἡρμήνευεν[8]. Ὁ Ζωναρᾶς ὁμοίως ἐξηγεῖ, ὅτι τό μέρος τοῦ κανόνος τό περί τῆς Κυζίκου δέν ἦτο πλέον ἐν ἰσχύϊ, ὅτε ἔγραφεν, οὐδ' ἐπί τῶν λοιπῶν χωρῶν ἤ πόλεων τοῦ Ἑλλησπόντου εἶχε τότε ἡ Κύπρος ἐν τοῖς πράγμασιν οἱανδήποτε δικαιοδοσίαν[9]. Ὁ Ἀριστηνός, ὅμως, παρέχει λογικήν ἐξήγησιν λέγων ὅτι «ἐπεί ἡ Κύπρος τῆς ἐθνικῆς ἠλευθερώθη χειρός, ἐπανῆλθον αὖθις αἱ καθ' Ἑλλήσποντον Μητροπόλεις πρός τόν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον»[10]. Ὅτι ὄντως τά προνόμια ταῦτα οὐσιαστικῶς διήρκεσαν ἔλαττον τῶν ἑκατόν ἐτῶν τοῦτο φανεροῦται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ὑπογραφῶν τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καί τῶν τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς· ἐν τῇ πρώτῃ ὁ Ἰωάννης ὑπογράφει ὡς ἐπίσκοπος «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως», ἐνῷ ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ τότε Κύπρου Κωνσταντῖνος ὑπογράφει ὡς ἐπίσκοπος «Κωνσταντίας».

Ὡς πρός δέ τό προσωπικόν ἤ μή τῶν προνομίων, οἱ διαληφθέντες ἤδη ξένοι ἑρμηνευταί τῶν κανόνων Beveridge καί L. Allatius διαφωνοῦσιν· ὁ μέν Beveridge νομίζει αὐτά ὡς προσωπικά

8. Ράλλη-Ποτλῆ, *ἔνθ. ἀν*, τόμ. Β΄, σελ. 396.
9. Ράλλη-Ποτλῆ, *ἔνθ. ἀν.*, τόμ. Β΄, σελ. 396.
10. Ράλλη-Ποτλῆ, *ἔνθ. ἀν.*, τόμ. Β΄, σελ. 397.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 204

αὐτῷ τῷ ἰδίῳ Ἰωάννῃ δωρηθέντα, ὁ δέ Allatius θεωρεῖ μέν ταῦτα ὡς εἰς τό διηνεκές παραχωρηθέντα χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὅτι μετά τόν θάνατόν του ἠτόνησεν ὁ κανών, ὁ ταῦτα ἀπονέμων, αὐτός δ' ὁ Νέας Ἰουστινιανουπόλεως ὑπήχθη τῷ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὅμως, Κύπρου Φιλόθεος (1734-1759), ἐν τῇ μνησθείσῃ διατριβῇ αὐτοῦ, ἰσχυρῶς ἀντικρούει τήν γνώμην ταύτην, ὅτι δηλαδή ἡ παραχώρησις τῶν προνομίων ἦτο προσωρινή καί προσωπική. «Καί γάρ ἡ συνοδική αὕτη ψῆφος», λέγει, «προνοίᾳ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καί μόχθῳ τοῦ φιλοχρίστου καί εὐσεβοῦς βασιλέως, ὥς φησιν, οὐ τῷ τότε Ἀρχιεπισκόπῳ Ἰωάννῃ προσωπικῆς τινος τιμῆς ἕνεκεν, ἀλλά τῷ τούτου θρόνῳ τῇ Ἰουστινιανουπόλει, καί τῷ ἐπ' αὐτῇ καθισταμένῳ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ ταῦτα δίδωσι καί οὐ πρός καιρόν καί κατ' οἰκονομίαν, ἐς τ' ἄν δῆθεν ἡ Κύπρος τῆς βαρβαρικῆς ἐλευθερωθείη χειρός. Ἀνθ' ὧν ἐστερήθη προνομίων, ταῦτα χαριζομένη πεφιλοτίμηται τοῖς Κυπρίοις ὡς ἐπί λέξεως φαίνεται τοῖς ἀπαθῶς καί ἀδεκάστως τά τοῦ κανόνος κρίνουσι, καθά καί τοῖς διαληφθεῖσι τούτοις ἐξηγηταῖς ἐναργῶς δηλοῦται»[11]. Τό γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι ἐν τοῖς πράγμασιν ἡ ἐξουσία αὕτη ἐξέλιπε πρό τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὡς ἀνωτέρω ἐφάνη· εἶναι ἐπίσης πρός τούτοις φανερόν, ὅτι ἐτηρεῖτο ἔκτοτε τό προνόμιον τοῦτο ὡς ψιλός τίτλος ἐν τῇ «φήμῃ» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, τῷ πολυχρονισμῷ αὐτοῦ καί τοῖς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τίτλοις καί προσαγορεύσεσιν, ἔτι δέ καί ταῖς ἐγκυκλίοις εἰς ἀνάμνησιν, ὅτι ἦν ποτε, ὅτε ἦν Νέας Ἰουστινιανουπόλεως ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐτηρήθησαν καί πολλοί τίτλοι ψιλοί ἐν ταῖς φήμαις τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί τῶν Ἱεροσολύμων.

Πόσον οἱ ἑκάστοτε Ἀρχιεπίσκοποι τῆς νήσου ἡμῶν περιεῖπον ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τά προνόμια ταῦτα, τῇ παραδόσει καί τῇ ἱστορίᾳ στοιχοῦντες δεικνύει καί ἡ «Πρᾶξις» Ἐκλογῆς Μητροπολίτου Πάφου ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἱλαρίωνος τοῦ Κιγάλα,

11. Ἀρχιμ. Κυπριανοῦ, *μν. ἔργ.*, σελ. 559.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 205

περί οὗ θά ὁμιλήσωμεν προσεχῶς ἐν ἰδιαιτέρᾳ πραγματείᾳ. Ἐν τῇ πράξει, ταύτῃ γραφείσῃ τῇ κη΄ Δεκεμβρίου, ἰνδικτιῶνος ιε΄, ἤτοι τῷ 1676, ὁ σοφός Ἀρχιεπίσκοπος Ἱλαρίων, ἀναφερόμενος εἰς τά καθήκοντα καί δικαιώματα τοῦ ἐκλεγέντος ὑποψηφίου Νεκταρίου ἐν τῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης ἐν Λευκωσίᾳ καί χειροτονηθέντος κατόπιν Ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος καί Προέδρου τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Πάφου, προστίθησιν· «ᾧ τινι καί σάκκον ἀντί φελωνίου φορεῖν ἱερουργοῦντα φιλοδωρούμεθα, ἐγκόλπιά τε δύο καί μίτραν καί τά λοιπά πάντα τοῖς ὀρθοδόξοις ἀρχιερεῦσιν εἰθισμένα, πλήν τῆς ὑποκλαπείσης λάθρᾳ ματαίας τοῦ βασιλικοῦ σκήπτρου καταχρήσεως, ὅπερ, ὡς μόνῳ τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ ἡμῶν θρόνῳ πεφιλοτιμημένον ὑπό τῶν ἀοιδίμων πάλαι βασιλέων Ζήνωνος καί Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου μετά τῆς ἐρυθρᾶς ὑπογραφῆς, οὐδένα συγκοινωνόν τοῦ μεγίστου τούτου προνομίου ἀποδεχόμεθα. Τοῖς δέ λοιποῖς σεμνυνέσθω πᾶσι, Ὑπέρτιμός τε καί Ἔξαρχος λεγέσθω πάσης Παῤῥίας καί τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ ἡμετέρου κλίματος Πρωτόθρονος, καὐτοῦ τε τοῦ Σελευκείας, πλήν τοῦ Κυζίκου, ἥνπερ μετά παντός τοῦ Ἑλλησπόντου τῷ Κυπρίων θρόνῳ προσῳκείωσεν ἡ Ἕκτη Οἰκουμενική Σύνοδος· κανών λθ΄»[12]. Εἰς οὐδένα λοιπόν τῶν τῆς νήσου Ἀρχιερέων ἐπιτρέπει Κιγάλας Ἱλαρίων ὁ Ἀρχιεπίσκοπος χρῆσιν τοῦ βασιλικοῦ σκήπτρου καί τῆς δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ὑπογραφῆς, τόν δ' ἐκλεγέντα πρόεδρον Πάφου ἀναγνωρίζει Πρωτόθρονον τῶν λοιπῶν Μητροπολιτῶν τοῦ «Κυπριακοῦ κλίματος», πλήν τοῦ Μητροπολίτου Κυζίκου, ἥτις «μετά παντός τοῦ Ἑλλησπόντου ἐδόθη τῷ τῶν Κυπρίων θρόνῳ» ὑπό τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῷ 692.

Ἐξακολουθοῦσι λοιπόν οἱ τῆς νήσου Ἀρχιεπίσκοποι, παρ' ὅλον

12. Ἀρχιμ. Καλλινίκου Δελικάνη, *Ἔγγραφα Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, σελ. 663. Ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος ὡς Ἰουστινιανός Μέγας εἶναι Ἰουστινιανός Β΄ ὁ Ῥινότμητος, ἐφ' οὗ ἐδόθη τῷ Ἰουστινιανουπόλεως, κατά τἀνωτέρω, ἡ τῶν Ἑλλησποντίων ἐπαρχία. Ἡ δέ Σύνοδος, ἡ ταῦτα κατακυρώσασα, εἶναι ἡ ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτη Οἰκουμενική (691-692), καί οὐχί ἡ Ἕκτη Οἰκουμενική, ἡ τῷ 681 συνελθοῦσα ἐπί Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, πατρός τοῦ Ῥινοτμήτου, ὑπό Πρόεδρον τόν Γεώργιον Κωνσταντινουπόλεως τόν Κύπριον.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 206

ὅτι ἡ ἰσχύς τοῦ λθ΄ κανόνος οὐσιαστικῶς ἀνεστάλη καί τό καθεστώς, ὅπερ ἐγκαθιδρύθη δι᾽ αὐτοῦ, ἔπαυσεν ὑφιστάμενον, ἐξακολουθοῦσι καί ἐπί Τουρκοκρατίας νά ἀντέχωνται ζηλοτύπως τῶν προνομίων αὐτῶν, καίτοι τότε οὐδεμίαν βεβαίως ἀντίστοιχον ἀξίωσιν ἠδύναντο ν᾽ ἀνεγείρωσιν ἐν τοῖς πράγμασι· τοῦτ᾽ αὐτό βεβαίως συμβαίνει καί δι᾽ ὅλους τούς πατριαρχικούς Θρόνους καί τάς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, αἵτινες περιέπουσι μετά πάθους καί ἀμέτρου στοργῆς τά πάλαι καί τά ἐν ἰσχύϊ αὐτῶν προνόμια. Ἀλλά μήπως τοὐναντίον διαπράττοντες οἱ Κύπριοι, δέν θά ἐδείκνυον ἀσύγγνωστον ἀστοργίαν καί ἀδιαφορίαν πρός τά δίκαια τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας, ἀφοῦ θ᾽ ἀπελάκτουν προνομίας τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἀπονεμηθείσας ὑπό Συνόδου Οἰκουμενικῆς, ἐνῷ ὁ ταύτας κατακυρῶν κανών δέν ἀνῃρέθη ὑπ᾽ ἄλλου ἐπίσης Οἰκουμενικοῦ; Καί μήπως μόνον ὁ μεγαλεπήβολος τῆς Κύπρου ποιμενάρχης, ὁ σοφός θεολόγος Ἱλαρίων ὁ Κιγάλας, ἔκαμνε μνείαν τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ κλίματος τοῦ Κυπριακοῦ θρόνου», ἤ ἦτο ἡ ἀντίληψις περί τῶν Κυπριακῶν προνομίων καί δικαίων ἡ κρατοῦσα ἐν Κύπρῳ; Ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι μετά τῆς δευτέρας ὑποθέσεως ἀποδεικνύει ἡμῖν τό πολυχρόνιον, περί οὗ πρόκειται, καί εἰς οὗπερ τήν ἐξέτασιν ἐρχόμεθα ἀμέσως.

Ὅτι τό πολυχρόνιον τοῦτο ἦτο τό σύνηθες ᾀδόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φαίνεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς τῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ μνημονευθέντι χειρογράφῳ, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐκκλησιαστική ἐν Κύπρῳ συνείδησις ἀντείχετο τῶν διά τῶν κανόνων τῆς Γ΄ καί πενθέκτης Οἰκουμενικῶν Συνόδων δωρηθέντων τῇ Κυπριακῇ Ἐκκλησίᾳ δικαιωμάτων, ἀφοῦ ἀνευφήμει τόν Ποιμενάρχην ὡς Πρόεδρον παντός τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐν τῷ πολυχρονισμῷ λοιπόν εὐφημολογεῖται ὁ Μακαριώτατος Κύπρου ὡς «ἰσαπόστολος»· καί γάρ «ἀξιώτατος τῶν ἀποστόλων διάδοχος, τήν ὄντως ἀποστολικήν τοῦ μακαρίου Βαρνάβα καθέδραν ἀποστολικῶς ὡραΐζων», ὥσπερ ἐξηγεῖ ὁ μέγας σκευοφύλαξ τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Κύπρου Λεόντιος, ἐν τῷ ἐπακολουθοῦντι τόν πολυχρονισμόν ἐγκωμίῳ, ὅπερ ἀνωτέρω ἐδημοσιεύσαμεν καί φανερόν ὅτι ἀνήκει εἰς τόν κάλαμον τοῦ Λεοντίου, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τέλους· «Κἀμοῦ δέ, λέγει, τοῦ εὐτελοῦς

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 207

σου εὐχέτου καί πιστοτάτου οἰκέτου δῴη διά τῆς σῆς εὐλογίας ψυχῆς καί σώματος εἰρηναίαν κατάστασιν εἴς τε τά θεῖα καί σά προστάγματα υἱοπρεπῆ διάθεσιν καί εὐπείθειαν, ὅπως τε νεύῃς εὐμενῶς τῇ δουλικῇ μου προαιρέσει καί ἱλαρῶς ἀκούῃς προσφωνοῦντος πανδήμως καί λέγοντος: Εἰς πολλά ἔτη, δέσποτα, εἰς πολλά ἔτη δέσποτα, εἰς πολλά ἔτη, δέσποτα».

Ἐγκωμιάζεται, ὅπως εἴδομεν, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὡς «ἰσαπόστολος», καθό τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα τόν θρόνον κατέχων, ὥσπερ καί ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας Πατριάρχης ὡς «τρίτος καί δέκατος τῶν Ἀποστόλων» ὡς τοῦ Μάρκου διάδοχος. Κατωτέρω εὐφημεῖται ὡς «αὐθέντης καί δεσπότης», διότι, ὡς ἐπεξηγεῖ ὁ Λεόντιος ἐν τῷ ἐγκωμίῳ, εἶναι «ἐξαίρετος καί ὑπέροχος ἐν ἀρχιερεῦσι πᾶσι καί πατριάρχαις αὐτοῖς βασιλικοῖς δήπουθεν ἀπαστράπτων γνωρίσμασι, σκήπτρῳ, πορφύρᾳ τε καί στεφάνῳ καί χαρακτήρων ὑπογράφων δι᾽ ἐρυθρῶν», αὐθέντης ὄντως καί δεσπότης πρό τῆς ὑπό τούς Τούρκους δουλείας διά τά ταῦτα προνόμια τά ὑπό τοῦ Λεοντίου ἀναγραφέντα, τά ὄντως αὐτοκρατορικά καί δεσποτικά, μετά δέ ταύτην ἐκτός τούτων καί διά τήν ἐθναρχικήν αὐτοῦ ἰδιότητα.

Τοιοῦτός ἐστιν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου, ὅστις κατά τόν πολυχρονισμόν εἶναι καί «Νέας Ἰουστινιανῆς», ὅπερ ὀφείλει κατά τά ὄπισθεν νά διορθωθῇ εἰς «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως», διότι, καίτοι ἡ παραφθορά φαίνεται οὖσα παλαιά, οὐχ ἧττον ὅμως οὐδόλως ἔπεται, ὅτι δέον καί νά παραμείνῃ ἀδιόρθωτος. Ἀλλ᾽ ἐκτός τούτων καί «Πρόεδρος παντός Ἑλλησπόντου», συνῳδά καί τῷ λθ΄ κανόνι τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου[13], καθά ἡμῖν προγέγραπται, τῆς ἐξουσίας ταύτης ἀποτελούσης τό παλλάδιον τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας καί ἀγαπητόν προνόμιον, ἀναμιμνῆσκον ἅμα μέν τραγικάς ἡμέρας, ἅμα δέ ἀνταμοιβήν ὑπό τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας — ἀνταξίαν τῆς μεγάλης αὐταπαρνήσεως τῶν Κυπρίων Χριστιανῶν, καταλιπόντων τά πάντα διά τήν πίστιν αὐτῶν—, διά δικαιώματος, ὅπερ ὡς ἐκ τούτου τυγχάνει πάντῃ ἱερόν καί ἀναπαλλοτρίωτον.

13. «Πάντων προεδρεύειν», λέγει ὁ κανών, «τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας».

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 208

Ἐτηρήθη ὅθεν, καθώς τό πολυχρόνιον τοῦτο τρανολογεῖ, δι' ἱστορικούς καθαρῶς λόγους καί οὐχί πραγματικῆς ἐξουσίας, ὡς ἀνάμνησις τῆς φρικτῆς ἐκείνης ἐθνικῆς περιπετείας καί ἐκπατρισμοῦ τῶν προπατόρων ἡμῶν καί ὡς φόρος ἀϊδίου εὐγνωμοσύνης διά τήν φιλοξενίαν τῶν Ἑλλησποντίων πρός τούς ταλαιπώρους τῆς Κύπρου πρόσφυγας. Καί ὀφείλει σταθερῶς νά παραφυλάττηται, τό γε νῦν ἔχον, ἀναμιμνῃσκομένων ἡμῶν τῶν δυστυχῶν Ἑλλησποντίων τῆς σήμερον τήν ἀνάλογον περιπέτειαν· διότι μετά πάντων τῶν ταλαιπώρων ἀδελφῶν Μικρασιατῶν εὑρίσκονται κἀκεῖνοι εἰς τήν αὐτήν τοῖς Κυπρίοις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατάστασιν ἐγκαταλείψεως τῶν ἑστιῶν των, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος.

Πάντα ταῦτα, λέγομεν, δύνανται νά ὠθήσωσιν ἡμᾶς σήμερον, ὅπως διορθώσωμεν μέν τόν ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ φήμῃ τίτλον «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως», ἐπαναπροσθέσωμεν δέ καί τόν κακῶς ἀποβληθέντα «καί Προέδρου παντός Ἑλλησπόντου», τόν δι' ἀποφάσεως καί κανόνος Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ ἡμῶν δωρηθέντα. Ἐάν τίτλοι ἐκ κοσμικῆς ἐξουσίας καί παρά τῆς πολιτείας δοθέντες ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ ζηλοτύπως διά τῶν αἰώνων φυλάττωνται, πόσῳ μᾶλλον δέον νά ἐπανορθώσωμεν καί ἡμεῖς τό σφάλμα, ἐπαναπροσθέτοντες τόν παρά τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἀπονεμηθέντα; Καί ἐάν τηρῶμεν τό ἕτερον τοῦ τίτλου ἥμισυ «Νέας Ἰουστινιανουπόλεως», διατί νά μή ἐπαναπροσθέσωμεν καί τό συμπλήρωμά του, «καί Πρόεδρον παντός Ἑλλησπόντου», ἐφ' ὅσον θά εἶναι ψιλός τίτλος, οὐδενός δ' ἐπισκόπου τά δίκαια θά θίξῃ ἐν τῇ πραγματικότητι; Καί ἐάν τηρῶμεν ἀπαρεγκλίτως τήν χρῆσιν τοῦ σκήπτρου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ, τοῦ πορφυροῦ μανδύου καί τῆς διά κινναβάρεως ὑπογραφῆς, δῶρα τῇ Ἀρχιεπισκοπικῇ ἐξουσίᾳ παρά τοῦ Αὐτοκράτορος Ζήνωνος[14], διατί νά μή φυλάξωμεν φιλοστόργως καί ἐξ ὁλοκλήρου, καί οὐχί κεκολοβωμένα καί ἐστρεβλωμένα, τά παρά τῆς πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡμῖν δωρηθέντα;

Ὥστε θά τολμήσωμεν, ἐπί τῇ λαμπρᾷ εὐκαιρίᾳ τῶν Πανελλη-

14. Hackett-Παπαϊωάννου, *μν. ἔργ.*, σελ. 41.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 209

νίων ἐν Κύπρῳ ἀγώνων, λίαν βαθυσεβάστως νά προτείνωμεν εἰς τόν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον πάσης Κύπρου, Νέας Ἰουστινιανουπόλεως καί πρόεδρον παντός Ἑλλησπόντου Κον Κον Κύριλλον τόν Γον τόν ἀπό Κυρηνείας, ὅπως ἐπανορθώσῃ τό κατά τῆς ἱστορίας καί τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἀδίκημα, διορθῶν τούς τίτλους Αὐτοῦ κατά τἀνωτέρω. Βεβαίως διά μέν τάς συνήθεις ὑποθέσεις καί ἁπλᾶς ἐπιστολάς διά τό σύντομον καί εὔκολον θά παραμείνῃ ὁ ἁπλοῦς τίτλος, ὁ καί νῦν ἐν χρήσει, ὁ «Κύπρου Κύριλλος», διά τήν ἐπίσημον ὅμως ἀλληλογραφίαν καί τάς ἐγκυκλίους δέον νά ἐπανέλθῃ εἰς τόν ἱστορικόν καί τῆς παραδόσεως τύπον: «Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου, Νέας Ἰουστινιανουπόλεως καί πρόεδρος παντός Ἑλλησπόντου»· ὁπότε καί θά ἐπανευφημῆται ὧδε: «Κυρίλλου τοῦ Μακαριωτάτου καί Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου πάσης Κύπρου, Νέας Ἰουστινιανουπόλεως καί Προέδρου παντός Ἑλλησπόντου, ἡμῶν δέ Πατρός καί ποιμενάρχου, πολλά τά ἔτη». Τότε καί ὁ Πολυχρονισμός θά μετασκευασθῇ ὡς ἕπεται: «Πολυχρόνιον ποιήσαι Κύριος ὁ Θεός τόν Μακαριώτατον καί Σεβασμιώτατον Πατέρα, Ποιμενάρχην καί Σεπτόν ἡμῶν Δεσπότην, Ἀρχιεπίσκοπον πάσης Κύπρου, Νέας Ἰουστινιανουπόλεως καί Πρόεδρον παντός Ἑλλησπόντου Κύριον Κύριον Κύριλλον· εἰς πολλά ἔτη, εἰς πολλά ἔτη, εἰς πολλά ἔτη».

Ἔγραφον ἐν Λεμεσῷ, μηνί Ἰανουαρίῳ 1925. Διάκονος Λεόντιος Σ. Λεοντίου Δ.Θ., Καθηγητής τοῦ Παγκυπρίου Ἱεροδιδασκαλείου.

Πηγή: Δημοφ. Ἑνωτιάδου, *Παγκύπριον Λεύκωμα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1925, σ. 11-26.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 210

2

ΗΘΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΗΜΩΝ

Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Ποιμαντορικῆς Περιοδείας
τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου κου Ἰακώβου

Παρακολουθήσας τήν ποιμαντορικήν περιοδείαν τοῦ Σεβασμιωτάτου ἡμῶν Μητροπολίτου Πάφου ἀνά τάς κοινότητας τῆς θεοσώστου αὐτοῦ ἐπαρχίας κατενόησα ἤδη ἐμπειρικῶς τήν ἀναγκαιότητα ταύτης, ὡς πρός τήν θρησκευτικήν καί ἠθικήν συγκρότησιν τοῦ χριστεπωνύμου ποιμνίου καί τήν καθοδήγησιν αὐτοῦ εἰς νομάς σωτηρίους. Καί τῷ ὄντι, διότι ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία σκοπόν ἔχει πρακτικόν νά ῥυθμίσῃ τόν βίον τοῦ νέου ἐν τῇ χάριτι αὐτῆς ἀνθρώπου, οὕτως ὥστε, ἀπό δυνάμεως εἰς δύναμιν ἠθικήν προαγόμενος, νά συνεισφέρῃ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών του, ὅπως καταντήσῃ ἡ χριστιανική κοινωνία ἐπί τῆς γῆς πιστή εἰκών τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅπως διά τήν κοινωνικήν ἀνάπτυξιν καί πολιτικήν πρόοδον ὑπάρχει ἀνάγκη ἐντατικῆς ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν ἁρμοδίων, οὕτω καί διά τήν καλλιέργειαν τῶν ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων καί τῶν ἠθικῶν τοιούτων χρειάζεται ἡ ἐργασία τῶν ἁρμοδίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἄοκνος καί ἄγρυπνος, ὥστε, διά τῶν ἱερῶν μυστηρίων καί τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου, νά διαδίδωσι τόν φωτισμόν καί ὑποβοηθῶσιν, ὡς καλοί γεωργοί τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κυρίου, τήν ἐπίδοσιν καί προκοπήν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Πρός ἐπίτευξιν τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων οἱ Ἐπίσκοποι ἀπό καταβολῆς τῆς θεοδμήτου Ἐκκλησίας καί πρός ἐπόπτευσιν διά τήν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἱερῶν κανόνων καί τήν ἱεροπρεπῆ τοῦ κλήρου διαγωγήν περιοδεύουσι τήν ἐπισκοπικήν αὐτῶν παροικίαν καί πληροφοροῦσιν ἑαυτούς ἐκ τοῦ σύνεγγυς περί τῶν ἀνωτέρω, στοιχοῦντες τῷ παραδείγματι τῶν θείων Ἀποστόλων καί τῶν πρώτων ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Ποιμένων. Οὕτω καί νῦν, διά τῆς ἐν λόγῳ περιοδείας, ἐκτός τῶν ἄνω ἀποτελεσμάτων ἐνεσταλάχθη μέν βάλσαμον παρηγορίας εἰς τάς καρδίας τῶν χριστιανῶν, πιεζομένας δεινῶς ὑπό τῆς κρατούσης κακοδαιμονίας, καί ἀφοῦ

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 211

οὗτοι ἤντλησαν ψυχικόν θάῤῥος, ἐκαλλιεργήθη ἐν αὐτοῖς πίστις καί ἐλπίς πρός ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀργαλέου ἀγῶνος τῆς ζωῆς. Ἀλλά καί ἡμεῖς ἠντλήσαμεν διάφορα διδάγματα καί ἔσχομεν ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἅς τινας συνοψίζομεν ἐν τοῖς ἑξῆς, τήν διόρθωσιν ταύτης ἐπιποθοῦντες καί καλῶς γνωρίζοντες, ὅτι πᾶσα κοινωνική πρόοδος καί ἀνάπτυξις, ἥν πάντες ἐπιδιώκομεν, δέον νά στηρίζηται ἐπί τῆς ἠθικῆς τοιαύτης διά νά εἶναι σταθερά καί διαρκής.

Οὕτω δέ συμβάλλομεν καί εἰς τήν ἁρμονίαν τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀγαπητῆς «Ἐλευθερίας» πρός ἐξιχνίασιν τῶν αἰτίων τῆς σημερινῆς ὑλικῆς κακοδαιμονίας, καθ' ὅσον σπεύδομεν νά σκιαγραφήσωμεν, ἔστω καί ἐν ἁδραῖς γραμμαῖς, τήν θρησκευτικήν καί ἠθικήν τοιαύτην, ἐξ ὧν ἤρτηται κατά μέγιστον μέρος καί ἡ κοσμική καί οἰκονομική, ὥστε, προσέχοντες τόν νοῦν εἰς τήν ἐκείνης διόρθωσιν, νά καταντήσωμεν εἰς τάς ἀρίστας σκέψεις, ὡς πρός τήν ἀσφαλῆ διόρθωσιν τῆς τελευταίας.

Τό θρησκευτικόν συναίσθημα τοῦ λαοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ κατά τε τήν Φιλοσοφίαν καί τήν Θεολογίαν τήν κρηπῖδα τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καί ὡς ἐκ τούτου δέον νά ἐξετασθῇ πρῶτον, ὑφίσταται τῷ ὄντι κλονισμόν ἰσχυρόν ἔν τε ταῖς πόλεσι καί τοῖς χωρίοις ἐξ αἰτίων, εἴτε διαφόρων, εἴτε καί τῶν αὐτῶν. Τό ὑλιστικόν δηλαδή πνεῦμα, ὅπερ διακρίνει τάς οὕτω λεγομένας πεπολιτισμένας κοινότητας τῶν πόλεων, κυρίως κατά τούς ὑστέρους καιρούς, ἐγέννησεν ἀκόρεστον δίψαν ἡδονιστικῆς ἀπολαύσεως καί οὕτω σημαντικῶς ἐπηρέασε τό θρησκευτικόν συναίσθημα, τό ἐκ πνευματικωτέρας τἀνάπαλιν ζωῆς στρεφόμενον καί παραδίδει ταύτας βαθμηδόν εἰς τήν ἐμπαθῆ λατρείαν τῆς ὕλης.

Ἐξ ἄλλου αἱ κατώτεραι τάξεις τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων παραδειγματιζόμεναι καί ὡς ἐκ τῆς θρησκευτικῆς των ἀγνωσίας παρορμώμεναι εἰς δεισιδαιμονίας καί προλήψεις, οὕτω δέ παραμελοῦσαι τό πνεῦμα τῆς θρησκείας καί προσκολλώμεναι εἰς τούς ξηρούς τύπους, λατρεύουσι τούτους ἐπί ζημίᾳ ἀνυπολογίστῳ τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας καί καταντῶσι λοιπόν εἰς τήν εἰ-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 212

δωλολατρίαν, λατρεύουσι καί αὗται τάς ἡδονάς καί τήν ὕλην.

Ἐάν δέ τώρα θελήσητε, νά στρέψητε ἐταστικόν τό βλέμμα καί ἐπί τῶν χωριτικῶν κοινοτήτων, θά τάς εὕρητε οὐδέν ἧττον διατελούσας ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει, καθ' ὅσον καί αὗται, κακῶς παραδειγματιζόμεναι ἐκ τῶν πόλεων, ἤ καί ἐπί τῆς ῥάχεως φέρουσαι οἰκτράν τοῦ χρόνου τῆς δουλείας θρησκευτικήν παράδοσιν καί γέμουσαι προλήψεων γελοίων καί δεισιδαιμονιῶν ἀθλίων, ἄγονται καί ἄκουσαι εἰς τήν ἀνεπίγνωστον εἰδωλολατρίαν, ἐμπαθῶς προσκολλώμεναι εἰς τάς κατωτέρας ἡδονάς καί τήν λατρείαν τῆς ὕλης. Καί νῦν ἐκ τοιούτου θρησκευτικοῦ καταντήματος τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν σημερινῶν χριστιανῶν εἶναι φανερόν ὅτι δέν θά ἠδύνατο νά προέλθῃ ἠθική κατάστασις παρήγορος, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι πάντοτε ἀπόῤῥοια ἀναλόγων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Ὅπου λοιπόν τό θρησκευτικόν συναίσθημα ἠτόνησε καί ἡ ἀγάπη πρός τόν δίκαιον Θεόν διεσαλεύθη, ἐκεῖ καί τό αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης πρός τούς ἀνθρώπους ἠμβλύνθη καί ὁ σεβασμός πρός τήν ξένην περιουσίαν ἐξέλιπε καί οἱ κλέπται καί λῃσταί δέν περιφέρονται πλέον πάνοπλοι εἰς τά ὄρη, ἀλλ' ὑπό τό ὄνομα τοῦ ἐντίμου ζῶσιν ἐν μέσῃ κοινωνίᾳ. Διότι δυστυχῶς ὑπάρχουσι καί παρ' ἡμῖν οἱ δολιευόμενοι ἐν τῇ συναλλαγῇ των διά μέτρων καί σταθμῶν ἐλλιπῶν καί ἐξαπατῶντες τούς ἁπλοϊκωτέρους καί οἱ δι' ἐπιτηδείων διαφημίσεων διαδίδοντες νενοθευμένα προϊόντα καί ἐμπορεύματα, πολλάκις δέ καί ἐπιβλαβῆ εἰς τήν δημοσίαν ὑγείαν. Κινοῦνται ἐξ ἄλλου ἐμπόρια, ἐν οἷς πρωτεύει τό ψεῦδος καί ἡ ἀπάτη καί ἡ κερδοσκοπία ἡ ἄνομος παίζει πρόσωπον ταχυδακτυλουργοῦ, καταχρήσεις ἀκούονται καί τάσις ἐκδηλοῦται συχνῶς πρός πλουτισμόν διά μέσων ἀθεμίτων, καθ' ὅσον ἀκούεται ὅτι ὁ τάδε, πωλῶν ὕδωρ ἀντί γάλακτος ἔπλασεν ἐκ τοῦ μηδενός περιουσίαν κολοσσιαίαν καί ὁ ἄλλος πωλῶν οἶνον νενοθευμένον, ἤ κολοκύνθια παρεσκευασμένα εἰς βούτυρον καί τόσα ἄλλα, ὁμοίως ἀπέκτησε πληθύν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν.

Ποῦ δέ νά κατατάξῃ τις τούς τοκογλύφους, τούς ὁποίους συνεχῶς δαιμονίζει ὁ παράνομος τοῦ χρυσίου τοκετός, ὥστε μέ φορτία δυσβάστακτα νά δεσμεύουν τόν τράχηλον τῶν δυσμοίρων ὀ-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 213

φειλετῶν; Καί ἆρά γε νά τό πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπάρχουν μεταξύ ἡμῶν ἄνθρωποι ἰδιοτελῶς διαχειριζόμενοι δημόσια, ἤ ἱερά καθιδρύματα καί πλουτίζοντες εἰς βάρος τοῦ κοινοῦ καί τῶν θείων; Ἑτέρωθεν ἀγρόται μεταθέτουσι τά σύνορα τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἵν' ἀφαιρέσωσι λάθρᾳ ἐκ τῆς γειτονικῆς γῆς, ἤ ἔχοντες διαθέσιμα χρήματα δέν πληρώνουσι τά χρέη των, ἀλλά ζῶσιν εἰς βάρος τῶν δανειστῶν των κλονίζοντες οἱ ἴδιοι τήν οἰκονομικήν των πίστιν καί τήν ἠθικήν των ὑπόστασιν.

Ἀλλοῦ ἡ ῥᾳστώνη βασιλεύει καί σώματα ἡράκλεια σήπονται ἐν τῷ τέλματι τῆς ὀκνηρίας καί κηφῆνες ζῶσιν εἰς βάρος μελισσῶν, ἀνόσιοι δέ διακρίνονται φωλεαί τυχηρῶν παιγνιδίων, ὅπου ὁ πτωχός οἰκογενειάρχης εἴτε παραπλανώμενος ἔξωθεν, εἴτε ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν κακῶν του κλίσεων, διασπαθίζει ἐν μιᾷ στιγμῇ τό κέρδος ὅλης τῆς ἑβδομάδος καί φεύγει πολλάκις καί χρεωμένος, ἀδικῶν οὕτω καί τήν σύζυγον καί τά λιμώττοντα τέκνα του. Ἐκεῖ σκοτεινά ὑπόγεια τοῦ Βάκχου, ὅπου ὁ λογικός ἄνθρωπος ἀποκτηνοῦται καί διά κακίστης ἁμίλλης κατορθοῦται ἡ πρόοδος τοῦ κακοῦ, ἐκεῖ καί μέγαρα ὑψηλά καί πολυώνυμα κέντρα διαφθορᾶς, ὅπου ὄργια τελοῦνται καί πλανῶνται ἀστήρικτοι ψυχαί καί παίζεται ἡ τιμή ἀπλάστων πλασμάτων καί χαρύβδεις ῥοφῶσι πᾶν ἱερόν καί ὅσιον καί ἄτομα ὑποχείρια κτηνωδῶν ὁρμῶν δέν φείδονται μέσων διά τήν ἀπόλαυσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρός θεραπείαν τῶν τοιούτων ὀρέξεων.

Ἐν τοιαύτῃ δέ κοινωνίᾳ πόῤῥω ἀπεχούσῃ τῆς ἁγίας ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καί ἡ οἰκογένεια, ἡ βάσις αὐτῆς, δεινήν διατρέχει κρίσιν· εἶναι σπάνιαι σήμερον, πρό πάντων ἐν ταῖς πόλεσιν, αἱ ὡραῖαι καί εὐσεβεῖς ἑλληνικαί οἰκογενειακαί παραδόσεις, καθ' ἃς ὁ ἀνήρ διέβλεπεν ἐν τῷ προσώπῳ τῆς συζύγου σύντροφον μοναδικόν καί πολύτιμον ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς καί τά τέκνα ἀνατρεφόμενα «ἐν παιδείᾳ καί νουθεσίᾳ Κυρίου» ἐπειθάρχουν «ὑποτασσόμενα κατά πάντα τοῖς γονεῦσι» καί αἱ σύζυγοι ἦσαν ἀφιερωμέναι ὡς πισταί ἑστιάδες εἰς τόν οἶκον τοῦ ὁποίου τήν τιμήν περί πλείστου ἐποιοῦντο.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 214

Ἀντί τῆς προγονικῆς ἀρετῆς καί τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς τρομακτική τῶν ἠθῶν ἔκλυσις ἀρχίζει νά ἐπικρατῇ, ἀνόητα καί ἐξευτελιστικά ἔθιμα, ἐγωϊσμός καί ἀλαζονεία, πολυτέλεια ἐξωφρενική καί ματαιοφροσύνη, διπροσωπία καί δολιότης, μοχθηρία καί φθόνος, πλεονεξία καί ἀπληστία καί σκληρότης καί ἀγριότης πρός τούς πάσχοντας καί τούς ἐνδεεῖς, ἐγείρονται πάντα ὡς κύματα ἀφρίζοντα καί ἀναταράσσοντα τήν θάλασσαν τοῦ βίου εἰς ἀγρίαν καί φοβεράν καταιγίδα.

Ποῦ βαδίζει συσσειομένη ἐν σφοδρᾷ τρικυμίᾳ ἡ σημερινή κοινωνία; Πρός τό χρηματιστήριον, πρός τάς τραπέζας, πρός τόν μαμμωνᾶν ἑνί λόγῳ, εἰς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσομάλλου δέρατος καί τῆς φιλοσοφικῆς λίθου, ἀφ' οὗ πλέον καί αὐτή ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς μετεβλήθη ἀπό ἠθοπλαστικῆς εἰς τελείως πρακτικήν. Πρό πεντηκονταετίας αἱ μητέρες ἐλάμβανον τά τέκνα των εἰς τά γόνατα καί τά ἐδίδασκον τό Εὐαγγέλιον καί τήν προγονικήν μας σοφίαν, ἀλλά σήμερον ἐκτιμᾶται πλειότερον πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀγγλικῆς, ἤ γαλλικῆς, ἤ γερμανικῆς προελεύσεως!

Ἡ οἰκογένεια σήμερον δέν φροντίζει νά καθοδηγήσῃ εἰς τήν θρησκευτικήν διδασκαλίαν τά τέκνα της, ὅπου θά εὕρωσι τήν ἀληθῆ μόρφωσιν καί ἠθικοποίησιν, βάσιν στερεάν καί ἀκλινῆ διά τόν βίον —οὐδέ πρός τήν εὐαγγελικήν ἀλήθειαν σήμερον, ὁπότε αἱ θρησκευτικαί γνώσεις ἐθεωρήθησαν ἀποκλειστικῶς ἀναγκαῖαι διά τούς «καλογήρους», ἐνῷ εἰς τά ἄλλα ἔθνη, ὅπως εἰς τήν Ἀγγλίαν καί Ἀμερικήν, θεωροῦνται ἀπαραίτητοι διά πάντα νέον καί δή νέαν, συζητούμεναι ἀκόμη καί εἰς τάς αἰθούσας— οὐδ' ὑπό τάς παρηγόρους πτέρυγας καί τήν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' οὗ κατηντήσαμεν βαθμηδόν εἰς τό σκότος καί τήν σκιάν θανατηφόρου ψυχικῆς ἀγνωσίας, γέμοντες θρησκευτικῶν δεισιδαιμονιῶν καί προλήψεων πεπαιδευμένοι τε καί ἀπαίδευτοι, σήμερον, ὁπότε καί αὐτός ὁ κλῆρος (ὀφείλομεν νά τό ὁμολογήσωμεν), ὅστις ἔπρεπε νά εἶναι ὁ λύχνος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, πλέει εἰς πέλαγος πυκνῆς ἀμαθείας.

Τέλος πάντων, ἡ ἠθική χαλάρωσις εἶναι τόσον καταφανής, ὥστε

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 215

παρά πάντων ὁμολογεῖται, ὅτι εἰσέδυσε μέχρι τῶν σπλάγχνων τῆς κοινωνίας ἐπαπειλοῦσα τήν ἀποσύνθεσιν αὐτῆς καί ὅπου καί ἄν στραφῇ τις ἀκούει παντοῦ μεμψιμοιρίας κατά τῆς ἠθικῆς καταστάσεως καί αἰτιάσεις δι' αὐτήν, τῶν μέν κατά τῶν δέ. Ἐκ τοῦ λαοῦ οἱ γέροντες μέμφονται τούς νεωτέρους, ὡς ἀποβαλόντας τήν κοσμιότητα καί σεμνότητα τῶν παλαιῶν χρόνων καί ἀναπολοῦσι μετά στεναγμῶν τήν ἀφέλειαν καί χρηστότητα τῆς παρελθούσης γενεᾶς· οἱ νεώτεροι μέμφονται τούς πρεσβυτέρους, ὡς αἰτίους γενομένους τῆς σημερινῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν νέων, οὕς βλάπτουσι διά τοῦ κακοῦ των παραδείγματος καί τῆς ἐν τῇ ἀνατροφῇ ἀμεριμνησίας.

Οἱ κληρικοί κατηγοροῦσι τούς λαϊκούς, ὡς ἐπεμβαίνοντας εἰς τά πράγματα τῆς Ἐκκλησίας καί διοικοῦντες τήν περιουσίαν αὐτῆς ὡς ἐπίτροποι τῶν ναῶν καί μηδόλως προνοοῦντας περί τῆς συντηρήσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἐγκαταλείποντας αὐτούς νά ψωμοζητῶσιν· οἱ λαϊκοί τοὐναντίον κατηγοροῦσι τούς κληρικούς ὡς ἀγραμμάτους καί ὡς ἐκ τούτου μή δυναμένους νά ἐπιδράσωσι σήμερον ἐπί τῆς κοινωνίας, εἴτε διά τῆς διδασκαλίας των, εἴτε διά τῆς πνευματικῆς των κινήσεως.

Ἐν τέλει δέ οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπηρετοῦντες, ἤ πολιτικῶς τόν λαόν διευθύνοντες, ἀγανακτοῦσι κατά τῆς ἠθικῆς τῶν πολιτῶν παραλύσεως καί μή δυνάμενοι νά ἐπιβληθῶσι καί ἀναχαιτίσωσι τόν καταστρεπτικόν τῆς διαφθορᾶς χείμαῤῥον διά τῆς ἰσχύος τοῦ ἐξωτερικοῦ νόμου, μένουσιν ἁπλοῖ θεαταί τοῦ καταποντίζοντος ῥεύματος· οἱ πολῖται ἀφ' ἑτέρου μέμφονται πολλάκις ἐκείνους ὡς καταπατοῦντας τούς νόμους καί τάς ἀποφάσεις, τῶν ὁποίων τήν τήρησιν καί ἐφαρμογήν ἀνέλαβον νά ἐπιβάλωσιν εἰς τούς ἄλλους, καί προβάλλουσιν ὡς δικαιολογίαν τῆς παραβάσεως τῆς ἰδικῆς των τήν ὑπ' ἐκείνων τοῦ νόμου παράβασιν.

Ἐκ τῶν ἀμοιβαίων τούτων ἀντεγκλήσεων προκύπτει ἡ ἀπορία, ὁποῖον ἆρά γε τῶν ἐγκαλούντων μερῶν ἔχει δίκαιον καί ὁποῖον τοὐναντίον τό ἄδικον. Ὁπωσδήποτε καί ἄν ἐξετάσωμεν τό πρᾶγμα, ὅταν εἰσδύσωμεν εἰς τό βάθος τῆς καταστάσεως, ἀφήνοντες τάς

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 216

ἐπιπολαίας κρίσεις καί ἐπικρίσεις, θ' ἀποφανθῶμεν ὅτι πάντες πταίομεν, πρεσβύτεροι καί νεώτεροι, κληρικοί καί λαϊκοί, προεστῶτες καί πολῖται καί ἀγρόται. Πρός διόρθωσιν λοιπόν τῆς ἀθλιότητος ταύτης ὀφείλει νά κατορθωθῇ ἡ μεταβολή κακῶν γνωμῶν καί φρονημάτων καί μετά καλλιτέραν καί σοβαρωτέραν σκέψιν περί τῆς κρατούσης ἠθικῆς καταπτώσεως, νά ληφθῇ ἀκλόνητος ἀπόφασις, ἰδιαιτέρως ὑφ' ἑνός ἑκάστου καί συνολικῶς ὑφ' ὅλων ὁμοῦ, πρός πραγματικήν μεταμέλειαν ἀπό τῶν πονηριῶν, ἀδικιῶν καί τῆς σκολιᾶς ὁδοῦ τοῦ μίσους, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καί τῆς καταδυναστεύσεως τῶν πτωχῶν καί τῶν ἀδυνάτων.

Ἐάν ὅμως θέλωμεν τό ταχύτερον νά ἀρχίσῃ ἡ ἀνασύνταξις τῶν ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων καί σταθερῶς νά βαδίσωμεν πρός πᾶσαν πρόοδον, ὀφείλει ἡ ἀνάπλασις ν' ἀρχίσῃ ἀπό τῶν ἀνωτέρων, εἴτε ὡς πρός τήν πνευματικήν ὑπεροχήν, εἴτε ὡς πρός τήν ὑλικήν καί κοσμικήν τοιαύτην, τάξεων, ἐπειδή ἡ κοινωνία ἡμῶν σήμερον εὑρίσκεται εἰς παιδικήν ἡλικίαν· καί καθώς ἀκριβῶς τά παιδία μᾶλλον διά τοῦ παραδείγματος, ἤ διά τῆς ξηρᾶς διδασκαλίας δύνανται νά παιδαγωγηθῶσιν, οὕτω καί ἐκείνη μᾶλλον διά τοῦ παραδείγματος, παρά διά τῶν ἀφῃρημένων θεωριῶν χειραγωγουμένη ὑπό τῶν τεταγμένων λειτουργῶν της, εἴτε πνευματικῶν, εἴτε πολιτικῶν, δύναται νά προκόψῃ. Βεβαίως πεπολιτισμένοι ἄνθρωποι δέν περιμένουσι παραδείγματα ἐκ τῶν ἄνωθεν, ἀλλά τηροῦσι τούς νόμους ἀδιαφοροῦντες πρός τήν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τῶν ἄλλων· τό τοιοῦτον, ὅμως, προαπαιτεῖ μόρφωσιν καί ἀνάπτυξιν ἀρκετά μεγάλην, ἧς στερεῖται ὁμολογουμένως ἡ ἡμετέρα κοινωνία, ἡ παραδειγματιζομένη ἐκ τῶν κακῶν πράξεων περισσότερον, ἀκόμη καί τῶν μικρῶν παιδίων.

Ἠθική πρᾶξις τῶν τά πρῶτα φερόντων ἐν ταῖς κοινότησιν δύναται νά ἐπενεργήσῃ ἐπί τῶν πολιτῶν καί τῶν ἀγροτῶν πολύ ἀποτελεσματικώτερον, παρά πολυετής διδασκαλία ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, ἐναντία πρός τό παράδειγμα. Ἐάν οἱ διανοούμενοι καί οἱ ὑλικῶς τῶν ἄλλων ὑπερτεροῦντες γίνωσιν ἀληθῶς πεπολιτισμένοι, δηλαδή μεμορφωμένοι ἠθικῶς καί οὐχί μόνον ἐξωτερικῶς καί τηρῶσι τούς

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 217

τε θρησκευτικούς καί πολιτικούς νόμους καί κατ' ἰδίαν καί δημοσίᾳ οὐδέποτε δέ καταπατῶσι τά δικαιώματα τῶν ἄλλων, τότε καί οἱ ὑστεροῦντες, εἴτε εἰς μόρφωσιν, εἴτε εἰς πλοῦτον καί κοινωνικήν θέσιν, προθύμως θά πείθωνται τοῖς νόμοις, θρησκευτικοῖς τε καί πολιτικοῖς.

Καί τῷ ὄντι· παρετηρήσαμεν ὅτι εἰς ἐκείνας ἐκ τῶν κοινοτήτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, εἰς τάς ὁποίας οἱ προΰχοντες καί οἱ ὁπωσδήποτε ὑψηλότερον ἱστάμενοι εἶναι τίμιοι καί ἐνάρετοι, ἐκεῖ καί οἱ χωρικοί εἶναι ἠθικοθρησκευτικῶς εὔπλαστοι· ὅπου δέ τοὐναντίον ἐκεῖνοι εἶναι ἄδικοι καί ἅρπαγες, τοκογλύφοι καί ἀνοικτίρμονες, ἀνήθικοι καί ὑλόφρονες, ἐκεῖ καί οἱ ἴδιοι ὑστεροῦσι τρομακτικῶς ἐν τῷ ἠθικῷ πεδίῳ, ὄντες τελείως ἀπαίδευτοι ψυχικῶς καί ἀμόρφωτοι πνευματικῶς, ὥστε πᾶσα προσπάθεια πρός ἀνόρθωσιν αὐτῶν ν' ἀποβαίνῃ ἄκαρπος. Καί ναί μέν ὁ Κύπριος, ὡς Ἕλλην χριστιανός, διακρίνεται διά τήν ἐμμονήν του εἰς τά πάτρια, ἀλλ' ἀφ' ἑνός μέν αἱ παραδόσεις αὗται διεστρεβλώθησαν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δουλείας, ἀφ' ἑτέρου δέ μοι φαίνεται, ὅτι σήμερον —ἰδίως ἐν ταῖς πόλεσι— κατήντησε χαμαιλέων ἀλλάσσων χρώματα ἀναλόγως πρός τόν ἄνεμον, ὅστις θά φυσήσῃ ἐκ τῆς Ἑσπερίας, εὐκόλως δέ μιμεῖται —ἰδίως ἐν τοῖς χωρίοις— κακάς πράξεις ὁμοφύλου καί ὁμοθρήσκου.

Ἀφοῦ λοιπόν οὕτως ἔχει, ὀρθῶς παρετηρήσαμεν ὅτι, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐνάρετοι προεστῶτες, ἐκεῖ καί οἱ ἀγρόται εἶναι εὔπλαστοι καί τοὐναντίον ἐπίσης· πράγματι δέ, διότι εἰς τάς συναναστροφάς των οἱ τοιοῦτοι εἰς τά κέντρα καί τά καφενεῖα τῶν χωρίων διά τοῦ παραδείγματος καί τῆς συμβουλῆς των παιδαγωγοῦσι τούς χωρικούς τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε νά ἔχωσι προσλαμβανούσας παραστάσεις διά πᾶν, εἴτε ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου τοῦ χωρίου ἠθικόν δίδαγμα, εἴτε καί ἐκ μέρους τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα. Ἀλλ' ἴσως ἤθελε παρατηρήσῃ τις, ὅτι καλόν βεβαίως εἶναι τό παράδειγμα τό ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκ τῶν καλῶν ἀνθρώπων προερχόμενον, ἀλλ' ἡ ὠφελιμωτέρα παραδειγμάτισις γίνεται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἥτις ὡς βάσις τῆς κοινωνίας δίδει καί τήν βάσιν πάσης διαπαιδαγωγήσεως τῶν ἀτόμων.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 218

Συμφωνοῦμεν πλήρως καί ἡμεῖς, προσθέτοντες ὅτι οἱ γονεῖς χρεωστοῦσι νά δίδωσι τό καλόν παράδειγμα εἰς τά τέκνα των, ἐάν θέλωσι νά τά ἴδωσι χρηστοήθη καί ἐνάρετα. Ἐάν ἐπιθυμῶσι νά σέβωνται καί ἀγαπῶσιν αὐτούς τά τέκνα των, ὀφείλουσιν ἐκεῖνοι πρῶτοι νά σέβωνται καί ἀγαπῶσιν ἀλλήλους, ἀποδίδοντες πρός τούτοις εἰς τά τέκνα τήν ἁρμόζουσαν στοργήν. Ποσάκις αἱ μεταξύ τῶν γονέων ἔριδες καί φιλονικίαι δέν κατέστρεψαν τά ὡραιότατα καί τρυφερώτατα τῆς καρδίας τῶν τέκνων συναισθήματα καί δέν ἐξῆλθον ἐκ τοιούτων οἰκογενειῶν ἄνθρωποι σκληροί καί θηριώδεις! Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νά ἐξέλθωσιν ἄνθρωποι εὐαίσθητοι καί φιλάνθρωποι ἐξ οἰκογενειῶν, ὅπου ἐπικρατοῦσιν οὐχί ἡ ἀγάπη καί ἡ εἰρήνη, ἀλλά τό μῖσος καί ἡ διχόνοια; Αἱ κραυγαί καί αἱ ταραχαί, αἱ ἔριδες καί φιλονικίαι, αἱ ὕβρεις καί οἱ διαπληκτισμοί, ἅτινα συχνάκις λαμβάνουσι χώραν ἐν ταῖς τοιαύταις οἰκογενείαις, ἀπαμβλύνουσι τά τρυφερά τῶν τέκνων αἰσθήματα καί ἀποσκληρύνουσι τήν καρδίαν των καί καθιστῶσιν αὐτά ἐπίσης φιλέριδα, φιλόνικα καί μηδένα σεβόμενα ἤ ἀγαπῶντα.

Ἀλλ' ἔχουσιν ἐπίσης δίκαιον οἱ διατεινόμενοι, ὅτι κατά δεύτερον λόγον ἐν τῷ Σχολείῳ θά διαπαιδαγωγήσωμεν τά τέκνα ἡμῶν, ὥστε ἡ νέα γενεά νά ἀναθάλῃ ἀπηλλοτριωμένη τῶν ἰδικῶν μας ἐλαττωμάτων καί κομῶσα ἐπί ταῖς προγονικαῖς ἀρεταῖς· ὅθεν δέον νά σημειωθῇ ὅτι καί οἱ διδάσκαλοι καθῆκον ἔχουσιν ἐκτός τῆς καλλιεργείας τοῦ νοῦ διά τῶν γραμμάτων, νά καλλιεργῶσι καί τάς ἠθικάς δυνάμεις τῶν μαθητῶν διά τοῦ ἰδικοῦ των παραδείγματος, ἔν τε τῷ σχολείῳ καί ἐκτός αὐτοῦ, τήν δέ καρδίαν αὐτῶν διά καλῶν συμβουλῶν νά διαμορφῶσι καί διαπλάττωσιν.

Οὐ μόνον ὅμως ἐπί τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας τῶν μαθητῶν μεγάλην ἔχει ῥοπήν ἡ τοιαύτη ἤ τοιαύτη τοῦ διδασκάλου διαγωγή ἀλλά καί ἐπί τῆς κοινωνίας ὅλης, πρό παντός δ' ἐν τοῖς χωρίοις, ὅπου μία κακή πρᾶξις, ἕν σκανδαλῶδες ἔργον τοῦ διδασκάλου, πολλά τά κακά δύναται νά ἐπιφέρῃ· καί τοῦτο, καθόσον, ὅπως οἱ μικροί μαθηταί, οὕτω καί οἱ ἁπλοϊκοί χωρικοί, ὡς μή ἔχοντες εἰσέτι ἰσχυράν καί ἀνεπτυγμένην τήν κριτικήν των δύναμιν, μετα-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 219

χειρίζονται ὡς πῆχυν καί κανόνα τῆς ἀληθείας τά ὑπό τῶν διανοητικῶς καί κοινωνικῶς ὑπερτερούντων διαπραττόμενα.

Οἱ διδάσκαλοι, σήμερον ἰδίως, ὁπότε ὁ κλῆρος ὑστερεῖ εἰς ἀνάπτυξιν, ἔχουσι μέγα μέρος ἐν τῇ ἀνασυντάξει, ἥτις δέον νά συντελεσθῇ ἐπί τοῦ ἠθικοῦ πεδίου, οὐχί δέ μόνον ἐπί τοῦ ἐθνικοῦ τοιούτου· διότι δέν πρέπει νά τό ἀποκρύψωμεν, ὅτι καί τό ἐθνικόν φρόνημα σοβαρῶς κλονίζεται ὑπό τῆς κρατούσης κακοδαιμονίας καί τοῦ ἀνιάτου νοσήματος, ὅπερ καταλαμβάνει βαθμηδόν πᾶσαν κοινωνικήν τάξιν, τοῦ ἐγωϊσμοῦ δηλαδή, τῆς συμφεροντολογίας καί τοῦ ἡδονισμοῦ, ὅστις ἀποκτηνώνει τήν λογικήν φύσιν.

Ἐάν δέ διατείνηταί τις ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ προορισμός τοῦ διδασκάλου, ὁ ἐκπολιτισμός δηλαδή τῶν κοινοτήτων, ὅπως δῆθεν εὐτυχήσωσιν αὗται εἰσαγόμεναι εἰς τάς νέας θεωρίας τῆς ζωῆς, ἐννοεῖ δέ ὡς τοιοῦτον τήν διδασκαλίαν ξηρῶν τινων τύπων εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς, σφάλλει οὗτος· διότι πᾶσα ἀνάπτυξις καί πρόοδος θά φέρῃ τήν εὐδαιμονίαν τήν ἀληθινήν, ἐάν στηριχθῇ ἐπί μόνης τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁποίας χωριζομένη πᾶσα ἐπιστήμη πανουργία γίνεται· καί διότι πολιτισμός ἀληθής δέν εἶναι ἡ ψευδεπίπλαστος ἐξωτερική εὐγένεια, ἐνῷ ἡ ψυχή γέμει πονηριῶν, δολιότητος καί μίσους, ἀλλ' ἡ ἀγάπη, ἡ ὑποχωρητικότης καί ἡ εἰρήνη, ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ἀλληλοβοήθεια καί ἡ φιλανθρωπία, ἡ ψυχική, ἑνί λόγῳ, εὐγένεια, ἐν αἷς ὀφείλει νά διακρίνηται ὁ διδάσκαλος νά παιδαγωγῇ τήν ἐν ᾗ διδάσκει κοινότητα. Διότι δέν εἶναι περιττόν νά ὑπομνήσωμεν, ὅτι τόν ἀληθινόν πολιτισμόν μόνον αἱ χριστιανικαί αὗται ἀρεταί δύνανται νά καλιεργήσωσιν· αὗται τῇ ἀληθείᾳ ἀπέσπασαν τόν πρῴην ἄθλιον κόσμον τοῦ ἀπαισίου ταρτάρου, ἐν ᾧ εὑρίσκετο, καί ἐπέδρασαν ἐκπολιτιστικῶς καί ἐπί τῶν ἀλλοθρήσκων ἀκόμη λαῶν, τοῦ πολιτισμοῦ των, ὅπου τυχόν ὑπάρχει τοιοῦτος, ὀφειλομένου εἰς τήν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν ἐπί ἀρχῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου διαπλαττομένων.

«Εἶναι ἀναντίῤῥητον —ἔγραφεν ὁ Φίχτε— ὅτι καί ἡμεῖς καί ἡ ἐποχή ἡμῶν σύμπασα καί σύνολοι αἱ φιλοσοφικαί ἡμῶν ἐκζητήσεις καί ἐπερείδονται καί ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι ὁ

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 220

Χριστιανισμός διεισέδυσε πολυειδῶς καί πολυτρόπως εἰς ὁλόκληρον τόν πολιτισμόν ἡμῶν καί ὅτι, συνελόντι εἰπεῖν, οὐδέν θά εἴμεθα ἀπό ὅ,τι σήμερον εἴμεθα, ἐάν ἡ πανίσχυρος αὕτη δύναμις δέν προεπορεύετο ἡμῶν ἐν χρόνῳ». Πράγματι δέ, διότι διά τῆς ἀεννάου ἀγάπης πρός ἀδιάκοπον καί ἐντατικήν ἐργασίαν, τήν ὁποίαν κηρύσσει ὁ Χριστιανισμός —βασιζόμενος ἐπί τόσων καί τόσων χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς— πολεμεῖ τήν ὀκνηρίαν μέχρι τοῦ νά παραγγέλλῃ ἀργός μηδέ νά ἐσθίῃ καί ὑποβοηθεῖ θαυμασίως τήν πρόοδον καί τήν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν διά τῆς συνεχοῦς καί ἀτελευτήτου καλλιεργείας τῆς γνώσεως καί πάσης ἐκφάνσεως τῆς ζωῆς.

Ὁ διδάσκαλος λοιπόν, στηριζόμενος ἐπί τῶν ἀρχῶν τούτων καί ἐργαζόμενος πρός ἀνάπλασιν τῆς, ἐν ᾗ διδάσκει, κοινότητος, ὀφείλει νά προτρέπῃ τούς χωρικούς πρός ἐργασίαν, ἵνα δι' αὐτῆς ἀποφεύγωσι πᾶσαν κακίαν καί ἐξέλθωσιν ἀπό τοῦ οἰκονομικοῦ των βαράθρου, πρός ἐργασίαν διά τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν μεθόδων —ἀλλ' ἐργασίαν ἔντιμον, φωτιζομένην ὑπό τοῦ ἱλαροῦ φωτός τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς— ἅτινα θά ἐπιτύχῃ, ἐάν κατορθώσῃ νά συνηθίσῃ τούς χωρικούς εἰς ἐπωφελῆ χρῆσιν τοῦ χρόνου, ὅστις εἶναι τόσον βραχύς.

Πρός τοῦτο πολύ ὠφέλιμον νομίζομεν ὅτι θά ἦτο, ἐάν εἰς ἕκαστον καφενεῖον χωρίου, ἀντί τῆς τραπέζης τοῦ χαρτοπαιγνίου, ὑπῆρχε τράπεζα, ἐφ' ἧς νά εἶναι ἀποτεθειμένα ὠφέλιμά τινα βιβλία πρός διαφώτισιν τῶν χωρικῶν ἐπί διαφόρων πραγμάτων καί ἐξύμνησιν τῆς ἐργασίας, ἔτι δέ καί ἐφημερίδες, ἤ καί γεωργικόν περιοδικόν. Ταῦτα δέ νά μελετῶσιν, ἀποφεύγοντες οὕτω τάς ἀργολογίας, συκοφαντίας καί τάς ἔριδας —μάλιστα πάντων κατά τάς Κυριακάς καί τάς ἑορτάς— ἤ ν' ἀναγινώσκωσιν εἰς ἐπήκοον τῶν ἀγραμμάτων οἱ γινώσκοντες ἀνάγνωσιν χωρικοί, πράγματα, ἅτινα δύναται νά ἐπιτύχῃ, συνεννοούμενος μετά τοῦ μουκτάρου καί τῶν προεστώτων τοῦ χωρίου ὁ διδάσκαλος.

Τότε καί ἡ Ἐκκλησία, εὑρίσκουσα τό κατάλληλον ἔδαφος, κάλλιστα θά ἠδύνατο νά ἀναπτύξῃ τήν ἐκπολιτιστικήν αὐτῆς δρᾶσιν

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 221

διά περιοδικοῦ ὑφ' ὅλων τῶν Μητροπόλεων καί τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐκδιδομένου καί δι' ἠθικοκοινωνικῶν μικροῦ σχήματος ἐφημερίδων (ἐάν δέν δύνανται νά διατεθῶσιν ἀρκετά πρός τοῦτο), ὑπό τε τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καί μιᾶς ἑκάστης τῶν Μητροπόλεων ἐκδιδομένων. Ταύτας δέ θά ἐμελέτων οἱ ἀγροτικοί πληθυσμοί ἐν τοῖς τοιούτοις αὐτῶν καφενείοις, ἅτινα θά μετεβάλλοντο βαθμηδόν εἰς εἶδος ἀναγνωστηρίων, ἀποσπῶντα τούς χωρικούς ἀπό τόσων ἐπιβλαβῶν ἕξεων καί πράξεων.

Διά τοιούτων ἀκριβῶς μέσων θά ἦτο δυνατόν νά μορφώνωνται καί ν' ἀποφεύγωσι τά κακά ἔργα, ὅσ' ἀπηριθμήσαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις —ψεῦδος, χαρτοπαίγνιον καί τήν μέθην, ἀδικίας, δολίας κλοπάς καί φανεράς τοιαύτας, διχονοίας, μάχας καί φόνους καί πᾶσαν ἀνηθικότητα— χρησιμοποιοῦντες τήν ἀργίαν τῆς Κυριακῆς καί τῶν μεγάλων ἑορτῶν πρός ἐργασίαν πνευματικήν καί ἠθικήν των διάπλασιν, ὥστε σύνολος ὁ χρόνος τῆς ζωῆς νά εἶναι διηνεκής ἐργασία· ἀποφεύγοντες δ' οὕτω τήν ὀκνηρίαν, τήν μητέρα πάσης κακίας, καί παραδιδόμενοι εἰς τήν ἔντιμον ἐργασίαν, τότε θά ἠδύναντο ἀσφαλῶς νά ἐκφύγουν καί τήν τελείαν οἰκονομικήν καταβαράθρωσιν, πρός ἥν φέρεται ὁ τόπος.

Ἀσφαλῶς, ὅμως, τινές θά παρατηρήσωσιν, ὅτι εἰς τήν ἠθικήν τοῦ λαοῦ ἀναγέννησιν ὤφειλεν ὁ κλῆρος νά πρωτοπορήσῃ ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος, ὅστις τοὐναντίον δίδει τό σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως πρός τό κακόν καί ἐνῷ ὡς ὁδηγός ὤφειλε νά πολεμῇ κατά τῆς ἁμαρτίας εἰς τήν πρώτην γραμμήν, ἐγκαταλείπει τόν ἀγῶνα γενόμενος παραίτιος ἀνυπολογίστου ζημίας! Ὁμολογῶ μέν ταῦτα, ἀλλ' ὀφείλω ν' ἀποδώσω δικαιοσύνην πρός τόν ἀγράμματον ἰδίᾳ κλῆρον τῶν χωρίων ὑπομιμνήσκων, ὅτι οἱ κληρικοί δέν γεννῶνται τοιοῦτοι, ἀλλά κατόπιν χειροτονοῦνται, φέροντες τήν χροιάν τῆς κοινωνίας, ἐξ ἧς προῆλθον· αὐτή βεβαίως πταίει, κατά τό μέγιστον μέρος, μεταδίδουσα, λόγῳ τῆς ποιότητός της, εἰς τούτους πάντα τά ἐλαττώματα, ἅτινα ἐν αὐτῇ ἐπιπολάζουσιν, ἀναμορφουμένης δέ ταύτης, θά ἐξέρχωνται καί οἱ τοιοῦτοι ἀναμεμορφωμένοι καί ἠθικῶς τελειότεροι.

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 222

Ἀλλ' οἱ κληρικοί εἶναι ἐκεῖνοι, ἴσως προσθέσῃ τις, οἵτινες θά μορφώσωσι κατά Χριστόν τήν κοινωνίαν, οὐχί δ' ἡ κοινωνία τούς κληρικούς. Καί εἶναι μέν ἀληθές τό ῥηθέν, ἀλλ' ὅμως πρός τοῦτο πρέπει πρῶτον αὐτοί νά μορφωθῶσι καί καταστῶσιν ἱκανοί πρός ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν προορισμοῦ, νά τοῖς δοθῶσι δέ τά ἀπαιτούμενα εἰς συντήρησιν ἑαυτῶν καί τῆς οἰκογενείας των ὑλικά μέσα, ὅπως μή περισπῶνται περί ἀλλότρια καί εὐτελίζωνται καί ἐξουθενῶνται ὑπό τῶν ἀνοήτων, ἀλλ' ἐπιδίδωνται μή στενάζοντες εἰς τό ἅγιον ἔργον τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καί διδαχῆς. Πράγματι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει —ὅταν ὁ λαός καί παρά προϋχόντων καί παρά διδασκάλων καί παρά τῶν κληρικῶν ἰδίᾳ διδάσκηται καί εἰς τό ἀγαθόν παραδειγματίζηται συνεχῶς ἠθικοποιούμενος καί ἀναμορφούμενος— θά προκύψωσι λαμπρά τά ἀποτελέσματα, ἐφ' ὅσον ὁ λαός ἡμῶν εἶναι μᾶζα εὔπλαστος. Τότε δηλαδή θά τεθῶσι καί αἱ βάσεις τῆς θρησκευτικῆς ἀναγεννήσεως, καθόσον, ὡς προεῤῥήθη, ἠθικόν καί θρησκευτικόν συναίσθημα εἶναι ἀλληλένδετα καί ὑποβοηθοῦσιν ἄλληλα.

Ἡ θρησκευτική τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσις ἀρχίζει βεβαίως ἀπό τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἐν τῷ σχολείῳ, ὅθεν καί ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει πάντοτε νά ἐργάζηται ὑπέρ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ἐπιβλέπουσα καί τήν διδασκαλίαν αὐτῶν καί τά εἰσαγόμενα θρησκευτικά βιβλία· δέν πρέπει, ὅμως, νά περιορίζηται μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλά νά ἐξακολουθῇ τήν θρησκευτικήν ἐκπαίδευσιν καί κατόπιν ἐν τοῖς Κατηχητικοῖς Σχολείοις, Κυριακοῖς μαθήμασι διά τῶν θρησκευτικῶν ὀργανώσεων καί Συλλόγων καί διά τῆς διαδόσεως τοῦ βιβλίου τῶν βιβλίων, τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἰς πᾶσαν οἰκογένειαν.

Καί ἐν ταῖς πόλεσι μέν δύναται ἡ Ἐκκλησία νά ἐπεκτείνῃ τήν δρᾶσιν της καί ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ἱδρύουσα, κατά τάνωτέρω, παρ' αὐτούς τούς ναούς Κατηχητικά Σχολεῖα, ὅπου νά διδάσκηται ἡ μικρά ἡλικία καί οἱ ἐνήλικες ἀκόμη τήν πίστιν καί τήν ἀρετήν, εἴτε κηρύσσουσα τόν λόγον τῆς ἀληθείας ἐν Κυριακοῖς μαθήμασιν ὑπό τύπον ἐκλαϊκευμένων θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν, εἴτε καί ἐν Θρησκευτικοῖς Συλλόγοις ἀναπτύσσουσα τά ῥήματα τῆς ζωῆς

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 223

τῆς αἰωνίου διά τῶν ἱεροκηρύκων αὐτῆς· ἀλλ' ἐν τοῖς χωρίοις ἴσως μόνον ἐν τῷ ναῷ δύναται νά ἐργασθῇ ἀποτελεσματικῶς διά τούτων καί δέον λοιπόν ἐκεῖ νά στρέψῃ τήν προσοχήν.

Ἐπειδή, ὅμως, οἱ χωρικοί εἴτε κακῶς παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῶν πόλεων, εἴτε καί ὑπό τῶν καφενείων ἑλκυόμενοι —ἅτινα ἐν τοῖς χωρίοις κατήντησαν κέντρα οὐχί ἐκπολιτισμοῦ, ἀλλ' ἐκφαυλισμοῦ— ἀποσκιρτῶσι τῆς ἱερᾶς λειτουργίας καί δεδομένου ὅτι, λόγῳ τῆς καθυστερήσεώς των ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐπιτρέπεται ἡ ἀναγκαστική, οὕτως εἰπεῖν, χειραγώγησίς των —καθώς γίνεται καί ἐν ἄλλαις καί δή πεπολιτισμέναις χώραις— ἐπιβάλλεται ἡ ἐπιβολή τῆς Κυριακῆς ἀργίας· ὅθεν ἀνάγκη ἡ Ἐκκλησία, καταλλήλως μετά τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν συνεργαζομένη, νά κατορθώσῃ νά ἐπιβάλῃ τόν νόμον τοῦτον ἐν τοῖς χωρίοις, ὅπου εὐτυχῶς δέν ὑφίστανται οἱ αὐτοί λόγοι συναγωνισμοῦ ἐμπορικοῦ μεταξύ τῶν δύο στοιχείων, Ἑλληνικοῦ καί Τουρκικοῦ, ὡς συμβαίνει ἐν Λευκωσίᾳ, ἐν μέρει δέ καί εἰς τάς ἄλλας πόλεις. Τότε ἐπιβλέπουσα τά τῆς λατρείας καί ὁδηγοῦσα τούς Χριστιανούς εἰς τήν κατανόησιν τῶν τύπων, δύναται νά μεριμνήσῃ καί περί τοῦ θείου κηρύγματος, ὅπως ἀκούηται πανταχοῦ συχνόν, ζωντανόν καί ἐνθουσιῶδες, θερμουργόν, ἐκριζοῦν καί κατακαῖον τά ζιζάνια τῆς ἁμαρτίας, ἐμπεδοῦν δέ καί στηρίζον τούς ὀρθῶς πιστεύοντας καί καλῶς περιπατοῦντας ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀρετῆς.

Ἀλλ' ἐπειδή εἷς καί δύο ἱεροκήρυκες δι' ἑκάστην Μητρόπολιν δέν ἐπαρκοῦσιν, ὅπως περιοδεύωσιν ἐπαρκῶς ἐπαρχίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἑκατόν καί πλέον κοινοτήτων καί περισσότεροι δέν δύνανται νά διορισθῶσι, λόγῳ οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας, δέον νά ἐπισπευσθῇ ὑφ' ἑκάστης τῶν Ἐπισκοπῶν ἡ ἵδρυσις —ἀσφαλῶς κατορθωτή, καθό ὀλιγοδάπανος— θρησκευτικῶν ἐφημερίδων μικροῦ σχήματος καί ὕλης ποικίλης, αἵτινες δύνανται νά εὐδοκιμήσωσιν ἀσφαλέστερον τῶν περιοδικῶν, ἵνα ὁ γραπτός λόγος ὑποκαθιστᾷ τόν προφορικόν, κατά τό δυνατόν.

Ὁμολογουμένως, ὅμως, ὁ κυριώτερος συντελεστής τῆς ἀποτελεσματικωτέρας δράσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ κατώτερος κλῆρος,

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 224

ὅστις εἶναι τό καταλληλότερον ὄργανον εἰς χεῖρας αὐτῆς πρός θρησκευτικήν διαπαιδαγώγησιν τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ὡς ἀναστρεφόμενος καθ' ἡμέραν μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, καί πρός ἠθικήν τοιαύτην, διά τοῦ παραδείγματος καί πρός φιλανθρωπικήν ἀκόμη, διά τῆς παρορμήσεως πρός ἀλληλοβοήθειαν καί τήν πρός ἀναπήρους ἐλεημοσύνην. Δεδομένου ὅθεν ὅτι ὁ ὑπάρχων κλῆρος ὑστερεῖ κατά πολύ τοῦ ὕψους, εἰς ὅπερ ἔδει νά ἵσταται, ἵνα καταστῇ ἄξιος ἐργάτης τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου, πρέπει νά ἐκπαιδευθῇ καταλλήλως, ἔστω καί ἐκ τῶν ἐνόντων, διά φροντιστηριακῶν μαθημάτων ὑπό περιοδευόντων ἱεροκηρύκων, νά μή χειροτονῆται δ' εἰς τό ἑξῆς ἱερεύς μή ἀπόφοιτος Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἐάν θέλῃ ἡ Κυπριακή Ἐκκλησία νά παρακολουθῇ τήν κίνησιν τῆς ἀναγεννήσεως, τήν ἐν τῇ λοιπῇ Ὀρθοδοξίᾳ.

Πρός τοῦτο δύναται νά συνεννοηθῇ μετά τῶν Ἱερῶν Μονῶν, αἵτινες δέον νά καταβληθῇ προσπάθεια, ὅπως ἀναδιοργανωθῶσι κατά τό πνεῦμα τῶν ἱερῶν κανόνων, πρός ὠφέλειαν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων ἀδελφῶν· νά προσαρμοσθῶσι δέ καί πρός τάς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, ἵνα ὠφελῶσι καί τήν κοινωνίαν, καταστῶσι δ' οὕτω κέντρα καρποφόρου δράσεως ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας, διά τῆς ἱδρύσεως ἔν τινι ἐξ αὐτῶν Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου, μέλλοντος νά προπονῇ ἱεροκήρυκας τῶν χωριτικῶν κοινοτήτων, ἐφημερίους, ἐξομολόγους καί ἱεροψάλτας, ἀλλά καί ὑπέρ τῆς κοινωνίας διά τῆς ἱδρύσεως ὀρφανοτροφείου, ἐφ' ὅσον θά ἐπιτρέπωσιν οἱ πόροι αὐτῶν τε καί τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ ὁποίου διά καταλλήλου ἐργασίας νά στρατολογῶνται ἐλευθέρως ζηλωταί ἐργάται τῆς Ἐκκλησίας.

Πρός ἐκτέλεσιν ὅμως τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ῥηθέντων, ἥτις θά παρουσιάσῃ τήν Ἐκκλησίαν ἀντιλαμβανομένην τήν κρισιμότητα τῶν νῦν καιρῶν καί πρός ἀξιοπρεπῆ μισθοδοσίαν τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅστις ὡς ἐγγράμματος θά ἔχῃ τάς λογικωτάτας του ἀξιώσεις καί πρός προστασίαν τῆς ἱερᾶς περιουσίας καί τήν ἀρίστην καί ἐπωφελῆ χρησιμοποίησιν αὐτῆς, ἀπαιτεῖται σύντομος ἡ λύσις τοῦ πολυθρυλήτου Ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν Ζητήματος καί

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 225

ἀπό τῆς οἰκονομικῆς του ἀπόψεως. Λέγω δι' οὕτω, διότι ἵν' αὕτη καταστῇ ἀποτελεσματική καί σωτήριος βάσις δέον νά τεθῇ ἡ πνευματική αὐτοῦ λύσις, κατά τά μέχρι τοῦδε λεχθέντα, διά τῆς ἠθικοθρησκευτικῆς δηλαδή ἀναγεννήσεως κλήρου τε καί λαοῦ· πολύ δ' ὀρθῶς, καθ' ὅσον καί ὁ Χριστός ἐν ταῖς διδαχαῖς αὐτοῦ ἀπετάθη πάντοτε πρός τήν καρδίαν καί τήν ψυχήν, ἐπιζητήσας τάς κοινωνικάς βελτιώσεις, οὐχί ἐκ τῶν ἔξω πρός τά ἔσω, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔσω πρός τά ἔξω, διά τῆς ἀναπλάσεως δηλονότι τῆς καρδίας καί τῆς ψυχῆς, ἥτις καί μόνη ἀληθινή τοιαύτη ὑπάρχουσα δύναται νά εἶναι σταθερά καί νά γίνῃ ἀσφαλής ἐπίβασις πρός τήν ἐξωτερικήν καί οἰκονομικήν.

Λεόντιος Σ. Λεοντίου Δ.Θ, Ἱεροκῆρυξ Μητροπόλεως Πάφου.

Ἐλευθερία, 24.11.1926, 27.11.1926, 4.12.1926, 11.12.1926, 15.12.1926, 31.12.1926.

3

Ο ΕΝΘΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΑΦΟΥ

Μακαριώτατε, Κύριε Πρόξενε, Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος, Σεβαστέ κλῆρε καί λαέ,

Πλήρης εὐγνωμοσύνης πρός τήν Ὑμετέραν Πατρικήν Μακαριότητα διά τήν εὔνοιαν, τήν ὁποίαν ἐπεδείξατο πρός τό ταπεινόν μου πρόσωπον, διά τήν εὐμένειαν, μεθ' ἧς ἀπέβλεψε πρός τήν ἐκλογήν μου, καί διά τήν μεγάλην ἀγάπην, μεθ' ἧς ὑπεδέξατό με ἐπανελθόντα ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐν τῷ Ἀγγλικανικῷ Συνεδρίῳ τοῦ Παλατίου Λάμπεθ, ἀνοίγω τό στόμα μου ἵνα ἐκστομίσω εὐχαριστίας ἀπείρους. Εὐχαριστῶ, Μακαριώτατε, τήν ὅλην Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου, Ἱεράν Σύνοδον, Μονάς, Κλῆρον καί τόν περιούσιον Λαόν τοῦ Θεοῦ, ἰδιαιτέρως τό προσφιλές μου καί φιλόστοργον ποίμνιον τῆς Μητροπολιτικῆς Περιφερείας τῆς Πάφου, ἐξ ὀνόματος τῶν ὁποίων πάντων συνεχάρητέ με ἐπί τῇ ἀναῤῥήσει μου εἰς τόν ὑπέρτατον τῆς Ἀρχιερω-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 226

σύνης βαθμόν. Αἱ ἅγιαι ὑμῶν εὐχαί, αἱ εὐχαί τῶν ἁγίων ἀδελφῶν Ἀρχιερέων, τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ, αἵτινες ἐν τῇ τοσαύτῃ πρός με ἐγκαρδίῳ ἀγάπῃ διαπύρως πρός Κύριον ἐξεχύθησαν, ἔχω διά κραταιᾶς ἐλπίδος ὅτι θά μέ ἐνισχύσωσιν εἰς τό βαρύτατον ἔργον τῆς προκειμένης μοι ὑψηλῆς διακονίας καί θά κατευοδώσωσί με ἐν τῇ πνευματικῇ ποιμαντορίᾳ τοῦ ἐμπιστευθέντος μοι λογικοῦ ποιμνίου.

«Οὕτως ἔδοξε τῷ Κυρίῳ, οὕτω καί ἐγένετο. Εἴη τό ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον...». Ποῖος εἶναι ἱκανός, ἀδελφοί, νά λαλήσῃ τάς δυναστείας τοῦ Κυρίου καί νά ποιήσῃ ἀκουστάς πάσας τάς αἰνέσεις αὐτοῦ, ἤ νά διηγηθῇ τά θαυμάσια τοῦ Θεοῦ; Τέσσαρες σχεδόν συμπληροῦνται μῆνες ἀπό τῆς ἡμέρας κατά τήν ὁποίαν τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, διά τῆς ψήφου τοῦ εὐσεβοῦς λαοῦ καί τοῦ εὐλαβοῦς κλήρου τῆς Θεοσώστου Μητροπόλεως Πάφου, ἐπίσης δέ καί τῆς ἐπισήμου ψήφου τῆς ἁγίας ἡμῶν Συνόδου, μετά τῶν Ἡγουμένων τῶν Μονῶν καί τῶν ἀξιωματούχων Κληρικῶν, ἐκάλεσέ με ἐπί τόν ἀρχαῖον θρόνον, τόν ὁποῖον διά τῆς ἰσχυρᾶς Αὐτοῦ δεξιᾶς ἔπηξεν ἐν τῇ περικλεεῖ Πάφῳ ὁ μέγας τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος, ὁ θαυμάσιος Παῦλος. Ὁποία τοῦ Θεοῦ ἄπειρος συγκατάβασις πρός τήν ἰδικήν μου ἐσχάτην ταπείνωσιν! Ἀπό τῆς τάξεως τῶν Διακόνων τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ἐκλήθην ἵνα νόμῳ καί τάξει τήν ἀνάβασιν ποιούμενος, ἐπί τόν παμμέγιστον τῆς ἱερωσύνης βαθμόν, ἀνέλθω ταχέως ἐπί τό ὑπέρτατον τῆς Ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα καί ἀποδυθῶ εἰς τήν ἐνεργόν καί τά μάλιστα ὑπεύθυνον ποιμαντορίαν χριστεπωνύμου πληρώματος Ἀποστολικῆς ἐνδόξου Μητροπόλεως.

Εὐπειθής εἰς τό θεῖον κέλευσμα τῆς ἀμετρήτου χρηστότητος τοῦ Κυρίου καί ἐλεηθείς παρ' Αὐτοῦ, ἵνα ἀξιωθῶ καί κρατήσω τήν καλήν τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως ὁμολογίαν ἀπαρασάλευτον, ἔσπευσα ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ἵνα ἀποδεχθῶ τήν ἐκλογήν μου εἰς Μητροπολίτην Πάφου, τάς ἐλπίδας ἔχων καί πάλιν ἐπί τό θεῖον ἔλεος ἐπί τήν εὐμένειαν τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἀγάπην τοῦ ἠγαπημένου μου ποιμνίου. Συγκεκινημένος κατά τήν ἱεράν ταύτην ὥραν καί ἀμετρήτως συντριβείς, κατά τήν ἱεράν καί μυστηριώδη

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 227

τελετήν, κατέστην ὅπως «ὁ χνοῦς ὅν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπό προσώπου τῆς γῆς» καί περίτρομος ἐν ὑπερτάτῃ κατανύξει περιστρέφω τό βλέμμα εἰς τά περί ἐμέ. Προσπαθῶ νά ἴδω διά τῆς διανοίας πρός τό παρελθόν, ἵνα εἰ δυνατόν εὕρω σύνδεσμόν τινα πρός τό κατάντημά μου τῆς σημερινῆς ἡμέρας. Κλήσει Θεοῦ ἐν τῇ νεαρᾷ μου ἡλικίᾳ, ἀφήσας γονεῖς καί ἀδελφούς, ἤσκησα ἐμαυτόν ἐν τῇ μοναχικῇ πολιτείᾳ, ἵνα καί πάλιν εὐδοκίᾳ τοῦ Κυρίου σπουδάσω τήν θεολογίαν καί καταστῶ ἄξιος, ἵνα προσφέρω τάς μικράς μου ὑπηρεσίας εἰς τόν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ὅπου ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν, ἐν Πάφῳ. Τό Πανάγιον Πνεῦμα εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρός παρέλαβε τόν σπόρον τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, τόν ὁποῖον ἔῤῥιψα εἰς τάς καρδίας τῶν Παφίων, ἵνα καταστήσῃ αὐτόν δένδρον εὐσκιόφυλλον καί εὐλογημένον. Εἶδον μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ἀπείρῳ τοῦ Θεοῦ συγκαταβάσει εἰς τήν ἰδικήν μου σποράν, ἡ ἀγαθή τοῦ Ποιμνίου μου καρδία, ἀρδευθεῖσα διά τῆς ἐπομβρίας τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης παρήγαγε τόν καρπόν τῆς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἑνώσεως τοῦ κήρυκος τοῦ θείου λόγου μετά τῶν δεξαμένων τό κήρυγμα αὐτοῦ, ὁπόταν τοῦ Θεοῦ τά κρίματα ἐκάλεσαν εἰς τήν ἄλλην ζωήν τόν μακαριστόν Ποιμένα τῆς Πάφου, τόν ἀείμνηστον Ἰάκωβον.

Ὅσον περισσότερον ζητῶ νά ἐξερευνήσω τάς θείας ἀποφάσεις, προσατενίζων τήν σμικράν μου ὀντότητα ἀπό τῆς πνευματικῆς ταύτης σκοπιᾶς, ἐπί τῆς ὁποίας προεβιβάσατέ με, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ Ἀρχιερεῖς, τόσον περισσότερον αἰσθάνομαι ὅλον τόν ἑαυτόν μου συστρεφόμενον εἰς τόν ἴλιγγον, ἀφάτου τρόμου καί ἀῤῥήτου καταπλήξεως. Διά τοῦτο λοιπόν ἐμελέτησα τήν παιδείαν τοῦ Κυρίου ἐντός τοῦ ἀσκητικοῦ ἐκείνου ἐνδιαιτήματος καί παρηκολούθησα τάς τρίβους τοῦ Θεοῦ καί κατόπιν ἐσυστηματοποίησα τάς θεολογικάς μου γνώσεις ἐν Ἀθήναις καί ἐπλούτισα ταύτας ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀμερικῇ, ἵνα σήμερον καθιερωθῶ τῶν Παφίων διδάσκαλος; Ἵνα συνεχίσω τοῦ Παύλου τοῦ ὑψηγόρου τό ἔργον καί τόσων ἄλλων ἁγίων Ἱεραρχῶν, οἱ ὁποῖοι κατηγλάϊσαν τό στερέωμα τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης; Ὄντως φοβερόν τό περί ἐμέ συντελούμενον,

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 228

ὁ ζυγός βαρύς καί τό ἔργον ἐπίμοχθον! Ὅπως ὁ μεγαλήγορος Διδάσκαλος Παῦλος, ἄν καί διά τῶν πτερύγων τῆς πίστεως ἀναβάς μέχρι τρίτου οὐρανοῦ δέν ἠδυνήθη ν' ἀναμετρήσῃ τήν ἔκτασιν τῆς θείας μεγαλωσύνης καί τῆς ἀπείρου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καί ἔξαλλος ἀναφωνεῖ «ὦ! βάθος πλούτου καί σοφίας καί γνώσεως Θεοῦ», τοιουτοτρόπως καί ἐγώ ἐν ἐκστάσει ψυχῆς ἀνακραυγάζω «ὡς ἀνεξερεύνητα τά κρίματα τοῦ Κυρίου καί ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοί Αὐτοῦ»!

Πάντα ὅσα ἐνηργήθησαν περί τήν ταπείνωσίν μου δέν δύναμαι νά ἐξηγήσω παρά διά τῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ, διά τῆς ὁποίας ἐκάλεσέ με εἰς τό ἔργον τῆς ποιμαντορίας καί τοῦ λόγου καί τῆς θυσίας, ἵνα με καταστήσῃ Ποιμένα καί Διδάσκαλον καί Ἱερουργόν τῶν μυστηρίων Αὐτοῦ. Ἀνεμνήσθην, Μακαριώτατε, τῆς ἀληθείας, ὅτι «οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τήν τιμήν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπό τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καί ὁ Ἀαρών»· καί διά τοῦτο ὑπήκουσα εἰς τήν φωνήν τῆς Ἐκκλησίας καί εἰς τό κέλευσμα τῆς ὑμετέρας μακαρίας φωνῆς, καί προσῆλθον καί προσήνεγκα ἐμαυτόν εἰς τό ἅγιον καί ὑπερουράνιον καί νοερόν τοῦ Χριστοῦ θυσιαστήριον, καί ὑπέβαλα τόν ἀσθενῆ μου τράχηλον ὑπό τόν ζυγόν τοῦ Εὐαγγελίου, τόν χρηστόν καί σωτήριον, καί διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν μακαρίων χειρῶν τῆς ὑμετέρας θεοτιμήτου Κορυφῆς καί τῶν περί ὑμᾶς θεοφόρων τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ οἰκονόμων, καί ἀνέλαβον σήμερον διά τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Παναγίου καί Τελεταρχικοῦ Πνεύματος τό Θεόσδοτον τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα.

Ὦ! πόσον μέγα καί οὐράνιον εἶναι τό ὑπούργημα τοῦτο καί πόσης πίστεως ἐπιδέεται καί ἁγιότητος βίου καί τελείας εὐαγγελικῆς αὐταπαρνήσεως! Ἴσως καί ἄλλοτε ἐμελέτησα τά κατά τοῦτο, ἀλλά σήμερον ἔλαβον διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν Ἁγίων Ἀρχιερέων πληρεστέραν τούτου ἐπίγνωσιν, ἀκούω δέ βαρέως ἀντηχοῦσαν εἰς τά ὦτά μου, κατά τήν ἱερωτάτην ταύτην στιγμήν, κατά τήν ὁποίαν ἡ πτέρυξ τοῦ ὑπερκοσμίου ἐγγίζει τήν πνευματικήν μου ὑπόστασιν, ἀκούω τήν φωνήν τοῦ Κυρίου, τοῦ Ἀρχιποίμενος, τοῦ ὑπογραμμοῦ ἡμῶν, «ὁ ποιμήν ὁ καλός τήν ψυ-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 229

χήν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων». Καί ἐνώπιόν μου, ὡς ἐν ἀδιακόπῳ ταινίᾳ τῆς φαντασίας, παρίσταται λοιπόν ἡ ζωή τοῦ μεγάλου ποιμένος καί Διδασκάλου τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δέν ἔχομεν διαθέσιμον χρόνον, ἵνα ὑπενθυμίσωμεν εἰς ἑαυτούς ὅλην τήν σειράν τῶν μαρτυρίων τοῦ Μεγαλομάρτυρος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἑκουσίως γενομένου καί Υἱοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἀρκεῖ νομίζω νά ἀναπαραστήσωμεν ἐν μιᾷ στιγμῇ, διά τῆς φαντασίας ἡμῶν, τό μέγα δρᾶμα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, διά νά ἴδωμεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Διδασκάλου τί ἀναμένει τόν ἀληθῆ Ποιμένα, θέλοντα νά βαδίσῃ τοῖς ἴχνεσιν Ἐκείνου. Ἰλιγγιᾷ ὁ νοῦς καί μόνον ἐνθυμούμενος ὅσα ἐπηκολούθησαν τόν θρίαμβον τοῦ Κυρίου μετά τήν εἴσοδον Αὐτοῦ τήν θριαμβευτικήν εἰς τά Ἱεροσόλυμα, ἥτις καί ἦτο ἡ ἀνάδειξις Αὐτοῦ ὡς Μεσσίου μεταξύ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων. Ὑμνήθη προσκαίρως εἰς τάς πύλας τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε εἰσήρχετο, ὡς παράδοξος Βασιλεύς, καθεζόμενος ἐπί πώλου ὄνου, ὡς ὁ εὐλογημένος ἐρχόμενος υἱός τοῦ Δαυΐδ. Ἀλλ' ἡ τιμή ἐκείνη ἔδωκε τό σύνθημα, ὅπως κινηθῶσιν αἱ μιαιφόνοι χεῖρες κατ' Αὐτοῦ καί παρασκευάσωσιν εἰς Αὐτόν ποτήριον θλίψεως τοσοῦτον πικρόν, ὥστε ἐν ὑπερτάτῃ ἀγωνίᾳ νά ἱκετεύσῃ τόν Πατέρα Αὐτοῦ, ἵνα εἰ δυνατόν παρέλθῃ ἀπ' Αὐτοῦ. Εἰς τήν ἀνάδειξιν Αὐτοῦ ἐπηκολούθησεν ἀνομία τῆς συναγωγῆς, ἀπιστία τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀποδοκιμασία τῶν ὁμογενῶν, ἐγκατάλειψις τῶν φίλων, ἀχαριστία τοῦ μαθητοῦ, ἀγνωμοσύνη τῶν εὐεργετηθέντων, περιφρόνησις τῆς ἀξίας, περιΰβρισις τῆς ἀποστολῆς. Ἴσως ἐπί πλέον διά τόν Ποιμένα σκάνδαλα ἐν τῷ Ποιμνίῳ ζῆλοι καί φθόνοι, ἔριδες καί διαιρέσεις καί ὀξεῖς ἀνταγωνισμοί, ἀκατάπαυστοι τέλος προσπάθειαι τῶν πυλῶν τοῦ Ἅδου, ὅπως κατισχύσωσι τῆς Ἐκκλησίας.

Ὦ Κύριε, «εἰ δυνατόν παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τό ποτήριον τοῦτο», ὁ τάλας δέν ἠδυνάμην νά ἴδω ἐνώπιόν μου τά σοβαρά ταῦτα προσκόμματα εἰς τόν δρόμον τοῦ Ποιμένος. Συνειθισμένος εἰς τήν ζωήν τοῦ βιβλίου καί τῆς μελέτης δέν κατώρθωσα νά διαγνώσω ἀκριβῶς τήν τεραστίαν διαφοράν τῆς θεωρίας ἀπό τῆς πράξεως. Καί τώρα

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 230

ἀναβάς ἐπί τοῦ Γολγοθᾶ τοῦ θρόνου τούτου, περιβεβλημένην ἔχων τήν κεφαλήν μέ τόν ἀκάνθινον στέφανον τῆς Ἀρχιερατικῆς μίτρας καί ἀτενίζων πρός τόν Σταυρόν τῆς Μητροπόλεως Πάφου, μόνον στεναγμούς βαρεῖς αἰσθάνομαι νά ἐκπέμπῃ τό ἀσθενές μου στῆθος, καί αἱ χορδαί τῆς γλώσσης μου πλήττουσι βαρυήχως τόν αἰθέρα, τονίζουσαι μέ τόνον θλιβερόν τήν ἐπῳδόν: «Κύριε εἰ δυνατόν παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τό ποτήριον τοῦτο». Ποτήριον πικρόν, τό ὁποῖον ἔπιον ὅσοι προκάτοχοί μου ἀπό τοῦ Παύλου τοῦ θεσπεσίου καί ἐντεῦθεν ἠθέλησαν νά βαδίσωσι τήν στενήν τοῦ καθήκοντος ὁδόν τήν τεθλιμμένην. Ποτήριον καί ἄλλας ἔχον ἐννοίας, τό ὁποῖον ἐντός τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ναοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ τῆς δουλευούσης ἡμῶν Πατρίδος Κέντρου δύναται νά σημάνῃ καί τοῦ τυράννου τήν μάχαιραν, ὑπό τήν ὁποίαν ἔπεσεν ἡ θεία καί ἱερά κεφαλή ἑνός τῶν ἀρίστων προκατόχων μου, τοῦ ἐθνομάρτυρος Μητροπολίτου Πάφου Χρυσάνθου. Καί διερωτῶμαι λοιπόν, ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει, «μικρός ἐγώ μεταξύ τῶν ἀδελφῶν μου καί νεώτερος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρός μου», πῶς ἐπί τῶν ἀσθενῶν μου ὤμων θά σηκώσω τόν βαρύν σταυρόν τοῦ Γολγοθᾶ μου καί θά δυνηθῶ νά βαστάσω τόν ὄγκον τοῦτον τῆς διά μέσου τῶν αἰώνων κληροδοτηθείσης εἰς ἐμέ ἱερᾶς καί τιμίας παρακαταθήκης τῆς ἱστορικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Πάφου; Ποῖος θά μοί δώσῃ πτέρυγας ἐν τῇ οὐρανοδρόμῳ ταύτῃ πορείᾳ καί πετασθήσομαι καί καταπαύσω εἰσερχόμενος εἰς τά ἐνδότερα τῆς σκηνῆς, τήν ὁποίαν ἔπηξεν ὁ Κύριος καί οὐκ ἄνθρωπος;

Ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, Μακαριώτατε, τῇ φοβερᾷ, αἴρω τούς ὀφθαλμούς τῆς διανοίας μου τῇ βοηθείᾳ τῶν εὐχῶν, δι' ὧν με ὡπλίσατε, πρός τά ὄρη τῆς θείας ἐλπίδος. Ἐκ τούτων ἔρχεται ἡ ἐπιτιμητική καί αὐστηρά εἰς τά ὦτά μου φωνή Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ἐπιφωνοῦντός μοι, ὅπως τῷ Πέτρῳ ἐν τῇ τρικυμίᾳ τῆς θαλάσσης, «ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου», ἥν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἐδέχθης, «ἡ γάρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται». Εἶναι τῷ ὄντι λίαν παρήγορος τοῦ Κυρίου ὁ λόγος, Μακαριώτατε, διότι, ὅσον ἀρτίως καί ἄν εἶναί τις κατηρτισμένος εἰς τήν ἔσω καί τήν θύραθεν σοφίαν, δέν δύναται νά εἶναι βέβαιος περί τῆς ἀσφα-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 231

λοῦς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτις ἐπίδρασις δέν δύναται νά ἐξαρτηθῇ ἀπό τήν κατά κόσμον σοφίαν αὐτοῦ. Διά τοῦτο ἀνακουφίζομαι ἀκούων ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου τελειωθήσεται ἐν τῇ ἐμῇ ἀσθενείᾳ. Ἐν τῇ πίστει καί τῇ ἐλπίδι ταύτῃ στρέφω τήν διάνοιαν πρός τήν ἑτέραν ἐκείνην ἀρετήν, ἡ ὁποία εἶναι ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος πασῶν τῶν ἀρετῶν, πρός τήν ἀρετήν, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τό ἔμβλημα τοῦ βίου τοῦ καλοῦ Ποιμένος καί Μεγάλου Διδασκάλου τῆς σωτηρίας ἡμῶν, Ὅστις ἐθυσίασε τήν ζωήν ὑπέρ τοῦ κόσμου, «ἡμῖν καταλιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἀκολουθήσωμεν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ». Ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη εἶναι γνώρισμα ὑπερτάτης ἀγάπης, διό καί λέγει, «μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδείς ἔχει, ἵνα τις τήν ψυχήν αὐτοῦ θῇ ὑπέρ τῶν φίλων αὐτοῦ». Θέλετε τώρα νά ἀκούσωμεν τί λέγει καί ὁ Παῦλος, τῆς Πάφου ὁ διδάσκαλος; «Ἡ γνῶσις», διδάσκει, «φυσιοῖ, ἡ δέ ἀγάπη οἰκοδομεῖ καί ἐάν ἔχῃς γνῶσιν, ὥστε νά γνωρίζῃς τά μυστήρια πάντα, ἄνευ ὅμως ἀγάπης, εἶσαι μηδέν. Καί ἐάν δύνασαι νά ὁμιλῇς τάς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη δέ καί τῶν ἀγγέλων, χωρίς νά κυβερνᾶται ἡ ζωή σου μέ τῆς ἀγάπης τό ἱερόν πηδάλιον, εἶσαι χαλκός ἠχῶν καί κύμβαλον ἀλαλάζον». Ἀλλά νομίζω, ὅτι τό ἐπακολουθοῦν εἶναι τό πάντων ἐκφραστικώτερον. Λέγει ὅτι «ἐάν ἔχῃς πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δέ μή ἔχῃς οὐδέν ὠφελεῖσαι». Καί τί εἶναι ἡ ἀγάπη; Ἄς μεταχειρισθῶμεν μόνον τάς τελευταίας λέξεις τοῦ ὁρισμοῦ αὐτῆς, ὅπως εἰς αὐτόν περιγράφει τά χαρακτηριστικά της ὁ αὐτός ἀπόστολος· «πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει». Εἶναι τῇ ἀληθείᾳ παρακαταθήκη ὡραία, χρησιμωτάτη διά τό ἔργον τοῦ ποιμένος, τό τόσον δύσκολον καί ἀκανθῶδες. «Ἡ ἀγάπη πάντα ὑπομένει», εἶναι ἡ ἐπῳδός, τήν ὁποίαν ὁ Ποιμήν ὀφείλει νά ψιθυρίζῃ εἰς ἑαυτόν κατά πᾶσαν δύσκολον στιγμήν τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ διακονίας. Διότι πόσαι ἀπογοητεύσεις δέν ἀναμένουσι τόν Ποιμένα ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ μεταξύ τοῦ Ποιμνίου, ἔχουσαι ἀνάγκην ὑπερτάτης ὑπομονῆς! Ὅταν θά σπείρῃ τόν σπόρον τοῦ Εὐαγγελίου μετά ἱδρῶτος πολλοῦ καί θά βλέπῃ αὐτόν καταπα-

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 232

τούμενον ὑπό τῶν παραπορευομένων τήν ὁδόν, τίνος ἄλλου ἔχει ἀνάγκην, παρά ὑπομονῆς; Ἤ ὅταν θά σπείρῃ τόν λόγον καί θά βλέπῃ τό βλάστημα αὐτοῦ ξηραινόμενον μόλις ἀναφυέν, διά τό μή ἔχειν ἰκμάδα, μήπως δέν εἶναι διά τῆς ὑπομονῆς, διά τῆς ὁποίας θά ἀντλήσῃ δύναμιν, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τό ἔργον τῆς σπορᾶς; Ὑπομονῆς θά ἔχῃ χρείαν, ὅταν μετά βαρυθυμίας θά βλέπῃ νά βλαστάνωσι ζιζάνια εἰς τόν ἀγρόν του, ἐνῷ αὐτός πᾶσαν κατέβαλε φροντίδα, ὅπως σπείρῃ σῖτον καθαρόν. Περισσοτέραν ἀκόμη ὑπομονήν θά χρειάζεται, ὅταν ἐπιθέτων φάρμακα πνευματικά ἐπάνω εἰς τάς ἀτομικάς, οἰκογενειακάς καί κοινωνικάς πληγάς, θά δέχεται ἀντί τοῦ ὕδατος ὄξος, ἀντί τοῦ μάννα χολήν, ἀντί εὐγνωμοσύνης ῥαπίσματα παρά τοῦ θεραπευομένου. Μήπως δέν εἶναι διά τῆς ὑπομονῆς, δι' ἧς θά τρέχῃ τόν προκείμενον αὐτῷ ἀγῶνα, ὅταν θά βλέπῃ παραγνωριζόμενον τό ἔργον του, παρεξηγουμένας τάς διαθέσεις του, παρερμηνευομένας τάς προθέσεις του, ματαιουμένας τάς προσπαθείας του; Ὑπομονήν μεγάλην θά χρειάζεται, ὅταν θά βλέπῃ τούς μαθητάς μεταβαλλομένους εἰς προδότας, τούς ἀδελφούς εἰς ψευδαδέλφους, τούς φίλους εἰς πολεμίους, τούς ὁμόφρονας εἰς ἑτερόφρονας.

Δέν νομίζετε, τέλος, ὅτι Ἰωβείου ὑπομονῆς θά ἔχῃ ἀνάγκην, ὅταν θά βλέπῃ τόν θερισμόν πολύν, τούς δέ ἐργάτας ὀλίγους; Θά εἶναι πραγματικῶς θέαμα οἰκτρόν ν' ἀτενίζῃ τις τάς ἀρούρας τῆς Ἀρσινόης καί τῆς Πάφου λευκάς ἤδη πρός θερισμόν, Μακαριώτατε, ἐνῷ θά ἀντιλαμβάνηται πρός τούτοις, ὅτι δέν ὑπάρχουσι ἐργάται κατάλληλοι διά τόν θερισμόν τοῦτον· καί ἐνῷ χαρά καί ἀγαλλίασις θά πληροῖ τά στήθη τοῦ ἀτενίζοντος τό πλῆθος τῶν σταχύων, ἀγωνία καί θλῖψις θά καταπιέζῃ τήν ψυχήν του, ὅταν ὁ ἥλιος θά κατακαίῃ καί τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ θά κατατρώγωσι τούς ὡρίμους σπόρους διά τήν ἔλλειψιν ἐργατῶν. Ἐν πάσαις ταῖς περιστάσεσι ταύταις, Ἅγιοι Ἀδελφοί, ὅση μοι δύναμις θά μεταχειρίζωμαι, ὡς «λύχνον τοῖς ποσί μου καί φῶς ταῖς τρίβοις μου», τήν πίστιν ἐν ἐλπίδι καί τήν ἀγάπην ἐν ὑπομονῇ μετ' αὐτοθυσίας. Νομίζω δέ ὅτι δύναται νά διακατέχῃ τήν ψυχήν ἡμῶν ἡ πεποίθησις,

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 233

ὅτι τῶν θλίψεων καί τῶν παθημάτων ἡ ὁδός εἰσάγει ἐπί τέλους εἰς τήν νίκην καί τόν θρίαμβον· ἀφοῦ ἄλλως τε βλέπομεν τοῦτο λίαν ἐμφανῶς ἐν τῷ Ἀρχηγῷ καί τελειωτῇ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Ἰησοῦ, Ὅστις μετά τήν ταπείνωσιν ἕως θανάτου, καί δή θανάτου Σταυρικοῦ, ὑπερυψώθη μέχρι τῆς δεξιᾶς τοῦ Οὐρανίου Πατρός, «ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καί ἐπιγείων καί καταχθονίων». Δεδομένου δέ ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἐν πᾶσιν ὁ ὑπογραμμός, «ἵνα ἐπακολουθήσωμεν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ», καί ὅτι δέν ὑπάρχει ἄλλη τις ὁδός, παρά ἡ ὁδός τῶν θλίψεων καί τῶν παθῶν, τουτέστιν ὁ δύσκολος καί ἀνωφερής τῆς ἀρετῆς δρόμος, ἵνα φθάσωμεν εἰς τήν ἐπιτυχίαν τοῦ χρηστοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ζητοῦμεν τάς εὐχάς πάντων, ὅπως ἐνδυναμώσωσιν ἡμᾶς, ἵνα διά τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου σηκώσωμεν τόν προκείμενον Σταυρόν.

Ἄλλως τε, Πνευματικοί Ποιμένες, πρό ὀλίγου εἰσέτι μεταδώσαντες, διά τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τό πνεῦμα τό πανάγιον, ἐστερεώσατε τάς βάσεις τοῦ ἔργου, τό ὁποῖον θά τελειώσῃ ὁ Κύριος ἐν τῇ ἐμῇ ἀσθενείᾳ. Ἔργον ποικίλης ἐκκλησιαστικῆς ἀνάγκης ἀναφερόμενον, ὡς ὑπεδείξατέ μοι, Μακαριώτατε, εἴς τε τήν παρ' ἡμῖν ἁγιωτάτην Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου καί εἰς τήν ὅλην Ὀρθόδοξον Ἀνατολικήν Ἐκκλησίαν, ἀλλά καί εἰς τάς σχέσεις ἡμῶν πρός τάς φιλικῶς διακειμένας ἀλλοδόξους χριστιανικάς Ἐκκλησίας.

Ἔργον βαρύτατον, ἀναφερόμενον εἰς ἐθνικάς παραδόσεις ἑκατονταετηρίδων ὅλων, κατά τάς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, βαστάζουσα ἐπί τῶν ὤμων τόν σταυρόν τοῦ ἐθνικοῦ μαρτυρίου καί προκινδυνεύουσα ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πολυπαθοῦς ἡμῶν πατρίδος, τῆς τεθλιμμένης Κύπρου, προσέφερεν ἑκατόμβας ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς εἰς τόν βωμόν τοῦ μαρτυρίου. Ὤ, εἴθε, Ἕλληνες ἀδελφοί, αἱ εὐχαί ὅλων ἡμῶν ἀπό τοῦ Γεραροῦ καί Σεπτοῦ ἡμῶν Ἐθνάρχου Κυρίλλου, μέχρι καί τοῦ τελευταίου πολίτου καί χωρικοῦ, νά φέρωσι τήν δικαιοσύνην εἰς τήν ἠδικημένην μας Νῆσον καί νά ποιήσωσιν ἐκδίκησιν ἐναντίον τῶν καταδυναστευόντων ἡμᾶς καί ἀφαιρούντων τό ἱερόν δῶρον τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν. Ἱεραί σκιαί τῶν ἐθνομαρτύρων

195-234 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 234

τῆς Κύπρου, ἱερά ψυχή τοῦ προκατόχου μου, τοῦ ἐθνομάρτυρος Μητροπολίτου Πάφου Χρυσάνθου, ἐνισχύσατέ με εἰς τόν ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀγῶνα, γιγαντώσατέ με, ὅπως μεταξύ τῶν πρώτων ἀγωνισθῶ τόν ἱερόν ἡμῶν ἀγῶνα, τόν δίκαιον καί ἅγιον καί ὑψηλόν. Θεέ δίκαιε, ὑπερασπιστά τῶν ἀδικουμένων, κριτά τῶν ἀδικούντων, ἐπίσπευσον τήν εὐλογημένην ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἑνώσεως τῆς φιλτάτης μου πατρίδος μετά τῆς ἐλευθέρας Μητρός Ἑλλάδος. Εἶναι ἱκανόν Κύριε τό ποτήριον, μέ τό ὁποῖον ἐποτίσθησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, τό ὁποῖον πίνομεν καί ἡμεῖς, πικρότατον μέχρι τρυγός! Εἴθε νά μή ἴδω μετά τῆς γενεᾶς ταύτης θάνατον, ἐάν μή ἴδωμεν τήν ζωήν τῆς Κύπρου ἐν τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῆς ἀπό τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας.

Σύ δέ ἀόρατε Νυμφίε τῆς Ἐκκλησίας, φώτισον, συνέτισον, ἐνίσχυσόν με εἰς τήν διακονίαν, εἰς ἥν ἐκλήθην, Σύ, Ὅστις μετεμορφώθης ἐπί τοῦ ὄρους Θαβώρ σήμερον, μεταμόρφωσον καί ἐμέ, ἵνα καταστῶ ἄξιος νυμφίος τῆς ἐμπιστευομένης μοι σήμερον νύμφης καί φυλάξω αὐτήν ἀμόλυντον ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καί παραδώσω αὐτήν καθαράν εἰς τάς χεῖρας τοῦ Μεγάλου Νυμφίου Χριστοῦ. Λάλησον εἰς τήν καρδίαν τοῦ περιουσίου λαοῦ μου βουλάς ἀγαθάς καί δός ἡμῖν βίον εἰρηνικόν. «Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί Σου, οὕς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἕν, καθώς Σύ καί ὁ Πατήρ ἕν ἐστε». Καί εἴθε, ἐγώ μέν νά διδάσκω καί νά πράττω μεταξύ αὐτῶν τά πρέποντα, ἐκεῖνοι δ' εὐπειθῶς καί εὐηνίως νά διακυβερνῶνται πρός τήν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Δός Κύριε, ἵνα μεταχειρισθῶ τήν ῥάβδον ταύτην, τήν ὁποίαν ἡ ἁγιωτάτη Ἐκκλησία ἡμῶν ἐνεχείρισέ μοι διά τῶν ἁγίων χειρῶν τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρός καί Ἀρχιεπισκόπου, οὐχί ὡς ῥάβδον ἐπιστυπτικήν, ῥάβδον παιδεύσεως, ὡς μετεχειρίσθη ταύτην Παῦλος ὁ Ἀπόστολος, ἵνα παιδεύσῃ τόν Ἐλύμαν τόν μάγον ἐν Πάφῳ, ἀλλ' ὡς βακτηρίαν καί ὑποστηριγμόν, καί ὡς ῥάβδον καθοδηγόν, ἵνα τούς πεπλανημένους προσάγω εἰς τήν ἀλήθειάν Σου, ὅπως ὁ Ἀπόστολος προσήγαγε τόν Ῥωμαῖον ἀνθύπατον, τόν Σέργιον Παῦλον. Αἱ εὐχαί ἡμῶν, ἀδελφοί, εἴησαν μετ' ἐμοῦ. Ἀμήν.

Πηγή: *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 2(1930)513-520.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Μέγας Κώδικας.

Βιβλίον Β΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Αλληλογραφία μετ' εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου (πλήρωσις Αρχιεπισκοπικού Θρόνου κ.λπ.). Μέρος Α΄.

Βιβλίον Γ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Αλληλογραφία μετ' εξορίστων Μητροπολιτών Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου (πλήρωσις Αρχιεπισκοπικού Θρόνου κ.λπ.). Μέρος Β΄.

Βιβλίον Η΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Μονή Σταυροβουνίου.

Βιβλίον Θ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Φιλανθρωπίαι.

Βιβλίον ΙΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Οκτωβριανά 1931. Εκδίωξις αυτού υπό των Άγγλων. Μετάβασις εις Κωνσταντινούπολιν και διαμονή εις Ιεροσόλυμα. 1931-1937, αλληλογραφία μετά Κυβερνήσεως Παλαιστίνης, Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, συνεξορίστων Κιτίου Νικοδήμου και Κυρηνείας Μακαρίου ως και Ιεραρχών. Επάνοδος εις Κύπρον (1937), εντοπισμός εις Πάφον (1938-1940), δήλωσις εν τω δικαστηρίω Λεμεσού (1939) κ.ά.

Βιβλίον ΙΔ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Πρεσβεία (1946-1947).

Βιβλίον ΙΖ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Εθνικοί Έρανοι. Πρόσφυγες.

Βιβλίον ΙΗ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Κύπριοι εθελονταί εις Ελλάδα (1940) (Ιππωνία).

235-236 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:32 μ.μ. Page 236

Βιβλίον ΙΘ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Εκπαιδευτικά.
Βιβλίον Κ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Διαφύλαξις βυζαντινών μνημείων κ.λπ.
Βιβλίον ΚΓ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Συγχαρητήρια κ.λπ. (Διάφοροι).
Βιβλίον ΚΔ΄. Αρχείον αοιδίμου Λεοντίου (1933-1947). Πανορθόδοξον Συνέδριον εν Μόσχα.

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

Αγών, 1911.
Αλήθεια, 1919, 1923.
Ανατολή, 1930.
Ανεξάρτητος, 1938-1947.
Απόστολος Βαρνάβας, 1930-1936, 1939-1947, 1956, 1958, 1962.
Εκκλησιαστικός Κήρυξ, 1911, 1917.
Ελευθερία, 1924-1925, 1930-1947.
Εφημερίς, 1946-1947.
Νέον Έθνος, 1923-1925.
Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 1930-1947.
Παναγροτική, 1944.
Παρατηρητής, 1930.
Πάφος, 1931-1947.
Φωνή της Κύπρου, 1928, 1930-1947.
Χριστιανική Αναγέννησις, 1944-1947.
Χρόνος, 1926-1928, 1942.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άζινου Χαράλαμπου, *Ο θάνατος του αειμνήστου Αρχιεπισκόπου ημών Λεοντίου του Α΄*, Τύποις «Νέος Κόσμος» Θωμάς Γ. Κυριακίδης, Λευκωσία 1947.

Αθανασίου, Ηγουμένου Σταυροβουνίου, «Ιερομόναχος Κυπριανός Σταυροβουνιώτης (1878-1955)», *Ο Ζωοποιός Σταυρός* 91-94 (1995-1999) 382-387.

Αθανασίου, Ηγουμένου Σταυροβουνίου, *Ιερά Μονή Σταυροβουνίου. Ιστορία της Ιεράς Μονής του Τιμίου Σταυρού του Θεοκρεμμάστου*, Ιερά Μονή Σταυροβουνίου, Κύπρος 1987.

Ανδρέου Τάσου, *Λεμεσός, αναδρομή μνήμης*, Εκδόσεις Νόστος, Λεμεσός 2009.

Ανωνύμου, «Λεόντιος, Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης Κύπρου», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 3ος (συμπλήρωμα), Αθήνα χ.χ., σ. 532.

Ανωνύμου, «Λεόντιος, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, Στρατηγικές Εκδόσεις, τ. 11ος, Αθήνα 2013, σ. 74.

Αραούζου Γεώργιου, *Ενθυμήσεις. Στοιχεία Τελετουργικής Τάξεως*, Λευκωσία 2006.

Βίττη Ανδρέα, *Κλεις «Αποστόλου Βαρνάβα». (Επισήμου Περιοδικού της Εκκλησίας της Κύπρου). Αναλυτικόν Ευρετήριον των 70 πρώτων τόμων (1918-1994)*, Λευκωσία 1998.

Βίττη Ανδρέα, «Ο Εθναρχικός ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 6 (2003) 49-79.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 238

Βίττη Ανδρέα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος, το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα των ετών 1933-1947 και η ανέκδοτη Μελέτη (1944) του Έλληνα διπλωμάτη Β.Δ. Μόστρα», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 7 (2005) 227-270.

Γεωργιάδη Κλεάνθη, *Η Καταγωγή των Κυπρίων*, Λευκωσία 1936.

Γεωργίου Ανδρέα, *Οι Κύπριοι Στρατιώτες στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Λευκωσία 2001.

Γιάγκου Αναστασίας, «Ο Τοποτηρητής Λεόντιος και το κίνημα για εθελοντική κατάταξη στις ελληνικές δυνάμεις: Οκτώβριος 1940 - Φεβρουάριος 1941», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 35 (2010) 309-321.

Yiangou Anastasia, *Cyprus in World War II. Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, Tauris Academic Studies, New York 2010.

Γιάγκου Αναστασίας, «Η Αγγλική Πολιτική 1931-1950», στον τόμο: Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959 (έκδ.), *Οι Αγώνες πριν από τον Αγώνα του 1955. Πτυχές από την προετοιμασία Οργάνωσης του Αγώνα*, Ακαδημία Ιστορικών Σπουδών, Λευκωσία 2013, σ. 109-127.

Γιαγκουλλή Κωνσταντίνου, *Corpus Κυπριακών Διαλεκτικών Ποιητικών Κειμένων*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, XXXIX, τ. Ε΄, Λευκωσία 2002.

Georghallides George, "British Policy on Cyprus during 1931", στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου - Μενέλαου Χριστοδούλου (επιμ.), *Πρακτικά Πρώτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου* (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969), Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 1973, τ. Γ-1΄, Νεώτερον Τμήμα, σ. 95-104.

Εγγλεζάκη Βενέδικτου, «Η Εκκλησία της Κύπρου από το 1878 μέχρι το 1955», στον τόμο: Δήμου Λευκωσίας (έκδ.), *Κυπριακά 1878-1955*, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, 2, Λευκωσία 1986, σ. 31-62.

Εγγλεζάκη Βενέδικτου (π. Παύλου), *Κύπρος Νέα Ιουστινιανούπολις*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 1990.

Εγγλεζάκη Βενέδικτου (π. Παύλου), *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν Κύπρου (4ος έως 20ός αιών)*, Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη - Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996.

Ιεράς Συνόδου, *Καταστατικόν της Αγιωτάτης Εκκλησίας της Κύπρου*, Τύποις «Νέος Κόσμος» Θωμάς Γ. Κυριακίδης, Λευκωσία 1914.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 239

Ιεροκηπιώτη Κώστα, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου (1878-1960). Συμβολή στην ιστορία της Εκπαίδευσης της Κύπρου*, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, Σειρά Διδακτορικών Διατριβών, 5, Λευκωσία 2004.

Ιεροκηπιώτη Κώστα, «Το Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου (Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄). Ίδρυση και Ανάπτυξη», στον τόμο: Κώστα Ιεροκηπιώτη - Κώστα Στεφάνου (επιμ.), *Ελληνικό Γυμνάσιο - Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄ Πάφου. Εκατό φωτεινά χρόνια 1905-2005*, Επιτροπή Εορτασμού 100 χρόνων, Λευκωσία 2008, σ. 49-74.

Ιωαννίδη Κλείτου, *10 Κύπριοι Άγιοι Γέροντες του 20ού αιώνα*, Λευκωσία 1997.

Ιωαννίδη Παύλου - Καμιναρίδη Γεώργιου, *Το Διδασκαλικό Κολέγιο Μόρφου 1937-1959*, Εκδόσεις Βιβλιεκδοτική, Λευκωσία 2011.

Καδή Χριστόφορου (επιμ.), *Βαδίζειν Σταθερώς. Πνευματική Κατάθεση του Μητροπολίτη Πάφου Γεννάδιου Μαχαιριώτη*, Λευκωσία 2010.

Καραπατάκη Γαβριήλ, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Α΄: Θρησκευτικαί. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάστασις», *Φωνή της Κύπρου*, 25/8.10.1921, 18/31.12.1921, 25/7.1.1922, 1/14.1.1922, 15/28.1.1922, 29/11.2.1921, 12/25.2.1922.

Κατσιαούνη Ρολάνδου, *Η Διασκεπτική 1946-1948. Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XXVIII, Λευκωσία 2000.

Κιτρομηλίδη Πασχάλη, «Το Χρονικό Π. Πασχαλίδη για τα Οκτωβριανά στην Πάφο», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 191-205.

Κιτρομηλίδη Πασχάλη, «Κύπρος 1914-1941», στον τόμο: Εκδοτικής Αθηνών (έκδ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ΄, Αθήνα 1978, σ. 473-481.

Κιτρομηλίδου Μάγδας, *Τα Ελληνικά Γράμματα στον αλύτρωτο Ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου*, Λευκωσία 1998.

Κοκκινόφτα Κωστή, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 1997.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς (1918-1937) και "Η κατάστασις του λαού"», *Πολιτιστική Κύπρος* 9 (1997) 37-44, 10 (1997) 36-44.

Κοκκινόφτα Κωστή, *Η ζωή και το έργο του Επισκόπου Μαρεώτιδος Διονύσιου Κυκκώτη (1887-1942)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2001.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 240

Κοκκινόφτα Κωστή, «Τα νεανικά χρόνια του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 6 (2003) 223-238.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Για τη θρησκευτική ζωή των Κυπρίων στα χρόνια του Μεσοπολέμου. Ένα αθησαύριστο κείμενο του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 10 (2004) 138-164.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Η Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα και η επαναλειτουργία της στα νεότερα χρόνια», *Κυπριακαί Σπουδαί* 67-68 (2005) 363-383.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Η Μονή της Τροοδίτισσας και η μετατροπή της σε κοινόβιο το 1939», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 31 (2005) 415-437.

Κοκκινόφτα Κωστή, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1931)*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Πηγές της Ιστορίας της Ιεράς Μονής Κύκκου, IX, Λευκωσία 2007.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Ο Διονύσιος Χρηστίδης και η επανίδρυση της Μονής Σταυροβουνίου το 1889», *Κυπριακαί Σπουδαί* 70 (2008) 43-117.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών (μέσα 19ου αιώνα - 1931)», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Στα βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄, για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σ. 279-301.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Η Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα και η επαναλειτουργία της στα νεότερα χρόνια», στον τόμο: Του ιδίου (επιμ.), *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Αποστόλου Βαρνάβα. Ο Βίος του Αποστόλου Βαρνάβα - Οι Πηγές - Η Ιστορία της Μονής - Η Αρχιτεκτονική*, Μονή Αποστόλου Βαρνάβα, Λευκωσία 2009, σ. 45-72.

Κοκκινόφτα Κωστή, «Το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 9 (2010) 105-144.

Κοκκινόφτα Κωστή, *Η Ιερά Μονή Παναγίας Τροοδιτίσσης*, Ιερά Μονή Παναγίας Τροοδιτίσσης, Κύπρος 2013.

Κουδουνάρη Αριστείδη, «Οι "Κυπριακές Σελίδες" του Αντώνη Ιντιάνου», *Ο Κύκλος* 7-8 (1981) 26-34.

Κουδουνάρη Αριστείδη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευ-

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 241

κωσία [6]2010.

Κούκου π. Κωνσταντίνου, «Ο Χριστιανικός Ορθόδοξος τύπος εις την Κύπρον από της εισαγωγής της τυπογραφίας μέχρι σήμερον», *Κυπριακός Λόγος* 38 (1975) 69-77, 39 (1975) 181-189, 40 (1975) 308-311, 41-42 (1975) 369-373, 43 (1976) 74-81, 44-45 (1976) 129-133, 48 (1976) 436-442, 49-50 (1977) 32-42, 57-58 (1978) 173-175, 59-60 (1978) 291-295, 61-62 (1979) 140-142, 67-68 (1980) 214-218.

Κράλη Μάνου (επιμ.), *Η Συμβολή της Κύπρου εις τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον*, Παγκύπριος Σύνδεσμος Πολεμιστών Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, Λευκωσία 1975.

Κυβερνητικού Τυπογραφείου (έκδ.), *Ταραχαί εν Κύπρω κατ' Οκτώβριον 1931*, Λευκωσία 1932.

Κυριαζή Νεοκλή, *Κυπριακή Βιβλιογραφία*, Λάρνακα 1935.

Κυριαζή Νεοκλή, *Κυπριακαί Παροιμίαι*, Λάρνακα 1940.

Κυριαζή Νεοκλή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, Λάρνακα 1950.

Κύρου Αλέξη, *Όνειρα και Πραγματικότης. Χρόνια Διπλωματικής Ζωής (1923-1953)*, Αθήνα 1972.

Κωνσταντινίδη Φώτιου Αρχιμ., *Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης (Εψηφισμένος Ηγούμενος Μαχαιρά) και το έργον του*, Λευκωσία 1963.

Λειβαδά Βία - Παπαπολυβίου Πέτρου - Σπανού Γιάννη, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004.

Λεοντίου Λεόντιου Σ., Διακόνου, «Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως Πρόεδρος παντός Ελληνιστόντου», στον τόμο: Δημοφώντος Ενωτιάδου (επιμ.), *Παγκύπριον Λεύκωμα*, έτος Α΄, Λευκωσία 1925, σ. 11-26.

Λεοντίου Λεόντιου Σ., Ιεροκήρυκα, «Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών. Εντυπώσεις εκ της ποιμαντικής περιοδείας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου κου Ιακώβου», *Ελευθερία*, 24.11.1926, 27.11.1926, 4.12.1926, 11.12.1926, 15.12.1926, 31.12.1926.

Λεοντίου Λεόντιου Σ., Ιεροκήρυκα, «Εξ Αμερικής. Holy Cross Monastery», *Χρόνος*, 12.10.1928, 19.10.1928, 2.11.1928.

Leontiou Leontios S., "Church and State in the Byzantine Empire", *American Church Monthly (New York)*, v. 28, no 1, July 1930, σ. 14-24.

Λεοντίου, Μητροπολίτη Πάφου, «Ο ευσεβής ποιητής της Κύπρου κύριος Δημήτριος Θ. Λιπέρτης», *Πάφος* 2 (1936) 111-112.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 242

Μαυροκορδάτου Γεώργιου, «Κωνσταντίνος Μυριανθόπουλος (1874-1962): ο πρώτος Αρχειακός της Κύπρου», στον τόμο: Βασίλειου Μανδηλαρά (επιμ.), *Διεθνές Συμπόσιο Αρχειακών. Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία, Κύπρος, 4-6 Μαΐου 2000*, Αθήνα 2001, 139-144.

Μαχλουζαρίδη Παναγιώτη, *Δίκες που άφησαν εποχή*, Λευκωσία 1979.

Μαχλουζαρίδη Παναγιώτη, *Κύπρος 1940-1960, ημερολόγιο εξελίξεων*, Λευκωσία 1985.

Μηλιώτη Νίκου Κ., *Ο υπέρ πάντων αγών και ο κυπριακός παράγων κατά ποταπών αρπάγων με τον μέγαν σημαιοφόρον τον σεπτόν μας Ιεράρχη στο νησί μας όπου άρχει*, Λευκωσία, Τύποις «Νέος Κόσμος» Θωμάς Γ. Κυριακίδης, Νοέμβριος 1940.

Μιτσίδη Ανδρέα, «Λεόντιος», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8ος, Αθήνα 1966, σ. 236.

Μιτσίδη Ανδρέα, «Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης και η Κύπρος», *Απόστολος Βαρνάβας* 55 (1994) 471-476.

Μιτσίδη Ανδρέα, «Το αυτοκέφαλον της Εκκλησίας Κύπρου», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου, τ. Γ΄, Βυζαντινή Κύπρος. Ιστορικογεωγραφική Εισαγωγή - Θεμελίωσις της Κυπριακής Εκκλησίας - Πολιτικός Θεσμός - Το Θέμα Κύπρου - Αραβική Επιδρομή - Η Κύπρος υπό τους Κομνηνούς - Παιδεία και Γράμματα - Τέχνη*, Γραφείον Κυπριακής Ιστορίας, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 2005, σ. 129-154.

Μιχαηλίδη Αγνής, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*, Λευκωσία 1989.

Μιχαηλίδη π. Σωφρόνιου, «Ιστορικά έγγραφα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Επισκοπή Κιτίου. Τόμος τιμητικός για τα είκοσι πέντε χρόνια αρχιερατικής διακονίας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κιτίου κ.κ. Χρυσοστόμου*, έκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου, Λάρνακα 1998, σ. 273-389.

Μυλωνά Νικοδήμου, «Η κατάστασις του λαού», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7 (1917) 465-473.

Μυριανθόπουλου Κλεόβουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946.

Νικήτα Ελένης, *Αδαμάντιος Διαμαντή*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 1998.

Παλιομεσιήτη Θωμά, *Το Μέγα Κυπριακόν Πένθος της 26.7.1947. Ο θάνατος του αειμνήστου Αρχιεπισκόπου ημών Λεοντίου Α΄*, Εκτύπωσις

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 243

Χρ. Οικονομίδη, Πάφος 1947.

Παπαγεωργίου Θωμά, «Οι νομικές διώξεις εναντίον του Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου κατά την Παλμεροκρατία», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 8 (2008) 471-480.

Παπαγεωργίου Θωμά, «Η επιβολή ασφυκτικού ελέγχου στη Δημοτική Εκπαίδευση της Κύπρου μετά τα Οκτωβριανά», *Κυπριακαί Σπουδαί* 69 (2008) 137-152.

Παπαγεωργίου Θωμά, «Βρετανικές επεμβάσεις στην εκπαίδευση της Κύπρου τη δεκαετία του 1930: Η περίπτωση των αναλυτικών προγραμμάτων», *Κλειώ* 5 (2009) 65-111.

Παπαδημήτρη Παναγιώτη - Πετρίδη Πέτρου, *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978*, τ. 7ος, Λευκωσία 1979-1980.

Παπαδόπουλλου Θεόδωρου, «Εθναρχικός ρόλος της Ορθοδόξου Ιεραρχίας. Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου βιοτή», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 95-113.

Παπαϊωάννου Εζεκία, *Ενθυμήσεις από τη ζωή μου*, Εκδόσεις Πυρσός, Λευκωσία 1988.

Παπαπολυβίου Πέτρος (εισ.-επιμ.), *Υπόδουλοι Ελευθερωταί Αδελφών Αλυτρώτων. Επιστολές, Πολεμικά Ημερολόγια και Ανταποκρίσεις Κυπρίων Εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1913*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XXXII, Λευκωσία 1999.

Παπαπολυβίου Πέτρου, «Κύπρος 1922-1940», στον τόμο: Ελληνικών Γραμμάτων (έκδ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Ζ΄, Αθήνα 2003, σ. 325-336.

Παπαπολυβίου Πέτρου, «Κύπρος 1940-1950», στον τόμο: Ελληνικών Γραμμάτων (έκδ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Η΄, Αθήνα 2003, σ. 363-372.

Παπαπολυβίου Πέτρου, «Οι εξόριστοι των Οκτωβριανών του 1931 στην υπερορία», στον τόμο: Βία Λειβαδά - Πέτρου Παπαπολυβίου - Γιάννη Σπανού, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004, σ. 237-254.

Παπαπολυβίου Πέτρου (επιμ.), *Αναζητώντας την ελευθερία. Ένας Κύπριος στρατιώτης του βρετανικού στρατού στην κατοχική Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, 1941-1942*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 244

Παπαπολυβίου Πέτρου (επιμ.), *Οι Κύπριοι Εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: Τα Μητρώα, οι Κατάλογοι και ο Φόρος του Αίματος*, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού - Επιτροπή Καταρτισμού και Τήρησης Μητρώου Κυπρίων Εθελοντών Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, Λευκωσία 2012.

Παρασκευά Παύλου, *Δημήτρης Λιπέρτης. Η ζωή και το έργο του*, Εκδόσεις Χρ. Ανδρέου, Λευκωσία 1988.

Πασχάλη Μιχάλη, *Σόλοι και Μαραθάσα*, Εκδόσεις Theopress, Λευκωσία 2013.

Παυλίδη Άντρου, «Λεόντιος Αρχιεπίσκοπος», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδόσεις Φιλόκυπρος, τ. 9ος, Λευκωσία 1988, σ. 21-28.

Persianis Panayiotis, *Church and State in Cyprus Education*, Nicosia 1978.

Περσιάνη Παναγιώτη - Πολυβίου Πολύβιου, *Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Κύπρο. Κείμενα και Πηγές*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Λευκωσία 1992.

Πολυδώρου Ανδρέα, *Η ανάπτυξη της Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Κύπρο 1830-1994*, Λευκωσία 1995.

Πρωτοπαπά Βασίλη, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2012.

Σάββα Κλεάνθους, *Ο βίος του Λεοντίου Μητροπολίτου Πάφου και Τοποτηρητού του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου*, Τύποις Ο. Χειμωνίδη, Λάρνακα 1939 (Τύποις Κ.Δ. Χαμπιαουρή, Πάφος [2]1940).

Σέρβα Πλουτή, *Κυπριακό: Ευθύνες*, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1980.

Σπυριδάκη Κωνσταντίνου, «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 9 (1945) 145-146.

Σπυριδάκη Κωνσταντίνου, *Η εκπαιδευτική πολιτική της εν Κύπρω Αγγλικής Κυβερνήσεως (1878-1952)*, Λευκωσία 1952.

Σπυριδάκη Κωνσταντίνου, *Μελέται, Λόγοι και Άρθρα. Τόμος Β΄. Εκπαιδευτικαί κατευθύνσεις και μακροί αγώνες προστασίας και διατηρήσεως της Ελληνικής Παιδείας εν Κύπρω. Μέρος Β΄*, Λευκωσία 1974.

Stephanides P. M., *Βιογραφικόν Λεξικόν Κύπρου - Cyprus who's who*, Nicosia 1940.

Στεφάνου - Χαλκιά Πόπης, *Τα Μοναστήρια της Χίου*, Αθήνα 2003.

Στρόππου Χαράλαμπου, «Η βιβλιοθήκη της Φανερωμένης», *Φιλολογική Κύπρος* (1995) 41-44.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 245

Στυλιανού Πέτρου, *Το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 1984.

Ταλιαδώρου Δημήτρη, *Η Ιστορία του Ιερού Ναού Φανερωμένης και η Προσφορά του στον Ελληνισμό της Κύπρου*, Ιερός Ναός Παναγίας Φανερωμένης Λευκωσίας, τ. Α΄, Λευκωσία 2014.

Τασούδη Γεώργιου, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος ο από Τραπεζούντος. Η εθνική και εκκλησιαστική δράσις του, 1926-1949 (εκ του αρχείου του)*, τ. Β΄, Αθήνα 1971.

Tillyrides Andreas, "Cyprus 1931-1947. The outcoming of the uprising and the long vacancy of the archiepiscopal throne", *Εκκλησία και Θεολογία* 3 (1982) 441-880.

Τηλλυρίδη Μακάριου, Μητροπολίτη Ζιμπάμπουε, «Αρχιμανδρίτης Φιλόθεος Ιερείδης Μαχαιριώτης: Μια άγνωστη αναφορά του για την Ανατολική Αφρική (1943-1945)», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Επισκοπή Κιτίου. Τόμος τιμητικός για τα είκοσι πέντε χρόνια αρχιερατικής διακονίας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κιτίου κ.κ. Χρυσοστόμου*, έκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου, Λάρνακα 1998, σ. 67-127.

Τηλλυρίδη Μακάριου, Μητροπολίτη Κένυας, «Ανέκδοτα κείμενα για τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Λεόντιο Λεοντίου», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 9 (2010) 219-252.

Τσικνόπουλλου Ιωάννη, *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, Λευκωσία 1954.

Τσικνόπουλλου Ιωάννη, *Ο Άγιος Νεόφυτος και η Ιερά αυτού Μονή*, Πάφος 1955.

Τσικνόπουλλου Ιωάννη, *Παναγία η Χρυσορρωγιάτισσα*, Λευκωσία 1964-1965.

Τσικνόπουλλου Ιωάννη, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971.

Τσικνόπουλλου Ιωάννη (επιμ. Ηγουμένου Αθανασίου), *Η Ιερά Μονή Τροοδιτίσσης*, Ιερά Μονή Παναγίας Τροοδιτίσσης, Λευκωσία [2]1990.

Φιλίππου Λοΐζου, «Λεόντιος ο Γ΄», στον τόμο: Ιερώνυμου Περιστιάνη (επιμ. Λοΐζου Φιλίππου), *Η Ιερά Μονή Χρυσορρογιατίσσης, εν συνεργασία μετά της Α.Π. του Καθηγουμένου Κου Κου Κυρίλλου Γεωργιάδου*, Πάφος 1935, σ. 92-93.

Χαραλαμπίδη Κίμωνος, *Αυτοί που έκτισαν το χτες*, Λεμεσός 2000.

Χατζηβασιλείου Ευάνθη, «Η τελευταία περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο, 1941-1959», στον τόμο: Εκδοτικής Αθηνών (έκδ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ΄, Αθήνα 2000, σ. 430-463.

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 246

Χατζηχριστοδούλου Χριστόδουλου - Γερασίμου Κώστα, *Ιερός Ναός Παναγίας Χρυσαϊφυλιώτισσας Αγίας Φυλάξεως Λεμεσού. Ιστορία και Κειμήλια. Εορταστική Έκδοση 30 χρόνων λειτουργίας Ιερού Ναού Χρυσαϊφυλιώτισσας*, Λάρνακα 1998.

Χατζηχριστοδούλου Χριστόδουλου, «Τα αγιογραφικά εργαστήρια των Ιερών Μονών Αγίου Γεωργίου Χαβούζας στην Αγία Φύλαξη Λεμεσού και Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου στο Πεντάκωμο», στον τόμο: Χαράλαμπου Χοτζάκογλου (επιμ.), *Ζωγραφίζοντας το θείον. Κατάλογος Έκθεσης*, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών - Κυπριακή Επιτροπή Βυζαντινών Σπουδών, Λευκωσία 2014, σ. 126-131.

Χρυσάνθη Κύπρου, «Μια χειρόγραφη απολογία του Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιου Λεοντίου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 31 (1967) 165-182.

Χρυσάνθου Χρύσανθου, *Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος Α΄*, Εκδόσεις εφημ. «Ο Φιλελεύθερος», Λευκωσία 2003.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Αβδουλμελήκ, χαλίφης Αράβων, 198
Αγγλικανική Εκκλησία, 53, 81, 125
Αγγλοκρατία, 42, 76, 99, 193
Αγία Βαρβάρα, Μετόχιο Μονής Σταυροβουνίου, 155
Αγία Νάπα, ναός Λεμεσού, 34
Αγία Φύλαξη, χωριό, 27
Άγιον Όρος, 27-28, 32, 156, 178
Άγιος Αμβρόσιος, χωριό, 56
Άγιος Δημητριανός, ναός ομώνυμης κοινότητας, 71
Άγιος Δημητριανός, χωριό, 26, 55
Άγιος Θεοδόσιος, ναός Αχέλειας, 71
Άγιος Θεόδωρος, ναός Πάφου, 71, 122
Άγιος Ιωάννης, ναός Λευκωσίας, 126, 191
Άγιος Κασσιανός, ναός Λευκωσίας, 70
Άγιος Κενδέας, ναός Πάφου, 71
Άγιος Κωνσταντίνος, ναός Σουσκιού, 71
Άγιος Μάμας, χωριό, 129
Άγιος Μερκούριος, χωριό, 71
Άγιος Σπυρίδων, κοιμητήριο Λευκωσίας, 191
Άγιος Τρύφων, Μετόχιο στη Χίο, 32
Άγιος Τύχων, Επίσκοπος Αμαθούντος, 34
Άγιος Φώτιος, χωριό, 71
Αδάμαντος Αδάμ, 143, 187
Άζινος Χαράλαμπος, 192
Αθανάσιος, Ηγούμενος Τροοδιτίσσης, 73
Αθήνα, 12, 22, 40, 57, 80, 91, 104-106, 110, 114, 126, 147, 155, 157-159, 165-167, 170, 186, 227
Αίγυπτος, 52, 57, 69, 131, 151
Αιμιλιανίδης Αχιλλέας, 146, 148
ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού), 141, 143-145, 147-148, 160, 164, 166, 176, 188-189
Αλεξάνδρεια, 151
Αλέξανδρος, Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής, 45
Αλιβιζάτος Αμίλκας, Καθηγητής Θεολογίας, 45, 113, 149

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 248

Αμαργέτη, 56
Αμερική, 40, 45-46, 53, 227
Αμμόχωστος, 68, 120, 132, 142-143, 148, 160, 163
Ανατολή, εφημερίδα, 26
Ανατολική Μεσόγειος, 185
Ανδρέας, Ιερομόναχος Αρχαγγέλου Μιχαήλ Μοναγρίου, 28, 31, 33
Ανώγυρα, 56, 84
Αποικιακές Αρχές, 82, 84, 133
Αποικιακή Κυβέρνηση, ή Κυβέρνηση, 21, 77-79, 83, 86, 95-96, 98-99, 103, 107, 109, 111, 115, 121-122, 125, 130-132, 141, 143, 152-153, 156, 186
Απόστολος Ανδρέας, ναός Πόλης Χρυσοχούς, 71
Απόστολος Βαρνάβας, 206-207
Απόστολος Βαρνάβας, περιοδικό, 120, 154
Απόστολος Λουκάς, ναός Λευκωσίας, 123
Απόστολος Παύλος, 226-228, 230-231
Απόστολος Πέτρος, 230
Αραδίππου, 73
Αριστερά Παράταξη, 90, 142-147, 155, 158, 160, 162-164, 175-177, 180, 184, 186, 189
Αρμίνου, 56
Αρνόπουλος Ιάκωβος, Αρχιμανδρίτης Μητρόπολης Κυρηνείας, 36, 85, 120, 122, 162
Αρρεναγωγείο Λάρνακας, 126
Άρσος, 55, 58
Αρχηγός Αστυνομίας, 82
Αρχιεπισκοπή Κύπρου, 16, 52, 64, 105, 108, 124, 134-135, 137-141, 144-145, 152, 154-155, 160, 163
Αρχιεπίσκοπος Καντέρμπουρι, 81
Άσμορ Τζ., Δημόσιος Κατήγορος, 122, 127-128
Άσσια, 28
Αστυνομία, 124-125, 136
Αττική, ατμόπλοιο, 110
Άττλη Κλέμεντ, Πρωθυπουργός, 163, 169
Αυδήμου, 56, 58
Αφρική, 136
Αχέλεια, 71

Βαρνάβας, Ηγούμενος Σταυροβουνίου, 27, 72, 74, 148, 177, 179
Βαρνάβας, Ιερομόναχος Αποστόλου Βαρνάβα, 28-29, 33
Βάσα, 56
Βασιλειάδης Γεώργιος, 90, 127
Βασιλειάδης Π., 38
Βελισσάριος, 202
Βενιαμίν, Οικουμενικός Πατριάρχης, 117, 154
Βενιζέλος Ελευθέριος, Πρωθυπουργός, 61
Βιβλιοθήκη Αρχιεπισκοπής, 68
Βιβλιοθήκη Φανερωμένης, 68
Βούλγαροι, 150
Βουλή των Κοινοτήτων, 153, 185
Βρετανική Κυβέρνηση, βλ. Κυβέρνηση Μεγάλης Βρετανίας
Βρετανοί Δικαστές, 88
Βρετανοί, 64, 77, 80-81, 84, 117, 125, 130, 133, 143, 151, 153-154, 169,

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 249

188-190, 193
Βρυέννιος Παύλος, Εφημέριος, 73
Βρυώνη Ελμαζιέ - Αγλαΐα, Λινοβάμβακος, 60
Βρυωνίδης Ανδρόνικος, Αρχιμανδρίτης Μονής Σινά, 52, 151
Βυζαντινό Μουσείο Αρχιεπισκοπής, 70
Βυζαντινό Μουσείο Μητρόπολης Πάφου, 69

Γαβριηλίδης Ανδρέας, 127
Γαλατόπουλος Χριστόδουλος, 79, 127, 142
Γαλλία, 40, 104
Γαλλικό Νοσοκομείο Ιεροσολύμων, 110
Γενικός Εισαγγελέας, 83, 86
Γεννάδιος Μαχαιριώτης, Ιεροδιάκονος, Αρχιμανδρίτης και μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου, 36, 57-59, 61, 64, 79, 120, 122
Γεννάδιος, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, 149
Γερμανία, 16, 77, 130-131, 136
Γερμανοί, 139-140, 150
Γερμανός Β΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 196
Γερμανός Στρινόπουλος, Μητροπολίτης Θυατείρων, 107
Γεροσκήπου, 59-60
Γεωργακόπουλος Αθανάσιος, Έλληνας γιατρός, 190
Γεωργιάδης Αντώνιος, 193
Γεωργιάδης Κλεάνθης, 67
Γεώργιος Β΄, Βασιλιάς Ελλήνων, 167
Γιακουμής, αυτοκινητιστής, 30
Γιόλου, 56
Γουίνστερ Ρέτζιναλντ Φλέτσερ, Κυβερνήτης, 185
Γούλλεϊ Τσαρλς Κάμπελ, Κυβερνήτης, 153
Γραφείο Εθναρχίας, 16, 146-147, 160, 162-163
Γρηγόριος, Ιερομόναχος Σταυροβουνίου, 27
Γυμνάσιο Λεμεσού, 33
Γυμνάσιο Πάφου, 40-41, 46, 56, 58, 65-66, 99, 101-102
Γυναικείος Μοναχισμός, 75

Δάλι, 74
Δαμασκηνός, Αντιβασιλέας και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 156, 158-159, 167, 175
Δαμασκηνός, Μοναχός Σταυροβουνίου, 73
Δεξιά Παράταξη, 90, 144-147, 160, 162-163, 175-177, 180, 182, 187-189
Δέρβης Θεμιστοκλής, 108, 132, 138-139, 187, 190
Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, 16, 22, 32, 55, 64, 130, 140, 151, 154, 157, 162, 184
Δημητριάδης Όμηρος, 142-143
Δημητρίου Δημητρός, 90, 143, 166-167
Δήμος Λευκωσίας, 63
Δημοτικό Σχολείο Λεμεσού, 26
Διασκεπτική, ή Συμβουλευτική Διάσκεψη, 184-189

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 250

Διδασκαλείο Θηλέων, 14, 96
Διδασκαλικό Κολλέγιο Μόρφου, 14, 96
Διεθνής Διάσκεψη Παρισιού, 161, 165-166
Διευθυντής Παιδείας, 96-97, 99-101
Δικαστήριο Λεμεσού, 12, 84-87, 121-123, 126-128
Διοικητής Λευκωσίας, 80
Διοικητής Πάφου, 80
Δορά, 56
Δρούσια, 79
Δρουσιώτης Αργυρός, 148
Δρυνιά, 59

ΕΑΚ (Ένωση Αγροτών Κύπρου), 142
Έγκλειστρο Αγίου Νεοφύτου (παλαιό), 71
Εθναρχία, 143, 145, 165
Εθναρχικό Συμβούλιο, 143, 147, 163, 165-166, 185-186, 189
Εθνική Οργάνωση Κύπρου (ΕΟΚ), 75-76
Εθνικό Συμβούλιο Επισκοπικής Εκκλησίας Αμερικής, 46
ΕΚΑ (Ένωση Κυπρίων Αγροτών), 142
Εκκλησία Ελλάδας, 107, 149-150, 167, 175
Εκκλησία Κύπρου, βλ. Κυπριακή Εκκλησία
Εκκλησία Ρωσίας, 160
Εκκλογικοί νόμοι 1937, 115-119, 122, 151, 153
Εκτελεστικό Συμβούλιο, 189
Ελευθερία, εφημερίδα, 42, 90, 148
Ελεύθερος Τύπος, εφημερίδα, 148
Ελλάδα, 17, 32, 34, 61, 80, 82, 93, 95, 122, 124-125, 130-132, 136-140, 144-146, 151, 158, 161, 165-166, 169-170, 176-177, 184, 190
Έλλη, πολεμικό πλοίο, 137
Έλληνες Αιγύπτου, 81-82
Έλληνες Πρόσφυγες, 140
Ελληνική Βουλή, 161, 167, 169, 188
Ελληνική Κυβέρνηση, 45, 110, 135, 139-140, 145, 150, 159, 161, 168
Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, 137
Ελληνικό Προξενείο, 138
Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, 16, 134
Ελλήσποντος, 39, 195-196, 198, 200-203, 206-209
Εμπορική Λέσχη Λευκωσίας, 78
Ένωση Κύπρου Ελλάδας, 12, 17, 54, 76-78, 82, 84-86, 98, 127, 136, 145, 158-161, 163-164, 167-168, 170, 181, 184-189, 192
Επιφάνιος, Ιεροδιάκονος Χρυσορρογιατίσσης, 60
Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 67
Ευγενία, Μοναχή, 29
Ευρώπη, 35, 95, 130, 136
Ευφροσύνη, Μοναχή, 29
Εφημερίδα Κυβέρνησης, 83

Ζαφειρόπουλος Αγαθοκλής, νονός Λεοντίου, 26
Ζήνων Αλέκος, 127
Ζήνων, αυτοκράτορας, 205, 208
Ζόντεκ Χέρμαν, γιατρός, 190

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 251

Ηλιάδη-Παπαγιώργη Ευανθία, 7
Ηλιάδη-Παπαδοπούλου Έφη, 6-7, 23
Ηλιάδης Μάριος Γ., 6-7, 11, 19-20, 23
Ηλιάδης Χρίστος Γ., 6-7, 23
Ηλιάδης Γεώργιος Χρ., 7
Ημιγυμνάσιο Κερύνειας, 102
Ημιγυμνάσιο Λεμεσού, 26, 30, 33

Θεμιστοκλέους Ανδρέας, 30
Θεμιστοκλέους Δημήτριος, 148
Θεοδότου Κώστας, 23
Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, 34, 45, 113, 149
Θεολογική Σχολή Χάλκης, 183
Θεολογικό Ινστιτούτο Νέας Υόρκης, 45, 47-48
Θρονική Επιτροπή Αρχιεπισκοπής, 108-109

Ιακωβίδης Νικόλαος, 146, 148, 190
Ιάκωβος Αντζουλάτος, Μητροπολίτης Πάφου, 40-41, 51, 59, 65-66, 92, 210
Ιάκωβος, Ηγούμενος Αγίου Νεοφύτου, 51, 56
Ιάκωβος, Ηγούμενος Τροοδιτίσσης, 51, 72
Ιερά Σύνοδος Εκκλησίας Ελλάδας, 148
Ιερά Σύνοδος Κυπριακής Εκκλησίας, 29, 34, 51, 53, 102, 108, 110, 112, 114, 119, 173-174, 179, 181
Ιερείδης Φιλόθεος, Αρχιμανδρίτης Αρχιεπισκοπής, 36, 51, 105
Ιερεμίας, Μοναχός, 29, 32
Ιεροί Κανόνες, 110, 112-113, 149, 151, 155-156, 173
Ιερόπουλος Ε., 85
Ιεροσόλυμα, 81, 106, 108, 111-112
Ιερώνυμος, Έξαρχος Αρχιεπισκοπής, βλ. Χριστοδούλου Ιερώνυμος
Ιερωνύμου Χρ., 38
Ιλαρίων Κιγάλας, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 205-206
Ιλαρίων, Ιερομόναχος Σταυροβουνίου, 73
Ιλλυρία, 202
Ιορδάνης, αμαξάς, 27
Ιουστινιανός Α΄, αυτοκράτορας, 202, 205
Ιουστινιανός Β΄, αυτοκράτορας, 39, 198, 202-203
Ισότης, εφημερίδα, 41
Ιταλία, 131-132, 150
Ιωακείμ, Μητροπολίτης Δέρκων, 16, 173-174, 177-179, 181-182, 191
Ιωάννης, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 39, 198-199, 203-204
Ιωαννίδης Πολύκαρπος, 175, 177
Ιωάννου Ανδρέας, 148
Ιωάννου Φιφής, 187

Καθολική, ναός Λεμεσού, 123, 140
Καϊμακλί, 27
Καλαβάς Γ., 38
Καλλίνικος, Μοναχός Σταυροβουνίου, 27
Κάλυμνος, 140
Καπετάν Κοντοβράκη, θεία Λεοντίου, 26
Καραβάς, 163

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 252

Καραπατάκης Γαβριήλ, Αρχιμανδρίτης, 42-43
Καρπασία, 107
Καρυόλαιμος Φειδίας, 183
Καρχηδών, 202
Καταστατικός Χάρτης Κυπριακής Εκκλησίας, 52, 90, 102, 108, 112-113, 117, 151, 155, 174
Καταφυγή, Μοναχή, 29
Κατηχητικό Σχολείο Μητρόπολης Πάφου, 58
Καττάμης Χρ., 187
ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα), 142-144, 146, 158, 165-166, 175, 188
Κελοκέδαρα, 55, 79
Κέντρο Εκπαίδευσης Πολεμιδιών, 131
Κερύνεια, 68, 143, 148, 162
Κιανής Χουσεΐν - Κωνσταντίνος, Λινοβάμβακος, 60
Κιρμίτσης Παρθένιος, Ιεροδιάκονος Αρχιεπισκοπής, 105, 155
Κλεόπας, Ηγούμενος Κύκκου, 51-52, 91
Κληρίδης Ιωάννης, 85, 90, 108, 146, 148, 164-167, 186-187
Κομοτηνή, 116
Κονιά, 55
Κόντης Θ., 38
Κόρνος, 156
Κουμπαρίδης Ξενοφών, 162
Κουντουριώτης Ανδρέας, Πρόξενος Ελλάδας, 140, 164, 188
Κουτουμάνος Δ., 38
Κρίτου Μαρόττου, 55, 59-60
Κυβέρνηση Λονδίνου, βλ. Κυβέρνηση Μεγάλης Βρετανίας
Κυβέρνηση Μεγάλης Βρετανίας, ή Βρετανική Κυβέρνηση, ή Κυβέρνηση Λονδίνου, 81, 117, 134, 136, 153, 158-159, 168-170, 184-185
Κυβέρνηση, βλ. Αποικιακή Κυβέρνηση
Κύζικος, 39, 198, 201-202
Κυθρέα, 163
Κυκκώτης Διονύσιος, Ιερομόναχος και μετέπειτα Επίσκοπος Μαρεώτιδος, 35, 79
Κυκκώτης Μακάριος, Αρχιμανδρίτης, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ΄, 182-183
Κυκκώτης Χρυσόστομος, Ιερομόναχος και μετέπειτα Ηγούμενος Κύκκου, 36, 91, 148, 179
Κυπριακή Αδελφότητα Αθηνών, 161
Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη, 131, 136
Κυπριακή Εκκλησία, ή Εκκλησία Κύπρου, 20-22, 25, 39-40, 53, 62, 76-77, 86, 89-90, 94, 97-99, 103-105, 115-119, 121, 123, 125, 127, 143, 149-153, 155-157, 178, 181-184, 191
Κυπριακό Σύνταγμα, 131, 135-136, 144
Κυπριανός Κυριακίδης, Ιεροδιάκονος, Αρχιερατικός Επίτροπος Βαρωσίων και μετέπειτα Μητροπολίτης Κυρηνείας, 61, 105, 120, 155
Κυπριανός, Αρχιμανδρίτης, συγγραφέας Ιστορίας της Νήσου Κύ-

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 253

πρου, 202
Κυπριανός, Ιερομόναχος Σταυροβουνίου, 74-75
Κυριαζής Νεοκλής, 67
Κυριακίδης Ιωάννης, 143
Κυριακίδης Φειδίας, 127, 148
Κύριλλος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 183
Κύριλλος Γ΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 13, 21, 47, 51-56, 75-76, 80, 82-83, 86, 89-90, 94, 102, 107, 124, 191, 209, 233
Κύριλλος, Ασκητής και αγιογράφος, 27-33
Κύριλλος, Ηγούμενος Χρυσορρογιατίσσης, 51, 71, 85, 148, 177, 179-180
Κύρου Αλέξης, Πρόξενος Ελλάδας, 11, 54, 76, 192
Κύρου Αχιλλέας, 161
Κωνσταντινίδης Κώστας, 162
Κωνσταντινούπολη, 80, 104
Κως, 140

Λαϊκό Συμβούλιο Εκκλησίας Κύπρου, 142
Λανίτης Νικόλαος Κλ., 106, 161
Λάπηθος, 163
Λάρνακα, 30, 38, 68, 80, 83, 121, 126, 129, 132, 138, 143, 148, 160, 163
Λεμεσός, 25-26, 33-34, 80, 121, 126, 129, 132, 143, 148, 160, 163
Λεμώνα, 56
Λεόντειο Θρησκευτικό Διαγώνισμα, 66
Λεόντειος Βιβλιοθήκη, 12, 65-66
Λεόντιος
Αγώνες για την Παιδεία, 92-102
Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα 1933-1947, 102-120, 150-157
Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 181-193
Ασθένεια και θάνατος, 190-193
Ασκητική ζωή σε Μονές, 27-32
Γυμνασιακές σπουδές, 33
Δίκη 1932, 84-87
Δίκη 1938, 120-123
Δίκη 1939, 123-130
Εθναρχική δραστηριότητα, 141-150
Εκκλησία και Κράτος κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία (μελέτη), 48-49
Εκλογή στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, 173-181
Εκλογή στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, 51-53
Εκμάθηση αγιογραφίας, 31-32
Ενθρόνιση στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, 54
Ενθρονιστήριος λόγος στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, 181
Ενθρονιστήριος λόγος στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, 54, 225-234
Ενθρόνιση στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, 181
Εξ Αμερικής. Holy Cross Monastery (μελέτη), 46-47
Επικεφαλής Πρεσβείας 1946-1947, 157-171
Επιπτώσεις από κίνημα Οκτω-

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 254

βριανών, 75-87
Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών (μελέτη), 42-44, 210-225
Ιεροδιάκονος Μητρόπολης Κιτίου, 37-41
Ιεροδιάκονος Μητρόπολης Πάφου, 41-44
Καθηγητής Γυμνασίου Πάφου, 41-42
Καθηγητής Παγκυπρίου Ιεροδιδασκαλείου, 37-38
Μέριμνα για τα Ελληνικά Γράμματα, 65-70
Μητροπολίτης Πάφου, 51-87
Νεανικά χρόνια, 25-33
Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως Πρόεδρος παντός Ελλησπόντου (μελέτη), 38-40, 195-209
Ο ευσεβής ποιητής της Κύπρου κύριος Δήμητριος Θ. Λιπέρτης (χαιρετισμός), 68-69
Πνευματική και ποιμαντική δράση, 55-65
Πολιτική τοποθέτηση έναντι Διασκεπτικής, 184-190
Προστασία Ναών και Μονών, 70-75
Σπουδές στην Αθήνα, 34-37
Σπουδές στην Αμερική, 45-49
Στάση κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, 130-141
Συμμετοχή στο Συνέδριο στη Βόννη, 22, 77
Συμμετοχή στο Συνέδριο στο Λάμπεθ, 22, 53, 77
Τοποτηρητής αρχιεπισκοπικού θρόνου, 89-171
Φωτογραφίες, 4, 24, 50, 88, 172
Χειροτονία σε Ιεροδιάκονο, 34
Χειροτονία σε Ιερομόναχο, 53
Λεόντιος, Σκευοφύλακας Λευκωσίας, 196, 207
Λεοντίου Σάββας, πατέρας Λεοντίου, 26
Λεοντίου Χριστόδουλος, αδελφός Λεοντίου, 26, 31, 33
Λευκόνοικο, 163
Λευκωσία, 57, 68, 83, 121, 125, 129, 142, 148, 160, 163, 190
Λιασίδης Κωνσταντίνος, 58
Λίβανος, 80
Λιβερία, 47
Λινοβάμβακοι, 59-60
Λιπέρτης Δημήτρης, 68-69
Λοΐζου Λούης, 140
Λονδίνο, 22, 53, 158-159, 164, 166-167, 186
Λυθροδόντας, 33
Λυών, 40

Μακάριος Μυριανθέας, Μητροπολίτης Κυρηνείας, 21, 41, 51, 54-55, 79, 89, 103-104, 106-108, 110-111, 113-114, 117-118, 120, 135, 147, 154, 156, 162, 165-166, 168, 170, 173, 175, 177, 179-181, 187
Μακντόναλντ Μάλκομ, Υπουργός Αποικιών, 62, 98, 150
Μακρυγιάννης Χρύσανθος, Ιερομόναχος Μητρόπολης Πάφου, 58

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 255

Μαλιά, 56
Μαμώνια, 55
Μανδριά, 55
Μάξιμος Δημήτριος, Πρωθυπουργός, 170
Μάξιμος Ε΄, Οικουμενικός Πατριάρχης, 173
Μαρκίδης Γεώργιος, 146, 149
Μαρκίδης Σωτηράκης, 79, 127
Ματσάκης Γεώργιος, 37-38
Μαυροκέφαλος Ελευθέριος, Πρόξενος Ελλάδας, 132, 135, 137
Μαχαιριώτης Γρηγόριος, Εψηφισμένος Ηγούμενος Μαχαιρά, 36, 91, 148, 177, 179-180
Μαχαιριώτης Μακάριος, Αρχιμανδρίτης Μητρόπολης Κιτίου, 38, 85, 120, 122, 126-127, 129
Μεγάλη Βρετανία, 16, 95, 122, 126-127, 130, 132-133, 156, 159-160, 164-166, 169-170, 177, 184
Μελέτιος Μεταξάκης, Μητροπολίτης Κιτίου, 29, 37
Μελέτιος, Ιερομόναχος Σταυροβουνίου, 73
Μέσανα, 56
Μέση Ανατολή, 32, 136
Μηλιά, 71
Μηλιώτης Νίκος, 140
Μητρόπολη Βηρυτού, 80
Μητρόπολη Καστοριάς, 106
Μητρόπολη Κιτίου, 34-35, 37, 40-41, 89, 112, 125-126, 137-141, 163, 173
Μητρόπολη Κυρηνείας, 57, 137, 139, 144, 146-147, 161, 164-165, 173, 175-176
Μητρόπολη Πάφου, 38, 41, 52, 57-58, 60, 65, 67, 69, 82, 100, 102, 137-141, 163, 173
Μητρόπολη Πρεβέζης, 106
Μητροπολιτικό Νηπιαγωγείο Κτήματος, 66
Μητροφάνης, Ηγούμενος Μαχαιρά, 51, 91
Μισιρλιζαντέ Μεχμέτ Νετζάτι, Τουρκοκύπριος ηγέτης, 62
Μιτσίδης Ανδρέας, 183
Μιχαηλίδης Θ., 85
Μιχαηλίδης Ιππόλυτος, Αρχιμανδρίτης Αρχιεπισκοπής, 85, 105, 120, 155
Μιχαηλίδης Κώστας, 190
Μονή Αγίου Αντωνίου Δερύνειας, 75
Μονή Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου, 29-30, 32
Μονή Αγίου Γεωργίου Κοντού, 37, 126
Μονή Αγίου Γεωργίου Χαβούζας, 27-29
Μονή Αγίου Νεοφύτου, 76, 100, 102, 164
Μονή Αγίου Παντελεήμονα Μύρτου, 161-162, 164
Μονή Αγίων Αναργύρων, 69
Μονή Αποστόλου Ανδρέα, 140-141, 164
Μονή Αποστόλου Βαρνάβα, 28
Μονή Αρχαγγέλου Μιχαήλ Χίου, 30
Μονή Κύκκου, 64, 91, 140, 164
Μονή Μαχαιρά, 91, 164, 192
Μονή Μεταμόρφωσης Καϊμακλίου, 75

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 256

Μονή Σταυροβουνίου, 27, 73-74, 156, 164, 192
Μονή Τιμίου Σταυρού Νέας Υόρκης, 46
Μονή Τροοδιτίσσης, 12, 71-75
Μονή Χρυσορρογιατίσσης, 12, 71, 76, 164
Μόρφου, 163
Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, 67
Μουσταφά Σουλεϊμάν - Σάββα Ιωάννης, Λινοβάμβακος, 59
Μπάττερσιλ Γουίλλιαμ Ντένις, Κυβερνήτης, 62, 130, 133-135, 150, 152
Μπέβιν Έρνεστ, Υπουργός Εξωτερικών, 158
Μπένσης Βλαδίμηρος, Έλληνας γιατρός, 190
Μπράουν Ρ., Διοικητής Πάφου, 84
Μυριανθέας Λαυρέντιος, Ιερομόναχος και μετέπειτα Ηγούμενος Αγίου Νεοφύτου, 36, 56, 85, 100, 148, 179
Μυριανθόπουλος Κλεόβουλος, 67
Μυριανθόπουλος Κωνσταντίνος, 68

Ναός Αναστάσεως Ιεροσολύμων, 63
Νατά, 56
Νέα Ιουστινιανούπολη, 39
Νέα Υόρκη, 51, 168
Νεκτάριος, Επίσκοπος Τριμυθούντος και Πρόεδρος Πάφου, 205
Νέο Χωρίο, 56
Νήφων, Ασκητής και αγιογράφος, 27-33
Νικηφόρος Κάλλιστος, 202
Νικόδημος Μυλωνάς, Μητροπολίτης Κιτίου, 12, 21, 34-35, 37, 40-43, 51, 54-55, 78-79, 89, 103-104, 106-109, 111, 182
Νικολαΐδης Νικόλας, 79, 92, 99
Νικολάου Θωμάς (Παλιομεσίτης), 192
Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, 113
Νομοθετικό Συμβούλιο, 75, 77-78, 92, 189
Νόμος Δημοτικής Εκπαίδευσης, 92-95
Νόμος Μέσης Εκπαίδευσης, 96-99

Οικονομίδης Χρίστος, 30
Οικουμενική Σύνοδος Εφέσου, 39
Οικουμενικό Πατριαρχείο, 107, 111, 114, 173, 175, 181, 184
Οκτωβριανά, 12, 21, 55, 64, 75, 77, 81, 84-85, 90, 93, 115, 126, 133, 191, 193
Ολύμπιος Σταύρος, 183
Όμοδος, 55
Ουλπιανή, 202
Ορθόδοξη Εκκλησία Ρωσίας, 184

Παγκράτιος, Ιερομόναχος και μετέπειτα Ηγούμενος Τροοδιτίσσης, 28, 31, 33, 38, 56-57, 72, 74, 148, 179
Παγκύπρια Επιτροπή Εθνικών Εράνων, 140
Παγκύπρια Οργάνωση Θρησκευτικών Ορθόδοξων Ιδρυμάτων (ΠΟΘΟΙ), 175

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 257

Παγκύπριο Γυμνάσιο, 69, 97, 99, 101
Παγκύπριο Διδασκαλείο, 14, 96
Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο, 14, 37-38, 40, 56, 96
Παγκύπριοι Έρανοι, 137-141
Παΐσιος, Μοναχός Σταυροβουνίου, 73
Παλαιοημερολογιτικό Κίνημα, 156
Παλαιστίνη, 190
Πάλμερ Ρίτσμοντ, Κυβερνήτης, 13, 94-96, 98, 105-106, 115, 121, 123-124, 130, 150
Παλμεροκρατία, 13, 15, 94, 130
Παναγία, ναός Χλώρακας, 123
Παναγιά, χωριό, 55, 71
Πανεπιστήμιο Αθηνών, 58
Πανεπιστήμιο Κολούμπια, 47
Πανορθόδοξο Εκκλησιαστικό Συνέδριο, 184
Παπαδόπουλος Θαλής, 148
Παπαδόπουλος Νικόδημος, Έξαρχος Μητρόπολης Κιτίου, 85, 122
Παπαϊωάννου Κλήμης, Οικονόμος Αγίου Λαζάρου και μετέπειτα Αρχιερατικός Επίτροπος Μητρόπολης Κυρηνείας, 36, 40-41
Παπαϊωάννου Π., 187
Παπαπέτρου Ματθαίος, 187
Παπαπολυβίου Πέτρος, 20, 23
Παραλίμνι, 61
Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας, 176, 186-187
Παρθεναγωγείο Φανερωμένης, 69
Πάρκινσον Κόσμο, Αξιωματούχος Υπουργείου Αποικιών, 98, 157
Πασχαλίδης Πασχάλης, 66, 100, 102
Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, 56-57
Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, 81, 114
Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, 39
Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 150
Παυλίδης Κύριλλος, 142, 146, 148
Παύλος, Βασιλιάς Ελλήνων, 184
Παύλου Ιάκωβος, Ιεροδιάκονος Αρχιεπισκοπής, 105, 155
Πάφος, 22, 26, 41, 55-56, 59-61, 64, 68-69, 71, 76, 79, 82, 84-85, 100, 121, 124-125, 129, 142, 148
Πάφος, εφημερίδα, 148
Πάφος, περιοδικό, 68
Πάχνα, 56
Παχύαμμος, 71
Πέγεια, 55
Πειραιάς, 104, 110
ΠΕΚ (Παναγροτική Ένωση Κύπρου), 142, 144-145, 165-166, 175
Πελίδης Χρίστος, 190
Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος Τρούλλων, 39
ΠΕΟ (Παγκύπρια Εργατική Ένωση), 142
Περνάρης Άντης, 68
ΠΕΣΠ (Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία), 142, 144, 165-166
Πισσάς Μιχαήλ, 187
Πισσούρι, 55, 79, 84, 86
Πόλη Χρυσοχούς, 56, 59
Πολιτική Οργάνωση Κύπρου (ΠΟΚ), 75-76
Πομός, 56, 71

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 258

Πορφύριος Γ΄, Αρχιεπίσκοπος Σινά, 114, 175-177, 179-180, 189
Ποταμιά, 56
Πραστιό, 56, 84
Πρεσβεία 1937, 90
Πρεσβεία 1946-1947, 158-160, 163, 165-170, 173, 185-186
Πρέσβης Μεγάλης Βρετανίας στην Αθήνα, 135
Προτεσταντική Εκκλησία, 46
Προφήτης Ηλίας, Μετόχιο Μαχαιρά, 33
ΠΣΕ (Παγκύπρια Συντεχνιακή Επιτροπή), 142

Ράιτ Α. Μπ., Αποικιακός Γραμματέας, 95
Ράλλης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Νομικής, 113
Ρένταγουεϊ Άρθουρ, Διοικητής Λεμεσού, 133
Ρόδος, 140
Ρωσσίδης Ζήνων, 165, 167, 169
Ρωσσίδης Κυριάκος, 148

Σάββα Κλεάνθης, 129
Σαλαμιού, 56
Σάμος, 140
Σανταμάς Λύσανδρος, 187
Σανταμάς Νικόλαος, Αρχιδιάκονος Μητρόπολης Πάφου, 51
Σεισμοπαθείς Δωδεκανήσου, 61
Σεισμοπαθείς Τουρκίας, 62
Σεισμοπαθείς Χαλκιδικής, 61
ΣΕΚ (Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου), 142
Σέρβας Πλουτής, 143, 160, 187
Σέργιος Παύλος, Ρωμαίος Ανθύπατος, 234
Σιήλς Ντράμμοντ, Υφυπουργός Αποικιών, 76-77
Σοβιετική Ένωση, 144-145
Σοφούλης Θεμιστοκλής, Έλληνας Πρωθυπουργός, 160, 167
Σπυριδάκης Ιωάννης, 190
Στάλιν Ιωσήφ, Ηγέτης Σοβιετικής Ένωσης, 145
Σταμπς Έντουαρντ, Κυβερνήτης, 85
Στάνλεϋ Όλιβερ, Υπουργός Αποικιών, 153
Σταυρινάκης Σταύρος, 146, 148
Σταυροβουνιώτες Μοναχοί, 72-73
Στέφανος, Ιερομόναχος Αποστόλου Βαρνάβα, 28, 33
Στορς Ρόναλντ, Κυβερνήτης, 12, 80-82, 92
Στρατόπεδο Πολεμιδιών, 143
Συκουτρής Ιωάννης, 38
Συμβουλευτική Διάσκεψη, βλ. Διασκεπτική
Σύμη, 140
Συνέδριο στο Λάμπεθ, 22, 53, 77, 225
Συνέδριο Παλαιοκαθολικών στη Βόννη, 22, 77
Σχολή Ιωσαφαίων, 29
Σχολική Επιτροπή Πάφου, 92, 99-101
Σώζος Ζήνων, 144
Σωτήρος, ναός Λάρνακας, 123

Τζάκσον Έντουαρντ, Αρχιδικαστής, 189

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 259

Τζιρκώτης Θάσος, 190
Τζόουνς Άρθουρ Κριτς, Υπουργός Αποικιών, 168, 185
Τήνος, 137
Τιμόθεος, Πατριάρχης Ιεροσολύμων, 154
Τομπόλης Κ., 38
Τορνάρηδες (Κάτω Πλάτρες), 55, 71
Τορναρίτης Κρίτων, 85, 127
Τορναρίτης Σωκράτης, 148
Τουμάζου Δωρόθεος, Ιεροδιάκονος Αρχιεπισκοπής, 155
Τουρκία, 32
Τούρκοι εθνικιστές, 62
Τουρκοκρατία, 59
Τούρκος Πρόξενος στη Λευκωσία, 62
Τριανταφυλλίδης Αντώνης, 85
Τρόοδος, 73
Τρυπιώτης, ναός Λευκωσίας, 196
Τσαλδάρης Κωνσταντίνος, Πρωθυπουργός, 161, 165, 167, 170
Τσουδερός Εμμανουήλ, Πολιτικός, 167
Τσώρτσιλ Ουίνστον, Πρωθυπουργός, 136
Τύμβιος Νικόλαος, 40-41

Υπουργείο Αποικιών, 90, 98, 105, 135, 151
Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδας, 177
Υπουργείο Εξωτερικών Μεγάλης Βρετανίας, 151
Υπουργός Αποικιών, 117-118

Φανερωμένη, ναός Λευκωσίας, 40, 63-65, 67, 73, 123, 132, 140, 157, 164, 190, 205
Φιλίππου Λοΐζος, 68, 148
Φιλόθεος, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 202, 204
Φιλολογικό Διαγώνισμα Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, 67
Φιλώτας Μ., 38
Φοινί, 55
Φοίτη, 55
Φωτιάδης Θεόδωρος, 67
Φώτιος Β΄, Οικουμενικός Πατριάρχης, 80, 106
Φώτιος Κουμίδης, Ιεροδιάκονος και μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου, 182-183
Φωτίου Σταύρος Σ., 20, 23

Χαράλαμπος, Οικονόμος Μητρόπολης Πάφου, 51
Χαρίτων, Ιερομόναχος Αποστόλου Βαρνάβα, 28, 33
Χατζηαντώνη Ελένη, μητέρα Λεοντίου, 26
Χατζηλάμπρου Καλλίνικος, Εφημέριος, 40-41
Χήτον Χένικερ Χ., Αποικιακός Γραμματέας και Προσωρινός Κυβερνήτης, 83, 103
Χιλιαστές, 91
Χίος, 30, 32, 140
Χλώρακα, 56, 59
Χολέτρια, 56
Χούλου, 56
Χρηστίδης Διονύσιος, Ηγούμενος

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 260

Σταυροβουνίου, 27
Χρίστης Σάββας, 127, 162
Χριστοδούλου Ιερώνυμος, Έξαρχος Αρχιεπισκοπής, 51-52, 64, 105, 120, 129-130, 155, 179
Χριστοφίδης Φιλόθεος, Αρχιμανδρίτης, 183
Χριστοφόρος, Πατριάρχης Αλεξανδρείας, 72, 74, 150, 154
Χριστοφόρου Τάκης, 183
Χρόνος, εφημερίδα, 46
Χρύσανθος Φιλιππίδης, Μητροπολίτης Τραπεζούντος και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 111, 114, 116-117, 125, 151, 175
Χρύσανθος, Προϊστάμενος Αγίου Παντελεήμονα Μύρτου, 162, 179
Χρύσανθος, Εθνομάρτυρας Μητροπολίτης Πάφου, 12, 54, 230, 234
Χρυσοπολίτισσα, ναός Λάρνακας, 122
Χρυσόστομος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, 11, 17, 20
Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 61

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 263

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΣ

ΣΕΛΙΔΩΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΕΛΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΝΕΓΚΡΕΣΚΟ
ΣΤΗ ΛΑΡΝΑΚΑ
ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2015

*

237-264 ΛΕΟΝΤΙΟΣ_Layout 1 05/05/2015 12:36 μ.μ. Page 264